

O Raporto vaś o dikhipen le ćivilone
soćietetaqo dikhindoĵ o laćhipen le
strategikone themutne kadrosqo vaś o
sajekhipen, o andrutnipen haj o rig liipen le
rromenqo

and-e ROMİNIA

Kerdo katar o:

O Ćentro vaś ol Resurse le Rromenqe Komuniteturenqe
E Asoćiacia DANROM
SASTIPEN – O Ćentro le Politikone Sastipnasqe andar e Roma
O Del Amenca – O Kulturalo Ćentro le Rromenqo
ACEDO – E Asoćiacia o Ćentro vaś o Sıklăripen haj le Manuşesqe Xakaja
ÎMPREUNĂ – (KHETHANES) - E Agenćia vaś o Komunitaro Barăripen

Februaro 202

O Raporto sas kerdo vaŝ kadala organizacie haj aktivistă:

<i>E Organizacia</i>	<i>Kon aŝutisardăŝ</i>
O Ĉentro vaŝ ol Resurse le Rromenqe Komuniteturenqe	Florin Moisă – koordinatori
E Asoĉiacia DANROM	Daniel Karaivan
SASTIPEN – O Ĉentro le Politikone Sastipnasqe andar e Roma	Radu Andrei Anuci Daniel Rădulesku
O Del Amenca – O Kulturalo Ĉentro le Rromenqo	Florin Nasture
ACEDO – E Asoĉiacia o Ĉentro vaŝ o Siklăripen haj le Manuŝesqe Xakaja	Melania Koman
ÎMPREUNĂ – (KHETHANES) - E Agenĉia vaŝ o Komunitaro Barăripen	Aleksandra Hosszu
	Vlad Koŝmelăcă
O amboldipen sas kerdo katar e	Aleksandra Petrilă

O raporto sas kerdo sar rig andar e iniciativa „[**Akciună anglalkerdi – O dikhipeŝ ĉivilo le rromenqo – O zorăripen le ŝajutnimasgo haj le ĉhutimasgo andre le ĉvilone soĉietetago rromani haj pro-rromani and-o dikhipeŝ haj o paruvipeŝ le politikengo**](#)”, kerdi jekhe konsorciosĉar tradino katar o Instituto vaŝ e Demokracia la Universitetaqi Ĉentral Europăno (DI/CEU), vi e Europăno Receawa le Organizacienqi le Rromenqe k-o Nivelu le Thanese (E Receawa ERGO), Fundación Secretariado Gitano (FSG) haj o Europăno Ĉentro vaŝ ol Xakaja le Rromenqe (EĈXR). E iniciativa sas pokindi katar e Generalo Direkcia la Ĵusticiaqi haj Konsumatoră (DG Just) le Europăno Komisiaqi, and-o kontrakto serviĉienqo o gin. JUST/2020/RPAA/PR/EQUA/0095.

O raporto si kerdo andar ol konkluzie le xramosarnenqe haj na-i vi ol pakăimata le konsorciosqe vaj le Europăno Komisiaqe, save na daŝtin te aven kerde doŝale anda nijekh labăripen kaj daŝtil te avel kerdo andar ol informacie kaj si ande kadava lil.

O ANDER

LISTA XARNÄRIMATENQI.....	6
EKSEKUTIVO XARNÄRIPEN	7
Te dikhas so šerutne pharimata dukhaven le rromen	9
O labäripen le instrumenturenqo lovenqe le EU	10
O ASTARIPEN	11
1. O KERIPEN LE STKR.....	16
1.1. Barärimata šerutne haj sode de mišto sas kerdo.....	16
1.1.1. Paruvimata le STKR vaj le planosqo la akciunäqo	16
1.1.2. Progreso haj keripen/thodipen and-e praktika	16
1.1.3. Sode de mišto kerel pes e monitorizarä	18
1.1.4. O kidipen le datenqo	19
1.2. E sinerzia STKR akciunenqa kheresqe haj EU	20
1.2.1. Pherdimasqe politiçi	20
1.2.2. O lačharipen le mäsurenqa le EU	21
1.2.3. O phenipen le pakäimatenqo anda o dikhimata de maj anglal.....	22
1.3. O rigliipen le rromenqo k-o keripen haj e monitorizarä	23
1.3.1. O čhutipen andre le organizacienqo le čivilone rromane sočietetaqe and-o keripen	23
1.3.2. Ol rroma and-ol publiko institucie kaj keren o STKR.....	24
1.3.3. E kontribucia le Themutne Platformaqi le Rromenqi k-o keripen le STKR-osqo	25
2. REČENZIE P-OL RIGA TEMATIKO	27
2.1. O maripen kontra o antizipsismo haj e diskriminarä	27
2.1.1. Sode de lačo si o STKR and-o dikhipen le pharimatenqo	27
2.1.2. O phenipen le pharimatenqo intäl o STKR	29
2.2. E edukacia	29
2.2.1. Sode de lačo si o STKR le pharimatenqa kaj si	30
2.2.2. O phenipen le pharimatenqo intäl o STKR	32
2.3. Keripen bukäqo	33
2.3.1. O lačhipen le STKR-osqo and-o phenipen le pharimatenqo	34
2.3.2. O phenipen le pharimatenqo intäl o STKR	35
2.4. Sastipen	36
2.4.1. Sode de lačhes phenel o STKR ol pharimata.....	36
2.5. Khera, servičii šerutne haj čačipen mediosqo	39
2.5.1. Sode de lačhes phenel o STKR ol pharimata.....	39
2.5.2. O phenipen le pharimatenqo inkäl o STKR.....	40
2.6. Sočialo arakhipen.....	41
2.6.1. Sode de mišto phelel o STKR ol pharimata	42
2.6.2. O phenipen le pharimatenqo inkäl o STKR.....	43
2.7. Sočialo servičii.....	43
2.7.1. Sode de mišto phenel o STKR ol pharimata	43
2.7.2. O phenipen le pharimatenqo inkäl o STKR.....	44
2.8. O arakhipen le čavorrenqo.....	44
2.8.1. Sode de mišto phenel o STKR ol pharimata	44
2.8.2. O phenipen le pharimatenqo inkäl o STKR.....	44
2.9. O vazdipen (le xakärimasqo) le rromane artaqo, kulturaqo haj istoriaqo	45
2.9.1. Sode la mišto phenel o STKR ol pharimata	46

2.9.2. O phenipen le pharimatenqo inkäl o STKR.....	47
3. E ATENCIA P-OL ŠERUTNE PHARIMATA KAJ DUKHAVEN LE RROMEN.....	49
3.1. E segregarä le kherenqi haj o kovlo lačhipen le kherenqo.....	49
3.1.1. Sode de lačhes phenel o STKR ol pharimata.....	49
3.1.2. Sinerzia avre akciunenča.....	50
3.1.3. O rigliipen le rromenqo.....	51
3.2. Akčeso bičáo le xurdorrenqo le rromenqe k-e xurdelin	52
3.2.1. Sode de mišto phenel o STKR ol pharimata	52
3.2.2. Sinerzia avre akciunenča.....	53
3.2.3. O rigliipen le rromenqo.....	53
3.3. Antizipsismo, infrakciuni ingerde uraθar haj vakeripen kaj ingerel k-e ura	54
3.3.1. Sode de lačhes phenel o STKR ol pharimata.....	54
3.3.2. Sinerzia avre akciunenča.....	55
3.3.3. O rigliipen le rromenqo.....	56
3.4. O čorreripen haj o sómažo	56
3.4.1. Sode de lačhes phenel o STKR ol pharimata.....	57
3.4.2. Sinerzia avre akciunenča.....	57
3.4.3. O rigliipen le rromenqo.....	58
4.O LABÄRIPEN LE INSTRUMENTURENQO LE POKINIMASQE EU.....	60
4.1. Kondicie vaś o keripen le pokinimatenqo EU vaś o sajekhipen le rromenqo	60
4.2. E čívilo sočieteta le rromenqi and-o keripen le pokinimatenqo EU	62
KONKLUZIE HAJ REKOMANDARE.....	67
Rekomandare k-ol themutne zorä	68
Rekomandare k-ol europäno institucie	68
Rekomandare karing e čívilo sočieteta	69
Rekomandare karing aver riga kaj kamen te len rig	69
REFERINCE	70
ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIENQI	73

LISTA XARNÄRIMATENQI

CLLD	O Tradipen le Loklutne Barärimasqo Komunitaro (TLBK)
CoE	O Konsilio la Europaqo (KE)
COR	O Birowo Žudečäno vaš ol Rroma (BŽR)
CSO	E Organizacia le Čivilone Sočietetaqi (OČS)
DG JUST	E Direkcia Generalo la Žusticiaqi haj Konsumatorä (DGŽK)
DIR	O Departamento vaš ol Interetniko Relacie (DIR)
EU	E Europäno Uniunä (EU)
EURSF	O Stratežikano Themutno Kadro vaš ol Rroma (STKR)
FRA	E Ažencia vaš ol Šerutne Xakaja (AŠX)
GIRP	O Generalo Inspektorato le Rumunikane Policiaqo (GIRP)
GSG	O Sekretariato Generalo le Guvernosqo (SGG)
ICIMES	O Komiteto maškar ol Ministerurä vaš o Keripen, o Dikhipen haj e Evaluarä la Strateziaqi (KMMKES)
MAIA	O Ministerio le Administraciaqo haj le Andrutne Afačerenqo (MAAA)
MARD	O Ministerio la Agrikulturaqo haj le Barärimasqo Gavutno (MABG)
MC	O Ministerio la Kulturaqo (MK)
MCS	E Komisia Ministerialo vaš ol Rroma (KMR)
MDPWA	O Ministerio le Barärimasqe, le Publiko Bukänqo haj e Administracia (MBPBA)
MEd	O Ministerio la Edukaciaqo (ME)
MFYEO	O Ministerio la Familiaqo, le Ternenqo haj le Sajekhe Šajutnimatenqo (MFTŠŠ)
MFE	O Ministerio le Avrutne Bukänqo (MAB)
MH	O Ministerio le Sastipnasqo (MS)
MIEP	O Ministerio le Pokinimatenqo haj le Projektorenqo Europäno (MPPE)
MJ	O Ministerio la Krisaqo (MK)
MLSS	O Ministerio la Bukäqo haj le Servičienqo Solidaritatäqe (MBSS)
MS	Ol Thema Rig andar e EU (TR)
NAE	E Themutni Ažencia vaš e Buki (TAB)
NAEOWM	E Themutni Ažencia vaš ol Šajutnimata Sajekh maškar ol Žuvlä haj ol Murša (TAŠŠ3M)
NCFA	E Administracia le Themutne Kulturalone Fondosqo (ATKF)
NAR	E Themutni Ažencia vaš ol Rroma (TAR)
NAPRCA	E Themutni Zor vaš o Arakhipen le Čhavesqe Xakajenqo haj e Adopcia (TZAČXA)
NARECA	E Themutni Ažencia vaš ol Kadastre haj Reklama (TAKR)
NCCD	O Themutno Konsilio vaš o Maripen la Diskiminaräqo (TKMD)
NCPR	O Themutno Punkto Kontaktosqo vaš ol Rroma (TPKR)
NCRC-RK	O Themutno Čentro vaš e Kultura le Rromenqi - Romano Kher (TČKR – RK)
NEETs	Terne kaj na-i ande nijekh forma edukaciaqi, bukäqi vaj sikläripnasqi
NGO	Organizacia Non-Governmentalo (ONG)
NIS	O Themutno Instituto vaš ol Statističi (TIS)
NPRSD	O Themutno Programo vaš o Tikhäripen le Školutne Mukhlimasqo (TPTŠM)
NRIS	E Stratezia vaš o Andre Čhutipen le Četäcenenqo Gaze kaj si Andar e Minoriteta le Rromenqi vaš ol Berša 2015-2020 (SAČČAMR)
NRRP	O Themutno Plano vaš o Lačharipen haj o Inkeripen (TPLI)
NRSF	E Stratezia vaš o Andre Čhutipen le Četäcenenqo Gaze kaj si Andar e Minoriteta le Rromenqi vaš ol Berša 2022-2027 (SAČČAMR)
OPAC	O Programo Operacionalo vaš o Šajutnipen Administrativo (POŠA)
OPHC	O Programo Operacionalo le Manušenqo (POM)
OPEE	O Programo Operacionalo vaš e Edukacia haj e Buki (POEB)
OPISD	O Programo Operacionalo vaš o Andre Čhutipen haj Sočialo Demnitatä (POAČSD)
PA	O Mujalo le Poporosqo (MP)
RCM	O Čivilo Dikhipen le Rromenqo (ČDR)
SEE	O Sud-esto la Europaqo (SEE)
SIIR	O Andrutno Sistema Informacienqo anda e Edukacia and-e Romänia (ASIER)
TWG	Tehniko Bukäqo Kidipen (TBK)

ĖKSEKUTIVO XARNĀRIPEN

De kana sas adoptisardo and-o berś 2022, o Strateziko Themutno Plano vaś ol Rroma (STPR) andar e Romīnia na sikavdilo ųi akana ke sas but laĉho, haj o Kadro Strateziko le UE vaś ol Rroma (EURSF) na daśtisajlo te anel dajekh paruvipen ande jekh politika publiko kadja de śerutni and-e Romīnia.

Să o proĉeso le kerimasqo STKR si kam pharo haj si les but lila kaj trebul les. Daśtis te phenes pa lesĉe ke si jekh proĉeso xramosardo, miśto kerdo, tradino zorānĉar kaj na-i len e problema le rromenqi and-e publiko azenda, haj o demokratiko konteksto, politiko haj lovenqo la Romīniaqo na-i jekh kaj te lokhărel.

Vi kana o STKR sikavel obiektoivoja but laĉhe, lesqo keripen si pharărdo katar jekh tradinipen tikno, na-i love haj si but lila kaj trebul te aven xramosarde haj beśen ande lesqo drom. Ol maj śerutne pharimata sar si e diskriminară, ol khera, o ųaben k-e buki haj e edukacia trebul len jekh kamipen politiko maj zoralo, maj but love haj vi jekh buki laĉi kerdi maśkar ol institucie, kaś te kerel te ųal maj dur kadaja buki le andreĉhutimasqi le rromenqi.

Na kerde pen paruvimata k-o STKR vaj ke pesqo plano bukănqo, vi obiektoivoja, pharimata haj love. Akana, ol paruvimata dine katar ol ministeroja resortosqe na-i ųi akana te aven dikhle vaj zangle. Kadala sas phende te aven and-ol vakărimata and-o berś 2025, ama o paruvipen guvernamentalalo kerela kaj kadava proĉeso te inkerel vi maj but.

STKR 2022 lel pes pala o mekanismo de maj anglal le kerimasqo, kaj na sikavdăś ke si jekh laĉho. E memoria administrativo le themesqi si maj zorali desari o nevo dikhipen dino katar ol organizacie le ĉivilone soĉietataqe le rromenqe – themutne sektorialo programoja, obiektoivojenĉa, pharimatenĉa haj dinipen lovenqo maj klaro.

Ol politiko pharimata katar o agoripen le berśesqo 2024 haj o alosaripen but palal le neve guvernosqo na anena o pharipen le rromenqe p-e publiko azenda. E Romīnia si la pharipen le tikne nivełoĉa PIB, haj orso tiknărimata si aųukerde and-ol publiko pokinimata.

Sosĉar kamlăś maj but e Europăno Komisia (EK) te kerel buki le Themutne Thaneĉa Kontaktosqo vaś ol Rroma (TTKR), sar jekh ĳeneralo dikhipen k-o nivelo EU, daśtil te avel jekh khelipen kaj na mares, „o than le kontaktosqo” si numaj jekh than kontaktosqo, bi te avel jekh phandlipen ĉaĉo le ųivimaĉa le rromenqe komuniteturenĉa. Maj but, o statuto TTKR raportime k-o STKR haj ol strukture śerutne le ministerojenqe si maj tikno, manuśenĉa kaj kamen te parujen maj dur haj bi te aven ol rroma varekas kaj te den дума and-o than lenqo.

Ke si e Themutni Azencia le Rromenqi (TAR) sar jekh struktura guvernamentalalo si sar kana phenes kontra le modeloĉa sikavdo avri katar o TTKR k-o europăno nivelo. E pozicia TAR and-e ierarhia guvernamentalalo si jekh phari haj trebul la jekh aver nivelo zorăqo, jekh rolo palemprojekte and-o raporto le ministerojenqo resortosqe. Ol pharimata TAR trebul te aven prinųarde vi and-e relacia le rromenqe miśtimaĉa andar e Romīnia, vi kana numaj sar organizacie le ĉivilone soĉietataqe le rromenqe sar rig andar o Komiteto Maśkar ol Ministeroja vaś o Keripen, e Monitorizară haj e Evaluară la Strateziaqi (KMMKES) vaj ol Tematiko Grupoja Bukăqe aĉhel numaj k-o nivelo le dikhimasqo.

O keripen le STKR-osqo

O Strateziko Themutno Kadro vaś ol Rroma (STKR) 2022-2027, adoptisardo k-o 28 aprilo 2022, mangel te laĉharel o ĉhutipen andre le rromenqo, anindoj neve kerimata vaś o phenipen le bukănqo kaj na-s laĉhe vaj na-s phende and-ol stratezie maj purane haj kaś te sigăren ol laĉharimata anda o soĉialo ĉhutipen andre. O keripen le KMMKES-osqo sigo palal e adoptară STKR sas jekh barăripen laĉho, haj maj sas vi oxto Tematiko Grupoja Bukăqe astarimasqe (kaj kerdile deś) haj le Ministerialo Komisienco vaś ol Rroma and-ol ministeroja resortosqe. O Dikhipen le Europăno Komisiaqo (januaro 2023) anda o statuto STKR sikavdăś ke ol bukă kaj phendăś e Romīnia ke kerel len na sikavenas dosta ol trebajimata le rromenqe populaciaqe, haj ke maj trebul cinte kaj te gindųn, sikavitoră kaj te ginen pen, dinimata lovenqe, haj vi te aven ĉhutine andre bukă pa o ųeno varekasqo haj pa o ternipen, and-o keripen le măsurenqo kerde pand-o STKR.

E koordonară haj o vakeripen rigărdo ande kotora maśkar ol institucie, pharipen and-o kidipen haj o phenipen le datenqo, haj vi ke na-i ĉhutine andre ol zoră haj ol institucie k-o nivelo le thanesqo si, sa kadja, pharimata and-o keripen STKR. E TAR kerdăś jekh sistemo standardizime phenimasqo maj dur, savo dikhel jekh maj laĉho vakăripen. Vaś ke na-i zor k-o nivelo le thanesqo kerel te avel but pharo o keripen miśto le strateziaqo, anda kodoja ke si but pharimata krisaqe haj ol manuśa andar e komuniteta na pră kamen, haj vi o kidipen le datenqo pa e etnia si sa jekh pharipen.

O keripen le STKR-osqo si inkerdo maj bute stratezienθar haj themutne politikenθar kerde ande thana šerutne, save sikaven varesave andar ol objektivurā haj ol šerutnimata kerde katar e STKR. Kadala lila sikaven sosθar trebul jekh pherdipen maj maro maškar ol stratezikane planurā sektorialo haj ol mäsare kaj si čhutine and-o STKR¹, avindo rig andar o dikhipen čhutino andre, and-ol pharimata le rromane komunitetaqe. Ol mäsare kerde and-o STKR si maj šerutnes, sar si ol akciuni haj ol šerutnimata le EURSF haj respektisaren ol mangimata le tematikane kondiciaqe kaj sas alosardi, kaj mangel jekh themutno kadro politikenqe strateziko vaš o čhutipen andre le rromenqo. O STKR sikavel ol šerutnimata le EU ande maj but thana šerutne, sar si e edukacia, o zaben k-e buki, o sastipen, ol khera haj o maripen la diskriminarāqo.

Ol organizacie le čivilone sočietetaqe (OČS) rromane sas pučhle kana kerdās pes e strategia, ama si len pharimata and-o rigliipen maj dur k-o keripen, e monitorizarā haj o dikhipen le STRK-osqo, anda kodoja ke na-i resurse. Ande sakodoja vrema, e Themutni Platforma vaš ol Rroma (TPR) sas kerdi kaš te lokhārel o keripen bukāqo khethanes, ama kadaja na-i kadja de lači vaš ke si pharimata ke na-i manuša haj na kamen te aven čhutine andre.

O rigliipen le organizacienqo le čivilone sočietetaqi rromani, sar kodola kaj dikhen ol malavimata KMMKMES, si jekh zaben maj dur but lačo. Vi kadja, trebul kaj kadala te aven vi and-ol Tematikane Grupoja Bukāqe (TGB), kaj dašt in te phenen vaj te keren vi von vareso šerutno. Vi kana o STKR palemandās reforme but lače, ol pharimata lovenqe, e koordinatorā institucionalov kovli haj ke na-s nište mekanisme vorta kerimasqe, kerde kaj ol bukā te zan but phares. Jekh maj baro angažamento, o keripen bukāqo khethanes maškar ol institucie haj te aven čhutine andre vi le thanesqe zorā, kadala bukā trebul te aven kerde kaš te avel jekh čačo čhutipen andre le rromenqo.

E analiza la situaciaqi le themesqi p-ol domenii politikenqe

Pala e diskriminarā haj o anticiganismo, e STKR si la maj but mäsuri vaš o maripen le diskriminarāqo haj o vakeripen kaj ingerel k-e ura (ne na dikhen pen ol manuša and-ol jakha), ama o keripen kadalenqo sas kovlo, čira pokinimatenča vaš o vakeripen kaj ingerel k-e ura. O keripen bukāqo maškar ol institucie si pharo, haj del čira rezultaturā, vaš ke si bare pharimata and-o keripen jekhe kadrosqo bukāqo khethanes, e planifikarā le akciunenqi haj le bukānqi haj vi sar te keren buki le lovenča.

Sikavel pes vi ke na-i metodologie dikhimasqe kaj te dikhōn haj jekh mekanismo lačo le kerimasqo le bukāqo maškar ol institucie, haj vi ke trebul te avel jekh parteneriato čačo maškar ol institucie haj e čivilo sočieteta. Sas arakhle vi blokažoja kerde katar ol čira resurse, haj vi ke na-i spečialistā and-ol šerutne domenii (misalāqe, krisaqo) haj o čira pokinipen, bi te avel jekh dinipen lovenqo kaj te dikhōl, vaš o keripen le mäsarenqo. But akciuni si phende sar numaj „xramosarde“, bi te kerel vareso čačes, haj ol kampanii haj o iniciative si čira haj tradine but phares.

And-e edukacia, o STKR vazdel e edukacia kaj čutel andre vaš ol čhavorre pande burse, mentorato haj o dikhipen le školutne segregarāqo. Vi kana maj but desat 25.000 čhavorre siklōvne line programurā xarnārimasqe le školutne mukhlimasqo, e segregarā haj o mukhlipen školaqo si but bare. Iniciative sar o zaben k-o liceo p-ol thana spečialo haj e edukacia le poralenqi anda e istoria le rromenqi sikavel lačharimata, ama o siklāripen le siklārnenqo haj o lačharipen le dromenqo na-i dosta. E buki ke na-i kursurā kaj si musaj te keres len anda e istoria le rromenqi sikavel vi maj but ol bukā kaj na zan mišto khethanes. Vi kana kerdilās jekh lačharipen generalo anda e školutni performanca maškar ol rroma, sa ačhen šerutne pharimata. O školutno mukhlipen sa si jekh baro pharipen, mie čhavorre haj terne rroma si avrāl o siklārimasqo sistemo, kadja sar sikavel o Eurostat e situacia k-o nivelo le EU, haj e Romīnia si and-o šero la listaqo, le 16,4% mukhlipen školaqo de tikne.² Anda kodoja ke na-i droma siklārimasqe lače and-ol phandle komuniteturā haj dine rigaθe, pharāren o lačo drom k-e edukacia. Vi kana ol školutne mediatorā sas siklārde haj line te keren buki, von na-i dosta, vaš ke si but nevoje le komuniteturenqe.

Ol rate le bukāqe maškar ol rroma si tikne, numaj 41% andar ol rroma, beršenča maškar 20 haj 64 berša kaj gele k-e buki and-o berš 2021, desat 71% vaš e generalo populacia andar e Romīnia, haj zal vi maj tele. Ol zuvlā haj ol terne rroma si len pharimata bare, but andar lenθe keren buki informalo. O tikno nivelo siklārimatenqo haj o tikno akčeso k-ol informacie, konsilierā haj siklāripen, si jekh baro pharipen savesθe ol institucie haj ol aktorā de p-e pjaca la bukāqi trebul te den anglal sastes haj maj anglal te aven pučhle. Ol programe siklārimasqe

¹ E Europāno Komisia. (n.d.). O Stratezikano Themutno Kadro vaš ol Rroma: Ol Raporturā vaš e Evaluarā haj o Keripen le Komisiaqe. [National Roma strategic frameworks – Commission assessment and implementation reports] Dikhel pes k-o: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu/national-roma-strategic-frameworks-commission-assessment-and-implementation-reports_en

² Eurostat. (2024). *Early School Leavers Down to 9.5% in 2023*. Dikhel pes k-o: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240523-1>

profesionalo si maj cira pokinde and-o bužeto le themesqo, haj ol krisaqe mäsuri vaš o maj lačo žaben k-e buki katar ol rroma ačhile p-o than andar e situacia maj phari le lovenqi andar e Rominia. Ol šajutnimata pokinimasqe europäno, maj but and-o Fondo Soćialo Europäno, sas k-e faza le kontraktaräqi haj le kerimasqi, andar o berš 2024/2025.

Bute rromen si len akćeso k-ol asiguräri sastimasqe haj servićii sastimasqe. Ol studie sikaven rate bare nasfalimasqe, sastipen dajenqo but tikno haj ućharipen vakćinosqo tikno, sar si e speranza le rromenqi k-o živipen si maj tikni desar e populacia la Rominiaqi, o Ministerio le Sastimasqo barärdäs ol ekipe le asistencaqe komunitaro sastimasqe, haj barärdäs o gin le mediatorenqo sanitaro, ama e diskriminarä ačhel jekh bariera anglal o sukćeso. O kidipen le datenqo etniko ačhel vakerimasqo, haj pharärel ol pharimata te mäsurien o progreso. Si dine varesave love andar ol servićii čhutine andre vaš e asistenca sastimasqi, ama o impakto ačhel tikno.

But familie rromenqe živen ande thana informalo bi te avel len utilitäci šerutne, haj si prä tikno than haj ol thana si biuže. Kadala kondicie keren maj nasul o soćialo čhudipen avri haj čhinel o akćeso avre xakajenŋe maj šerutne, haj vi sastipen haj edukacia. Andä kodoja ke na-i len pani kurento, elektrićitätä haj užo than, kerel maj phares te avel le žuvlänqe haj le čhavorrenqe, save maren pen riskurenča maj bare vaš o sastipen haj e siguranca. Ol phare kondicie bešipnasqe si, vi von, jekh motivo anda e stigmatizarä le komuniteturenqe le rromenqe, haj tiknären ol šajutnimata k-o soćialo haj ekonomiko čhutipen andre. Ol čhudimata avri kerdön bi te avel jekh lačo vazdipen vaš o paruvipen le thanesqo. Ol projekturä vaš ol khera soćialo si pokinde maj cira, haj o keripen bukäqo khethanes maškar ol zorä si kovlo. Ande sakodoja vremä, ol pharimata le buxlärimasqe le dromesqe dine rigaŋe maj šerutnes ol komuniteturä avräl, le rromenqe, haj vi ol khera informalo, kaj si jekh xamipen baro ke le sistemas na fal les haj vi ke si baro ćororripen. Trebul te avel jekh solax maj zoralo katar ol zorä, khethanes le ćaće lovenča, mekanismoja lače vaš o dikhipen haj jekh buki kerdi khethanes le ćivilone soćietetača.

Ol rate le ćororrimasqe maškar ol rroma barön, 78% andar kadala avindoj thode k-o risiko te aven ćororre, desar e themutni media kaj si de 23%. Si programurä asistencaqe soćialo, ama na daštın te vazden ol rromane familie opral o prago le ćororrimasqo. O minimo love vaš o čhutipen andre (MLĆA) del jekh vazdipen, ama na čhel andre mišto le manušen de p-e pjaca la bukäqi. Sa si bariere strukturalo, sar si e diskriminarä haj ol šajutnimata tikne te žas te keres buki.

Ol čhavorre le rromenqe si prä sikavde and-o sistemo le arakhimasqo institucionalo anda o ćororripen, ol khera kaj na-i sar trebul haj o teläripen le dadenqo, kana ol čhavorre kaj si dine and-ol institucie, dikhen diskriminarä haj na pakäl pes pa lenŋe ke si rroma. Ol mäsuri arakhimasqe le čhavorresqe andar o kadro STKR si kovle, bi te avel jekh stratežia vorta kaj te dikhes ol pharimata sar si ol prandimata de tikne, o maripen vaj o trafiko manušenqo. E EU mangel arakhipen maj zoralo, ama o keripen si pharo.

Ol pharimata guvernamentalo vaš o vazdipen le rromane kulturaqo si len vi iniciative sar si o Rromano Tätro, o Muzeo le Rromenqo haj o Instituto vaš o Rodipen haj o Inkeripen la Kulturaqo haj la Istoriaqo le Rromenqo, kaj barön vi akana. Vi kadja, le lovenqo vazdipen na-i dosta, haj but projekturä kulturalo si kerde organizacienŋar kaj na-i le rromenqe. Ol cira love haj e buki ke lel prä but vaxt and-ol šerutne projekturä, pharärel o prinžäripen haj o kulturalo čhutipen andre. Vi kana kerde pen nište lače bukä, e identiteta le rromenqi ačhel cira sikavdi and-ol kadroja kulturalo haj le ženeralone edukaciaqe.

Vi kana o STKR andäs varesave neve iniciative, o keripen ačhel kovlo andar e kauza le xarne koordinaräqi, ke na-i love haj na-i dosta birokracia. O phenipen kadale bukänqo kaj trebul te aven kathe haj na-i trebul lesqe jekh čhutipen andre institucionalo maj zoralo, jekh maj lači buki kerdi khethanes maškar o guverno haj ol organizacie tradine katar ol rroma haj inkerde vi lovenča.

Te dikhas so šerutne pharimata dukhaven le rromen

Ol komuniteturä le rromenqe maren pen butvar kondicienča živimasqe phare andar e kauza le dinimasqi rigaŋe and-ol khera, bešindoj ande kherenŋe informalo haj ilegalno, bi te aven len lila funciäro le kherenqe sar trebul haj jekh lipsa ženeralno dromenqi. Le thanesqe zorä den rigaŋe but thana, haj ol pharimata te lačhardön ol khera pand-ol programe themutne, ačhen tikne. Ol pharimata lilenqe bešen and-o drom le zamasqo angle and-e buki le soćialone kherenqi, haj o dinipen kadalenqo k-ol familie vulnerabilo ačhel e buki le zoränqi publiko le thanesqe, kaj roven pen ke na-i resurse anda kasave pokinimata, ke si cira unitäci lokativo soćialo k-o nivelo lokalo, ama vi katar le krisaqe sikavimata le thanesqe (O Konsilio le Thanessqo) kaj si lenqi buki te dikhen so kriterii dinimasqe kadalenqe trebun kerde. Butvar, ol gina line katar ol familie le rromenqe si dur kodolenŋar save mukhelas len te den pen lenqe khera.

O akćeso le čhavorrenqo k-e edukacia de tikne ačhel bilačo, maj but and-ol gava. Ol nasul droma, ol cira love haj e lipsa le siklännenqi kalifikime si rig andar e buki ke maj cira čhavorre žan k-e škola. And-e STKR, na

phenel pes khanči pala o pharipen le lačhimaşqo le edukaciaqo anglalşkolutni vaş ol čhavorre, vi and-e analiza, haj vi and-o keripen. Si situacie familienqe phare, kerde katar e lipsa maj bute bukănqi (xurăvimata haj podemata, xaben haj lila), ke e familia na fal la kadale bukăŋar andar o proćeso la edukaciaqo, ol dada haj deja si ande aver them kana haj kana, haj ol čhavorre beşen k-ol nămură kaj na fal len pră but, vi aver.

Vi kana si krisa mamuj e diskriminară, ol phiravimata kontra le rromenqi ačhen jekh bari problema and-e Romînia. O vakeripen kaj ingerel k-e ura, maj but online, si vaş ol terne rroma. O Parlamento la Romîniaqo linăş jekh kris³ kaj sikavel măsurî vaş e preveniră haj o maripen le phiravimatenqo kontra le rromenqi. Vi kadja, sa si nasul pakăimata anda sode de lachi si kadaja, maj but so daştil te kerel kadaja kana phenel ol pharimata le sistemasqe sar si e segregară şkolutni, ol dinimata avri la zorăça haj o rasismo ekoloşiko. Maj but, e kris sas nasul dikhli vaş ke na phenel ćaćes pa ol phiravimata kontra le rromenqe, kana kerel pes buki le aktivistăŋca haj le rodinitorença rroma. Vi kana zumavdăş but, o Themutno Konsilio vaş o Maripen le Diskriminarăqo, ol dinimata anglal katar ol institucie ačhen kovle, haj ol organizacie le ćivilone soćietetaqe le rromenqi marde pen te len ćirdipen politiko and-o maripen la diskriminarăqo.

O baro şomaşo haj o ekonomiko ćhudipen avri sa dukhavel ol komunitetură le rromenqe andar e Romînia. Ol publiko servicii te zas te keres buki si butvar phares te azbas len anda kodoja ke si bariere administrativo haj diskriminară. Vi kana o programo lovenqe minimo vaş o ćhutipen andre sas kerdo and-o berş 2024, kadava thol jekh pharipen p-ol beneficiară kaş te arakhen penqe than bukăqo bi te den ćaço vazdipen, haj ol rromnă maren pen maj bute pharimatença andar e kauza le kovle edukaciaqi haj ol tradicionalo rolură zenosqe.

Ol komunitetură le rromenqe sa maren pen jekhe zorale avre ćhudimaça ke na-i kerdo dosta, na-i love haj na del pes duma pră but andar ol rroma kana len pen ol dećizie. Ol strukturalo bariere ačhen, maj but kodola anda ol khera, e edukacia haj o zaben k-e buki.

O labăripen le instrumenturenqo lovenqe le EU

And-e Romînia, o STKR thol jekh kadro vaş o labăripen le lovenqo europăno and-ol projektură kaj dikhen o vazdipen le soćialutne ćhutimaşqo andre, e edukacia, o sastipen vaj o maripen le diskriminarăqo kontra le rromenqi. Vi kadja, laqo keripen si pharo, maşkar aver, na-i lachi administracia, e lipsa datenqi etniko vorta, e lipsa măsurenqi kaj dikhen le rromen haj o tikno akćeso le organizacienqo le rromenqe. Ol projektură si butvar kerde ande jekh felo oportunisto katar ol ekspercă save na xakăren ćaćes ol pharimata le rromenqe haj, pala kadaja, kerde katar ol organizacie saven na-i len dosta ekspertiza anda ol komunitetură le rromenqe.

O dinipen le lovenqo EU vaş ol şerutnimata anda ol rroma trebul te ćhuten andre vi ol organizacie le ćivilone soćietetaqe, şeneralo, haj ol rromane organizacie, maj but, and-e monitorizară haj o dikhipen şeneralo le zamaşqo angle (misalăqe, pand-ol komitetură dikhimaşqe vaj le formalone strukturença). Paruvimaşqe, o ONG-ură rromane si len tikno ćhutipen andre and-o proćeso le dećizienqo pa so dikhel ol love le EU. Vi kana varesave organizacie len rig k-ol komitetură le dikhimaşqe, lenqi influenca si tikni. Ol initiative guvernamental, sar si o projekto "O sădikhipen le măsurenqo vaş o ćhutipen andre le rromenqo" haj "E PLATFORMA LE RROMENQI", dikhen o lacharipen le dikhimaşqo, ama o ćhutipen andre le rromane ćivilone soćietetaqo aćhel kovlo.

Vi kana o pokinipen le EU si les o şajutnipen te lačharel o ćhutipen andre le rromenqo, o kerdipen kaj na-i dosta, o kovlo rigliipen le rromenqo haj e lipsa le transparencaqi tiknărel o impakto kadalesqo. Jekh keripen bukăqo khethanes maj paşărdo, jekh dikhipen lačhardo haj jekh pokinipen specifiko vaş ol initiative tradine katar ol rroma si şerutne vaş jekh ćaço zaben angle (progreso).

³ Romînia. (2021). E Kris o gin 2/2021 Anda Varesave Măsurî vaş o Anglaldikhipen haj Maripen le Antişipsismosqo. Dikhel pes k-o: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/235923>

K-o 28 aprilo 2022, o Guverno la Romîniaqo linäs o STKR vaš ol berša 2021-2027⁴, sar dokumento strateziko, haj pala kadaja sas kerdo o Strateziko Kadro le EU vaš ol Rroma (EURSF).⁵ Vi kana sas jekh pharipen baro andar e rig le organizacienqi le čivilone soćietetaqe le rromenqi kaš te vazdel jekh nevo dikhpen le STKR, lenqo dikhpen le politikenqo publiko bazime pe jekh paruvipen paradigmaqo, pand-o gogäripen te keren pen themutne sektorialo programurä sar mekanismo pokinimasqo le mäsurenqo haj o čhutipen andre le rromane komunitetaqo ande sä ol etape šerutne vaš ol publiko političi anda ol rroma, o nevo STKR adoptisardo zal pe sakodova drom sar gele vi ol palutne stratezie vaš ol rroma, sakodole mekanismoča kerimasqo/monitorizaräqo/dikhimasqo, maj bute bukänça šerutne, obiekтивurä, mäsuru haj bi te avel jekh pokinipen vorta le planosqo mäsurenqo, bazindoj pen maj but p-o pokinipen katar e Europäno Uniunä.

De kana sas adoptisardi and-o berš 2022, na sas kerde paruvimata k-e stratezia haj o plano le akciunäqo, vi kana o Komiteto le Kerimasqo, Monitorizaräqo haj Dikhimasqo le Strateziaqo (KKMDS) mangläs gogisarimata paruvimasqe le STKR, kana kidine pen and-o čhon novembra 2024. Kana agordilo kadava raporto, kasave godisarimata sas kidine, ama na sasas kerde paruvimata.

Sas sikavde duj raporturä guvernamentalto anda o progresurä phende and-o keripen le STKR, o jekhto and-o čhon aprilo 2023⁶ haj o dujto and-o aprilo 2024.⁷

Andar o berš 2024, ol maj šerutne ONG-urä rromane haj pro-rromane sas kothe k-ol kidimata KKMDS; vi kadja, kadala na-i rig andar ol aktiviteturä TWG.

Kadja sar si sikavdo and-o raporto RCM andar o berš 2022,⁸ o STKR thodäs andre neve bukä haj bute kamipnaça and-o domenio le marimasqo le diskriminaräqo, o vakeripen kaj ingerel k-e ura haj ol infrakciuni ingerde uraθar; vi kadja, pa kadala pakäjläs pes ke na-s dosta vaj na-s šerutne, desar o baripen le anticiganismosqo and-e Romînia katar ol xramosarne le raportosqe. Andar kadava dikhpen, na-i paruvimata bare, vi kana o GLT pala so dikhel e diskriminarä fal ke si o maj aktivo. Kadja sar phendem, o STKR na-s les paruvimata palal o adoptisaripen, haj ol mäsuru pala ol zuvlä, ol čhavorre, ol terne, ol manuša kaj si len vareso nasfalipen, ol phure, maj dur, kaj si rroma ačhen bi te aven zangle vaj reprezentime, kaj na den anglal k-o akharipen EURSF. Vaš e avutni versiunä le STKR, trebul te keren pen paruvimata vaš jekh dikhpen maj lačho le subiektoosqo.

O keripen bukäqo khethanes le organizacienqo le čivilone soćietetaqo rromani trebul, sa kadja, lačhardo, maj but pand-o buxläripen le rigliimasqo le organizacienqo rromane sar membrä le TWG-urenqo, kaj len pen ol šerutne dečizie anda o STKR.

Sektorialo stratezie sas kerde vaš ol berša 2020-2027 haj vi palal. Amaro sädikhipen le STKR andar o berš 2022 sikavdäs ke trebul te aven thode varesave sikavitorä specifiko anda ol rroma and-ol sektorialo stratezie šerutne. Vi kadja, kadaja si jekh pharipen čirkularo, anda kodoja ke ol sektorialo stratezie si anda o STKR vaj o STKR si anda ol sektorialo stratezie. O keripen le sektorialo stratezienqo adoptisarde and-ol palutne berša si, čäces,

⁴ Romînia. (2022). *O phenipen le Guvernosqo o gin. 560/28 aprilo 2022, dino avri and-o Monitori Ofiçialo o gin /5 maj 2022, vaš o liipen „La Strateziaqo andre čhudimasqi le četäcenenqi gaže kaj si rroma vaš ol berša 2022–2027”*. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2023/12/RAPORT-1.pdf>

⁵ E Europäno Komisia. (2020). *EU Roma Strategic Framework for Equality, Inclusion and Participation*, COM(2020) 620 Final. Dikhel pes k-o: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0620>

O Konsilio la Europäno Uniunäqo (2021) *E rekomandarä le konsiliosqi vaš o Sajekhipen, Andre Čhudipen haj Rigliipen le Rromenqo* [2021/C93/01]. Dikhel pes k-o: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AJOC_2021_093_R_0001

⁶ O Guverno la Romîniaqo. (2023). *Raporto dikhimasqo anda o keripen la Strateziaqo vaš o andre čhudipen le četäcenenqo gaže kaj si rroma – 2022*. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2023/12/RAPORT-1.pdf>

⁷ O Guverno la Romîniaqo. (2024). *Raporto dikhimasqo anda o keripen la Strateziaqo vaš o andre čhudipen le četäcenenqo gaže kaj si rroma – 2024*. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2024/09/RAPORT>.

⁸ O Čivilo Monitori vaš ol Rroma. (2022). *Raporto dikhimasqo le čivilone soćietetaqo anda o lačhipen le Stratezikane Kadrosqo themutno vaš o sajekhipen, andre čhudipen haj o rigliipen le rromenqo and-e Romînia. O Ofiçio vaš ol Avri Dinimata le Europäno Uniunäqo*. Dikhel pes k-o: <https://romacivilmonitoring.eu/wp-content/uploads/2023/07/RCM2-2022-C1-Romania-FINAL-PUBLISHED-CATALOGUE.pdf>

bikerimasqo, liindoj and-e gogi ke ol pokinimata xamime kadale stratezienqi na daştin te aven inkerde katar ol love kaj si le themes haj ol dinimata lovenqe EU.

Kadja, kadala si numaj jekh deklaracia bi varesosqo čačo and-o šajutnipen lovenqo le themesqo, saves na-i les khanči, haj aresel k-o 9% andar o PIB, o maj baro k-o nivelo le EU. So kamel te phenel kadaja buki si ke, o pokinipen vaš o STKR ačhel vareso kaj na-i vorta, anda kodoja ke ol ministeroja na daştin te sikaven gina vorta pa ol love dine haj xale vaš ol mäsuri STKR. Akana, ol čira love la Romăniaqe si vi maj čira de andar o berš 2024 (kam 8,5%), maj bute turojenča alosarimatenqe (lokal, EU, Parlamento, Preşedincia), save kerde kaj ol pokinimata publiko te aven maj nasfale, kadja ke, kerena pen xarnărimata le pokinimatenqo publiko and-o berš 2025 haj vi palal.⁹ Ažukeras kaj o pharipen le rromenqo te na avel ande jekh than kaj te dikhöl p-e agenda guvernamental, publiko.

Anda kadava raporto

O raporto sas kerdo sar rig andar e iniciativa „Akciună anglakerimasqi – Dikhipen čivilo le rromenqo – O zorăripen le šajutnimasqo haj le čhutimasqo andre le rromane haj le pro-rromane čivilone sočietetaqo and-o dikhipen haj o palemdikhipen le politikenqo”, pokindi katar e Europăno Komisia, e Ženeral, Direkcia Žusticiaqi haj Konsumatoră, sar rig jekhe maj bare dikhimasqo le EK vastdinimasqi le rigliimasqi le organizacienqo rromane k-ol proceşură STKR k-o themutno haj maşkarthemutno nivelo. Kadava si o dujto raporto anda e iniciativa RCM, thodo maj but p-o stadio de akanara le kerimasqo STKR and-e Romănia, haj sas kerde vi aver raportură tematiko RCM pala o dizitalo čhutipen andre, o dinipen rigaŭe le rasialo segregarăqe le rromenqo, ol rroma haj o enerzetiko čorriripen.¹⁰

Metodologia

O raporto del pakiv k-ol linii direktoare dine katar o konsorcio RCM, haj panž andar ol organizacie le gazikane khethanimasqe line rig k-o proceşo.¹¹ Vaš o xramosaripen le raportosqo sas labărde vi lila politikenqe publiko haj vi lila normativo publiko (dečizie, porunke ministerialo, krisa, lila EU, stratezie), haj vi lila kerde organizacienŭar le čivilone sočietetaqe vaj avre rodinitoră (studie, programură, projektură, rapoarte).

Vi kadja, maj si lila saven na daştis te dikhen len, anda o keripen čačo le STKR. Vi kadja, o kidipen (e ekipa) daştisajli te kidel ol maj šerutne lila, vi lila katar ol themutne haj maşkarthemutne zoră publiko, haj vi raportură korkorutne, pakăimata le ekspercenqe haj rodinimata ande kadaja buki. Bazime p-e eksperienca de maj anglal la ekipaqi, ol manuša andar o khethanipen dine дума haj phende sar te xulaven ol bukă, haj vi interviură čače le rigenča kaj kamen te len rig haj o xramosaripen le raportosqe kotorenqo.

Biš interviură de să (muj mujesŭe, k-o telefono, p-o e-mailo vaj online) sas kerde ande verver forme akceptime vaš ol manuša pučhle, haj vi online/muj mujesŭe/xramosarde, učharindoj verver organismoja publiko čentralo haj lokal/thanutne, haj vi eksperčă, rodinitoră haj manuša kaj den дума and-o than le šerutne organizacienqo non-guvernamental, le rromenqe. Sas vi jekh nivelo ačhimasqo andar e rig le manušenqi kaj den дума and-o than le ministerojenqo kaš te keren interviură haj te phenen so pakăn, phenindoj varekana ke bičhalen materialoja xramosarde, save na-s bičhalde nijekhvar. Ame labărdăm jekh formularo sado ke si de akord kaš te las o mukhlipen te xramosaras andre haj pala kadaja te xramosaras o intervio, haj vi te labăras lenqe date (anav, kaj kerel buki) haj te phenen maj dur so von phende šerutnes and-o raporto.

Vaš ke ol manuša kaj line rig sas len nivelură verver zanglimasqe le anglikane čhibăqe, e jekhto versiună le raportosqi sas kerdi and-e rumunikani čhib. Pala kadaja, o raporto sas amboldino and-e anglikani čhib kaš te avel xakărdo savorrenŭar. O keripen le verver kotorenqo sas kerdo le koordinatoreră, khethanes fiesave manušeča kaj lilăs rig, bazime p-e eksperienca de maj anglal, ande jekh dikhipen bazime p-o čačo siklăripen.

Naisarimata le avutne aktivisŭenqe rroma save line rig k-o keripen le raportosqo: e Aleksandra Hosszu haj o Vlad Koşmelăcă katar e ÎMPREUNĂ [KHETHANES] – Ažencia Barărimasqi Komunitaro, e Melania Koman katar e AČVEMX– Asočiacia o Čentro vaš e Edukacia haj le Manušeşqe Xakaja, o Daniel Karaivan katar e Asočiacia

⁹ Romănia. (2024). *Ordonanča sigărimasqi le Guvernosqi o gin 156 andar o 30 decembra 2024 anda varesave mäsuri fiskalo-bužetaro and-o domenio le pokinimatenqo publiko vaš o zorăripen le bužetosqo Ženeral, Zorărdo and-o berš 2025, vaš o paruvipen haj o pheripen varesave lilenqo normativo, haj si vaš e prorogară varesave termenengi*. Dikhel pes k-o: <https://legislatie.just.ro/public/DetaliiDocument/293109>

¹⁰ Dikh: <https://romacivilmonitoring.eu/news/> vaš misală le neve tematikone raporturenqo RCM

¹¹ Ol avutne ONG-ură Rromane line rig: O Čentro Resursenqo vaš ol Komunitetură le Rromenqe, e Asočiacia DANROM, SASTIPEN – O Čentro le Rromenqo vaš ol Političi haj Sastipen, O Del Amenča – O Čentro Kulturalo Rromano, ACEDO – E Asočiacia o Čentro vaš e Edukacia haj ol Xakaja le Manušeşqe haj e Ažencia Barărimasqi Komunitaro ÎMPREUNĂ.

DANROM haj o Radu Andrej Anuci haj o Daniel Rădulesku katar o SASTIPEN – Centro Rromenqo vaś ol Politići Sastimasqe. E koordonarǎ sas kerdi katar o Florin Moisǎ katar e Fundacia o Centro Resursenqo vaś ol Komuniteturǎ le Rromenqe.

1. O KERIPEN LE STKR

1.1. Barărimata šerutne haj sode de mišto sas kerdo

E Stratežia vaš o Čhutipen andre le Četăcenenqo Gaže kaj si andar e komuniteta le romenqi vaš ol berša 2022-2027, adoptisardi k-o 28 aprilo 2022 (STKR), sas kerdi pala o regulamento politikenqo publiko gažikane¹² vaš ol guvernamentalno stratežie, sar jekh lil kadro vaš o dikhpen le bukănqo kaj na-i vorta and-e stratežia haj o keripen le žamasqo maj dur and-ol šerutne domenii le andre čhutimasqo sočialo le romenqo.

1.1.1. Paruvimata le STKR vaj le planosqo la akciunăqo

Kana sas xramosardo kadava raporto, na sas kerde paruvimata SKTR. Vi kadja, phenel pes ke maj but paruvimata k-o STKR avena kerde and-o berš 2025, pala so sas jekh kidipen ICIMES andar o 29 noiembra 2024, kaj manglăs pes katar ol ministeroja te sikaven dinimata gogaqe ži k-o agoripen le beršesqo 2024 pala ol paruvimata kaj kamel te anel len and-o stratežiko lil. Kana sas agorisardo kadava raporto, and-o čhon junie 2025, ol paruvimata haj ol lačharimata andre sasas kidine k-o nivelo TAR haj ICIMES. Vi kadja, kadala sas line ande săma vaš o keripen le Guvernosar. Si phenimasqo ke, pala o pročeso le alosarimatenqo ženeralno andar o berš 2024, o nevo guvernno sas thodo k-o 23 iunie, 2025.¹³

1.1.2. Progreso haj keripen/thodipen and-e praktika

O Komiteto Interministerialo vaš o Keripen, e Monitorizară haj o Sădikhipen le Stratežiaqo (ICIMES)¹⁴ sas kerdo and-o čhon maj, 2022, kaš te tradel haj te dikhel sar keren pen ol măsuri STKR, haj te kerel savorre ministeren te len rig aktivo haj vi le čentralo institucien kaj trebul te keren o STKR.

Pala o raporto andar o berš 2024 pa so dikhel o STKR,¹⁵ dikhle pen tikne progresoja pala o keripen haj trebul te keren pen maj bare pharimata k-o nivelo le institucienqo, vi te na maj keren pen pasivo varesave andre ol Tematiko Bukăqe Grupoja (TBG). Maj but, k-o nivelo thanutno, jekh maj lačho vakeripen haj koordinară si musaj te aven. O vakeripen le organizacienča le čivilone sočietetaqe haj o than akademiko trebul te aven kerde savorre nivelurenŃe.

Ol bukă ICIMES si kerde pand-ol TBG-ură, saven si len ministeroja resortosqe haj čentralo institucie bukănča te keren o keripen lino and-ol Akciunăqe Planură.¹⁶ O skopo kadale TBG-urenqo si te dikhel ol pharimata dikhle and-o keripen le măsurenqo, te den lačharimata haj te sigăren o progreso la stratežiaqo. Pala o Julian Stojan,¹⁷ reprezentanto le NAR, ol TBG-ură si strukture šerutne vaš e interdisčiplinaritată, „ol motoroja STKR”, save sas kerde k-o phenipen le organizacienqo le čivilone sočietetaqo. Kadale organizacie si akana akharde k-ol kidimata ICIMES sar manuša kaj bešen te dikhen.

Ol avutne Tematiko Bukăqe Kidimata (TBG) sas thode maj anglal:

1. Bukăqo Kidipen anda o xakaj k-ol khera;
2. Bukăqo Kidipen anda o xakaj k-e edukacia haj kulturalo identiteta;

¹² Romănia. (2022). E Decăzia le Guvernosqi o Gin. 379/2022 *anda o liipen la Metodoložiaqo vaš o xramosaripen, keripen, dikhpen, evaluară haj nevăripen le stratežienqo guvernamentalno*. Dikhel pes k-o: https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2022/04/HG-nr.-379_2022-elaborare-strategii.docx

¹³ O Guverno la Romăniaqo. (n.d.). O jekhto malavipen le *Kabinetosqo le Iliasqo Bolojan*. Dikhel pes k-o: <https://gov.ro/en/news/first-meeting-of-the-ilie-bolojan-cabinet>

¹⁴ Romănia. (2022). Decăzia le Jekhtone Ministrosqi o Gin. 336/26.05.2022, Dini avri and-o Monitori Ofăcialo le Romăniaqo k-o 26 Maj, 2022.

¹⁵ O Guverno la Romăniaqo. (2024). *Raporto Dikhimasqo vaš o Keripen la Stratežiaqo vaš o Andre Čhudipen le Četăcenenqo gaže kaj si Roma – 2023*. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2024/09/RAPORT.pdf>

¹⁶ O Guverno la Romăniaqo. (2023). *Raporto beršutno progresosqo anda o keripen la Stratežiaqo le Guvernosqi la Romăniaqo vaš o andre čhudipen le četăcenenqo gaže kaj si roma vaš ol berša 2022–2027, E vremă phenimasqi maj 2022 – aprilo 2023*. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2023/12/RAPORT-1.pdf>

¹⁷ Intervio le Julianoa Stoian, andar e rig le Themutne Aženciaqi vaš ol Roma (TAR), 18 Novembra 2024.

3. Bukăqo Kidipen anda o xakaj k-o sastipen;
4. Bukăqo Kidipen anda ol xakaja le čhavorresqe;
5. Bukăqo Kidipen anda o antreprenoriato haj le bukăqe thana;
6. Bukăqo Kidipen anda o mištipen maškar ol komunitetură;
7. Bukăqo Kidipen anda o maripen le diskriminarăqo;
8. Bukăqo Kidipen anda o vazdipen le krisaqe paruvimatenqo.

Maj but, pašal ol oxto bukăqe kidimata thode k-o astaripen vaš o keripen le stratežiaqo, sas kerde duj neve bukăqe kidimata anda o: (1) Anglaldikhipen haj čhudipen avri le dinimasqo rigaŋe and-ol škole haj (2) Ol xakaja le žuvlănqo haj le čhajenqo, save vazden vorta o keripen le măsurenqo dikhle and-o STKR.

Vi kadja, si ververimata bare maškar ol TBK-ură haj ol ministeroja kaj trebul te dikhjen sar keren pen ol progresoja le kerimasqe STKR. O Julian Paraschiv,¹⁸ o tradinitori le TAR-osqi, phenel pa kadala rezultatură haj ašarel o čhutipen andre le Andrutne Ministerosqo and-e koordonară le TBK pa so dikhel o maripen le diskriminarăqo, haj sikavel, sa kadja, xoli anda ol rezultatură okolavre ministerenqo resortosqe. O dikhjen la reprezentantaqo CNCD sikavel e xoli anda kodoja ke na-i progreso haj ke trebul te aven pharimata maj bare, korkorrutne, šaj te del maj angle iniciative speciŋiko. Sa kadja, voj phenel ke o umblavipen le korkorrutne čhutimasqo andre daštil te pharărel ol projektură te žan maj dur, maj but, kana ol šerutne manuša mukhen penqe bukă. Kadja, atunči kana ol mekanismură le institucienqe si kovle vaj na-i kerde savorro vaxt, o inkeripen le intervencienqo umblaven butvar ande jekh felo kaj na-i sajekh kana si pala e buki le ženutne čhutimasqo andre, maj sigo desar jekh strukturalo haj sistemiko žaben pala kadaja.

Vi kadja, o keripen STKR si pharărdo katar o pokinipen, e koordonară, o čhutipen andre haj o dikhjen. Kaj na-i jekh metodoložia kaj dikhłi să andar laŋe vaš o dikhjen jekhe mekanismosqo lačho vaš o keripen khethanes le bukăqo maškar ol institucie si sikavdi katar ol manuša pučhle, maj but, ol ekspercă rroma haj manuša save reprezentin ol ONG-ură, sa kadja sar si vi le bukăča ke si musaj te avel jekh buki khethanes čači maškar ol institucie haj e čivilo sočieteta. Sas phende blokažoja kerde andar ol resurse kaj na-i dosta, ke na-i dosta specialištă and-ol šerutne domenii (misalăqe žuridiko) haj o tikno pokinipen, bi te avel jekh vorta dinipen lovenqo vaš ol măsuri kerimasqe. But akciuni si phende ke si numaj „xramosarde”, bi te avel jekh čačo impakto, haj ol kampanie haj ol iniciative si cıra haj kovles tradine. Misalăqe, sas dine kampanii phenimasqe haj rodimata vaš o dikhjen le diskriminarăqo, ama kadala na kerdile.

Sa kadaja konkluzia si phendi vi and-o raporto progresosqo pala o STKR maškar maj 2023 - aprilo 2024, kaj sikavel ke o korkorro TGB čhutino andre and-o keripen le Stratežiaqo si le Bukăqo kidipen vaš o maripen le diskriminarăqo, tradino katar o Ministerio le Andrutnimasqo.

O raporto sikavel, sa kadja, jekh tikno progreso and-o keripen le STKR, vi kana sas bare pharimata te keren pen ol obiekktivură pala o akčeso k-e edukacia, o maripen le diskriminarăqo haj o inkeripen haj o vazdipen le kulturalone barvalimasqo haj le rromane identitetaqo. E koordonară haj o vakeripen kerde p-e kotora maškar ol institucie, ol pharimata and-o kidipen haj o phenipen le datenqo, haj vi ol bukă kaj na-i and-o čhutipen andre le zorănqo haj le institucienqo k-o nivelo thanesqo si, sa kadja, pharimata and-o keripen le STKR.¹⁹ Pa ol pharimata k-o nivelo thanesqo, o Julian Paraskiv maj phenel: „Kadava si o baro pharipen... kana k-o nivelo le čentralone institucienqo si amen avantaže pande savenŋe arakhas amen, das duma, das resurse, haj ol bukă žan anŋe jekh direkcia lači anŋe varesave domenii, k-o nivelo thanesqo si autonomia thanesqi haj [...] na-i avantaže pande save e Themutni Ažencia vaš ol Rroma vaj ol ministeroja te daštin te thon jekh pharipen ande kadaja buki.”

¹⁸ Intervio le Julianoča Paraskiv, Tradinitori le Themutne Aženciaqo vaš ol Rroma, Co-tradinitori le ICIMES, 18 Novembra 2024.

¹⁹ Ibidem.

1.1.3. Sode de mišto kerel pes e monitorizară

O ICIMES tradel e monitorizară STKR pand-ol malavimata plenaro haj pand-ol tematiko bukăqe kidimata. Kana sas adoptisarso o STKR, o raporto le dikhmasqo kerdo katar o Ćivilo Monitori vaš ol Rroma²⁰ dikhlaş ke na-i pokinipen, na-i obiekktivură haj sikavitoră kaj te aven ginde sar jekh baro kovlipen and-o koncinuto Ĵeneralo le STKR.

Ande kadava senso, o ICIMES kerdăš maj but malavimata andar s-ol duj riga le reprezentancença le ministerenqe resortosqe kaš te arakhen lačharimata. E TAR phendăš le ministerenqe ol šablonură le phenimasqe vaš o kidipen haj e analiza le datenqi pa o keripen le măsurenqo STKR, o Ĵaben pala ol obiekktivură, ol pokinimata haj ol cinte thode vaš fiesavo domenio.²¹ Kerde pen pharimata kaš te čhutnen pen andre haj te keren le ministeren šerutne te aven de akord, kadă sar phendăš o Julian Stojan:²²

„And-o jekhto berš de kana sas adoptisardo kerde pen pharimata kaš te inkerel pes o subiekto phabardo pe aĴenda le ministerojenqi [...], sar jekh turneo kaj kerdăm les le vazdimaça le Ministerosqo le Investicienqo haj le Europăno Projekturenqo, karing kerdăm malavimata tripartide maškar e TAR, o Ministerio le Investicienqo haj le Europăno Projekturenqo haj o ministero resortosqo, kaš te den дума haj te keren [...] Kadă, trebuisardăš te thovas nište truja dandença kaj o mekanismo te Ĵal mišto haj phenav ke Ĵal paše de mišto.”

Duj guvernamentalno raportură sas sikavde k-o kongreso le kerimasqo le STKR, o jekhto and-o čhon aprilo 2023²³ haj o dujto and-o aprilo 2024.²⁴ And-o berš 2022, ol šerutne rezultatură phende sas ke sas kerdi e struktura ICIMES, ol Komisie Ministerialo vaš ol Rroma haj ol oxto Tematiko Bukăqe Kidimata ICIMES astarimasqe. O ICIMES si somtradino jekhe Statosqe SekretaresĴar, phendo katar o Jekhto Ministro, haj katar o Traditori le Themutne AĴenciaqi vaš ol Rroma, o sekretariato avindoj dikhlo katar e TAR. O raporto dino and-o čhon aprilo 2024 sikavdăš ol šerutne rezultatură le TBK-urenqo, haj vi xarne informacie pala o nivelo kerimasqo le măsurenqo STKR, khethanes bukănça anda varesave aktivitetură kerde ande să o them katar verver struktura publiko.

Si mišto dikhmasqo ke, astarindoj le beršeça 2024, ol maj šerutne ONG-ură rromane haj pro-rromane len rig k-ol malavimata ICIMES; vi kadă, akana, kadala na-i rig andar ol aktivitetură TBK. Ol konkluzie le dujtone raportosqe pala ol progresură xamosarde and-o keripen STKR²⁵ sas jekh tikno nivelo progresosqo, haj trebulas jekh čhutipen andre maj aktivo andar e rig le guvernamentalno strukturenqe and-o arakhipen le solucienqo vaš o keripen STKR. O Ĵaben mišto le kerimasqo STKR trebul lesqe jekh liipenrig maj aktivo andar e rig le TBK-urenqi, vi malavimata maj but, haj o pionėri si ol TBK-ură vaš o maripen le diskriminarăqo, savo sikavdăš ke si o maj aktivo. O keripen bukăqo khethanes le organizacença le ćivilone sećietetaqe rromane trebul te avel maj zoralo, haj o kidipen le datenqo etniko trebul andino k-o ICIMES haj k-ol TBK-ură.

And-o čhon septembra 2024, o kabineto le Jekhtone-ministrosqo astardăš o dikhpen le Planosqe măsurenqo kaj si and-e aneksa STKR vaš o nevăripen kadalaqo, pala ol dinamata anglal line katar o Dragoš Hotă, co-tradinitori le ICIMES²⁶.

²⁰ O Ćivilo Monitori vaš ol Rroma. (2022). *Raporto dikhmasqo le ćivilone soćietetaqo anda o lačhipen le Themutne strateĴikane kadrosqo vaš o sajekhipen, o andre čhudipen haj o riglipen le rromenqo and-e Rominia* (e versiună and-e rromani čhib). Dikhel pes k-o: https://romacivilmonitoring.eu/wp-content/uploads/2023/05/RCM2-2022-C1-Romania-final_RO.pdf

²¹ O Guverno la Romăniaqo. (2023). *Raporto beršutno progresosqo anda o keripen la StrateĴiaqo le Guvernosqi la Romăniaqo vaš o andre čhudipen le ćetăcenenqo gaĴe kaj si rroma vaš ol berša 2022–2027, E vremă phenimasqi* Maj 2022 – Aprilo 2023. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2023/12/RAPORT-1.pdf>

²² Intervio le Julianoa Stojan, andar e rig le Themutne AĴenciaqi vaš ol Rroma, 18 Novembra 2024, Bukurešti.

²³ O Guverno la Romăniaqo. (2023). *Raporto beršutno progresosqo anda o keripen la StrateĴiaqo le Guvernosqi la Romăniaqo vaš o andre čhudipen le ćetăcenenqo gaĴe kaj si rroma vaš ol berša 2022–2027, E vremă phenimasqi* Maj 2022 – Aprilo 2023. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2023/12/RAPORT-1.pdf>

²⁴ O Guverno la Romăniaqo. (2024). *Raporto beršutno progresosqo anda o keripen la StrateĴiaqo le Guvernosqi la Romăniaqo vaš o andre čhudipen le ćetăcenenqo gaĴe kaj si rroma vaš ol berša 2022–2027, E vremă phenimasqi* Maj 2023 – Aprilo 2024. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2024/09/RAPORT.pdf>

²⁵ Ibidem.

²⁶ Informacie bičhalde xamosarde karing o birovo le sekretaresqo themesqo o Dragoš Hotea, o tradinitori ICIMES

Ol beršutne raportură progresosqe pala o keripen STKR vaś ol berśa maj 2022 – aprilo 2023,²⁷ haj vi vaś ol berśa maj 2023 – aprilo 2024²⁸, kerde katar e TAR haj e Kančelaria le Jekhtone-ministrosqi, sikavel ke o STRK sikavdilo ande verver stratežie haj guvernamentalno politike, haj vi:

- O Themutno Plano vaś o Palemkeripen haj o Inkeripen (TPP)²⁹
- O Themutno Plano vaś o Lokalo Barāripen (TPLB)³⁰
- O Themutno Plano vaś o Tiknāripen le Školutne Mukhimasqo (TPTŚM)³¹
- O Themutno Plano vaś o Kadaastro haj o Lil Funčiaro (TPKLF)³²
- Khera sočialo vaś ol komunitetură le rromenqe³³
- E stratežia vaś o maripen le antisemitismosqo, le ksenofobiaqo, le radikalizarāqo haj le vakerimasqo kaj ingerel k-e ura, e Themutni stratežia vaś o vazdipen le sajekhimasqi šansenqi haj tratamiento maśkar ol žuvlā haj ol murśa haj o anglaldikhipen haj o maripen le kheresqe marimasqo.³⁴

1.1.4. O kidipen le datenqo

E TAR kerdās jekh mekanismo standardizime phenimasqo maj dur (śablono phenimasqo maj dur) saves si les obiekktivurā, pokinimata, sikavitorā spečifiko haj kaj si ol kerimasqe māsuri. Ol ministeroja kaj traden o keripen le STKR kiden ol date kaj trebun katar ol institucie de telal k-o nivelo žudečāno haj lokalo, save avena labārde vaś o pherdipen le śablonosqo vaś o phenipen maj dur.³⁵

K-o nivelo fiesave ministerosqo si kerdi jekh Komisia ministerialo vaś ol rroma, savā si la o rolo te dikhel o keripen le māsurenqo sektorialo, kaj si telal e responsabilitatā le institucienqi. K-o nivelo žudečāno, o dikhipen kerel pes pand-ol Xamime Bukāqe Kidimata (kerde andar reprezentancā le administraciaqe publiko lokalo, le institucienqe savenqe sas lenqe dini zor administrativo vaj institucie buxlārde, ekspercā haj ol Ažencie Statosqe andar o Domenio le Edukaciaqe lokalo). Sikavdile bare progresurā and-o dikhipen haj o kidipen le datenqo and-o domenio la edukaciaqo, misalāqe, pand-o keripen jekhe sistemasqo dikhimasqo ande 842 škole vaś o anglaldikhipen le školutne mukhlimasqo haj le dinimasqo rigaθe, haj vi pand-o barāripen le sikhlövnenoqo rroma, kaj si and-o Sistemo Informatiko Čutino Andre pala e Edukacia andar e Romīnia (SIIR).

²⁷ O Guverno la Romīniaqo. (2024). *Raporto beršutno progresosqo anda o keripen la Stratežiaqo le Guvernosqi la Romīniaqo vaś o andre čhudipen le četācenenoqo gaže kaj si rroma vaś ol berśa 2022–2027, E vremā phenimasqi* Maj 2022 – Aprilo 2023. Dikhel pes k-o: <https://cancelarie.gov.ro/wp-content/uploads/2024/02/RAPORT-ANUAL-CU-PRIVIRE-LA-PROGRESUL-INREGISTRAT-IN-IMPLEMENTAREA-STRATEGIEI-GVERNULUI-ROMANIEI-DE-INCLUZIUNE-A-CETATENILOR-ROMANI-APARTINAND-MINORITATII-ROME-PENTRU-PERIOADA-2022-2027-SNIR.docx>

²⁸ O Guverno la Romīniaqo. (2024). *Raporto beršutno progresosqo anda o keripen la Stratežiaqo le Guvernosqi la Romīniaqo vaś o andre čhudipen le četācenenoqo gaže kaj si rroma vaś ol berśa 2022–2027, E vremā phenimasqi* Maj 2023 – Aprilo 2024. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2024/09/RAPORT.pdf>

²⁹ O Guverno la Romīniaqo. (n.d.). PNRR – *O Portalo le Planosqo Themutno vaś o Palemkeripen haj o Inkeripen*. Dikhel pes k-o: <https://mfe.gov.ro/pnrr/>

³⁰ O Ministerio le Barārimasqo, le Bukānqo Publiko haj le Administraciaqo andar e Romīnia. (nd). *PNDL – O Themutno Programo vaś o Barāripen Lokalo*. Dikhel pes k-o: <https://www.mdlpa.ro/pages/pndl>

³¹ O Rumunikano Ministerio la Edukaciaqo. (n.d.). PNRR – *O Themutno Programo vaś o Tiknāripen le Školutne Mukhlimasqo*. Dikhel pes k-o: <https://www.edu.ro/etichete/pnrras>

³² E Themutni Ažencia vaś o Kadaastro haj o Xramosaripe la Phuvāqo. (n.d.). PNCCF – *O Themutno Programo vaś Kadaastro haj o Lil Funčiaro*. Dikhel pes k-o: <https://www.ancpi.ro/pnccf/>

³³ Romīnia. (2008). E Dečizia le Guvernosqi o Gin. 1237/2008 anda o Lačharipen le Akčesosqo le Komuniteturenqo le rromenqe lačhe kherenθe. Dikhel pes k-o: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/98136>

³⁴ O Guverno la Romīniaqo. (2021). *Jekhto Aneksa – Sikavitorā vaś o Dikhipen le Kerimasqo le Politikenqo Publiko*. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2021/05/ANEXA-1-4.pdf>

³⁵ Intervio le Julianoča Paraskiv, Tradinitori le Themutne Aženciaqo vaś ol Rroma, Co-tradinitori le ICIMES, 18 Novembra 2024

Ande jekh aver rig, o kidipen le datenqo etniko ačhel jekh pharipen andar e kauza ke na-i jekh kadro krisaqo vorta haj ke ol komunitetură le rromenqe na kamen te phenen ke si rroma, buki kaj tiknărel ol pharimata le monitorizarăqe. O Ministerio le Barărimasqo, le Bukănqo Publiko haj le Administraciaqo (MBBPA) haj o Ministerio le Sastimasqo sikavel date pala ol beneficiară bi te phenel lenqi etnia, haj pa o 3aben k-e buki, o raporto pala o keripen STKR, maj 2022 - aprilo 2023, phenel ke „vi ande kadava domenio si pharimata and-o kidipen le datenqo, anda e kauza ke le ol rroma na phenen ke si rroma”.³⁶ Vi kana sikavdile bare progresură and-o mekanismo le dikhimasqo, si bukă kaj inke na kerdile haj bukă kaj na 3anglôn, kaj trebul te aven line pande jekh koordonară maj lachi, maj but pokinimata haj mekanismoja kidimasqe datenqe maj lache.

1.2. E sinerzia STKR akciunenqa kheresqe haj EU

1.2.1. Pherdimasqe politici

O keripen le STKR si vazdino maj bute themute stratezienθar haj politikenθar kerde and-ol šerutne thana, save thon pen ande sakodova than le obektivurenqa haj le šerutne bukănqa phende and-o STKR. Kadala lila sikaven jekh keripen bukăqo but mišto maškar ol planură strateziko sektorialo haj ol măsuri čhutine andre and-o STKR, haj keren jekh sasto dikhpen le pharimatenqo le rromane komuniteturenqo.

Varesave andar ol stratezie haj ol themutne politici šerutne phende kodolenθar save dine anglal si:

1. E Themutni Stratezia vaš o Anglaldikhpen haj o Maripen le Antisemitismoqo, la Ksenofobiaqo la Radikalizarăqo haj o Vakeripen Uraqo (2024-2027)³⁷ – kadaja stratezia si la măsuri kaj dikhen o anglaldikhpen le diskriminarăqo haj le vakărimasqo uraqo, bukă but šerutne vaš o maripen le bange gogănqo kontra le monoriteturenqi.
1. E Themutni Stratezia vaš o Vazdipen le Sajekhimasqo le Šajutnimatenqo haj o Anglaldikhpen le Kheresqe Marimasqo (2022-2027)³⁸ - kadaja stratezia den jekh kadro vaš o vazdipen le 3uvlănqo haj le čhejanqo savenqe sas lenqe kerdo vareso kaj na-i lačo, and-o konteksto le bute kovlimatenqo kaj si len.
2. Stratezia vaš o tiknăripen le školutne mukhlimasqo de tikne³⁹ - kadaja stratezia si la but pakăimata spečifiko vaš ol kovle komunitetură, vi o akceso le čhavorrenqo rroma jekhe lache edukaciaθe.
3. E Themutni Stratezia vaš o Arakhpen haj o Vazdipen le Čhevesqe Xakajenqo (2023-2027)⁴⁰ - kadaja stratezia dikhel ol nevoje le čhavorrenqe andar ol čorrore komunitetură, vi le rromenqe kaj si čhudine avri sočialo.

³⁶ O Guverno la Romăniaqo. (2024). *Raporto beršutno progresosqo anda o keripen la Strateziaqo le Guvernosqi la Romăniaqo vaš o andre čhudipen le četăcenenqo gaže kaj si rroma vaš ol berša 2022–2027, E vremă phenimasqi* Maj 2022 – Aprilo 2023. Dikhel pes k-o: [https://cancelarie.gov.ro/wp-content/uploads/2024/02/RAPORT ANUAL-CU-PRIVIRE-LA-PROGRESUL-INREGISTRAT-IN-IMPLEMENTAREA-STRATEGIEI-GUVERNULUI-ROMANIEI-DE INCLUZIUNE-A-CETATENILOR-ROMANI-APARTINAND-MINORITATII-ROME-PENTRU-PERIOADA-2022-2027-SNIR.docx](https://cancelarie.gov.ro/wp-content/uploads/2024/02/RAPORT%20ANUAL-CU-PRIVIRE-LA-PROGRESUL-INREGISTRAT-IN-IMPLEMENTAREA-STRATEGIEI-GUVERNULUI-ROMANIEI-DE-INCLUZIUNE-A-CETATENILOR-ROMANI-APARTINAND-MINORITATII-ROME-PENTRU-PERIOADA-2022-2027-SNIR.docx)

³⁷ O Guverno la Romăniaqo. (2024). Jekhtho Aneksa – Sikavitoră vaš o Dikhpen le Kerimasqo le Politikenqo Publiko. Dikhel pes k-o (Maj 2024). Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2024/05/ANEXA-1-12.pdf>

³⁸ O Ministerio la Bukăqo haj le Arakhimasqo Sočialo. (2021). Jekhtho Aneksa – E Themutni Stratezia anda o Andre Čhudipen Sočialo haj o Tiknăripen la Čorrorimasqo (Vi ol kontribucie kaθar e ANDPDCA haj CNPP). Dikhel pes k-o: https://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/MMPS/Transparenta_decizionala/09032021Anexa_1_SNESVD_cu_ANDP_D_CA_CNPP_29_01.pdf

³⁹ O Ministerio la Edukaciaqo. (n.d.). Stratezia le Tiknărimasqi le Školutne Mukhlimasqo and-e Romănia. Dikhel pes: <https://edu.ro/strategia-privind-reducerea-p%C4%83r%C4%83sirii-timpurii-%C8%99colii-%C3%AEen-rom%C3%A2nia>

⁴⁰ O Guverno la Romăniaqo. (2014). Stratezia vaš o Arakhpen haj o Vazdipen le Čhavorresqe Xakajenqo 2014 - 2020. Dikhel pes k-o: <https://copii.gov.ro/1/wp-content/uploads/2021/08/Strategia-copii-2014-2020.pdf>

4. E Themutni Stratežia vaš o Soćialo Čhutipen Andre haj o Tiknāripen le Čorrorimasqo vaš ol berša 2022—2027⁴¹

5. E Themutni Stratežia Kontra le Ženenqe Trafikosqi vaš ol berša 2024-2028

Kadala stratežie si len māsuri specifikio kerde vaš ol rroma haj vazden o čhutipen andre le rromenqe nevojenqo and-ol politići maj bare. Misalāqe, ol māsuri pala o akćeso k-e edukacia sikavde katar o STKR si phandle katar e Stratežia vaš o tiknāripen le školutne mukhlimasqo, haj o čhutimata andre pala o sajekhipen šajutnimatenqo haj o maripen le kheresqe marimasqo si vorta thode sar o STKR.

Vi kadja, kadā sar phenel jekh reprezentanto le ćivilone soćietetaqo (ONG) rromani, ol pharimata pala o rroma na-i dosta čutine andre and-ol sektorialo stratežie maj bare. Misala si e Themutni Stratežia pala o Soćialo Čhutipen Andre haj o Tiknāripen le Čorrorimasqo vaš ol berša 2022-2027 vaj e Themutni Stratežia vaš o Žaben k-e Buki 2021-2027, saven si len cira phenimata pa ol pharimata kaj si le rromen. Kadaja lipsa liimasqe and-e gogi le specifikio nevojenqi le rromenqi, tiknārel o keripen laćho haj o šerutnipen kadalengqo, haj and-o maj buxlo konteksto le extremismosqo haj le xakārimatenqo kontra le rromenqi kaj si baro, vi k-o themutno nivelo, vi europāno, e lipsa politikenqi specifikio save te čhuten andre ćaćeš le rromen and-ol stratežie haj ol publiko politići barāren o dinipen rigaće haj e diskriminarā kadalengqi.

Vi kana o čhutipen andre le barimasqe rromano and-ol themutne politići si jekh baro progreso, ol pharimata sa si, kadja sar phende ol reprezentancā le institucienqe kaj trebul te keren kadala bukā. O ćaće keripen si butvar aćhavdo vaš ke na-i koordonarā ćaće maškar ol stratežie haj ol pokinimata kaj na-i dosta dine numaj vaš o STKR. Maj but, e savorrenqi buki k-o nivelo lokalo, žudecāno haj themutni aćhel jekh sursa kotorenqi and-o keripen le māsurenqo.

1.2.2. O laćharipen le māsurenqa le EU

Ol māsuri kerde and-o STKR si šerutnes pala ol akciuni haj šerutnimata le Europāno Uniunāqe (EU). E Stratežia sas kerdi liindoj and-e gogi o EURSF haj sikavel ol šerutnimata EU ande maj but šerutne domenii, vi e edukacia, o Žaben k-e buki, o sastipen, ol khera haj o maripen le diskriminarāqo. O čhutipen andre le bukānqo Ženosqe haj ternimasqe and-ol māsuri STKR si jekh misal vorta le laćharimasqo, haj e Romīnia kerel tematiko bukāqe kidimata kaš te vazdel ol xakaja le Žuvlānqo haj le čhejanqo, pala sar phenel e EU.

E Romīnia šaj ke del pakiv le prinćipiosqe EU le čhutimasqo andre le ćivilone soćietetaqo, pand-o keripen bukāqo le ONG-urenqa rromane haj pro-rromane and-e planifikarā, o keripen haj o dikhipen STKR, kadā sar si phendo and-o teksto STKR, sikavindoj o angažamento te čutel andre ol glasurā le rromane komunitetaqe and-o proćešo le dećizienqo, kadā sar manglās e EU, ama kadaja buki na-i la vi akciuni kaj te phenen maj but pala kadaja, haj aćhel paruvimasqe numaj k-o nivelo phenimasqo.

Ol raporturā progresosqe sikavde la Komisiaqe sikaven e māsura kaj ol akciuni kerde si rig andar ol objektivurā phende k-o europāno nivelo.

Pe jekh aver rig, o STKR lel vazdipen lovenqo pand-o Fondo Europāno Soćialo (FES) haj aver europāno resurse, so sikavel ke o čhutipen andre le šerutnimatenqo europāno and-ol themutne planurā čhutimasqe andre. Kadala pokinimata si labārde vaš ol projekturā edukaciaqe, sastimasqe, kherenqe haj o Žaben k-e buki, kerde vaš ol rromane komuniteturā, zorāringoj kadā o xakāripen le direkcienqa stratežiko le EU.

Vi kadā, varesave pharimata sa si and-o keripen le māsurenqo. Vi kana e Romīnia del pakiv le dromenqe EU, si bukā kaj na-i kerde ži akana and-o keripen varesavenqo andar ol māsuri andar e kauza le administrativo šajutnimasqe tikni k-o nivelo lokalo haj ol cira love. E EU phendās o šerutnipen le phenimasqe varesave lovenqe vorta vaš ol māsuri STKR, kaj aćhel jekh domenio kaj trebul laćhardo.

⁴¹ O Ministerio le Bukāqo haj le Arakhimasqo Soćialo. (2022). E Themutni Stratežia anda o Andre Čhudipen Soćialo haj o Tiknāripen le Čorrorimasqo 2022–2027. Dikhel pes k-o: <https://mmuncii.ro/j33/index.php/ro/minister-2019/strategii-politici-programe/6562-sn-incluziune-sociala-2022-2027>

1.2.3. O phenipen le pakăimatenqo anda o dikhimata de maj anglal

O raporto le dikhimasqo STKR le themenqo kaj si rig, kerdo katar e Europăno Komisia haj dino avri p-o 9 januario 2023,⁴² sikavel ke „ol angažamentoja phende ke avena kerde katar e Romînia na sikaven dosta ol šerutne nevoje le rromenqe, haj lel pes and-e gogi o buxlăripen kadale komunitetaqe ande sã e populacia”. O Dragoș Hotă, o tradinitori ICIMES, phenel, sa kadja, ke ol mangimata le Europăno Komisaqe thode niște etape haj obiekktivurã kaj te aven mäsürime ande maj but vaxt ande fiesavo domenio le STKR, khethanes le lovença, haj vi ke trebül te aven çhutine andre ol bukã pa o ženo haj ternipen and-o keripen le mäsurenqo kerde pand-o STKR. Pala kadala mangimata, kerdäs pes jekh kalendari bukãqo kaj trebül inkerdo ande fiesavi institucia k-o Komiteto haj peläs pes de akord te kerel pes jekh mekanismo jekhutno le phenimasqo maj dur.

Jekh aver misal mäsuraqo ćaci adoptisardi pala ol phenimata CE sas te kerel pes jekh Kidipen tematiko bukãqo pala ol xakaja le žuvlänqo haj le çhajanqo. Pala e evaluarã andar o çhon aprilo 2024, e Europăno Komisia xakărdäs ke trin andar ol štar kriterie kaj ćacären o keripen le laće kondicienqo “O Kadro stratežiko politikenqo vaš o çhutipen andre le rromenqo”⁴³ sas kerde. O kriterio kaj na-s pherdo si pala ol mäsuri sigărimasqe le çhutimasqe andre le ćetăcenenqo gaže kaj si rroma, le anglaldikhimasqe haj le çhudimasqe avri la segregarãqo, inkerindoj and-e gogi e buki pala o ženo haj e situacia le terne rromenqi, haj vi o thovdipen varesave etapenqo haj cinte kaj de ginön. Si šerutnes kaj o keripen STKR te avel vazdino angažimaneturenθar maj zorale, resurse ćace haj jekh koordinarã maškar ol institucie maj laçi.

Kaš te lačhardöl o keripen STKR, e Europăno Komisia manglãs o thovdipen varesave obiekktivurenqo haj cinte vorta haj kaj te mäsürin pen ande sã ol domenii uçarde la stratežiaθar. E Romînia kerdäs bare progresurã and-o dikhipen haj o keripen bukãqo khethanes le aktorença lokalo haj thanutne; vi kadja, na kerde pen niște etape haj kriterii ćace kaš te siklărel pes o çhutipen andre le rromenqo haj ačhel vi akana vareso so na-i lačhardo.

E Stratežia dikhel numaj ande jekh rig ol phenimata haj ol gogărimata sikavde and-ol dikhimata de maj anglal. Kadalen si len vi jekh dikhipen interseksionalo, kaj len and-e gogi ol bukã ženosqe haj ternimasqe, haj vi o aktivo çhutipen andre le rromane ćivilone soćietetaqe. Vi kadja, si vi akana pharimata kerde katar e lipsa le datenqi putarde pala e etnia, ženo vaj aver bukã šerutne, so kerel maj pharo o proćeso le dikhimasqo le impaktosqe mäsurenqo.

Ol tikne bukã dikhle and-o keripen STKR 2015-2020⁴⁴ pharären vi e stratežia de akanara, sikavindoj ke varesave pharimata strukturaqe haj koordinarãqe si vi akana. Jekh andar ol šerutne pharimata ačhel o lačhipen le kidimasqo haj le phenimasqo le datenqo, haj si lipsa varesave praktikenqi sistematiko le putarimasqe p-ol kriterii anda e etnia, so tiknărel o šajutnipen le vortutne dikhimasqo le impaktosqo le mäsurenqo. Sa kadja, e kultura administrativo, kaj na-i kadja de putardi kana trebül te kerel paruvipen informacienqo haj e lipsa varesave protokoalenqi vorta kerimasqe bukãqo khethanes, tiknărel ol pharimata le bukãqe maškar ol institucie. Kadala bukã kaj si numaj jekh paš kerde, sikavde and-e stratežia de maj anglal, si vi akana, vi kana sas kerde instrumenturã vaš e standardizarã haj o zorăripen le prośesurenqo vaš e monitorizarã.

E stratežia de akanara si dikhli avre reprezentancenθar le ONG-urenqe rromane haj pro-rromane sar jekh buki kaj na žal, bi te kerel jekh ćaço impakto and-ol komuniteturã le rromenqe. Si maj sigo jekh phenipen politiko, kaj na-i la mäsuri ćace haj vazdipen kaj inkerel, haj na-i koordinarã maškar ol institucie kaj trebül te keren buki khethanes. Kadala bukã keren jekh keripen kaj na xakărdöl le mäsurenqo, so sikavel ke o guverno na del

⁴² E Europăno Komisia. (2023). O Vakeripen la Komisiaqo karing o Europăno Parlamento, o Konsilio, o Komiteto Ekonomiko haj Soćialo Europăno haj o Komiteto le Thanenqo - Raporto evaluarãqo anda ol kadrurã stratežiko themutne vaš ol rroma le themenqo kaj si rig. Dikhel pes k-o: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:52023DC0007>

⁴³ O Guverno la Romîniaqo. (2024). *Raporto beršutno progresosqo anda o keripen la Stratežiaqo le Guvernosqi la Romîniaqo vaš o andre çhudipen le ćetăcenenqo gaže kaj si rroma vaš ol berša 2022–2027, E vremă phenimasqi Maj 2023 – Aprilo 2024*. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2024/09/RAPORT.pdf>

⁴⁴ E Banka la Lumăqi. (2022). *O Jekhtho Themutno Raporto vaš o Dikhipen haj e Metodoložia Agorutni kaθar M&E (E Jekhtho Rig). O Barăripen jekhe Sistemosoqo kaj žal kaθar M&E k-o Nivelu Žudecãno vaš o Keripen le Stratežiaqo vaš o Andre Çhudipen le ćetăcenenqo gaže kaj si Rroma [O Jekhtho Raporto Themutno vaš o Dikhipen Khethanes le Agorutne Metodoložiaqo kaθar o M&E (E Jekhtho Rig). O Barăripen jekhe Sistemosoqo kaj žal kaθar M&E k-o Nivelu Žudecãno vaš o Keripen le Stratežiaqo vaš o Andre Çhudipen le ćetăcenenqo gaže kaj si Rroma]*. Dikhel pes k-o: http://www.anr.gov.ro/images/2022/rapoarte/Roma-ME-Output-3-First-National-Monitoring-Report-part-1_RO.pdf

šerutnipen kadale stratežia. Kadava gogäripen si čačo, vaš ke ol organizacie le čivilone rromane sočietetaqe barile, palem, ande jekh felo nasul, pala maj but de 20 berša katar e jekhtho Stratežia vaš ol Rroma, si jekh kasavo nivelo ažukerimatenqo, haj o živipen le rromane komuniteturenqo sa na lačhardöl.

Pala sar phenel vi jekh andar ol reprezentancă le ONG-urenqe rromane, jekh buki lači la stratežiaqi de akanara si o keripen bukăqo khethanes de katar o astaripen le čivilone rromane sočietetaqa and-o pročeso le barimasqo, so sas jekh lačharipen desar e stratežia de maj anglal, kaj sikavelas numaj o dikhpen le guvernosqo. E stratežia de akanara si, sa kadă, kerdi ande jekh felo kaj čutel andre ol bukă kaj si and-o intereso haj ol dikhmata le čivilone sočietetaqe, sikavindo jekh lačharipen ažukerdo le dromesqo. Vi kadja, o dikhpen ačhel kidino katar e struktura tradicionalo le štare šerutne rigenqi – khera, o kerdipen le zorăqe bukăqo, e edukacia haj o sastipen – vi kana sas čutine andre neve teme, sar si e identiteta haj e kontra-diskriminară, kaj si but šerutne. „E lači buki si ke [...] semas ašunde, e rig maj čira lači si ke ničijekh ministero resortosqo na avilăs jekhe planoqa haj pokinimaqa vorta [...] Vi te aštinas te keren len akana, pakăv ke sa maj trebul te aven paruvimata bare”.⁴⁵

1.3. O rigliipen le rromenqo k-o keripen haj e monitorizară

Pala so sas adoptisardo o STKR, maškar ol berša 2023-2024, sas maj but šajutnimata kaj ol OSC-ură te aven čutine andre and-ol pakăimata haj vakerimata anda o keripen le akciunenqo STKR, kerde vaj katar e Themutni Ažencia vaš ol Rroma, vaj katar o Ministero le Pokinimatenqo haj le Europăno Projekturenqo pand-o Themutno Punkto Kontaktosqo vaš ol Rroma.

E TAR sa lačharel e relacia le organizacienqa le čivilone sočietetaqe haj aver riga kaj kamen te len rig, vi kodola le Konsiliosqe Konsultativo le TAR. O palutno kidipen le Konsiliosqo sas inkerdo katar e Ažencia, khethanes le Kančelariaqa le Jekhtone-ministrosqi, and-o berš 2023. And-o berš 2024, e TAR akhardăs vi aver organizacie te len rig k-o Konsilio Konsultativo le TAR, varesave andar ol membră le koaliciaqe RCM kerdile membră haj sas butvar akharde k-ol aktivitetură kaj keren pen khethanes varesoqa, sar si ol kidimada ICIMES.

1.3.1. O čhutipen andre le organizacienqo le čivilone rromane sočietetaqe and-o keripen

O rolo le organizacienqo rromane haj pro-rromane and-o keripen STKR si tikno. Pe jekh rig, o STKR si jekh politika publiko guvernamentalno, haj ol maj but struktura čutine andre si publiko. Ol organizacie le čivilone sočietetaqe trebul te aven len resurse kaj te inkeren but, manuša kaj te aven kalifikime, ekspertiza haj but surse pokinimasqe vaš lenqe bukă, maškar aver, kaš te aven čače parteneră and-o keripen le STKR. Nasulimasqe, numaj jekh kasavo nivelor organizacienqo si les o šajutnipen kaj o kamipen te lel rig, kana lenqe resurse si kerde maj but andar ol projektură.

Sa kadă, kadala den but servičie vaš ol beneficiară, kaj keren pokinimata andar ol love kaj na maj den pen parpale, themutne programură, sektorialo programură haj pharimata te kiden love verver manušenar kaj den love, katar manuša kaj den love publiko haj privato, themutne haj maškarthemutne. Okolaver organizacie, kaj keren buki lokalo, žan and-ol projektură haj barăren penqo šajutnipen kana si len pokinipen. Kadă, o rigliipen le organizacienqo le čivilone rromane sočietetaqe, haj vi maj but organizacie kaj na-i rromane, si numaj umblavdo katar o šajutnipen le pokinimatenqo.

And-o berš 2024, e TAR buxlărdăs o rigliipen organizacienqo le čivilone rromane sočietetaqe k-o nivelo le Pučimasqe Konsiliosqo, duj organizacie membră le koaliciaqe RCM2 (Sastipen, o Čentro Resursenqo vaš ol Rromane Komunitetură) haj aver si numaj membră. Kadala sas butvar pučhle informalno katar o tradipen TAR anda verver pharimata vazdine katar o keripen le STKR.

Jekh nevo dikhpen le TAR haj ICIMES sas and-o maj, 2024, kana k-o kidipen ICIMES,⁴⁶ inkerdo ande jekh formato xamime, line rig reprezentancă k-o nivelo le themutne sekretarosqo, telalsekretaro themesqo vaj bukănqa tradimasqe andar ol ministerură/institucie šerutne kaj trebul te dikhen sar keren pen ol planură măsurenqe haj

⁴⁵ Intervio le Geluloqa Duminiă, Tradinitori le Themutne Aženciaqo Barărimasqe Împreună, Bukurești, Novembra 2024.

⁴⁶ E Themutni Ažencia vaš ol Rroma. (2023). *Malavipen pučimasqe le reprezentancenqa le čivilone sočietetaqe le rromenqe haj pro-rroma anda o Beršutno raporto vaš o keripen le Themutne Stratežiaqo vaš o andre čhudipen le rromenqo 2022–2027*. Dikhel pes k-o: <http://anr.gov.ro/index.php/anr/evenimente/evenimente-2023/reuniune-de-consultare-cu-reprezentantii-societatii-civile-rome-si-pro-rome-pe-tema-raportului-anual-privind-implementarea-strategiei-nationale-de-incluziune-a-romilor-2022-2027>

le bukăqe kidimasqo maškar ol ministerură (TBG) kerde pand-o STKR haj vi ol 31 reprezentancă le ONG-urenqe rromane and-e sala haj 11 reprezentancă ONG-urenqe rromane pand-o sistemo videokonferincaqo.

Kadava rigliipen le organizacienqo le civilone soćietetaqo sikaven o vazdino nivelo interesosqo and-ol organizacie rromane vaš o keripen SKTS; vi kadă, lenqo nivelo čhutimasqe andre si tikno. And-o kidipen ICIMES, kadala daštisajle te thon pučhimata le reprezentancenqe katar ol ministerură kaj sas kothe haj te avel lenqe dino anglal anda ol pharimata phende: kaj si akana varesave andar ol themutne programură, ol sikavitoră haj ol love dine, sosθar trebul te avel jekh evaluară le impaktosqi varesavenqi andar ol măsuri la stratežiaqe haj varesave phenimata krisaqe paruvimasqe, dikhle pala ol vakerimata. Si jekh baripen lačo ke ol avutne kidimata ICIMES sas inkerde vi le rigliimasqi le organizacienqi le rromane civilone soćietetaqe, ande jekh formato xamime, dindoj vi jekh pharipen opral ol publiko strukture kaš te sikaven penqe rezultatură.

La presaqo vakeripen le TAR dino palal o kidipen, prinžardăs o prinćipio „Khanći anda ol rroma bi rromenqo” haj phendăs ke, pala kadaja, ol politićenă rroma andar verver organizacie le civilone soćietetaqe aven akharde k-ol... kidimata le verver tematikone bukăqe grupurenqe teoretiko (and-o formato muj mujesθe haj online), kaj kadala te daštin te len rig penqe ekspertizača haj te den solucie le manušenqe kaj len ol decizie katar o šerutno nivelo.

Kana xramosardăs pes kadava raporto, ol Tematiko Bukăqe Kidimata (TBK) na čhutesas ol organizacie le rromane civilone soćietetaqe ande lenqe proćesură decizionalo. And-a o keripen STKR, ol organizacie le rromane civilone soćietetaqe len rig sar jekhutne zora, k-o lokalo nivelo haj/vaj režionalo, pand-o phandlipen avre institucionča kaš te dikhne stratežiko droma specifikio (misalăqe, edukacia, o pherdipen le bukăqe zorăqo haj antreprenoriat, soćialo serviće, sastimasqi asistenca, haj aver), pande varesave manglimata specifikio, vi andar o themutno bužeto (pokindo katar e TAR), haj vi andar o EU (ESF+ haj ERDF).

1.3.2. Ol rroma and-ol publiko institucie kaj keren o STKR

Ande jekhto rig, e Themutni Ažencia vaš ol Rroma (TAR) si o korkorro organismo kaj kidel khethanes specialistă rroma andar să ol thana bukăqe STKR k-o themutno nivelo, pand-o Pučhimasqo Konsilio, vi anda o žanglipen haj o xulavipen STKR, ta vi anda o vazdipen le bukăqo haj le gogănqo projekturenqe, kaj kamen te keren praktikio o STKR.

Să ol institucie šerutne si len butărne rroma xakărimatenča specifikio and-o keripen le STKR, haj o maj šerutno si o Themutno Punkto Kontaktosqo vaš ol Rroma (TPKR), savo sas vazdino katar maj but specialistă rroma, haj vi o barăripen jekhe Programosqo stažienqo vaš ol terne rroma studentură, kaš te len rig k-o keripen haj o dikhipen varesavenqo andar ol akciuni STKR, kaš te na maj phenas katar o čhutipen andre savorre bare ONG-urenqo rromane ande maj but evenimentură haj initiative publiko vaš o STKR, kaj sas maj but le kamlimača le manušenqo kaj line rig.

Bezexalenθe, na daštias te arakhas bukă lače le rromenqe rigliimasqo ande aver strukture guvernamental, vaš ke ol angažare and-o publiko gažikano sistemo si numaj bazime pe kompeticia/ kon te lel o than. Vi kadă, daštias te dikhas ke and-o Ministerio le Edukaciaqo de akanara, jekh Telalsekretaro Themesqo si čhutino andre and-e edukacia le minoriteturenqi etniko, haj si čhutino andre vi jekh but prinžardo aktivito rrom haj membro andar e Kamera la Deputacenqi, sikavindoj o Partido Soćialo Demokrato. Ama kadaja si numaj vareso jekhutno. Kana agorisardăs pes kadava raporto, kamas te phenas ke sas kathe vi jekh terno rrom aktivisto ande jekh nevi funkcia kerdi k-o Ministerio la Bukăqo,⁴⁷ e jekhto kasavi.

O rigliipen le romenqo and-o dikhipen/monitorizară haj o palemdikhipen/evaluară

Šaj te phenel pes ke sas haj vi si informacie kaj te aven dikhle pa ol šajutnimata le čhutimasqe andre ande orso etapa le proćesosqi le čhutimasqi andre haj dikhimasqi le STKR. Ama, butvar, ol organizacie le rromane haj kaj na-i rromane civilone soćietetaqe na daštin te len kadala šajutnimata andar motivură obiekto: ke na-i manuša specializime, kaj te daštin te thon čaće pučhimata haj te den anglal mišto, ke na-i love kaj te pokinen pen ol phirimata (maj but vaš ol tikne organizacie, kaθar ol tikne forură), ke na-i vaxt haj tehnoložiko resurse, ande aver

⁴⁷ O Petre-Florin Manole, Ministerio la Bukăqo, la Familiaqo, le Ternenqo haj le Solidaritatăqo Soćialo. *Profilo Ministerialo*. Dikhel pes k-o: <https://gov.ro/ro/guvernul/cabinetul-de-ministri/ministrul-muncii-familiei-tineretului-i-solidaritatii-sociale>

situacie. O rigliipen kadale šajutnimatenŋe na-i pokindo; vi kadă, jekh rig andar ol love vaŝ o drom haj o beŝipen daŝtin te aven pokinde katar ol organizatoră andar lenŋo buŝeto vaj andar ol projektură kaj kerde len.

Ol organizacie le rromane haj pro-rromane ćivilone soćietetaŋe si akharde te len rig k-ol iniciative inkerde katar e Themutni Aŝencia vaŝ ol Roma (TAR), o Themutno Punkto Kontaktosŋo vaŝ ol Rroma (TPKR), aver organizacie le rromenŋe, vaj sodevar si šajutnimata te sikaven pen bukă but ŝerutne anda ol rroma, vaj ke si evenimentoja/baredivesa istoriko, edukacia, ŝanglipen, kultura haj tradicie, hai aver. E rromani ćivilo soćieteta si la akćeso k-ol informacie dine anda o dikhipen STKR. Kadaja lel să ol bukă kaj trebul te ŝanel len kaŝ te lel rig kadale proćesosŋe, telal verver forme, vi xramosarimata k-ol evenimentoja inkerde, pućhimata save daŝtin te aven kerde online/offline, o rigliipen verver pućhimatenŋe haj o ćhutipen andre sar membră and-ol recele haj koalicie. Să kadala forme rigliimasŋe si ke kamen ol manuŝa haj, kadă sar phendăŝ pes maj opre, si umblavde katar o isipen haj o butipen le resursenŋo. O akćeso k-ol informacie na-i să e vremă siguro ćhutipen andre and-o proćeso le dikhimasŋo STKR.

Vi e Themutni Aŝencia vaŝ ol Rroma, NRCR, haj vi ol koalicie haj ol recele kerde k-ol verver projektură haj programe, den informacie, bićhalen buletinură informativo pand-o e-mailo haj keren evenimentoja online haj offline kaŝ te aven maj but reprezentancă le ćivilone rromane soćietetaŋe and-o dikhipen haj e evaluară STKR, kaŝ te len ol maj neve haj ćaće date. Lenŋe pharimata den laće rezultatură kana si len dosta pokinipen kaŝ te ućharen jekh rig andar ol kinimata le manuŝenŋe kaj len rig haj atunći kana keren šajutnimata, sar si o akćeso haj o rigliipen online/offline. Vi kadă, ol organizatoră zorăren le ekspercen haj ol organizacie le rromane ćivilone soćietetaŋe maj but pand-ol relatie maŝkar lenŋe te len rig k-o proćeso le dikhimasŋo haj la evaluarăŋo haj te den ŝerutne haj ćaće informacie.

Ol reprezentancă le ćivilone soćietetaŋe (ONG-ură, soćialo parteneră haj kadre universitaro/rodinitoră) sas ćhutine andre and-o proćeso le dikhimasŋo haj evaluarăŋo le STKR, pand-ol felură sikavde maj opre. E ekipa RCM zumavdăŝ, sa kadja, te kidel informacie katar maj but andar kaŋala, kaj sas len maj but vaj maj ćira sukćeso, kadă sar sikavel pes ande kadava raporto haj and-ol pućhimata/interviură. Ol maj but ONG-ură haj ol soćialo parteneră sas len ŝi akana jekh rolo te dikhen sar kerel pes o proćeso le dikhimasŋo haj evaluară le STKR, ćira andar kadala kerdile membră le bukănŋe grupurenŋo haj le zorenŋo kaj keren o dikhipen (ICIMES vaj TBK).

1.3.3. E kontribucia le Themutne Platformaŋi le Rromenŋi k-o keripen le STKR-osŋo

O isipen le TAR sar struktura guvernamental o si kontra le modeloŋa vazdino katar o PNCR k-o europăno nivelo. Te phenas, and-o kazo la Romăniaŋo na daŝtias te das duma katar o isipen jekhe "Platformaŋo le Rromenŋo" sar sas kerdi k-o europăno nivelo, o statuto PNCR anda o STKR haj ol strukture ministerialo ŝerutne si kovlo, jekhe ekipaŋa kaj sa paruvdŋol haj na-i jekh vorta reprezentară le rromenŋi.

O Themutno Punkto Kontaktosŋo vaŝ ol Rroma labărel pesŋi platforma online kaŝ te xulavel ol informacie karing ol abonacă. Kadă ke, le vakărimasŋi platforma online "E Themutni Platforma Laće Praktikenŋi vaŝ ol Rroma"⁴⁸ kidel haj del informacie anda ol prajektură laće praktikenŋe, raportură haj studie⁴⁹ kaj si ŝerutne vaŝ o zorăripen le nevojenŋo pala ol polići vaŝ ol ćetăcenă kaj si rroma, raportură evaluarăŋe. Sa kadă, si jekh than malavimasŋo vaŝ ol ekspercă rroma haj kodola kaj na-i rroma, pande laŋe forumură vakărimasŋe.

Kadala ol palutne si maj ćira prinŝarde, anda e kauza ke na-i moderatoră kaj te den o ćhordipen le komentarienŋo, te lokhărel ol vakerimata haj te inkerel e ordină. Ol nevimata haj ol evenimentură anda o STKR haj aver ŝerutne bukă vaŝ ol organizacie le rromane ćivilone soćietetaŋe, haj vi ol iniciative save si vaŝ ol rroma, si thode p-e Platforma NCPR. Kadalen si len informacie anda ol proćedure alosarimasŋe le partenerenŋe vaŝ ol projektură ŝerutne, nevărimata anda ol resurse pokinimasŋe haj but aver.

Kadala bukă strukturalo kaj na-i sar trebul sikavdŋon vi and-ol iniciative maj neve. Kaŝ te vazdel e monitorizară, andar o ćhon oktombra 2022, o Guverno, pand-o Themutno Punkto Kontaktosŋo vaŝ ol Rroma andar o MIPE, kerel e "Evaluară le Măsurenŋi le ćhutimasŋe Andre le Rromenŋi" (pokindo katar e EK), kaj kerel o kidipen le datenŋo, o vazdipen le laće praktikenŋo, malavimata tematiko haj atelieroja pućhimasŋe le ćivilone soćietetaŋa. And-o ćhon aprilo 2024, o Guverno thodăŝ o projekto "E Platforma le Rromenŋi" vaŝ o dikhipen

⁴⁸ O Ministerio le Europăno Pokinimatenŋo haj Projektură. (n.d.). O Themutno Plano vaŝ o Zorăripen haj o Inkeripen (PNCR) – O Websiteo Ofićealo. Dikhel pes k-o: <https://pn-cr.fonduri-ue.ro/>

⁴⁹ O Ministerio le Europăno Pokinimatenŋo haj Projektură. (n.d.). Raportură, Studie haj Analize – O Themutno Plano vaŝ o Zorăripen haj o Inkeripen (PNCR). Dikhel pes k-o: <https://pn-cr.fonduri-ue.ro/rapoarte-studii-si-analize/>

STKR, duje ONG-urença rromenqe sar parteneră,⁵⁰ ama akana jekh andar ol organizacie na maj kamel te vazdel kadava projekto, vaś ke sas jekh xoli maśkar lenθe haj na maj xakārde pen haj vi ol ažukerimata s-ol dujenqe pharārdās o projekto te 3al maj dur le duje ONG-urença rromane sar parteneră. Akana, na 3anas khanć anda sar si o projekto.

Pala o raporto evaluarāqo le themutne kadrojenqo strate3iko vaś ol rroma haj le themenqo kaj si rig andar o berś 2023⁵¹, „TPLI si les dosta love, si les śajutnipen te lel manuśen haj o śajutnipen te kerel miśto buki and-o rolo tradinimasqo le ministerojença resortosqe, ol zora kaj vazden o sajekhipen haj e rromani ćivilo soćieteta, ama lesqo mandato na-i les jekh rolo vorta tradimasqo le maj śerutne rigenqe kaj kamen te len rig”. Dikhel pes vorta ke kadaja buki na-i ćaći and-ol institucie le Romīniaqe, haj e EK trebul te prin3arel e situacia andar e Romīnia haj andar aver thema kaj si rig haj te rodel jekh laćharipen institucionalo paruvimasθe.

⁵⁰ E A3encia Barārimasqe Komunitaro ÎMPREUNĂ haj SASTIPEN – O Ćentro le Rromenqo vaś ol Politići Sastipnasqe, s-ol duj avindoj rig le koaliciaqi RCM

⁵¹ E Europăno Komisia. (2023). *Raporto evaluarāqo le kadrurenqo strate3iko themutne vaś ol rroma le themenqo kaj si rig* { COM(2023) 7 agorutno}, p. 133. Dikhel pes k-o: https://commission.europa.eu/publications/assessment-report-member-states-national-roma-strategic-frameworks-full-package_en

2. REĆENZIE P-OL RIGA TEMATIKO

2.1. O maripen kontra o antizipsismo haj e diskriminară

O STKR si les jekh šerutno kotor kaj si numaj andar o maripen la diskriminarăqo, o vakeripen kontra le rromenqo haj ol phiravimata kaj ingeren k-ol vakerimata uraqe vaj infrakciuni ingerde uraθar⁵² (O šovto obiekto). O keripen le măsurenqo vaš o maripen le diskriminarăqo haj le vakărimasqo kaj ingerel k-e ura and-o STKR thodăš varesave initiative haj projektură specifiko. Vi kadă, but linie akciunenqo ačhen bikerde vaj si len tikno impakto.

2.1.1. Sode de lačho si o STKR and-o dikhpen le pharimatenqo

Pala o Beršutno raporto anda ol progresură sikavde and-o STKR, maj but măsuri vaš o maripen le diskriminarăqo, le vakărimasqo kaj ingerel k-e ura kontra le rromenqi haj ol infrakciuni ingerde uraθar na sikavde progresură maškar ol berša maj 2023-aprilo 2024.⁵³ Misalăqe, o dikhpen le kerimasqo le penaloxakajesqo anda o vakeripen kaj ingerel k-e ura rasaqi haj ol infrakciuni ingerde uraθar (E Măsura 1.1.1) vaj o keripen le raporturenqo progresosqo anda o keripen le specifiko krisaqo (E Măsura 1.3.2) si s-ol duj phende and-o raporto TAR ke na-i len nijekh progreso. Vi kadă, sas kerde kidimata ekspercença kaš te dikhen sar si e situacia le vakerimasqo kaj ingerel k-e ura, ande jekh projekto pokindo katar o Pokinimasqo Mekanismo Norveziano – 2014-2021 haj tradino katar e Policia Romăă – “Akciună čhutine andre vaš o maripen le infrakciunenqo ingerde uraθar, maj but kodola kaj si kontra le komuniteturenqi le rromenqe haj o keripen jekhe standardosqo lačho vazdino and-o servičio kadalenqo”. O raporto na del but bukă anda ol rezultatură kadale kidimatenqe haj niči na phenel so akciuni palutne vaj palaldikhimata sas and-o lačhipen kadalenqo. Kadaja lipsa transparencaqi haj dikhimasqi sikavel jekh modelo maj buxlo and-ol akciuni guvernamentale, kaj ol initiative si bičhalde, ama lenqo impakto si čira dikhlo vaj phendo publiko.

And-e Direkcia le Akciunăqi 1.4 le STKR, sas kerde maj but initiative kerimasqe kaš te lačharen o xakăripen haj o tradinipen le pakăimatenqo kontra le rromenqe haj le infrakciunenqo ingerde uraθar maškar ol funkcionară kaj keren e kris haj le aktorenqe krisaqe. E Măsura 1.4.1 sas inkerdi maj but p-o keripen kursurenqo formarăqe specifiko vaš ol ofičeră policiaqe (porale), prokuroră haj krisinitoră, tradine institucienθar sar si e Themutni Azencia vaš ol Rroma (TAR), o Themutno Konsilio vaš o Maripen la Diskriminarăqo (CNCD), o Ministerio le Andrutne Afačerenqo haj e Akademia Policiaqi “Aleksandru Joan Kuza”. Maškar ol berša 2021 haj 2024, maj but de 1.400 manuša kaj line rig sas siklărde pande verver formatură, vi kursură astarimasqe, module zorărimasqe le šajutnimatenqe haj programe postuniversitaro. Ol siklărimate učharde subiektură sar si o maripen le diskriminarăqo, o dikhpen le vakerimasqo ingerdo uraθar haj o lačho phiravipen and-e aktiviteta le poralenqi (policiaqi). Maj but, o Generalo Inspektorato la Policiaqo andar e Romăia (GIPR) inkerdăš kursură čhibăqe haj buxlărimasqe bukăqe, haj aresle šela ofičeră, kana e Jandarmeria čhutinăš teme ververimasqe haj kontra le diskriminarăqi ande laqi programa ofițialo siklărimasqi, haj andăš lačhe bukă maj but de 1.300 studenturenqe.⁵⁴

Sa kadja, pala sakadava raporto, maškar o maj 2023 haj aprilo 2024, pand-o Ministerio le Andrutne Afačerenqo sas kerde maj but kampanie haj projektură vaš o publiko haj o anglaldikhpen le godărimatenqo kontra le rromenqi:

- E Kampania „Bi diskriminarăqo!”, kaj barărel o grado le xakărimasqo anda ol riskură phandle le diskriminarăθar, sas kerdi khethanes le ONG-urença (o Ministerio le Administraciaqo haj le Andrutne Bukănqo – MAAB khethanes le Asočiaciača E-Romnja haj o Themutno Rromano Čentro Kulturaqo Romano Kher);⁵⁵
- O Projekto „Kiro sastipen na-i jekh khelipen” (kerdo katar o MAAB khethanes le *Asočiaciača ol Telefonură le Čhavenqi* haj e Themutni Kampania Aeroportură Bukurešti haj e kampania „Šotron”

⁵² E Themutni Azencia vaš ol Rroma. (n.d.). Stratežia vaš o Andre Čhudipen le Četăcenenqo gaže kaj si rroma 2022–2027. Dikhel pes k-o: <http://anr.gov.ro/index.php/anr/proiecte-programe/strategie-de-incluziune-2022-2027>

⁵³ O Guverno la Romăiaqo – O Sekretariato Generalo. (2024). *Raporto beršutno progresosqo anda o keripen la Stratežiaqo le Guvernosqi la Romăiaqo vaš o andre čhudipen le četăcenenqo gaže kaj si rroma vaš ol berša 2022–2027, E vremă phenimasqi* Maj 2023 – Aprilo 2024. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2024/09/RAPORT.pdf>

⁵⁴ Ibidem

⁵⁵ Ibidem

(MAAB khethanes la Asoćiaća OvidiuRoM) kamle maj but te dikhen pa o akharipen le čhavorrenqo haj le kovle ternenqo, vi kodolenqo andar ol komunitetură le rromenqe⁵⁶;

- O Projekto „Le gogăqo sastipen haj o impakto le vakerimasqo kaj ingerel k-e ura opral ol terne, sikavindoј ke ol etniko minoritetură si butvar viktime le uraqe online. E Fundacia la Aženciaqi Barărimasqi Komunitaro „Împreună” kerdăs jekh studio manglo katar o Departamento vaś ol Relacie Maśkar ol Etnie anda o impakto le vakerimasqo kaj ingerel k-e ura online opral ol terne, maj but ol terne kaj si andar ol themutne minoritetură. O raporto na sas kerdo publiko haj na-s les inkalipen vaj jekh vazdipen kaj te kerel vakerimata and-o than publiko. Kadava garavipen daśtil te avel dino le šerutnimasqe institucionalo tikno le subiektosqo, koordonară maśkar ol institucie pră tikni vaj jekh maj buxli tendinca and-ol publiko institucie te mangel studie bi te kerel o dikhipen pand-o xulavipen vaj politiko vakeripen.

Maj but, ol reprezentancă TAR⁵⁷ pakăn ke jekh laćho rezultato le kerimasqo STKR si o parteneriato kerdo la Akademiaća Policiaqi, pande savi ol studentură katar e Akademia le Policiaqi si siklărde anda e istoria haj ol dinimata le rromenqe k-e gazikani soćieteta. Kadava programo sas kerdo le čhutimaća andre jekhe ekipaqo reprezentanturenqi le rromane čivilone soćietetaqe, sar formatoră, kaś te barărel pes o nivelu zanglimatenqo maśkar ol terne kaj agorisaren ol škole policiaqe (poralenqe) and-o domenio kontra le diskriminarăqi.

O STKR vazdel o keripen la lezislaciaqo kaj si kontra le diskriminarăqi. Ol institucie kaj keren buki ande kadava senso, sar si o Themutno Konsilio vaś o Maripen le Diskriminarăqo (CNCD), sa dikhel ol kazură diskriminarăqe haj te del pedepse vaś ol vakerimata haj ol akciuni kaj diskriminin. And-o berś 2023, o Themutno Konsilio vaś o Maripen le Diskriminarăqo (CNCD)⁵⁸ lilăś 1.000 peticie, andar savenće 58 sas anda e diskriminară p-ol kriterie etniko. Andar kadala 58 kazură, 6 line pokinimata administrativo, haj 2 agorisajle numaj phenimatenća bićhalde karing o Konsilio. Kadaja buki sikavel vi ke si pharimata andar e etnia, haj vi ke si cıra kazură kaj na sas pokinde ol pharimata, buki kaj sikavel ke si phares te sikaves o kamipen te keres diskriminară vaj ol bukă proceduralo kaj trebun vaś o keripen le sankciunenqo. O STKR vazdinăś, sa kadă, o laćharipen le krisaqo le direktivenća le Europăno Uniunăqe pala o maripen le uraqo haj e rasialo diskriminară. Vi kadă, pala ol phenimata le reprezentantosqe CNCD savo sas pućhlo vaś kadava raporto, ol akciune le instituciaqe na sas kerde spećifiko vaś o keripen STKR, haj reprezentisarde so trebun te kerel pes and-ol planură haj ol bukă mangle katar e andrutni lezislacia: “fiesavi institucia phenel maj dur, kam să so kerel ande pesqo domenio šerutno aktivitetaqo, misalăqe o CNCD phendăś numaj sode peticie sas” (reprezentanto CNCD).

E analiza le kazurenqi spećifiko haj o kovlărhipen le sankciunenqo sas phende and-ol vakerimata le ekspersenqe vaś e evaluară le laćhimasqi le sankciunenqi dine and-ol kazură vakerimasqe kaj ingerel k-e ura. Na sas phende progresură vaś e Măsură 1.3.2, kaj dikhelas o keripen varesave raporturenqo progresosqe anda o keripen le lezislaciaqo anda o vakeripen kaj ingerel k-e ura, maj but anda ol pakăimata kontra le rromenqi. Pala o siklărhipen le oficerenqo sar te keren e kris, sas kerde but sesiuni siklărimasqe vaś ol oficeră policiaqe (porale) haj aver kategorie profesionalo, kaj sas vaś o anglaldikhipen haj o maripen le infrakciunenqo ingerde uraćar, vazdine projekturenćar europăno sar si “Akciună čhutini vaś o maripen le infrakciunenqo ingerde uraćar”.

Vi kana sas iniciative kerimasqe varesave resursenqe siklărimasqe kaj te anglaldikhen e diskriminară, vi ol parteneriatură vaś o zanglipen haj o barăhipen le gradosqo xakărimasqo and-ol institucie publiko haj privato, ol progresură and-o keripen kadale măsurenqo sas tikne. Sas kerde sesiuni siklărimasqe vaś ol manuśa kaj keren buki and-e publiko administracia, ama lenqo impakto generalo aćhel bizanglo vorta, vaś ke ol date kaj si si maj but p-ol manuśa kaj line rig, haj del cıra informacie anda o koncinuto, sode de miśto haj de ćaće sas ol subiektură vakerde. Vaś ke na-i mekanismoja dikhimasqe, ol sikavitoră performancaqe vaj o publiko phenipen maj dur, sikavel ke si bukă bare kaj na-i phende kathe pa e monitorizară haj e evaluară. Ande o manglipen le instrumenturenqo vaś ol laće praktiçi, sa kerdile progresură and-o barăhipen le platformenqo vaś o paruvipen le laće praktikenqe vaj and-o xulavipen kadalenqo karing ol angăzatoră publiko haj privato.

⁵⁶ E Themutni Ažencia Kontra o Trafiko le Manuśenqo. (n.d.). Kiri Siguranca na-i jekh Khelipen! Dikhel pes k-o: <https://anitp.mai.gov.ro/siguranta-ta-nu-e-o-joaca/>

⁵⁷ Interviu le Julianoća Paraskiv, o Tradinitori TAR, Bukureşti, 18 Novembra 2024.

⁵⁸ O Themutno Konsilio vaś o Maripen la Diskriminarăqo (2023). Raporto Aktivitetaqo. Dikhel pes k-o: <https://www.cncd.ro/wp-content/uploads/2024/07/Activity-report-2023.pdf>

And-o ICIMES, jekh TBK pala o keripen le diskriminarăqo si tradino akana katar o Ministerio le Andrutne Bukănqo, vi kana k-o astaripen sas tradino katar o Departamento vaš ol Interentiko Relacia (DRI). Vi kana ol institucie kaj si rig andar kadava TBK si but, o reprezentanto CNCD pakäl ke si šerutne institucie kaj na-i kothe, sar si o Generalo Parketo vaj o Publiko Ministerio.

E koordonarä maškar kadala institucie si phari, pala sar pakäl o reprezentanto CNCD, haj palal duj berša haj jekh paš de katar o keripen, ol rezultaturä si tikne vaš ke si bare pharimata and-o thodipen jekhe bukăqe kadrosqo komuno, e planifikarä le akciunenqi haj le aktiviteturenqi, haj vi o dinipen lovenqo. 3i akana, fiesavo ministero haj institucia kerdäs aktiviteturä kaj orsar kerelas len haj phendäs maj dur sar rig andar o keripen STKR. Vi kana o STKR si les maj but riga kaj kamen te aven čutine andre, o lačhipen le koordonaräqo si umblavdo katar o lačhipen le kerimasqe bukăqo khethanes desar katar sode institucie si čutine andre. Vi kana na-i jekh evaluarä vorta pala o lačo nivelo kooperaräqo, pande ol interviurä, trebul te das rigaŕe ol bukă kai na-i kathe, and-o keripen haj te zorärel pes o angažamento institucionalo, sikavel ke jekh čačo progreso trebul lesqe o aktivo čhutipen andre le maj šerutne institucienqe, kadä sar phende ol žene kaj sas pučhle vi andar o guverno, vi andar e čivilo sočieteta.

2.1.2. O phenipen le pharimatenqo intäl o STKR

Vi kana e RomİNia si la lače kriza vaš o arakhipen le xakajenqo le minoriteturenqo, o Konsultativo Komiteto le Europăno Konsiliosqo dikhläs maj paše but mišto sar phiraven pes ol manuša andar amaro them le rromenča.⁵⁹ O komiteto phendäs ke e diskriminarä kontra le rromenqi ačhel jekh bari problema haj ke varesave političienä sa vakeren kontra le rromenqi, buki kaj phirel vi ande mass-media haj p-ol sočialo recele. O raporto phenel ke sas xramosarde čira vaj nijekh progreso pa o ačhavipen le školutne segregaräqo haj le kherenqo vaj and-o lačharipen le akčesosqo k-e sastimasqi asistenca, užo pani haj lače živimasqe kondicie vaš ol rrom. Kadala peravimata si ke ol rroma sa maren pen kadale pharimatenča haj fiesave gesesqi diskriminarä, vi kana ol kriza phenen ke trebul te phiraven pen sajekh lenča.

Jekh andar ol maj bare pharimata sas o maripen la policiaqo kontra le rromenqi. O komiteto phendäs ke⁶⁰ e policia sa labärel pră bari zor haj e rasialo profilarä haj ke ol rovimata anda ol abuzurä na-i rodine čačes. Vi kana e RomİNia sas arakhli došali and-ol maškarthemutne zora anda kadava felo phiravimasqo, o guverno na kerdäs dosta kaš te ačhavel kadaja buki te na maj kerel pes. O siklärhipen le poralenqo si tikno haj na paruvdäs e situacia. Ol rroma maren pen, sa kadä, vi la diskriminaräčqa and-ol škole, magazinurä haj publiko bukă haj sas došarde banges kana sas e pandemia COVID-19. O komiteto dinäs pakiv varesaven andar ol krisaqe mäsuri de akanara, sar si e kris andar o berš 2021 kontra le cigänismosqi, ama phendäs ke ol kriza na-i labärde lačhes and-e praktika, haj ol viktime na pakän and-ol zora ke ažutina len. Mangläs ĩnke jekhvar le guvernosqe te kerel buki paše le komuniteturenča le rromenqe haj te lel mäsuri čače haj lače – buki kaj sas mangli butvar, ama na-s kerdi.

2.2. E edukacia

Jekh andar ol šerutne pilonä le STKR-osqe si o dinipen le čače akčesosqo k-e edukacia vaš ol čhavorre haj ol terne rroma. Pande kadaja buki, e strategia kamel te tiknärel ol bilače bukă edukacionalo haj te vazdel jekh sistemo edukacionalo čhutimasqe andre, palal ol nevoje specifiko le kovle komuniteturenqe.

Maškar ol mäsuri phende and-o STKR vaš o Specifiko Obiektivo o gin 2: “O keripen le akčesosqo le četäcenenqo gaze kaj si rroma jekhe sistemasŕe edukacionalo lačo čhutimasqo andre”, si vi o tiknähipen le školutne mukhimasqo pand-ol sočialo burse, programe mentoratosqe haj o anglaldikhipen le maj kovle čhavorrenqo, te na mukhel pes e segregarä školaqi pand-o dikhipen savremä, sesiuni siklärimasqe vaš ol siklärne, haj vi o vazdipen le nakhimasqo karing o anglalškolutno siklärhipen pand-ol voucheroja, programe vaš ol dada haj love and-ol droma.

Kadä sar phendäs pes and-o palutno raporto le Čivilone Monitoresqo Rroma vaš e RomİNia⁶¹, ol pharimata siklärimasqe savenča marel pes e komuniteta le rromenqi andar e RomİNia si zorales phangle haj si but, avindoj

⁵⁹ O Konsilio la Europaqo. (n.d.). *O paŕto pakäipen anda e RomİNia le Komitetosqo pučhimasqo anda e Konvencia- kadro vaš o arakhipen le minoriteturenqo themutne*. Dikhel pes k-o: <https://rm.coe.int/5th-op-romania-en/1680ac3917>

⁶⁰ Ibidem

⁶¹ O Čivilo Monitori vaš ol Rroma. (2022). *Raporto dikhimasqo le čivilone sočietetaqo anda o lačhipen le Kadrosqo strategiko themutno vaš o sajekhipen, andre čhudipen haj o rigliipen le rromenqo and-e RomİNia*. O Oficio vaš ol Avri

na numaj andar ol pharimata soćio-ekonomiko, ama vi andar e sistematiko diskriminară andar o sistemo le siklărimasqo. Kadalen si len vazdine rate mukhlimasqe školutno, maj but k-ol čhejorră rromnă; tikno akćeso jekhe laće edukaciaće de tikne; bari segregară školutni haj and-e klasa; haj vazdine pen kaj na-i dosta vaś ol andre čhutimasqe siklărimasqe bukă. Maj but, ol siklăvne rroma sa maren pen pakăimatença nasul haj rasismoça ande škola, vi katar ol kolegură, haj vi, varekana, katar ol siklărne – bukă kaj pharären but lenqo laćho siklăvipen haj sar von xakären pen.

2.2.1. Sode de laćho si o STKR le pharimatença kaj si

O keripen le siklărimasqe akciunenqo and-o STKR si tradino pand-ol Tematikane Bukăqe Kidimata vaś o Xakaj k-e Edukacia haj Identiteta Kulturalo, tradine katar o Ministerio la Edukaciaqo. Kadava grupo si les kadala institucie: o Ministerio le Andrutne Bukăno (MAI), o Ministerio la Agrikulturaqo haj le Barărimasqe Gavenqo (MADR), o Ministerio le Sastimasqo (MS), o Ministerio la Edukaciaqo (MEđ), o Ministerio la Kulturaqo (MC), o Ministerio la Familiaqo, Ternimasqo haj le Sajekh Šajutnimatenqo (MFTES), o Departamento vaś ol Interetniko Relacie (DRI), e Themutni Azencia vaś ol Sajekh Šajutnimata vaś ol Šuvlă haj ol Murša (ANES), e Themutni Administracia le Phanglimatenqi (ANP), e Akademia Policiaqi ‘Al. I. Kuza’, o Ministerio le Investicienqo haj le Europăno Projektunenqo (MIPE), e Themutni Azencia vaś ol Rroma (TAR), o Mujalo le Poporosqo (AVP), haj o Ministerio le Avrutne Bukăno (MAE).

Pala o Berśutno Raporto anda ol progresură zangle and-o keripen le STKR-osqo (maj 2023 – aprilo 2024)⁶², and-o malavipen le Bukăqe kidimasqo vaś e edukacia andar o čhon januaro 2024, sas sikavdo o **šetunipen** le andre čhutimasqo le bukăno anda o zeno haj o ternipen ande să ol akciuni kerde, haj vi o godăripen le bukăno kerde katar ol organizacie nonguvernamentalno and-ol raportură, vi dikhimata, rekomandări haj ol anglal dinimata kadalenće. O kidipen dikhel, sa kadă, vi sode kerdăs pes andar ol măsuri andar ol planură vaś e Edukacia haj Identiteta-Kultura haj dikhel so na kerdăs pes zi akana.

Anda o Tematiko bukăqo kidipen vaś e edukacia haj e kultura, si vorta semnură le palemkerimasqe le aktivitetunenqo pala so maj but vaxt beśle p-o than. Jekh laćhi buki si sikavdi katar jekh reprezentanto le čivilone soćietetaqo haj si ke “palal trin berša de kana na kerdăs khanći, o Komiteto vaś e Monitorizară le Školutne Segregarăqo astardăs palem te kerel buki. Astardăm te malavas amen palem, te keras jekh vorta plano, te zumavas te uštăs palem”. Vi kadă, sa si bukă bizangle pala o xakăripen haj o zaben maj dur kadale planosqo, vaś ke na-s jekh foja zamasqi kaj te avel sikavdi le manuśenqe avrăl vaj nište gesa vaj berša/čhona vorta kerimasqe.

Vaś ol berša maj 2023 – aprilo 2024, ande rig la edukaciaqi, si phende maj but rezultatură kidine ande aver programe vaj projektură. Misalăqe, kam 25.000 siklăvne rroma sas andre čhutine and-o programo PNRAS (Themutno Programo vaś o Tiknăripen le Školutne Mukhlimasqo - PNRAS), haj kam 56.000 siklăvne rroma line o Programo bursenqo. Ol sikaitoră dikhle si numaj andar sode von si, haj na-i nijekh čaći evaluară le čaće impaktosqi le programunenqi anda o čhutipen andre le siklăvnenqo rroma, ol rezultatură le siklăvimasqe vaj sar sas von diskriminime. Kadă ke, na zanel pes vorta kana kadala pharimata ingeren vi von but k-o tiknăripen le strukturalo zidurenqo vaj k-o lačharipen le čaće siklărimasqo pe maj but vremă vaś ol čhavorre. O čhutipen andre kasave programunenqo and-ol raportură le strateziaqe bi te avel jekh konteksto čaće daśtil te phenel ke o progreso si baro numaj xamosarindoj kadă, bi te sikavel jekh sistemasqo čaće paruvipen.

Aver šerutne rezultatură kaj dikhen o barăripen le ginesqo le siklăvnenqo rroma and-o dujto haj oprutno siklăripen, phende and-o berśutno raporto⁶³ si: o keripen le thanenqo spećialo and-ol lićeură, profesionalo škole haj universitetură vaś ol terne rroma, maj but de 3.000 siklăvne kaj zan p-ol thana spećialo and-o lićeo haj profesionalo siklăripen; o vazdipen le čhibăqo haj le rromane kulturaqo pand-ol kursură čhibăqe haj rromane istoriaqe; o siklăripen le siklărnenqo kaj siklăren kadala disćipline. E afirmativo măsura anda o dinipen thanenqo

Dinimata le Europăno Uniunăqo. Dikhel pes k-o: <https://romacivilmonitoring.eu/wp-content/uploads/2023/07/RCM2-2022-C1-Romania-FINAL-PUBLISHED-CATALOGUE.pdf>

⁶² E Kanćelaria le Jekhtone-Ministrosqi haj e Azencia Themutni vaś ol Rroma. (2024). Raporto anda ol progresură kerde and-o keripen la Strateziaqo le Guvernosqi la Romăniaqo vaś o andre čhudipen le četăcenenqo gaže kaj si rroma vaś ol berša 2022–2027 (maj 2023 – aprilo 2024). Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2024/09/RAPORT.pdf>

⁶³ Ibidem

vaş ol rroma and-ol lîceură haj universitetură trebul lačhardi, pala sar phenel e bari analiza kerdi katar e Ažencia le Barărimasqi Komunitaro Împreună haj e Universiteta andar o Bukureşti.⁶⁴

Ande but kazură, o afirmativo măsurî si cîra vazdine, vi and-ol škole, haj vi and-ol komunitetură le rromenqe, buki kaj ingerel k-o telal labăripen vaj k-ol rate tikne inkerimasqe. Maj but, ol studentură rroma phenen ke xakăren pen inkerde rigaŭe avrenŭar vaj prasavde atunçi kana len kadala šajutnimata, maj but and-ol universitetură kaj na-i edukacia maşkar ol kulture haj politiçi čhutimasqe andre. Jekh buki šerutni le studiosqi si o tiknăripen le studenturenqo rroma kaj zan pand-e akčiună afirmativo savorre nivelurenŭe siklărimasqe (lîcenca, mastero haj doktorato). Maj but bukă keren kadava zaben: jekh generalo tiknăripen le siklŭnneŭe rroma kaj agorisaren o lîceo haj len o themutno eksameno Bakalaureatosqo, jekh barăripen le siklŭnneŭe rroma kaj zan p-ol thana generalo ke daştin haj ol paruvimata le thanesqe.

And-e edukacia sa si ververimata bare maşkar ol familie le rromenqe haj kodolenqe kaj na-i rroma.⁶⁵ Numaj 27% andar ol rroma kaj si len čavorre maj tikne de šov berša phende ke lenqe čavorre na zan k-e xurdelin, desar 58% andar ol familie kaj na-i rroma. Ol pharimata lovenqe achen jekh problema šerutni, 16% andar ol dada kaj si rroma phenen ke na daştin te kinen xurăvimata haj podimata čaće, haj kadă na andrexramosaren penqe čavorren. Maj but, 17% andar ol khera le rromenqe phende ke si len čavorre kaj vaj mukhle e škola, vaj na sas andrexramosarde nijekhvar, desar ande okojaver rig numaj 1% andar ol khera kaj na-i le rromenqe. Ol šerutne motivură dikhle katar ol dada rroma vaş o školutno mukhlipen si o čorroripen, ol čavorre te anen vi von love and-o kher haj bukă sar si o arakhipen le maj tikne pralenqo.⁶⁶ Vi kana o them kerel buki haj vi e čivilo sočieteta te vazdel o edukacia čhutimasqe andre, e segregară školutni ačhel buxlărdi. Pala ol date FRA andar o berš 2022, 51% andar ol čavorre rroma beršenca maşkar šov haj deşupan3 si andrexramosarde an3-ol škole kaj maj but vaj savorre siklŭvne, vi rroma, kaj sikaven ke ol thana edukacionalo sa si thode rigaŭe pala e etnia. O lačo dikhpen le školenqo bute sklŭvnenča rroma ačhel tikno, haj numaj jekh kotor andar ol kazură dikhle sistemurenŭar sar si o PNRAS-MATE⁶⁷ si lačharde.

Maj but, ol siklărimasqe programe vaş ol siklărne si len jekh tikno impakto, vaş ke si cîra manuša kaj len rig desar ol čaće nevoje. Vi kana o Informatiko Sitemo Čutino Andre le Siklărimasqo andar e Romînia (SIIR) si kerdo vaş e čentralizară le datenqi anda ol xramosarimata, vi o khethanipen etniko, lesqo labăripen de akanara na-i sasto, haj lesqo maj baro šajutnipen ačhel birodino. Jekh ačhavipen šerutno si ke ol siklŭvne rroma kaj si and-o SIIR si but maj cîra desar e čači populacia le rromenqi andar ol škole, maj but andar e kauza ke na-i sikavde ol informacie katar ol dada, vaş ke na xakăren vaj ke si lenqe dar te aven prasavde. Maj but, ol date anda ol siklŭvne rroma si kana maj but, kana maj cîra, pala ol statistiçi guvernamentalno, ol raportură le čivilone sočietetaqe haj o dikhpen maşkarthemutno, so kerel maj phari e evaluară le progresosqi vaj o lačharipen le maj lače intervencienqo.

O vazdipen le interkulturalitetaqo haj o maripen la diskriminarăqo na-i dosta čutine andre and-e themutni školutni programa, haj ol măsurî anda e edukacia čhutimasqe andre na-i kerde sajekh.⁶⁸

⁶⁴ Koşmeleacă, V., Kristea, D., Hosszu, A., Ilie, D., Olteanu, C., & Pădure, I. (2023). Măsurî čačărimasqe vaş ol rroma and-ol universitetură: živisarimata, paruvimata haj lekciî siklărde. Dikhel pes k-o: <https://www.agentiaimpreuna.ro/wp-content/uploads/2023/04/RAPORT-MASURI-AFIRMATIVE-PENTRU-ROMI-IN-UNIVERSITATI-2.pdf>

⁶⁵ E Ažencia Împreună. 2019. *Studio comkarativo le nevojenqo le komuniteturenqe le rromenqo and-o konteksto le thodimasqo le šerutnmatenqo intervenciaqe stratežiko vaş o andre čhudipen sočialo kadalenqo*. E Ažencia Împreună/IRES. Dikhel pes k-o: <https://www.agentiaimpreuna.ro/wp-content/uploads/2021/11/Studiu-comparativ-al-nevoilor-comunitatilor-de-romi-in-contextul-stabilirii-prioritatilor-strategice-de-interventie-pentru-incluziunea-sociala-a-acestora.pdf>

⁶⁶ E Ažencia vaş ol Šerutne Xakaja le Europăno Uniunăqe (FRA). (2022). *Ol rroma ande 10 thema europăno – Ol šerutne rezultatură*. Dikhel pes k-o: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results2_en.pdf

⁶⁷ O Ministerio la Edukaciaqo. *O mekanismo phenimasqe maj anglal vaş e edukacia la Romîniaqo*, kerdo le vazdimaçe EU haj le Lumăqe Bankaçe. Dikhel pes k-o: <https://mate.edu.ro/> Kadaja del jekh kadro themutno – vi instrumentură haj proćesure andre čudine and-o sitemo siklărimasqo le themesqo – vaş o dikhpen le siklŭvnenqo kaj sikaven risiko školutne mukhlimasqo haj vaş o keripen vazdimasqo haj intervencie kana trebul.

⁶⁸ E Kančelaria le Jekhtone-ministrosqi haj e Ažencia Themutni vaş ol Rroma. (2024). *Raporto beršutno anda ol pregresură kerde and-o keripen le Stratežiaqo le Guvernosi la Romîniaqo vaş o andre čhudipen le četăcenenqo gaže kaj si rroma vaş ol berša 2022–2027 (maj 2023 – aprilo 2024)*. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2024/09/RAPORT.pdf>

2.2.2. O phenipen le pharimatenqo intāl o STKR

O fenomeno le školutne segregarāqo sa si jekh pharipen baro and-ol komuniteturā le rromenqe de maj but de 20 berša haj, sar prinzaripen kadale bare pharimasqo, and-o berš 2024⁶⁹ sas adoptisardi „e Metodoložia le dikhimasqi, evaluarāqi

arakhimasqi, anglaldikhipnasqi haj marimasqi le školutne segregarāqo and-o siklāripen anglaluniversitaro”. Kadala mekanisme trebul te dikhen haj te lačharen sigo ol kazurā segregarāqe, o anglaldikhipen le školutne mukhlimasqo haj o siklārimasqo dinipen rigaθe.

Pala ol reprezentancā le ONG-urenqe haj le institucienqe kaj len rig and-o keripen le STKR-osqo, trebul jekh koordinarā maj lači haj maj lače resurse kaš te mukhel pes te avel segregarā. Sa kadā, ol manuša phenen ke si šerutni jekh buki kerdi khethanes maj zorali maškar ol publiko institucie haj ol ONG-urā kaš te arakhen solucie kaj inkeren haj te vazden o andre čhutipen and-e edukacia. Vi kana si jekh keripen bukāqo khethanes, kadava si maj but pala e iniciativa zenutni vaj kooperarā bazime p-ol projekturā, maj sigo desar p-ol kadroja stratežiko kaj inkeren but. Ol ONG-urā keren buki sar manuša kaj arakhen haj lačharen ol thana segregisarde, ama lenqo rolo si telaldikhlo haj cira pokindo katar ol publiko zora.

Pala jekh reprezentanto jekhe ONG-osqo rromano⁷⁰, o progreso and-e edukacia le rromenqi dikhel pes ande varesode initiative specifiko, ama ačhel tikno kaš te kerel paruvimata strukturalo bare. O palemkeripen la bukāqo le Komitetosqo vaš e Monitorizarā le Školutne Segregarāqi, palal trin berša kana na kerdās khanč, haj o čhutipen andre jekhe kursosqo kaj te avel kerdo kana kames, anda e istoria haj e kultura le rromenqi si nište šerutne etape, ama na-i dosta. O kurso kaj keres les te kamesa avela sikavdo le siklōvnenqo katar o liče o haj si te aven čutino andre and-e programa školutni de andar o berš školutno 2025-2026. Vi kadā, si šerutnes te phenas ke, paruvimasθe, o Ministerio la Edukaciaqo čutinās andre jekh kurso kaj te keren les savorre anda e istoria le evreenqi vaš ol ličeurā.

Misalāqe, o kurso anda e istoria le rromenqi kerel les kon kamel, desar e istoria le evreenqi, kaj trebul te keren les savorre, haj kadaja buki sikavel jekh ververipen and-o dikhpen le pharimatenqo kaj si le minoriteturen. Ol programe vaš o profesionalo paruvipen vaš o siklāripen le siklārnenqo le rromane čhibāqo haj le rromane kulturaqo si but lače; vi kadā, o tiknāripen le ginesqo le školenqe haj ol siklārne čhutine andre and-o siklāripen le rromane čhibāqo sikavel ke kadaja buki na-i sa kadā de šerutni vaš kadaja iniciativa.

Ande aver rig, sa si bare pharimata kaj inkeren p-o than o lačo keripen le stratežiaqo. Anda kodoja ke na-i jekh zaben angle haj politiko kamipen, haj vi ke ol projekturā ačhile p-o than anda ol but patrinā haj ol paruvimata and-ol strukture ministerialo, khethanes le cira pokinimača vaš ol šerutne initiative, pharārel o progreso. Anda kodoja ke cira po cira na maj si školutne mediatorā rroma andar e kauza ke si uče mangimata anda sode škola te avel tut haj ol pharimata pa o dinipen thanenqo spečialo vaš ol siklōvne rroma, sikavel ke na-i xakāripen haj vazdipen čačo vaš ol nevoje le komunitetaqe. Vi kadā, na-i date ofičialo saste haj nevārde kaj te dikhen sode mediatorā školaqe si, sode buki keren von vaj so efektoja si de kana von na maj si and-o sistemo. Ol organizacie le čivilone sočietetaqe mangle butvar mekanisme uže kidimasqe haj evaluarāqe le datenqe, vi statističi xulavde haj lače studii kaj te thoven and-o maškar ol glasurā le siklōvnenqe haj le rromenqe haj si but gogāver.

Intāl ol pharimata institucionalo, ol ONG-urā le rromenqe khelde jekh rolo but šerutno and-o keripen le projekturenqo kaj vazden e edukacia, o baripen haj o čhutipen andre, haj butvar pheren ol xivā sistemiko.

Jekh misal but lačo si o projekto “Khethanes vaš jekh verver sočieteta”⁷¹ kerdo katar e Ažencia Împreună (ONG-o rromano). Kadaja iniciativa dikhel ke na-i thana čutimasqe andre haj te aven siguro vi anda ol čavorre haj ol terne rroma, haj vi anda kodola kaj na-i rroma, savenqo sastipen sas dukhavdo katar o čorroripen, sočialo dinipen avri haj o psiholožiko impakto la pandemiaqo COVID-19. O projekto kerel buki maj but p-o tiknāripen le riskosqo

⁶⁹ O Ministerio la Edukaciaqo. (2024). Metodoložia vaš o dikhpen, e evaluarā, o arakhipen, o anglaldikhipen haj o maripen la segregarāqo školutni and-o siklāripen anglaluniversitaro. Dikhel pes k-o: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocumentAfis/293538>

⁷⁰ Intervio la Deliața Grigore, Tradinitori le Asočiaqo Amare Rromentza, siklārni k-e Universiteta andar o Bukurești, Bukurești, 23 Octombra 2024.

⁷¹ E Ažencia Împreună. Khethanes vaš jekh verver sočieteta [Together for a Diverse Society]. Dikhel pes k-o: <https://www.agentiainpreuna.ro/projects/impreuna-pentru-o-societate-diversa/>

Ĉorrorimasqo pand-o loĥhāripen le akĉesosqo k-e edukacia haj o buxlāripen le ŝajutnimatenqo sar tradinitorā le studenturenqo rroma, kaj si siklārde te avel mentorā haj laĉhe modelurā and-o siklāripen anglaluniversitaro. O projekto trebul te kerel, sa kadā, o siklāripen le siklārnenqo anda e edukacia ĉutimasqe andre, jekh kampania xakārimasqi publiko kaj sikavel paramiĉā andar o ĉaĉo zivipen varesave rromenqo kaŝ te maren ol bange gogārimata haj o keripen materialurenqo edukacionalo haj vazdipen. Jekh maŝkarutno kotor si o Ĉentro Komunitaro Interetniko Ĥimpreunā (putardo and-o ĉhon februaro 2024), kaj si ĉentro vaŝ ol meditacie, mentorato, kidimata zenutne barimasqo haj vakerimata kulturalo and-e seria „*Seară de dezbatere*” [E rāt vakerimatenqi]. Pand-o vazdipen akademiko, o drom ĉaĉo and-e kariera haj malavimata zorārimasqe emocionalo, o projekto del anglal vorta k-ol phare nevoje le kovle siklōvnenqe andar o than Bukureŝti-Ilfov.

O pokinipen vaŝ o andre ĉhutipen le rromenqo maŝkar ol berŝa 2022-2027 sas les maj but aĉhavimata. Kadā ke, o keripen le māsurenqo ŝpeĉifiko k-o themutno haj thanesqo nivelo sas kovlo. Ĉak and-o berŝ 2024, e Zor le Manazementosqi vaŝ o Programo Edukaciaqo haj o Pherdipen inkaldāŝ publiko o Gido kodolesqo kaj manglāŝ vaŝ o apelo “Māsuri ĉhutine andre vaŝ e komuniteta le rromenqi”. Kadava apelo kompetitivo si pokindo and-o Jekhipen 6: O anglaldikhipen le ŝkolutne mukhimasqo de tikne haj o barāripen le akĉesosqo haj le rigliimasqo le kovle grupurenqo k-e edukacia haj siklāripen profesionalo, and-o Obiektivo ŝpeĉifiko ESO4.10: o Vazdipen le ĉhutimasqo andre ŝocio-ekonomiko le komuniteturenqo dine rigaĉe, sar si ol rroma.

2.3. Keripen bukāqo

E Romīnia, sar si aver thema andar e EU, marel pes maj bute pharimatenĉa p-e pjaca la bukāqi, kerde maj but katar o tiknāripen le biandimatenqo haj o phurāripen le manuŝenqo. O telāripen le bukāqe zorāqo, xamime le pharimatenĉa kaj avile opral, andar o sastipen, e energzia haj e zeopolitika, kerdāŝ xamata maj bare savenqe trebul lenqe kontramāsuri haj ĉaĉe akciune. Ande kadava konteksto, e edukacia le barenqi si jekh ŝerutno instrumento kaŝ te laĉharel kadala izdravimata, ama vi kaŝ te vazdel o ĉhutipen andre haj o khethanipen ŝocio.

O Europāno Sikaitori le Ŝajutnimatenqo kaj māsuriel o laĉhipen le sistemurenqo le ŝajutnimatenqo andar e EU, thol e Romīnia maŝkar ol thema ŝajutnimatenĉa tikne, maj but anda o barāripen haj o keripen le ŝajutnimatenqo.⁷² Kam 36% andar ol butārne na keren buki ande lenqo domenio studiosqo, desar e media le EU de 28,6%, haj o ŝerutnipen le bare manuŝenqo kaj line rig k-ol aktiviteturā siklārimasqe/formarāqe, de 4,9% and-o berŝ 2021, si maŝkar ol maj tikne andar e EU (Raporto themesqo 2022).⁷³

E automatizarā haj ol neve teĥnologjie astarde te parujen ol bukā le manglimasqe le ŝajutnimatenqe, buki kaj ingerdāŝ k-ol paruvimata and-ol proĉesurā kerimasqe. Kana o manglipen le ŝajutnimatenqo ŝpeĉifiko vaŝ ol thana bukāqe si tikno, o manglipen xakārimasqe ŝajutnimatenqo haj ŝocio-komportamentalalo biaĉarutne barōl vi and-ol anglutne ekonomie, haj vi ande kodola save si ankalavde – jekh nevo pharipen vaŝ o nivelo maj tikno ŝajutnimatenqo le rromenqo andar e Romīnia.

And-e Romīnia, ol ŝerutne date anda ol nivelurā le pharimasqe le bukāqe zorāqe ĥnke na-i kerde, vaŝ ke ol date xulavde na-i te aven dikhle and-ol maj ŝerutne strukture publiko. Maj but, ol raporturā le ĉivilone ŝocietetaqe sas, sa kadā, ĉira and-ol palutne trin berŝa. E rata le pherdimasqi le bukāqe zorāqi maŝkar ol rroma andar e Romīnia ŝaj ke tiknōl, o raporto FRA⁷⁴ anda e anketa anda ol rroma andar o berŝ 2021 sikavindoj ke e populacia le rromenqi kaj si len buki (sasti norma, jekh paŝ norma, ad-hoc, buki kana arakhel pes, butārno biumblavdo haj aver) berŝenĉa maŝkar 20 haj 64 berŝa, sas de 45% and-o berŝ 2016 haj 41% and-o berŝ 2021. Ol date andar e anketa pala e bukāqi zor sikaven ke, vaŝ e sasti populacia andar e Romīnia, kadava proĉento sas de 67,1% and-o berŝ 2021, 68,5% and-o berŝ 2022 haj 68,7% and-o berŝ 2023. Kadala nevimata ŝaj ke sas dukhavde katar e pandemia COVID.

⁷² Cedefop. *Indexul O indeksu europāno le ŝajutnimatenqo*. Dikhel pes k-o: <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/european-skills-index>

⁷³ O Konsilio le Europāno Uniunāqo. (2022). *Recomandarea E rekomandarā le Konsiliosqi anda o Themutno programo reformaqo la Romīniaqo vaŝ o berŝ 2022 haj kaj del jekh avizo le Konsiliosqo anda o Programo maŝkarimasqo la Romīniaqo vaŝ o berŝ 2022*. Raporto themesqo 2022. Dikhel pes k-o: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A32022H0901%2823%29>

⁷⁴ E Aĝencia EU vaŝ ol Ŝerutne Xakaja. (2022). Rroma ande 10 Europāno Thema: Ŝerutne Rezulturā, p. 43. Dikhel pes k-o: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results2_en.pdf

Kadale niveloshe, ol ververimata anda o pherdipen le bukăqe zorăqo k-ol rromnă si, sa kadă, bare, kadă ke and-o berś 2021 numaj 23% andar ol rromnă berśenča maşkar 20 haj 64 berśa sas len buki kontraktoča bukăqo.⁷⁵ Sakodoja akciună kaj baröl, si vi k-ol terne rroma NEET (terne maşkar 16 haj 24 berśa, kaj na zan k-e škola, niči kursură siklărimasqe haj na-i len niči buki), katar 52% and-o berś 2016, k-o 59% and-o berś 2021, kana ol terne NEET ande sasti populacia si numaj de 15%. Ande e diskriminară, 23% andar ol rroma pakăn ke sas diskriminime and-o proċeso le rodimasqo bukăqo and-o berś 2021, desar 10% and-o berś 2016.⁷⁶

E tikni rata le pherdimasqi le bukăqe zorăqi maşkar ol rroma, xamime o tikno nivelo edukaciaqo, si la sar rezultato jekh tikni zor le bukăqi. Kadă ke, ol bare manuśa berśenča aktivo save kerde bukă andar savenŋe trebul maj ċira desar 20% andar lenqo řajutnipen bukăqo si maj but k-ol rroma, haj o kotor si maj baro k-o zuvlă desar k-ol murśa. E rata le řorrorimasqe riskosqi vaj soċialo dinipen avri (AROPE) sas de 32,0% and-o berś 2023, kam 6,0 milionură žene, maj tele desar and-o berś palutno.⁷⁷

Dikhas jekh nasulipen la situaciāqo anda o akċeso le rromenqo p-e pjaca bukăqi, and-o konteksto de akanara le bare paruvimatenoqo soċialo, kerde katar ol progresură tehnoložiko inkerde, o labăripen sa maj baro le artiċialo xakărimasqo haj o bariċen le nivelosqo kalifikarăqo, maşkar aver bukă. Na daştias te dikhas ol elementură progresosqe ande kadava domenio katar o liipen le STKR-osqo and-o berś 2022.

2.3.1. O laċhipen le STKR-osqo and-o phenipen le pharimatenqo

Vi kana si jekh lipsa kantitativo haj strukturalo, la Romănia si la rezerve bukăqe zorăqe bilabărde, sar si ol terne, ol manuśa kaj na-i len buki de but vremă, rroma haj manuśa nasfale, kaj maren pen bare pharimatenča te zan p-e pjaca la bukăqi. Sa kadă, vi kana sas dine loxărimata vaş o barăripen le mişkimasqo, o impakto le politikenqo opral e pjaca le bukăqi sas tiknărdo, haj ol bariere administrativo but bare.⁷⁸ And-o Raporto berśutno anda ol progresură dikhle and-o keripen le STKR⁷⁹ haj speċifiko vaş ol berśa 2023-2024, anda o pherdipen le bukăqe zorăqo, si sikavde ol avutne elementură:

- And-o Themutno Programo le Pherdimaqo le Bukăqe Zorăqo, kerdo katar e Themutni Ažencia vaş o Pherdipen le Bukăqe Zorăqo (ANOFM), vaş o berś 2023, sas andre ċhutino vi jekh programo speċialo vaş ol komunitetură kaj si but rroma, dikhindo 140 komunitetură, kaj sas kerde evenimentură xulavimasqe informacienqe anda ol laċhimata le pherdimasqe le bukăqe zorăqo haj ol măsuri save daştin te len len ol rroma kaş te zan k-e buki. Le angažatorenqe sikavde pen lenqe informacie anda ol laċhimata le bukăqe le rromenqe, bi savenqo o pherdipen le bukăqe zorăqo na avelas. And-ol komunitetură dikhle and-o programo speċialo phendo, maşkar o vaxt 1 maj 2023-31 deċembra 2023, 1.200 de rroma sas len buki. Andar kadala, 1,182 rroma sas len buki pand-ol maşkarutne serviċii, andar save 982 sas len kontraktură biagorimasqe.

And-o berś 2024, o speċialo programo dikhlăs 145 komunitetură kaj sas te keren pen akċiuni xulavimasqe le informacienqo anda ol măsuri savenŋar daştin te loşaren pen ol ċetăcenă rroma. Ande kadala thana, ži k-o 30 aprilo 2024 sasas buki 530 rromen. Andar kadala, 522 rroma sas len buki pand-ol serviċii maşkarutne, andar savenŋe 477 žene sas len kontrakto biagorimasqo.

Pala ol bukă sikavde katar o NEA, ol măsuri vaş ol manuśa bibukăqo (sar si ol informacie anda ol bukăqe thana haj o maşkaripen vaş o pherdipen le bukăqe zorăqo) si kerde vaş să e vremă, haj si vaş savorre manuśa bibukăqo. Kadă ke, o pherdipen le bukăqe zorăqo le rromenqo daştin te avel ģindo sar phenen kadala ke si rroma; kadă ke, ažukerel pes kaj o ģin le rromenqo te avel maj baro vaj maj tikno. Na-s phende progresură and-ol Măsuri 1.1. haj

⁷⁵ Idem, p. 44.

⁷⁶ Idem, pp. 44-46.

⁷⁷ Themutno Instituto Statistikenqo (INSSE). (2023). O řorroripen haj o avri ċhudipen soċialo and-e Romănia, 2023 [Poverty and Social Exclusion in Romania, 2023]. Dikhel pes k-o: https://insse.ro/cms/sites/default/files/com_presa/com_pdf/saracia_si_excluziunea_sociala_e2023.pdf

⁷⁸ Kivu L., Georgescu G., Bratiloveanu A., Bancescu M. (n.d.). E pjaca la bukăqi andar e Romănia telal e presiună. Repere anda e ċira zor bukăqi [The Romanian Labor Market Under Pressure. Highlights Regarding the Labor Shortage]. Dikhel pes k-o: <https://media.hotnews.ro/assets/document/2022/09/1/25765615-0.pdf>

⁷⁹ E Kanċelaria le Jekhtone-ministrosqi haj e Themutni Ažencia vaş ol Rroma. (2024). *Raporto berśutno la okaziāqo le progresosqi kerdo and-o keripen la Stratežiaqo le Guvernosqi la Romăniaqo vaş o andre ċhudipen le ċetăcenenqo gaže kaj si rroma vaş o Raporto berśutno anda ol progresură kerde and-o keripen le Stratežiaqo le Guvernosqi la Romăniaqo vaş o andre ċhudipen le ċetăcenenqo gaže kaj si rroma vaş ol berśa 2022–2027 (maj 2023 – aprilo 2024)*. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2024/09/RAPORT.pdf>

1.1.1., kaj si e Organizarã programurenqe siklãrimasqi haj formarãqi profesionalo sar si O Dujto Šajutnipen ande savorre thana rešedincaqe vaš ol manuša andar ol kovle grupurã, vaš o agoripen le studienqo andar o jekhtho haj dujto siklãripen (institucie haj strukturi kaj si čhutine andre: ME, ol školutne inspektoraturã), e Măsura 1.1.1: O keripen jekhe bukãqe kidimasqo kaš te dikhen o kadro krisaqo lačo vaš o kovlãripen le kadrosqo prinzarimasqo le šajutnimatenqo line ande jekh kadro non-formalo katar ol zene andar ol kovle grupurã, maj but ol rroma (institucie haj strukturi kaj si čhutine andre: o Ministerio la Bukãqo, e Themutni Zor vaš ol Kalifikãri, o Ministerio la Edukaciaqo, e Themutni Azencia vaš ol Rroma).

Pala so sas kerdi e Măsura 2.1. pala o akčeso k-o siklãripen profesionalo haj kalifikãri, and-e vremã (maj 2023 - aprilo 2024), e situacia si kadã:

- 1,319 zene, andar savenqe 792 zuvlã, kaj len rig k-ol programurã siklãrimasqe profesionalo (kalifikarã/palemkalifikarã, siklõvipen, e evaluarã le kompetencenqi);
- 37 manuša kaj si len buki, andar savenqe 18 si zuvlã, pala so kerde jekh programo siklãrimasqe profesionalo;
- 924 terne NEET, saven si len buki andar savenqe 370 zuvlã, čhutine/palemčhutine p-e bukãqi pjaca;
- 924 terne saven si len buki, andar savenqe 370 zuvlã, palal o keripen varesave programurenqo specifiko vaš ol grupurã cintã;
- 22,936 zene čhutine andre and-ol mäsuri zorãrimasqe le pherdimasqe le bukãqe zorãqo;
- 3,004 zene saven si len buki pala so sas čhutine andre and-ol mäsuri zorãrimasqe le pherdimasqe le bukãqe zorãqo;
- 6 zene kaj si and-o risiko te aven dine rigaqe soćialo, save phangle jekh kontrakto soćialo xakãrimasqe.

Vi kana kasave cifre phenes ke si jekh lačo rezultato, čačes na-i dosta desar e čači situacia le kovle grupurenqi, vi le romenqi.

Na sas phende progresurã anda e Akciunã Specifiko 2.1.4: O vazdipen le parteneriaturenqo le thanesqe zorença, kaš te lačharen pen e konsilierã le manušenqi le cira lovenqi andre čhutimasqi (VMI) vaš o palemčhutipen andre kadalenqo p-e pjaca la bukãqi haj o vazdipen le andre čhutimasqo le bukãnqo aktivo, maj but vaš ol četäcenã rroma.

Maj but, anda ol šerutnimata pa o pherdipen le bukãqe zorãqo, na-s phende progresurã pala e Măsura 2.2: o Keripen jekhe Bukãqe kidimasqo maškar ol institucie kaš te dikhel pes le krisaqo kadro kaj si, anda o astaripen vaj o buxlãripen le zorãrimasqe love vaš ol kompanie saven si len aktiviteturã kaj ingeren but and-ol thana avrutne, vi vaš ol ternã haj ol terne rroma kaj bešen gavenqe, maj but and-ol thana kaj si khera informalno.

2.3.2. O phenipen le pharimatenqo intãl o STKR

Ol šajutnimata le pokinimasqe europãno kaj si and-o kadro le Programosqo vaš o Andre Čhutipen haj e Soćialo Pakiv 2021-2027 (PAČSP) si thode kaš te pokininen tikne khera soćialo kaj te ingeren and-ol gava, vaš o andre čhutipen le manušenqo andar ol kovle grupurã de pe pjaca la bukãqi. Ol dinimata lovenqe vaš kadaja buki

vazden pen 3i k-ol 100 milionurã euro, andar savenqe kam 9 milionurã euro avena dine vaš ol projekturã kaj dikhen ol komuniteturã le romenqe.

Maj but, pand-o Programo Edukaciaqo haj o Pheripen le Bukãqe Zorãqo 2021-2027 (PDPBZ), ol rroma lena kam 23,8 milionurã euro vaš o astaripen le šajutnimasqo antreprenorialo le ternenqo haj de 8,8 milionurã euro vaš o keripen kherenqo soćialone phanglimasqo, kaj te vazden le ternen pand-o uçaripen le pokinimatenqo la kalifikarãqo k-e buki, le pučhimasqo haj sikavimasqo profesionalo, o maj cira pokinipen le bukãqe kontrakturenqo haj o thodipen p-e pjaca la bukãqi k-o agoripen le vazdimasqe vremãqo, vi e koordonarã le servičienqi vaš e asistenta soćio-profesionalo haj soćialo. Ando o barãripen le antreprenoriatosqo haj le soćialo ekonomiaqo, sas dine kam 10,2 milionurã euro sar vazdipen vaš ol rroma. Kana sas xramosardo kadava raporto, s-ol duj programurã pokinimasqe EU phende maj anglal si and-e faza le rodinimasqi haj kerimasqi. 3i akana, na-i rezultaturã sikavimasqe anda ol khera soćialo vaj le bukãqe thana kerde anda ol rroma.

Pe jekh aver rig, na-s arakhimasqe date anda e programarã de maj anglal 2014-2020, anda ol programurã phenimasqe, konsilierãqe, maškarimasqe, pherdipen la bukãqe zorãqe haj antreprenoriatu anda ol grupurã kovle, vi ol rroma, kidine andar sã o them vaš ol projekturã pokinde pand-o Programo Operacionalo Kapitalo Manušíkano (POCU), projekturã agordine and-o čhon decembra 2023 haj kaj daštin te den jekh dikhpen maj lačho kadale rezultaturenqo andar kadaja buki. Vi kana ol date si kidine sã haj bičhalde karing e EU anda so si, sode si, ol kalifikare, ol čhutimata andre, haj aver, anda ol grupurã cintã, vi ol rroma, kadala informacie na dikhen pen 3i akana.

2.4. Sastipen

Anda o sastipen le rromenqo, čak o Ministerio le Sastimasqo, o šerutno responsabilo anda o keripen la mäsurenqo andar o plano le akciunãqo vaš o Sastipen le STKR, na kidel date anda ol nasfalimata kaj dukhaven le rromen, ol studii kerde katar ol organizacie non-guvernamentalno aktivo and-o dinipen le sastimasqo komunitaro, sikaven ke si vi akana jekh bixakãripen maškar ol sikaitorã nasfalimasqe haj merimasqe, haj vi maj but nasfalimata (kaj si anda o isipen maj bute nasfalimatenqo jekhe manušeŝe) maškar ol rroma haj ol gãze andar e Romínia.

O studio kerdo katar o Sastipen⁸⁰ and-o berš 2022 sikavel ke 38% andar ol rroma kaj si čhutine and-o rodinipen na sas andre xramosarde jekhe sastãrnesŝe familiaqo (desar 12% andar ol manuša kaj na-i rroma) vaš ke na-s len asigurarã sastimasqi. Maj but, 34% andar ol rroma kaj sas arakhle nasfalimatenča kroniko (diabeto, hipertensiunã arterialo (ilesqi), nasfalimata ilesqe, nasfalimata phurdimasqe sar si o astmo, haj aver) na sas andre xramosarde sastãrnenŝe spečialistã (desar 7% andar ol manuša kaj na-i rroma).

Jekh aver sikaitori kaj xolãrel si e rata le vakćinosqi le čhavorrenqi le rromenqe beršenča maškar 24 haj 30 čhona. O studio Sastipen sikavel ke 42% andar ol deja rromnã phende ke kerde o vakćino numaj jekh paš le čhavorrenqe, desar 12% andar ol deja kaj na-i rromnã. Maj but, numaj 26% andar ol deja rromnã phende ke kerde vakćino sasto penqe čhavorrenqe pala o kalendari vakćinosqo, desar 76% andar ol deja kaj na-i rromnã. Jekh sikaitori kaj xolãrel maj zorales si o akćeso le rromnãqo khamne k-ol servičie sastimasqe, maj but k-ol servičie sastimasqe vaš o dikhpen le zamasqo le sarćinaqo. Pala o studio Sastipen, numaj 32% andar ol rromnã si len servičii dikhimasqe la sarćinaqe, desar 95% andar ol zuvlã kaj na-i rromnã.

Anda kodoja ke na-i lokhãripen sastimasqo and-ol gava, ke na-i asigurarã sastimasqi, ke na-i edukacia sastimasqi, haj si vi o femomeno la diskriminarãqo le rromenqo kaj kamen le len servičii publiko sastimasqe, si vi akana bare pharimata kaj dukhaven o sastipen le rromenqi haj kaj si dikhle vi k-ol kidimata ICIMES.

2.4.1. Sode de lačhes phenel o STKR ol pharimata

O beršutno raporto⁸¹ dino avri and-o berš 2023 katar o Guverno la Romíniaqo anda o zaben maj angle sikavdo and-o keripen le STKR sikavel ke ol zorã responsabilo čirden pharimata kaš te dikhen sar te lačharen kadala pharimata, ama, vaš ke na-i jekh kris kaj te mukhel o kidipen le sikaitorenqe statistiko xulavde pe etnia anda o nasfalipen haj o meripen, si dosta de phares te dikhes ol rezultaturã le themutne programurenqe sastimasqe vaš ol rroma, haj vi o zaben angle sikavdo and-o keripen le mäsurenqo le STKR.

Maj but, and-ol bukãqe kidimata ICIMES, si jekh vakerdipen kaj inkerel but anda e buki ke trebul te aven kidine date etniko kaj vazden jekh čači planifikarã le akciunenqi kaj dikhen le rromenqo čhutipen andre, jekh vakeripen astardo katar ol reprezentancã le Themutne Azenciaqe vaš ol Rroma, ama and-o sastipen kadaja buki na daštil te avel kerdi, vaš ke, pe jekh rig, si kontra le prinčipienqi etiko le sastãrnenqi haj savorre andar o sistemo le sastimasqo saven si len e obligacia profesionalo te den servičii savorre manušenqe, te na inkeren konto katar e etnia, haj pe jekh aver rig, ol manuša andar e čivilo sočieteta le rromenqi kaj maren pen vaš e nediskriminarã le rromenqi pakãn ke o kidipen le datenqo p-ol kriterii etniko katar kodola kaj den servičii sastimasqe si jekh buki kaj diskriminuel, vaš ke si but rroma kaj na phenen ke si rroma ke daran te na thon pen lenqe etikete haj te aven viktime le phiravimatenqe kaj diskriminien.⁸²

Vaš ke na-i kidine ol date etniko, kadaja buki si jekh baro pharipen vaš o proćeso le andre čhutimasqo le rromenqo. And-o sastipen, andar ol vakerimata le spečialištenča andar o sastipen, xakãrdãm duj dikhimata kaj si

⁸⁰ Rădulescu, Daniel (coord.). (2022). *E Analiza le sikavitorenqi nasfalimasqe haj merimasqe and-ol komuniteturã le rromenqe*. SASTIPEN, iunio 2022. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2023/12/RAPORT-1.pdf>

⁸¹ Ibidem

⁸² Ibidem

jekh kontra avresqo: (1) ol sastärne speciälistä phenen ke na-i mišto te kiden pen ol date etniko vaš ke o manuś na-i sastärno pala e etnia, religia vaj aver bukă kaj diskriminien, ama si sastärdo pala o nasfalipen kaj si les. Sa kadă, kadala phenen ke ol sastärne na trebul te diskriminien le manuśen vaš ke si vi jekh kris anda e antidiskriminară. (2) Pe jekh aver rig, ol speciälistä and-ol publiko politiçi phenen ke kasave date kidine trebul te aven kerde vaš e planifikară, o keripen haj e măsurară le impaktosqi le măsurenqe dine.

Dikhindoij o maj akanutno raporto progresosqo kerdo katar o Ministerio le Sastimasqo haj anda ol vakerimata le reprezentançenqa le Ministerosqe, dikhas ke kerde pen progresură and-o sastipen le rromenqo, sikavindoij jekh pharipen maj baro opral ol rezultatură desari and-ol palutne berša. Misalăqe, o Ministerio le Sastimasqo phendăš and-ol kidimata ICIMES ke si paše te kerel o Projekto “O keripen haj e implementară le serviçienqi komunitaro çhutine andre vaš o maripen le çorrorimasqo haj le soçialone dinimasqo rigaŋe”, jekh projekto pokindo pand-o FSE – POCU haj kerdo khethanes le Ministerioça la Bukăqo haj le Soçialone Solidaritatăqo,⁸³ sar tradinitori projektosqo, haj vi o Ministerio la Edukaciaqo. O projekto dikhel e pilotară le serviçienqi komunitaro çhutine andre ande 125 komuniteturenŋe gavutne haj forosqe tikne, dinamika avri opral e media haj nasul, pand-o baripen le akçesosqo le manuśenqo kaj si andar ol grupură kovle k-ol soçialo haj edukacionalo serviçi.⁸⁴ Ande kadava projekto, si thode ekipe asistencaqe sastimasqi komunitaro, vi maşkaritoră sastimasqe, kaş te den serviçi specifiçko asistencaqe sastimasqi komunitaro savorre manuśenqe andar ol kovle minoritetură, vi le rromenqe.

Jekh aver rezultato şerutno kaj sas phendo katar ol reprezentançă le Ministerosqe le Sastimasqo si o keripen le Bukăqe kidimasqo tehniko pala o baripen le aktivitetaqo le asistencaqo sastimasqi komunitaro haj le çentrojenqo komunitaro⁸⁵ çhutine andre and-o berş 2022, kaj si len o rolo te dikhen e dinamika le aktivitetaqi le asistencaqi sastimasqi komunitaro, te kerel lila haj sikavimasqe lila vaš ol laçhe praktiçi, te phenel paruvimata krisaqe, haj le Komisiaqe ministerialo vaš ol rroma andar o Ministerio le Sastimasqo, kaj si les o rolo te dikhel ol dinimata akciunenqe, te dikhel sar keren pen ol măsuru haj ol akciuni arakhle and-o kapitolo Sastipen le STKR haj te del paruvimata k-o plano le măsurenqo pala ol nevoje haj ol çaçe pharimata le rromenqe. Pala ol ofiçialo lila inkalavde katar o Ministerio le Sastimasqo, s-ol duj bukăqe kidimata si len membră xakajenqa saste reprezentantură le çivilone soçietetaqe rromani haj pro-rromani.

Pala o reprezentanto le Ministerosqo le Sasatimasqo⁸⁶, o maj şerutno aspekto le kapitulosqo anda o sastipen le STKR açhel o programo le sastimasqe asistencaqo komunitaro, kaj, pand-e ekipa komunitaro, daştil te vazdel k-o laçaripen savorre pharimatenqo phende and-e žustifikară (çaçăripen). E ekipa asistencaqi le sastimasqi komunitaro si şerutni anda ol komunitetură le rromenqe. Vaş kadaja, trebul te arakhen pen laçarimata kaj te mukhen le thanesqe zoră te den buki maşkaritoren sastimasqe haj asistente sastimasqe komunitaro, kaş te den serviçi savorre manuśenqe andar e komuniteta.

Ande kadava vakeripen, o Ministro le Sastimasqo çirdel pharimata kaş te thol ol akciuni vazdimasqe le komuniteturenqe rromane. Haj anda kadaja, o programo maşkarimasqo le sastimasqo si vi maj dur o korkorro programo kaj daştil te lel rig k-e măsurară le impaktosqi le măsurenqo vaš o laçhipen le rromenqe komuniteturenqo, o maşkaritori le sastimasqo si o korkorro profesionisto andar o sastipen kaj daştil te kidel date etniko pand-e lesqi fişa bukăqi.

Kadă ke, jekh aver rezultato phendo katar o Ministerio le Sastimasqo si o barăripen le maşkaritorenqo le sastimasqe aktivo and-ol komunitetură le rromenqe, katar 328 maşkaritoră sastimasqe phende katar o Ministerio le Sastimasqe and-o berş 2018, k-o 464 maşkaritoră sastimasqe kaj keren buki akana ekipenqa kaj si asistencă sastimasqe komunitaro. Pande lenqi buki, kadala phenen pa but kampanii screening-osqe (hepatita C haj B, kançero kolosqo uterino, tuberkuloza, kançero çučăqo, screeningo ilesqo haj aver.), ama le vortărimaça ke and-e

⁸³ O Ministerio la Bukăqo haj la Solidaritatăqo Soçialo. [O projekto „[Žuvlă Zorale – Serviçi Komunitaro Andrutne”]. Dikhel pes k-o: <https://mmuncii.ro/j33/index.php/ro/proiecte-programe/in-curs-de-implementare/5566-fp-sci>

⁸⁴ O Guverno la Romăniaqo. *Raporto berşutno la okaziya le progresosqi kerdo and-o keripen la Strateziaqo le Guvernosqi la Romăniaqo vaš o andre çhudipen le çetăcenenqo gaže kaj si rroma vaš o [Raporto berşutno anda ol pregresură kerde and-o keripen le Strateziaqo le Guvernosqi la Romăniaqo vaš o andre çhudipen le çetăcenenqo gaže kaj si rroma vaš ol berša 2022–2027] (maj 2023 – aprilo 2024).*, p. 24. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2023/12/RAPORT-1.pdf>

⁸⁵ O Ordino le Ministrosqo le Sastipnasqo o gin. 824/16.03.2022 anda o liipen le kerimasqo le Kidimasqo Tehniko Bukăqo vaš o barăripen le aktiviteturenqo asistencaqe sastipnasqi komunitaro haj ol çentrură komunitaro andrutne

⁸⁶ Intervio la Lidiya Manuela Onofrei, Tradinitori Themutno vaš e Asistenca Sastipnasqi Komunitaro haj Andre Çhudipen Soçialo, O Ministerio le Sastipnasqo, andar o 19 noiembra 2024, online.

platforma phenimasqi, vi kana lenqo grupo cinta šerutno si ol rroma, ol maškaritorā sastimasqe na phenen sode manuša si pala o kriterio etniko, vaš ke si vi manuša kaj na-i rroma.

O keripen bukāqo khethanes le čivilone sočietetača le rromenqi si jekh šerutno punkto pe azenda le Ministerosqi le Sastimasqo, haj astarindoj le beršeča 2022, kadaja sas but mišto kerdi. O Ministerio le Sastimasqo adoptisardās maj but lila ofiçialo kaj prinzaren o keripen bukāqo khethanes haj e ekspertiza kadalenqi and-o andre čhutipen le rromenqo. Liindoj and-e gogi e ekspertiza le Asočiaciaqi Sastipen – o Čentro le Rromenqo vaš ol Političi Sastimasqe and-o maškaripen sastimasqo haj maj but, and-ol programurā rodinimasqe kaj vazdine o keripen le rekomandarenqo politikenqe publiko and-o andre čhutipen le rromenqo, o Ministerio le Sastimasqo čhutinās andre vi e Asočiacia Sastipen vi and-o Tehniko Bukāqo Kidipen anda o barāripen le asistencaqo sastimasqe komunitaro haj vi le čentrurenqo komunitaro čhutine andre, haj vi and-e Ministerialo Komisia vaš ol Rroma, kaj si la aver duj organizacie le rromenqe, kaj si e Azencia Împreună haj e Asočiacia E- Romnja.

Maj but o Sastipen kerdilās kolaboratori biagoresqo le Ministerosqo le Sastimasqo vaš o keripen la analizaqo, la evaluarāqo haj le arakhimasqo lačharimatenqo vaš o lačharipen le maškarimasqo sastimasqo haj o azbalipen le objektivurenqo le sastimasqe STKR 2022-2027.⁸⁷ Kadaja forma kerimasqe bukāqo si jekh nevipen anda e Romīnia, haj o Ministerio le Sastimasqo si o korkorro ministero kaj phendās ke kerel buki khethanes le čivilone sočietetača le rromenqi haj gelās maj angle and-o proçeso le liimasqo le 10-e prinčipienqo le EU anda o čhutipen andre le rromenqo.

Jekh aver buki šerutni phendi katar o Ministerio le Sastimasqo si o anglaldikhipen le diskriminarāqo le pačiençenqo rroma haj o vazdipen le prinčipienqo le sajekhimasqe šajutnimatenqo haj e nediskriminarā and-o liipen le serviçienqo sastimasqe publiko. Ke manglās e Asočiacia Sastipen, de andar o berš 2024, ol manuša andar o TBK, vaš o barāripen le asistencaqo sastimasqi komunitaro haj le čentrurenqo komunitaro čhutine andre, dikhen a šajutnipen le kerimasqo jekhe proçeduraqo operacionalo bukāqi and-e nediskriminarā haj o sajekhipen šajutnimatenqo, kaj te avel vi vaš ol unitāci sastimasqe publiko, haj vi vaš ol manuša kaj keren buki and-o sastipen komunitaro. Pala kadaja proçedura, o Ministerio le Sastimasqo thola ol baze le mekanismosqe le anglaldikhimasqo haj le pedepsimasqo le kazurenqo diskriminarāqe katar ol manuša kaj keren buki and-o sastipen kana 3an lenqe rroma.

Pala o šerutnipen le mäsurenqo arakhle and-o plano le akciunāqo andar o kapitolo sastipen le STKR, adar e analiza le raporturenqi le Komisiqe Ministerialo vaš ol Rroma haj andar e analiza le beršutne raportosqi progresosqo dino avri and-o berš 2023 katar o Guverno la Romīniaqo pala o keripen STKR, dikhas ke trebul kerdo jekh palemdikhipen le mäsurenqo haj le akciunenqo dine, kadā ke, pe jekh rig, kadala te aven pala ol pharimata haj ol nevoje savença maren pen ol komuniteturā kovle le rromenqe, phende and-e nota eksplikativo la strategiaqi haj, pe jekh aver rig, te aven les jekh seto sikavitorenqo čaçe kaj te daštin te mäsuri o progreso.

Misalāqe, and-e nota kontekstosqi le STKR, si phende duj bukā šerutne kaj sikaven ke o sastipen le rromenqo si but maj pharo desar okolavre manušenqo kaj na-i rroma, e buki ke le rromen saven si len asigurarā sastimasqi na keren kontroale sastimasqe kaj trebul kerde haj ke but rromnā kaj si khamne phenen ke na-s len nijekhvar dikhipen sastimasqo kana sas khamne. Dikhindoj o plano akciunāqo, xakāras le ol mäsuri dine na phenen vi anda kadala pharimata, haj ol sikavitorā dine na-i šerutne vaš kadala duj bukā šerutne. Ande kadala kondicie si vorta ke o plano trebul paruvdo kaš te del anglal k-ol nevoje čaçe le komuniteturenqe le rromenqe haj kaš te čutel andre sikavitorā kaj mäsuri pen, kaj daštin te dikhen ol progresurā arakhle ande kadava šerutno domenio la strategiaqo.

2.4.2. O phenipen le pharimatenqo intāl o STKR

Pala e sinergia STKR avre strategiença, politikença haj themutni lezislacia kaj sikavel ol mäsuri andar o STKR, andar ol vakerimata le reprezentantoča le Ministerosqo le Sastimasqo⁸⁸ dikhas ke o STKR haj o plano le mäsurenqo and-o sastipen le rromenqo si phangle le Themutne Strategiača and-o Domenio le Sastimasqo 2023-2030⁸⁹, kaj dikhel maj but akciuni anda savorre manuša, bi te inkerel pes konto la etniaθar. Maj but, o reprezentanto le Ministerosqo le Sastimasqo phenel, sa kadā, ke varesave andar ol akciuni arkhle and-o plano mäsurenqo andar e rig le sastimasqi le STKR, si phangle le PNRR, haj si o pilono V. „Sastipen haj inkeripen ekonomiko, soçialo haj

⁸⁷ O Ministerio le Sastipnasqo. E Adresa o Gin 11894/23.07.2024, bičhaldi kaθar o Ministerio le Sastipnasqo. Dikhel pes k-o: https://ms.ro/media/documents/Anexa_1_-_SNS.pdf

⁸⁸ Ibidem

⁸⁹ Ibidem

institucionalo”, kaj dikhel o keripen ĉentrurenko komunitaro vaŝ ol serviĉii ĉhutine andre kaj o barĉipen le bukânqo sastimasqe, maj but and-ol thana gavutne.

2.5. Khera, serviĉii ŝerutne haj ĉaĉipen mediosqo

O dinipen le akĉesosqo jekhe ĉaĉe kheresĉe si jekh ŝerutni kondicia anda o pherdipen avre xakajenqo ŝerutne, ta e situacia le komuniteturenqi le rromenqi andar e Romînia sikavel bare pharimata. Pala o TAR⁹⁰, 32% andar ol familie le rromenqe beŝen ande khera biuŝe, haj 25% maren pen la poluarĉa, melalipen vaj aver pharimata le mediosqe. Maj but de 50% andar kadala ziven ande thana kaj si pră but manuŝa, 16,5% ande thanenĉe kaj na-siguro haj 30,3% ande thana kaj si paŝe te peren. E lipsa le intervencienqi koordinime haj jekh kadro kerimasqo kaj na-i laĉho ingerel maj dur kadala kondicie. Kadă, e nevoja varesave politikenqi ĉhutine andre haj miŝto pokinde si maj vorta sar nijekhvar.

Vaŝ ke na-i khera siguro si jekh andar ol maj phare bukă. But familie ziven ande thana kaj na-i lokhărimata o maj ŝerutne, strukturenĉa peravde vaj and-ol thana kaj akana na-i siguro⁹¹. Kadala kondicie barăren o soĉialo dinipen rigaĉe haj tiknărel o akĉeso avre ŝerutne xakajenĉe, vi o sastipen haj e edukacia. E lipsa le panĝsqi kurento, elektriĉitată haj kanalizară dukhavel ververutnes le zuvlăn haj le ĉavorren, save maren pen riskurenĉa maj bare vaŝ o sastipen haj e siguranca. Ol phare kondicie beŝimasqe vazden, sa kadă e stigmatizară le komuniteturenqi le rromenqi, tiknărinđoj lenqe ŝajutnimata k-o soĉialo haj ekonomiko ĉhutipen andre. Să kadala si vorta phangle le istorikane pharimasĉe⁹² ke na-i lila krisaqe sar trebul – khera vazdine pe thana kaj na-i pala e kris (kaj si le themesqe vaj privato), khera biautorizaciaqo (kaj ŝaj te aven peravde), thana informalo haj vazdine biĉaĉes and-ol thana gavutne vaj forurenqe haj aver.

O impakto le konidicienqo beŝimasqe opral o sastipen si but baro. Ol familie kaj beŝen ande khera telal o standardo maren pen riskurenĉa bare nasfalimatenqe phurdimasqe, infekcie haj aver pharimata kroniko sastimasqe. E lipsa jekhe phurdimasqi haj uŝaripen ĉaĉe keren kaj ol nasfalimata infekcio te butĉn, haj ol ĉavorre andar kadala medie si kovle zorales.

O laĉhipen le kherenqo si les jekh impakto vorta opral ol ŝajutnimata edukacionalo haj ekonomiko kodolenqe kaj si dukhavde. Ol siklĉvne kaj ziven ande khera kaj si pră but manuŝa vaj si telal ol standarde si le rezultatură ŝkolutne maj sane, haj ol manuŝa andar kadala komunitetură maren pen pharimatenĉa bare and-o arakhipen jekhe bukăqe thanesqo andar e kauza le kondicienqi zivimasqe kaj si phare. E stigmatizară le kherenqi kerel, sa kadă, e izolară soĉialo, tiknărinđoj ol ŝajutnimata le komuniteturenqe te len vazdipen haj resurse avrăl.

2.5.1. Sode de laĉhes phenel o STKR ol pharimata

Maj but de 60.000 familie rromenqe kaj ziven ande khera informalo, bililenqo kheresqe vaj akĉeso k-e infrastruktura. Kodola thana si butvar ande kotora phuvăqe ŝuke, thana kaj tasavdĉn kana del briŝind vaj paŝal ol thana gunoiosqe. Vi kana si mangimata katar o STKR⁹³, numaj 10% andar ol komunitetură arakhle line programe regularizarăqe andar o berŝ 2022, kana sas adoptisardi⁹⁴ jekh nevi strategia anda ol khera, buki kaj sikavel o keripen kaj na-i dosta le măsurenqo dine. Maj but, o proĉeso lileno haj o tikno kamipen le resursenqo lokalo tiknăren o ŝajutnipen le zorenqo te den solucie laĉhe. Ol studie sikaven ke e legalizară le kherenqi daŝtil te barărel ol pokinimata privato haj te lokhărel o akĉeso k-ol maj ŝerutne serviĉii – soĉialo, sastimasqe haj edukaciaqe.⁹⁵

⁹⁰ E Kanĉelaria le Jekhtone-Ministrosqi haj e Aŝencia Themutni vaŝ ol Roma. (2024). Raporto anda ol progresură kerde and-o keripen la Strateŝiaqo le Guvernosqi la Romîniaqo vaŝ o andre ĉhudipen le ĉetăcenenqo gaŝe kaj si romia vaŝ ol berŝa 2022–2027 (maj 2023 – aprilo 2024). Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2023/12/RAPORT-1.pdf>

⁹¹ Ibidem

⁹² Pharimata phende maj bute organizacienĉar le ĉivilone soĉietetaqe puĉhle.

⁹³ O Governo la Romîniaqo. NRSF 2022–2027.

⁹⁴ ActiveWatch. (2022). *Raporto analizaqo: O nasul beŝipen haj soĉialo kher and-o Bukureŝti*. Dikhel pes k-o: <https://activewatch.ro/articole/raport-de-analiza-locuirea-precara-si-locuirea-sociala-in-bucuresti/>

⁹⁵ ActiveWatch. (2022). *Raporto analizaqo: O nasul beŝipen haj soĉialo kher and-o Bukureŝti*. Dikhel pes k-o: <https://activewatch.ro/articole/raport-de-analiza-locuirea-precara-si-locuirea-sociala-in-bucuresti/>

Ol khera informalo si jekh xamipen pharo maškar e negliženca sistemiko haj o baro ćorroripen. Bi jekhe vazdimasqo lovenqo ćaćo, but komunitetura aćhen p-o than and-ol kondicie biuće, haj ol manuša kaj bešen kathe na daštin te len programura guvernamentalno vaj pokinimata europāno anda o barāripen le komunitetaqo. Maj but, e lipsa le lilenqi kheresqe si la jekh baro impakto opral o zorāripen le kherenqo, ingerindoj maj dur o soćialo dinipen rigaće. Sa kada, thol pes o pharipen le respektisarimasqo le krisenqe vazdimasqe kerde, maj but andar ol khera vazdine biautorizaciaqo ćaći haj, siguro, andar e kauza pra bute lovenqi, na lena nijekhvar autorizacia.

And-o berś 2022, maj but de 1.500 familie sas dine avri andar ol khera informalo, haj 70% andar kadala na line vazdipen vaś o palem ćhutipen andre. Ol dinimata avri andar ol khera informalo vaj soćialo gele maj dur, dukhavindoj ververutnes ol familie le rromenqe. Kadala dinimata avri si butvar kerde bi te avel phendo maj anglal vaj te avel vazdipen vaś e relokarā, barāringoj o kovlipen le komuniteturenqo dukhavde. Vi kana o Themutno Konsilio vaś o Maripen la Diskriminarāqo(2022)⁹⁶ inkaldās maj but avertismente anda kalada praktići, o keripen le rekomandarenqo kerel pes phares.

Ol but dinimata avri keren jekh ćerko andar savesće na inklōs le mištimasqo haj le avri ćhudimasqo. Ol familie dine avri si butvar thode zorāća te zan te bešen ande ever thana informalo, ingerindoj maj dur kadala pharimata phangle k-e bićaći infrastruktura haj o bangāripen le kherenqo. Kadaja situacia sukavel ke trebulo varesave politići kaj te sikavel savi si maj ćerutni kaś te anglaldikhen pen ol dinimata avri haj te del laćharimata kaj te ingeren anda e relokarā. Sa kada, e lipsa varesave planurenqi vaś e relokarā saven te aven len o akćeso k-ol lokhārimata haj e infrastruktura, ingerel k-o dinipen rigaće vi maj but le komuniteturenqo dukhavde.

O raporto anda o keripen le STKR 2023⁹⁷ sikavel e buki ke, vi kana sas dinimata lovenqe, ol projektura vaś o laćharipen haj o vazdipen kherenqo soćialo si ćira, numaj ande varesode thana. Misalāqe, and-ol źudecura andar o esto le themesqo, ol programura le laćharimasqe ućharde maj ćira de 5% andar o ćaćo mangipen. Ande sakodoja vrema, e lipsa le koordonarāqi maškar ol institucie lokalo haj kodola maškarutne aćhen jekh baro pharipen. Ol iniciative pokinde pand-ol fondura europāno arakhle pharimata and-o dinipen pakiv k-ol standarde laćhimasqe, so ingerdās k-ol xasarimata pokinimasqe.

Vi kana e stratezia STKR si la māsuri kerde but mišto, o keripen kadalenqo si pharārdo katar e lipsa le śajutnimasqi administrativo lokalo. Ol zorā lokalo maren pen pharimatenća and-o barāripen le projekturenqo haj o liipen le lovenqo kaj trebulo len. Ande but kazura, e lipsa le transparencaqi and-o labāripen le pokinimatenqo ingerdās bukānće kerde but maj palal and-o keripen le projekturenqo. Kadaja buki sikavel ke trebulo zorales jekh siklāripen profesionalo haj asistenta tehniko anda ol zorā lokalo.

2.5.2. O phenipen le pharimatenqo inkāl o STKR

Ol zorā lokalo si ćerutne anda o sukćeso le iniciativenqo, ama ol nivelura tikne le reposabilitatāqe haj pra but lila tiknāren lenqo impakto. Ol programe ćhutimasqe andre le laćharimasqe forosqe dine and-o programo rezionalo sas kerde numaj jekh paś, ande jekh konteksto kaj and-ol palutne panz berśa ol generalo pokinimata le vazdimatenqe barile, haj ol buzetura katar o astaripen kaj sas thode and-ol studie śajutnimasqe na ućharenas ol vazdimata dine, but zorā trebujsale te tiknāren o baripen le intervencienqo. Maj but, but munićipalitetura nalen manuša kalifikime kaś te keren projektura infrastrukturaqe vaj kaś te len pokinimata europāno. Kadaja situacia si pharārdi katar e lipsa varesave mekanismurenqi vorta dikhimasqe haj evaluarāqe le progresurenqo.⁹⁸

O ćhutipen andre le lokalo zorēnqo si ćerutno vaś o sukćeso kadale iniciativenqo. Ande but kazura, e lipsa jekhe laće vakerimasqi maškar ol zorā haj ol manuša ingerās k-o bipakāipen haj inkeripen karing ol dine paruvimata. Ol programura edukaciaqe haj xakārimasqe daštin te khelen jekh rolo but ćerutno and-o tiknāripen kadale barierenq o. Maj but, o andre ćhutipen le komuniteturenqo and-o proćeso dećizionalo daštil te lel rig k-o barāripen le transparencaqo haj e adaptara le solucienqi lenqe nevojenće spećifiko. O dikhipen le barārimasqo lokalo tradine katar e komuniteta daštil te avel jekh laćhi solucia, ol kidimata akciunāqe lokalo liindoj penqi responsabilitatā vaś o stratejiko barāripen. Vi kada, ol stratezie barārimasqe lokalo pokinde katar e EU marde

⁹⁶ O Themutno Konsilio vaś o Maripen la Diskriminarāqo. (2022). Raporto anda ol Khera andar ol Agorutne Komunitetura.

⁹⁷ E Kanćelaria le Jekhtone-Ministrosqi haj e Aźencia Themutni vaś ol Rroma. (2023). Raporto anda ol progresura kerde and-o keripen la Strateziaqo le Guvernosi la Rominaqo vaś o andre ćhudipen le ćetācenenqo gaźe kaj si rroma vaś ol berśa 2022–2027 (maj 2022 – aprilo 2023). Dikhel pes k-o: https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2023/12/RAPORT_1.pdf

⁹⁸ WGRH (O Kidipen bukāqo vaś ol khera vaś ol rroma). (2018). Metodolozie vaś o andre ćhudipen thanutno.

pen pharimatença andar e kauza jekhe dikhimasqi pokinimaça maj but, ververutne nivelurenqi šajutnimasqe institucionalo haj le barărimasqe le pokinimatenqe, kadă sar phendăs pes maj opre. O dikhipen pokinimaça maj butvar si specifiko le lokalo barărimasqe (CLLD), labărindoj verver felură pokinimasqe EU anda verver kotora le stratezienqe barărimaça lokalo, FSE+, FEDR, haj ol zoră le tradimasqe de akanara haj lenqe mașkarimasqe organismură k-o nivelo lokalo vaj thanutno na-i labărde, von zan verver, na vakeren mașkar lenŋe, haj aver.

And-ol komunitetură dine rigaŋe, numaj 20% andar ol khera si len akceso k-o pani pimasqo, haj o phandlipen k-ol recele kanalarăqe achen jekh obiekto biazbavdo ande maj but thana. Ol themutne politiçi sar si e Themutni Stratezia le Beșimasqi vaș ol berša 2022 – 2050⁹⁹, vi kana si mišto gogisarde, na-s vazdine pokinimatenŋar čače haj lače mekanisme dikhimasqe. And-ol žudecură andar o nord-esto, maj cira de 10% andar ol khera si len recele kanalarăqe kaj si lače. Ol programură buxlărimasqe le infrastrukturaqe sas, ženeralo, karing ol forură, mukhindo j rigaŋe sã ol komunitetură gavesqe kaj si dine rigaŋe.

E lipsa le akcesosqi k-ol šerutne lokhărimata pharărel zorales o lačhipen le živimasqo haj tiknărel ol šajutnimata le komuniteturenqe dukhavde. Maj but, kadaja situacia lel rig k-o ingeripen maj dur le sočialo bisajekhimasqo, sikavindoj ke trebuj varesave intervencie maj mišto koordinime haj pokinde. O akceso k-e elektricitată, pani haj kanalară na-i numaj jekh nevoja tehniko, ta vi jekh problema sočialone žusticiaqi.

2.6. Sočialo arakhipen

O STKR na-i les jekh komponenta specifiko vaș o sočialo arakhipen haj sočialo servičii, dikhipen kaj trebuj paruvdo and-e avutni versiună le STKR. Vi kadă, varesave date si kidine pand-ol kanale themutne – O Themutno Instituto Statistikaqo, kaj analiziel e rata le čororrimasqi k-o themutno nivelo, haj vi kanalară mașkarthemutne.

Pala o Themutno Instituto Statistikaqo, and-o berš 2023, jekh andar panž gaze sas dukhavdo le čororrimasŋar, ol phure sas ol maj dukhavde. Ol cira love, ol bukă materialo kaj na-i haj e tikni rata pherdimasqe le bukăqe zorăqi kerde te barŋ ol rate le čororrimasqe and-ol bare familie haj ol khera jekhutne. Ol rroma si maj dukhavde kadale fenomenosŋar, vaș ke maren pen bute kauzença le čororrimasqe: e tikni rata le pherdimasqi le bukăqe zorăqi, vaș ke si tikno nivelo školarizarăqo, e buki kaj na-i kalifikime, ol cira love haj ol familie bute čavorrença. Kadaja buki si čačărđi vi katar e “Themutni Stratezia vaș o Inkeripen le Dadenqo 2024-2030”¹⁰⁰, kaj phenel ke o čororipen lovenqo le kherenqo si vorta phanglo katar o školutno mukhlipen.

Pala o sondažo EU-MIDIS II 2016 kerdo katar e Ažencia vaș ol Šerutne Xakaja le Europăno Uniunăqe (FRA), kam 70% andar ol khera le rromenqe sas dukhavde katar o čororipen lovenqo¹⁰¹, buki kaj na-s lači anda lenŋe, dear ol themutne medie. O raporto FRA andar o berš 2022 čačărđel e buki ke e buki astardăs te avel maj nasul, sikavindoj ke o risiko le čororrimasqo k-ol rroma barilăs katar 78%, kana e themutni media ačhel numaj k-o 23%.¹⁰²

Kadava ververipen si sa maj baro haj si vazdino vi katar ol xakărimata andar e “Themutni Stratezia vaș o vazdipen le dadenqo 2024-2030”, kaj phenel ke o čororipen lovenqo and-ol familie le rromenqe si zorales phanglo katar o mukhlipen le školaqo pră de tikne.¹⁰³

⁹⁹ O Ministerio le Barărimasqo, Publiko Bukă haj Adiminstracia. E Themutni Stratezia le Beșipnasqi 2022–2050. Dikhel pes k-o: https://www.mdipa.ro/pages/strategianationalalocuirii_1

¹⁰⁰ O Guverno la Romăniaqo. Aneksa 35 k-o Beršutno Raporto anda o Keripen la Strateziaqo vaș o andre čhudipen le rromenqo. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2024/10/ANEXA-35.pdf>

¹⁰¹ E Ažencia vaș ol Šerutne Xakaja le Europăno Uniunăqe. (2017). *O dujto sondažo le Europăno Uniunăqo anda ol minoritetură haj diskriminară (EU-MIDIS II): Ol rroma – Rezultatură alosarde*. Luksemburg: O Ofiçio vaș ol Dinimata Avri le Europăno Uniunăqe. Dikhel pes k-o: <https://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>

¹⁰² E Ažencia le Europăno Uniunăqi vaș ol Šerutne Xakaja. (2022). *Ol rroma ande 10 thema europăno*, Luksemburg : O Ofiçio vaș ol Dinimata Avri le Europăno Uniunăqe. Dikhel pes k-o: <https://fra.europa.eu/en/publication/2022/roma-10-european-countries>

¹⁰³ O Guverno la Romăniaqo. (2023). *E Stratezia le Guvernosqi vaș o Vazdipen le Dadenqo haj Dejenqo 2024–2030*. Bukurești: O Ministerio la Familiaqo, le Ternenqo haj le Sajekh Šajutnimatenqo. Dikhel pes k-o: https://www.edu.ro/sites/default/files/ProiectSNSP_2024_2030.pdf

O studio IRES andar o berś 2018¹⁰⁴ sikavel ke 52% andar ol rroma sas len love maj cıra de 300 euro (1.500 RON), desar numaj 24% andar okolaver manuśa kaj sas telal kadava prago. Ande sakodoja vremă, numaj 15% andar ol rroma sas len love maj but de 400 euro (2.000 ron), desar 52% andar okolaver manuśa, kaj sas opral kadava prago. Sakadava raporto phenel ke, vi kana e situacia ekonomiko le rromenqi pharilăs ande jekh felo, o ververipen maśkar ol love le rromenqe ćorrorre haj ol love le rromenqe barvale, haj vi so len von desar olokaver manuśa kaj na-i rroma, si vi maj dur haj si maj baro.

2.6.1. Sode de miśto phelel o STKR ol pharimata

O akćeso k-ol love sode trebul tut vaś ol rroma si, sa kadă, tikno andar e kauza la diskriminarăqi p-e pjaca le bukăqi. Vaś ol rroma kaj na-i len buki (si śomeră), e śerutni sursa lovenqi si e gesutni buki vaj sezoniero and-e agrikultura haj ol vazdimata, haj vi o aktivitetură biumbavde informalo, vi ol aktivitetură sar si o kidipen haj o bikinipen pherrenqo veśutne haj xuxurra, o keripen le măturenqo haj le sivlenqo haj aver bukă. But andar lenŋe si kerde zorăqa te zan thanenŋe bukăqe p-e kali pjaca, maj but and-ol vazdimata. Maj but, vaś but rroma dine rigaŋe haj kaj maren pen le ćorrorimaqa, e śerutni sursa lovenqi si o Venito Minimo Ćhutimasqo Andre (VMI)¹⁰⁵. Kadava si jekh programo asistenqaqo soćialo kerdo kaś te vazden pen ol manuśa haj ol familie kaj si ande situacie phare te nakhen maj lokhes opral ol pharimata lovenqe savenqa maren pen.

O Venito Minimo Ćhutimasqo Andre (VMI) si jekh lokhăripen dikhlo katar e kris o gin 196/2016 anda o venito minimo ćhutimasqe andre haj si les duj kotora: 1. Vazdipen vaś o ćhutipen andre: kadava kotor dikhel o anglaldikhpen haj o maripen le ćorrorimasqo haj le riskosqo le avri dinimasqo soćialo kaj si and-o than le vazdimasqo soćialo dino maj anglal vaś o keripen le lovenqo minimo dino; 2. Vazdipen vaś ol familie ćhavorenqa kaj barăren len haj si len maj but de 18 berśa haj dikhel o anglaldikhpen le ćorrorimasqo haj o vazdipen le rigliimasqo le ćhavorenqo k-e edukacia, kaj si and-o than le alokaciaqo vazdimasqi familialo.

E indemnizacia vazdimasqe soćialo (VMI) śaj te avel mangli zenenŋar korkorre vaj familienŋar kaj na pheren ol kondicie krisaqe. O VMI del pes numaj kana ol love si maj cıra vaj sajekh le lomitenqa thode katar e kris – vazdipen andre ćhutimasqo: o maj but si 346 ron/zeno (si kam 70 euro) vaj 504 ron (kaj si kam 100 euro) vaś ol zene korkorre kaj si len maj but de 65 berśa; Vazdipen familialo vaś ol ćhavorre: o maj but 879 ron/zeno andar e familia (kaj si kam 175 euro).

Inkeren gogi ke o salario minimo bruto and-e Romınia and-o berś 2025 si de 4.050 ron (kaj si 810 euro) haj si les, ġeneralo, kam 45% impozitură¹⁰⁶ vaś ol soćialo aigurări, śomaġo, pensie, sastipen haj aver. (si niśte tiknărimata vaś o minimo salari, kaj aresel k-o 37%, kadă ke ol kotora impozitosqe si verver), o ćaćo salario and-o vast si de 2.574 ron (kaj si 513 euro), buki kaj sikavel ke ol resurse si tikne vaś ol beneficiără le VMI.

O raporto dikhimasqo le ćivilone soćietetaqo andar o berś 2018¹⁰⁷ anda o keripen le STKR and-e Romınia dikhlăs ke o venito minuno dino (o sas VMG, akana VMI) sas phendo sar sursa lovenqi ande 1% andar ol khera le manuśenqe kaj na-i rroma haj ande 10% andar ol khera le rromenqe (jekh barăripen de 8% desar and-o berś 2012), sikavindo jekh umblavipen maj baro katar e asistenta soćialo and-ol komunitetură le rromenqe. O STKR na phenel vorta pala o keripen jekhe recăwaqo arakhimasqi soćialo vaś ol manuśa kaj na-i len love. Pala e Strateġia, kadala si manuśa bibukăqo, haj o obiekto si lenqo ćhutipen andre p-e pjaca la bukăqi.

Kadă, o Obiekto Spećifiko o gin 3: O barăripen le rataqo le pherdimasqi le bukăqe zorăqo maśkar ol rroma pala ol mangimata la pjacaqe, anda lenqo barăripen profesionalo, si les e Akciună Spećifiko 2.1.4.„O vazdipen le parteneriaturenqo le zorenqa lokalo” vaś o laćharipen le phenimasqo le beneficiarenqe VMI vaś o palem ćhutipen

¹⁰⁴ E Aġencia Împreună. (2021). Studio Komparativo le Nevojenqo le Komuniteturenqo le Rromenqe and-o Konteksto le Thodimasqo le Strateġikone Śerutnimatenqo vaś Lenqo Soćialo Andre Ćhudipen. Dikhel pes k-o: <https://www.agentiainpreuna.ro/wp-content/uploads/2021/11/Studiu-comparativ-al-nevoilor-comunitatilor-de-romi-in-contextul-stabilirii-prioritatilor-strategice-de-interventie-pentru-incluziunea-sociala-a-acestora.pdf>

¹⁰⁵ Vaś maj but informacie anda o VMI, rugis tumen te dikhel <https://mmuncii.ro/j33/index.php/ro/2014-domenii/familie/politici-familiale-incluziune-si-asistenta-sociala/2-uncategorised/7122-20231208-vmi-ghid-plian-poster>

¹⁰⁶ Ginavno le salariosqo online vaś e Romınia and-o berś 2025: <https://www.calculator-salarii.ro/4050-brut-calcul-salariu-net/>

¹⁰⁷ E Aġencia vaś ol Śerutne Xakaja haj o Ćivilo Monitori vaś ol Rroma. (2018). *Raporto dikhimasqo le ćivilone soćietetaqo anda o keripen la Strateġiaqo themutni vaś o andre ćhudipen le rromenqo and-e Romınia: e evaluără le progresurenqi kaj si and-ol domenii śerutne la strateġiaqe*. Bruxelles: E Europăno Komisia. Dikhel pes k-o: <https://romacivilmonitoring.eu>

andre kadalengo p-e bukăqi pjaca haj o vazdipen le andre čutimasqo bukăqo aktivo, maj šerutnes anda ol četăcenă gaze kaj si rroma. Pala o Beršutno Raporto Progresosqo anda o Keripen STKR, na phende pen progresură anda so dikhel e Akciună Spečifiko 2.1.4.

2.6.2. O phenipen le pharimatenqo inkăl o STKR

Jekh aver forma vazdimasqi vaš ol love, astarindoj le beršeca 2024, si dine katar o Ministerio le Investicienqo haj le Projekturenqo Europăno pand-o programo “Vazdipen materialo vaš varesave kategorie manušenqe dine rigaŋe and-ol berša 2024-2027.”¹⁰⁸ Kadava vazdipen si o dinipen kardurenqo sočialo vaš o xaben haj tate xamata kaj si 50 euro (250 ron) fiesave duje čonenŋe. Ol beneficiară si manuša kovle lovenča neto maj tikne de 400 euro (2.000 ron). Maj anglal, kadava vazdipen sas kerdo le manušenqe lovenča neto maj tikne de 340 euro (1.7000 ron).

Ol zene kaj len kadava vazdipen si ol pensionară haj ol manuša bare vaj maj tikne nasfalimatenča lovenča maj cira desar 2.000 ron, ol familie kaj si len duj čavorre vaj maj but vaj ol familie kaj si numaj jekh andar ol dada haj si len love maj cira de 675 ron/zeno, ol manuša kaj si len xakaj k-o vazdinipen čutimasqe andre haj ol manuša kaj na-i len kher. Pala sar šaj dikhel pes, na-i nijekh kriterio etniko, ama dikhel pes vorta ke but rroma kaj maren pen le čorrorimača si beneficiară kadale programosqe.

Trebul te phenas ke, k-o 1 Januaro 2025, ol love minimo bruto p-o them si de 4.050 ron (kam 810 euro), kana ol love neto arešen k-o 2.574 ron (kam 515 euro). O ververipen maškar kodola kaj ziven andar o vazdipen sočialo haj kodola save len jekh than bukăqo k-o nivelo minimo pe ekonomia si o maj tikno, katar avel vi o kamipen tikno vaš o nakhipen katar jekh situacia vazdimasqi sočialo k-o pherdipen jekhe bukăqe thanesqo. Akana, kam jekh treimă andar ol butărne andar e Romănia si andre xramosarde sar avindoj len love minimo pe ekonomia.

Pala o INS¹⁰⁹, and-o berš 2023, jekh andar panz gaze sas dukhavdo katar o čorroripen, 21,1% andar e populacia kaj bešel kathe zivelas ande jekh kher savesqe love sas maj cira desar o prago de 60% andar ol love vesto medio p-o zeno – kaj si sajekh, 19,8% zene sas dukhavde katar ol čorrorimata materialo haj sočialo phare, haj 718.000 zene beršenča zi k-o 65 (5,2%) bešenas ande khera kaj kerelas pes cira buki. Pala o INS, “e rata le čorrorimasqi p-ol seksoja sas maj bari and-o berš 2023 k-ol murša, 0,5% desar k-ol zuvlă (21,3% desar de 20,8%). E maj bari situacia čorrorimasqi sas xakărđi k-ol manuša beršenča maškar 0-17 berša (29,6%) haj kodolenŋe le beršenča maškar 18-24 (24,0%). E rata le čorrorimasqi le manušenqi kaj bešen ande khera čavorrenča beršenča maj cira de 18 berša haj dikhen lenŋar haj le ternenqi beršenča maškar 18 haj 24 sas de 25,1% and-o berš 2023, maj bari le 9,1% desar le manušenqi kaj bešen and-ol khera kaj na-i čavorre haj terne”.

Pala o Sondažo dikhindoj e populacia le rromenqi andar deš thema europăno, kerdo katar o FRA¹¹⁰, dikhindoj ol situacie materialo phare, 53% andar e populacia le rromenqi andar e Romănia si ande kadava felo situaciaqo. K-ol čavorre, 55% andar ol čavorre rroma ziven ande kondicie bare čorrorimasqe, haj e media themutni si numaj de 21%.

2.7. Sočialo servičii

O STKR na-i les jekh komponenta spečifiko dikhindoj ol servičii sočialo/araxhipen sočialo vaj asistenca sočialo, dikhimata kaj trebul line k-o keripen le paruvimatenqo. Kadă ke, o palutno raporto RCM vakerdăš, maškar aver, bukă anda e rata le maj bare čorrorimasqi, e diskriminară p-e pjaca la bukăqi, o dinipen lovenqo minimo, o akčeso k-o sastipen, asiatenca sočialo, e edukacia haj o bešipen.

2.7.1. Sode de mišto phenel o STKR ol pharimata

¹⁰⁸ Maj but informacie anda o programo: <https://mfe.gov.ro/mipe-demareaza-prima-incarcare-a-tichetelor-sociale-din-perioada-2024-2027/>

¹⁰⁹ Themutno Instituto Statistikenqo (INSSE). (2023). O čorroripen haj o avri čhudipen sočialo and-e Romănia, 2023 [Poverty and Social Exclusion in Romania, 2023]. Dikhel pes k-o: https://insse.ro/cms/sites/default/files/com_presa/com_pdf/saracia_si_excluziunea_sociala_r2023_0.pdf

¹¹⁰ E Ažencia le Europăno Uniunăqi vaš ol Šerutne Xakaja. (2022). Ol rroma ande 10 Europăno Thema – Ol Šerutne Rezultatură, pp. 27–28. Dikhel pes k-o: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main_results2_en.pdf

Vaŝ ke o pharipen le serviĉenqo ŝoĉialo haj le asistencaqe ŝoĉialo na-i phendo ŝpeĉifiko katar o STKR, na sas kidine date kasave.

2.7.2. O phenipen le pharimatenqo inkāl o STKR

Ol ŝoĉialo haj e asistenco ŝoĉialo dine le rromenqe si uĉarde pand-ol ŝoĉialo themutne serviĉii haj si pokinde and-o buĝeto themutni le ŝoĉialo serviĉenqo. O akĉeso k-ol ŝoĉialo serviĉii haj asistenco ŝoĉialo si dino savorre ĉetāceneqe gaxe, vi le rromenqe, pala e themutni kris.

O akĉeso k-ol programurā asistencaqe ŝoĉialo tiposqi “plasa sigurancaqi” si dosta de buxlo and-ol khera le rromenqe, ama kadala aĉhen but telal o prago le ĉorrormasqo. Enā andar deŝ khera rromenqe si len akĉeso jekhe programosqe serviĉenqo ŝoĉialo vaj lokhārimata ŝoĉialo andar e Romīnia, ama trin andar panĝ khera rromane si len o maj tikno xulavipen le lovenqo.¹¹¹

Vi kana ol programurā asistencaqe ŝoĉialo tiposqi “plasa sigurancaqi” si kerde vaŝ ol maj ĉorre, o xulavipen haj o telal barāhipen le programurenqo de akanara vaŝ e asistenco ŝoĉialo, vi e formula kadalenqi, kaj zumavel te tiknārel o laĉhipen vaŝ ol maj bare khera, tiknārel o laĉhipen kadalenqo and-o maripen le ĉorrormasqo and-ol khera le rromenqe, kaj ol ĉavorre si maj but desar and-ol khera le gaxenqe.

2.8. O arakhipen le ĉavorrenqo

O arakhipen le ĉavorresqo na-i niĉi vov jekh kotor ŝpeĉifiko le STKR, so ĵnemnol ke jekh bari rig le bukānqi anda o akĉeso le ĉavorrenqo le rromenqo k-e edukacio, sastipen, ŝoĉialo serviĉii, e griĝa vaŝ lenqo arakhipen fiziko haj emocionalo, o anglaldikhipen le abuzosqo haj le marimasqo, o anglaldikhipen le trafikosqo le manuŝenqo, le institucionalizarāqo, o mukhlipen haj aver, na-i dikhle maj paŝe haj vazdine regulato.

2.8.1. Sode de miŝto phenel o STKR ol pharimata

Anda kadava pharipen, kadā sar sikavdāŝ pes and-o palutno raporto le RCM, na-i date ofiĉialo anda sode ĉavorre rromenqe kaj len serviĉii arakhimasqe, haj ol date kaj si dine katar e ĉivilo ŝoĉieteta, si ĉira, haj si kodola save phenen ke kadala ĉavorre si opralreprezentime and-o sistemo institucionalo arakhimasqo.

2.8.2. O phenipen le pharimatenqo inkāl o STKR

Ol motivurā andar savenqe ol ĉavorre le rromenqe zan and-o sistemo arakhimasqo si but haj si phangle maŝkar penqe, avindoj vi faktorā ŝoĉio-ekonomiko, haj vi diskriminarā rasialo. Pala jekh studio kerdo katar o ERRC¹¹², 50% andar ol ĉavorre le rromenqe institucionalizime si ande kadaja situacio andar e kauza le ĉorrormasqi, ama vi andar e kauza ke na-i bukāqe thana, ol kodicie zivimasqe haj e asistenco sastārimasqi kaj na-i sar trebul vaj andar e kauza le strukturaqi le kherenqi, o mukhipen le ĉavorrenqo and-e maternitatā haj o telāhipen le dadenqo haj dejenqo. Ol rroma si reprezentime ande verver kotora and-o kidipen le ĉavorrenqo dukhavde ĉorrormasqar, 70% andar ol ĉavorre le rromenqe si and-o risiko ĉorrormasqo, desar numaj 25% k-o nivelo le themutne populacioqo¹¹³. Sa kadā, trebul te phenas vi ke, vi kana o kidipen le datenqo etniko si refuzime katar ol zorā ofiĉialo le arakhimasqe le ĉavorresqo, phenel pes ke ol ĉavorre le rromenqe si maŝkar 30 haj 75% andar ol beneficiarā le sistemasqe le arakhimasqe le ĉavorresqo¹¹⁴.

O ŝerutno motivo vaŝ o inkeripen le bute ĉavorrenqe rroma and-o sistemo le arakhimasqo si o bipherdipen katar ol familie biologiko le standardojenqo thode katar e kris vaŝ o palempherdipen la familiaqo, kaj si vazdine haj na daŝtin te keren pen. Ol ĉavorre le rromenqe si butvar viktime le marimasqe and-o sistemo institucionalo. Kadala si viktime le diskriminarāqe pe maj but riga/interseksionalo (edukacio, o pherdipen la bukāqe zorāqo haj asistenco sastimasqi), vi andar e kauza lenqe etniaqi, haj vi lenqo statuto ke si ĉavorre institucionalizime.

¹¹¹ E Banka la Lumāqi. *Studio Thodimasqo haj Puĉimasqo vaŝ ol Politiĉi Vazdimasqe le Andre Ĉhudimasqe le Rromenqo and-e Romīnia*. Dikhel pes k-o:

<https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/romania/Output%20RO.pdf>

¹¹² O Ĉentro Europāno vaŝ ol Xakaja le Rromenqe. (2021). *Blighted Lives: Romani Children in State Care* [Zivimata peravde: Ol rroma and-o arakhipen le themesqo], p. 65. Dikhel pes k-o:

https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5284_file3_blighted-lives-romani-children-in-state-care-romanian.pdf

¹¹³ Ibidem, p. 68.

¹¹⁴ Ibidem, p. 67.

Sa kadă, maj but andar ol čhavorre le rromenqe institucionalizime sikaven ke von na phenen ke si rroma vaś ke na xakăren, haj den rigaŋe penqe biologiko familien.

Pala o sondažo anda e populacia le rromenqi andar deś thema europăno, kerdo katar o FRA¹¹⁵, and-e Europăno Uniună, kam 83% andar ol rroma minoro zivenas and-e khera kaj sas and-o risiko čorrormasqo and-o berś 2021, haj e situacia na paruvdilisas desar and-o berś 2016. Vaś e Romînia, 83% andar ol čheja rroma zivenas and-e khera kaj sas and-o risiko čorrormasqo, desar numaj 75% andar ol čhavorre rroma, kam 79% andar ol čhavorre le rromenqe andar e Romînia si thode k-o risiko le čorrormasqo haj dinimasqo rigaŋe.

Anda ol lipsură materialo but bare, maj but de 50% andar e populacia le rromenqi andar e Romînia si ande kasavi situacia, haj k-ol čhavorre, 55% andar ol čhavorre le rromenqe ziven ande but phare kondicie kaj na-i len bukă.

E Themutni Stratežia vaś o Arakhipen haj o Vazdipen le Čhavorrenqe Xakajenqo 2014-2020¹¹⁶ phenel ke kam 28% andar ol čhavorre/terne rroma kaj si berśenča maśkar 15 haj 19 si prandime, ama na dikhel măsuri vorta vaj akciuni stratejikio vaś o phenipen o pharipen le prandimatenqo de terne.

O pharipen le marimasqo kontra le čhavorrenqo rroma sas dikhli vi k-o nivelo EU, o Europăno Parlamento phenindoj o kovlipen vazdino le komuniteturenqo le rromenqe savorre formenŋe trafikosqe haj bukăqe, maj but k-ol zuvlă haj k-ol čhavorre, haj manglindoj le Komisiaqe haj le themenqe kaj si rig te keren măsuri specifiko marimasqe le trafikosqe, haj vi te kiden date anda ol viktime le trafikosqe le zivimatenqe pala lenqi etnia.

And-o EURSF, e Komisia akharel ol thema kaj si rig te čhuten andre ande lenqe stratejikane kadrosŋe themutno măsuri vaś "o arakhipen le zuvlănqo, le čhavorrenqo haj le ternenqo pande stratezie marimasqe le kriminalitatăqo, sar si o trafiko le manuśenqo, vi savorre forme bukăqe, kothe kaj si o kazo (eksploatară seksualo, eksploatară bukăqi, o mangipen zorăča haj e eksploatară le aktiviteturenqi infrakcionalo kaś te učharen ol prandimata zorăča haj bukă zorăča) haj kaś te mukhen len te len asiatenca, vazdipen haj arakhipen". Vi kadă, kadă sar phendăś pe vi and-o RCM 2022, o STKR na dikhel ol pharimata kaj trebuj te aven dikhle and-o domenio le arakhimasqo le čhavorresqo haj niči na dikhel măsuri specifiko vaś fiesavo domenio, and-o konteksto le normenqo le arakhimasqe le čhavorresqo, le bukănqo soćialo, le strukturaqo administrativo haj le programurenqo ženeralo.

2.9. O vazdipen (le xakărimasqo) le rromane artaqo, kulturaqo haj istoriaqo

O vazdipen la kulturaqo, la artaqo haj le istoriaqo rromani and-e Romînia ačhel and-e bari rig tele barărdi, vi kana si dikhli and-ol themutne stratezie. Iniciative maj śerutne, sar si o keripen jekhe Muzeosqo le Kulturaqo le Rromenqi, jekhe Tătrosqo Rromano Themesqo haj jekhe Institutosqo Themutno Rodinimasqo na sas kerde. O politiko zivipen si kovlo, o pokinipen si tikno, haj e reprezentară le rromenqi and-o proćeso dećizionalo si tikni. E kultura le rromenqi ačhel dini rigaŋe, k-o agor, stereoripurenča kaj žan maj dur haj jekh sikavipen publiko tikno. Ol sistemură siklărimasqe si len varekana ol bare pharimata istoriko le rromenqe, sar si e sklavia haj o Holokausto (Samudaripen). O kulturalo rigliipen k-ol rroma si but tikno, haj o akćeso k-ol resurse si tikno. Bi jekhe vazdimasqo zoralo institucionalo haj jekh keripen čačo, e identiteta kulturalo le rromenqi ačhel but andar laŋe bidikhli haj birpinžardi and-e gazikani soćieteta.

Jekh pharipen zoralo haj miśto pokindo si but śerutno kaś te anel pes o barvalipen rromano and-e naraciună kulturalo themutni. Vi kana sas kerde maj cıra ži akana, e kultura, e arta haj e istoria le rromenqi ačhen biprinžarde ofićealo sar jekh śerutnipen and-ol kadrură stratejikio themutne. O STKR si les vorta obiekтивură kaj dikhlen o vazdipen le inkerimasqo, le rodinimasqo haj le vazdimasqo le identitetaqo kulturalo rromani. Kadala si len planură barărimasqe institucionalo, sar si o keripen jekhe Muzeosqo le Rromenqo, jekhe Tătrosqo Themesqo haj jekhe Institutosqo Themutno vaś o barvalipen rromano. Maj but, e stratežia vazdel o siklăripen le rromane istoriaqo and-ol škole, o prinžaripen le bare pharimatenqo istoriqo haj vi o Holokausto (Samudaripen) haj o vazdipen mass-media haj le bukănqo kulturalo and-e rromani čhib. Vi kana kadala măsuri na kerdile să ži akana, e buki ke von si and-ol lila politikenqe sikaven jekh angažamento formalo. O pharipen ačhel te amboldel pes kadava śerutnipen formalo and-e akciuni čaće, pokinipen haj vazdipen institucionalo kaj te inkerel. Ži atunči, o

¹¹⁵ E Ažencia le Europăno Uniunăqi vaś ol Śerutne Xakaja. (2022). Ol rroma ande 10 Europăno Thema – Ol Śerutne Rezultatură, pp. 27–28. Dikhel pes k-o: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results2_en.pdf

¹¹⁶ E Themutni Ažencia Kalifikarenqi. (2014). E Themutni Stratežia vaś o arakhipen haj o vazdipen le čhavorresqe xakajenqo 2014–2020. Dikhel pes k-o: https://www.anc.edu.ro/wp-content/uploads/2019/11/Strategie_protectia_copilului_2014.pdf

ververipen maškar e politika haj o ćacipen aćhel maj angle, ama o ćhutipen andre le kulturaqo le rromenqi and-e azenda ofićialo si jekhe pasoća ćerutno maj angle.

Ol māsuri vazdimasqe le identitetaqe haj le kulturaqe le rromenqi (arte dikhimasqe, plastiko, multimedia) dikhen o barvalāripen le kulturalone rromane patrimoniosqe haj le identitetaqe kulturalo rromani pand-e reprezentarā institucionalo, e rromani ćhib, o xurāvipen rromano tradicionalo haj o inkeripen le bukānqo tradicionalo rromane. Kadala māsuri si len vi o keripen le Tātrosqo Romano, le Muzeosqo Romano haj le Institutosqo vaś o Rodinipen haj o Inkeripen le Kuturaqo haj le Istoriaqo le Rromenqi. Jekh aver māsura si o vazdipen le kulturaqo nevi le rromenqi (arte performativo, arte dikhimasqe, arte plastiko, multimedia haj aver.). Ol māsuri xakārimasqe le vremāća istoriko nakhli dikhel o vazdipen le andre ćhutimasqo and-o sistemo edukacionalo pand-o xamipen le bukāqe kulturalo rromane haj ol bukā andar e istoria le minoritetaqi le rromenqi and-ol programurā školutne haj universitaro, haj vi and-o siklāripen le siklārnenqo. Jekh aver obiekto si o zorāripen le ternenqo haj le artištenqo te avel len intereso maj baro anda e kultura pand-o keripen taberenqo haj o dinipen bursenqo, haj vi o thodipen jekhe monumentosqo vaś e sklavja le rromenqi.

Vaś kadava domenio strateziko, si jekh Kidipen Tehniko Bukāqo vaś o Xakaj k-e Edukacia haj e Identiteta Kulturalo kerdo and-i ICIMES, tradino katar o Ministerio la Edukaciaqo haj dikhel o keripen le Obiektivosqo Spećifiko 5 le Planosqo Māsurenqo STKR, kaj kamel te vazdel o rodinipen, o inkeripen haj o vazdipen le barvalimasqo kulturalo rromano haj le identitetaqo kulturalo le rromenqi. Vaś o azbalipen kadale obiekto, and-o STKR si dine duj māuri: A. Māsuri kaj dikhen o vazdipen le identitetaqo le rromenqi haj le kulturaqo dikhimasqi, le artenqo plastiko, le multimedia haj B. Māsuri kaj dikhen o xakāripen le istorikane vremāqo nakhliOl institucie kaj dikhen o keripen le Obiektivosqo Spećifiko 5: O vazdipen le rodinimasqo, le inkerimasqo haj le vazdimasqo le barvalimasqo kulturalo rromano si o Ministerio la Kulturaqo, o Centro Themutno vaś e Kultura le Rromenqi – Romano Kher, o Departamento vaś ol Relacie Interetniko haj e Agencia Themutni vaś ol Rroma.

Ol māsuri dine dikhen o vazdipen le bukānqo kerde katar ol rroma k-o barāripen le gazikane soćietetaqo pand-ol bukā kulturalo neve tematikaća rromani; akciuni komunitaro vaś o barvalāripen le istoriaqo, le tradicienqo, le ćhibāqo haj le kulturaqo and-ol komuniteturā multikulturalo, o vazdipen le imazineno haj le bukānqo le artištenqo, le xamosarnenqo haj le gogāver rromenqo k-o nivelo themutno haj europāno.

2.9.1. Sode la mišto phenel o STKR ol pharimata

Pala o berśutno raporto progresosqo (maj 2022 – aprilo 2023) anda o keripen STKR¹¹⁷, ol institucie responsabilo kerde maj but aktiviteturā phare, vi zenutne, vi khethanes avrenća, kaś te den anglal k-ol māsuri dine. O Ministerio la Kulturalo (MC) phenel ke dela vazdipen metodolozikiko, ama na pokinimasqo, le Tātrosqe Themesqo le Rromenqe haj, verver katar o STKR, na daśtil te vazdel lovenća o Muzeo Istoriaqo haj Kulturaqo le Rromenqo.

Sas kerde akciuni anda e reprezentarā le xurāvimasqi tradicionalo rromani and-ol institucie kulturalo, sar si o Tīrgo Artizanasqo haj o barvalāripen le kolekcionqo le Muzeosqe Themutno le Gavesqo maj bute de 100 kotorenća xurāvimasqe rromane. Vaś o vazdipen le kontribuciaqo le rromenqi k-o barāripen le gazikane soćietetaqo pand-ol produkie kulturalo (spektakolurā, seminarii, konference, lil, filmo, haj aver.), o MC haj ol partenerā kerde e Themutni Konferinca “E familia and-e soćieteta akanutni”.

And-o programo granturenqo le Administraciaqo le Fondosqi Kulturalo Themutno (AFCN) daśtin te aven dikhle maj but aktiviteturā kaj śaj te aven phangle verver aktiviteturenθar line and-o plano akciunāqo le STKR: evenimenturā vaś e komemorarā le viktimenqi le Samudarimasqe le Rromenqo, o vazdipen le tātrosqo, aktiviteturā kulturalo haj artistiko, tabere interkulturalo, vakerimara haj vazdipen vaś ol artiśtā. Avrāl varesave tikne projekturā (max 12.000 euro), maj but projekturā si kerde le organizacienθar kaj na-i organizacie le rromenqe (kadalen na-i len membrā rroma haj nići rroma and-e guvernarā vaj lenqo tradinipen).

Maj but, kadā sar phendās pes anda o keripen varesave māsurenqo kaj si len śajutnipen ćaço te parugel ol bukā, sas kerde maj palal vaś ke na-s love, vi vaś ol projekturā ćerutne sar si o Tātro Themesqo le Rromenqo haj o Muzeo Istoriaqo haj Kulturaqo le Rromenqo.

¹¹⁷ O Guverno la Romīniaqo. (2023). Raporto berśutno anda ol progresurā kerde and-o keripen la Stratezjaqo le Guvernosqi la Romīniaqo vaś o andre ćhudipen le ćetācenenqo gaže kaj si rroma vaś ol berśa 2022–2027 (maj 2022 – aprilo 2023). Dikhel pes k-o: Available at: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2023/12/RAPORT-1.pdf>

And-o berš 2022, o Ĉentro Themutno vaš e Kultura le Rromenqi (CNCR-RK)¹¹⁸ kerdās akciuni vaš o inkeripen le rromane ĉhibāqo, o vazdipen le kontribucienqo le rromenqe, o barvalāripen le kulturaqo le rromenqi haj o keripen puĉhimasqo vaš o nevāripen le školutne programurenqo. Maškar ol laĉhimata si vi jekh lil dizitalo vaš ol ĉhavorre, materialurā školutne, konference anda o vestāripen le sklavenqo rroma haj o siklāripen le rromane ĉhibāqo and-ol universiteturā. O Ĉentro lās rig k-e Bienala katar e Venecia haj k-o festivalo „ProEtnica”. Sas kerdi vi e Recāwa Themutni le Xramosarnenqi Rroma haj sas kerde karavane filmesqe haj kulturaqe rromani.

Ande maj but forurā sas kerde diza artizanatosqe, sas kerdo jekh xarnometražo anda ol telārimata zorāĉa and-e Transnistria haj sas dini avri jekh kidipen lilenqo istoriko. Vi kadā, and-o raporto CNCR-RK vaš o ĉhon oktombra 2019 – iunio 2024, kerdo katar o tradinitori la instituciaqo, o Mihai Năksu, na phenel pes ke savorre kadala aktiviteturā sas kerde khethanes le STKR. Vaš o vazdipen publiko le istoriaqo le rromenqi, sas dino avri o projekto o Monumento la Sklaviaqo le Rromenqi. Vaš ke o Ministerio la Kulturaqo na kontrasemnosardās o protokolo and-ol termenoja phende, trebul jekh palemkeripen le bukānqo haj o thodipen jekhe neve kalendarosqo.

Vaš o keripen le Obiektivosqo Speĉifiko 5, e Themutni Agencia vaš ol Rroma kerdās buki khethanes le institucienĉa responsabilo (MC, DRI, CNCR) kaš te keren varesave institucie šerutne anda e kultura haj e identiteta le rromenqi. Kadā, sas arakhimata le reprezentancenĉa le ministerurenqe, le institucienqe maškarutne haj le Kanĉelariaqe le Jekhto ministrosqi. Ande jekh pharipen khethanutno, le ĉhutimaĉa andre le ĉivilone soĉietetaqo haj le deputatosqo Cătălin Zamfir Mană, sas adoptisardi e Kris 238/2023 anda o keripen le Themutne Muzeosqo Istorიაqo haj Kulturaqo le Rromenqi andar e Romīnia.

Kadaja phenel ke o Guverno trebul te dikhel jekh vazdipen anda o muzeo ande 90 gesa de kana astardöl e kris. O TAR manglās vazdipen katar o Sekretariato Generalo le Guvernosqo haj le Ministerosqo le Pokinimasqo kaš te arakhel jekh than laĉho, pala sar kamle ol ekspercā. Pala so sas arakhlo o than, astarena ol etape projektarāqe haj o studio pala o šajutnipen le vazdimasqo.

2.9.2. O phenipen le pharimatenqo inkāl o STKR

And-o berš 2021, pand-o Programo RO-CULTURA, pokindo pand-ol Granturā SEE 2014-2021 haj kerdo katar o Ministerio la Kulturaqo, sas dino avri jekh akharipen vaš ol kulturalo projekturā vaš e minoriteta le rromenqi. Sas alosarde deš projekturā, maškar save: PARAMIČĀ LE RROMENQE (984.345,19 ron, kam 196.850 euro), Luludi Shukar (986.885,14 ron, kam 197.300 euro), ART-DENTIFY YOURSELF (985.369,25 ron, aproximativ 197.000 euro), Lockout Stereotypes (977.013 ron, kam 195.400 euro) haj EROJA KULTURALO (985.138 ron, kam 197.000 euro). Aver projekturā si len vi o „Vazdipen le rromane kuturaqo pand-e arta nevi”, „O Šamanelismo”, „Ol rroma stepaqe”, „Ferentari Studios haj Khetanes – Împreună”, savorre jekhe bužetoĉa kam de 195.000 euro fiesavo. Nijekh andar ol organizacie kaj kerde kadala projekturā na-s organizacia rromani, haj varesave projekturā, kadā sar šaj dikhel pes andar o titlo, si len titlurā eksotiko, bi te avel jekh phanglipen le ĉaĉimaĉa le kulturaqo haj le komunitetenqo le rromenqe.

Vaš o vazdipen le rromane kulturaqo, o MC pokindās e 18-to edicia le Festivalosqi Interkulturalo ProEtnica. Sa kadā, o projekto „Interferențe ROM(a)NOR” sas kerdo katar o Themutno Muzeu le Gavesqo le vazdimāĉa le granturenqo SEE. O Themutno Muzeo le Gavutne Gažesqo inkerdās e ekspozicia kaj buĉhol „TOKMĀLA”. O Ĉentro Kulturalo „George Apostu” andās pesqe gogi anda ol viktime le Samudarimasqe Kontra le rromenqi (2 agosto 2022) haj dinās pakiv le Maškarthemutne Geses le Rromenqo (8 aprilo 2023), haj o Muzeo le Thanesqo le Sastrutne Portenqo lilās pokinipen vaš o projekto „Roma MUZE”.

O isipen haj e aktiviteta le Themutne Ĉentrosqi vaš e Kultura le Rromenqi – Romano Kher, struktura institucionala savāqi buki si te inkerel, te barārel haj te vazdel o barvalipen kulturalo, ol barvalimata, e kultura haj ol tradicie le rromenqe, si but šerutnes vaš e sasti komuniteta le rromenqi andar e Romīnia. Pala o HG 609 andar o 20 maj 2009, o art. 2 (1) o Ĉentro pherel pesqo rolo kaj si le serviĉiosqe kulturalo publikone šajutnimasqe, kerindoj aktiviteturā andar e kultura, phenimata, e edukacia kaj 3al angle, le vazdimasqe haj le barārimasqe programurenqe haj projekturenqe kulturalo vaš e komuniteta le rromenqi haj/vaj o vazdipen le kulturaqo le rromenqi, pala e kris gazikani.

¹¹⁸ Vaš maj but informacie anda o Themutno Ĉentro vaš e Kultura le Rromenqi – Romano Kher, dikh o websiteo: <https://cncr.gov.ro/>

Jekhe ekipaça kerde maj but andar profesioniştă rroma, kaj kerel buki vaś o vazdipen le barvalimasqo kulturalo rromano, CNCR RK śaj ke si e korkorri struktura kaj kerel buki savaxt vaś o keripen le măsurenqo STKR, ama vi le akciunenqo inkăl kadala.

3. E ATENCIA P-OL ŠERUTNE PHARIMATA KAJ DUKHAVEN LE RROMEN

Kadava kapitolo sikavela varesave andar ol maj šerutne bukă kaj si šerutne vaš e populacia le rromenqi andar e Romînia, kaj trebul te aven phende vaj te aven phende maj dur pand-e poliŭiŭi ŭeŭiŭiŭi, ŭaj ke inkăl o STKR. Ame arakhlăm, vaš o skopo le raportosqo RCM ŭtar kasave pharimata, kaj si phangle maŭkar penŭe, si komplementaro haj pheren pen jekh avres:

- E segregară le kherenqi haj o kovlo laŭhipen le kherenqo vaš ol rroma.
- Akŭeso biŭaŭo k-e xurdelin le ŭhavorenqo le rromenqe.
- Antiŭipsismo, infrakciuni ingerde uraŭar haj vakeripen ingerdo uraŭar.
- ņorroripen haj ŭomaŭo.

3.1. E segregară le kherenqi haj o kovlo laŭhipen le kherenqo

Dikhel pes but miŭto ke o nivelo dosta de tikno le ŭivimasqo and-ol komunitetură le rromenqe si vorta phanglo kaŭar e regregară kherenqi haj kaŭar o tikno laŭhipen le kherenqo. Butvar ol khera segregime si agorutne haj o rezultato le avri ŭhudimatenqo kamle haj o agoripen avel andar e rig le zorănqi lokalo, ama vi andar e rig le maj bute manuŭenqi. Trebal laŭcharimata kaj te inkeren but, ande jekh liipen andrutno, kaŭ te paruvet pes o statuto agortuno le rromenqo.

3.1.1. Sode de laŭŭes phenel o STKR ol pharimata

Si jekh konsenso maŭkar savorre riga kaj kamen te len rig ke trebun solucie kaj te ingeren but, ande jekh dikhipen ŭhutino andre, kaŭ te laŭharel pes e situacia le dinimasqe rigaŭe le rromenqi. And-o Plano le akciunăqo STKR, o Obiektivo ŭeŭiŭiŭi 1: O laŭcharipen le kondicienqo beŭimasqe le manuŭenqo andar ol kovle komunitetură le rromenqe si but phanglo katar o nivelo le andre ŭhutimasqo le Ministerosqo le Barărimasqo, le Bukănqe Publiko haj le Administraciaqo, haj astarindoj le berŭeŭa 2024, le Ministerosqo le Agrikulturaqo haj le Barărimasqe Gavutno¹¹⁹. Andar o dikhipen le infrastrukturaqo institucionalo, o Kidipen Bukăqo Tehniko kerel o xakaj k-o beŭipen.

And-o berŭutno raporto progresosqo¹²⁰ (maj 2022- aprilo 2023) pala o keripen STKR, dikhas ke o MDPWA tradel ŭov maŭuri ŭerutne vaš o keripen haj e monitorizară STKR and-o kotor le beŭimasqo. E Aktiviteta 1.1.1 andar o plano akciunăqo dikhel e evaluară haj o ŭaben maj dur le programosqo themutno le vazdimasqo le ŭoŭialo kherenqo (HG 1237/2008), kaj si vi vaš ol kovle komunitetură, vi vaš ol rroma. O programo piloto, jekh kotor eksperimentalo vaš o ŭoŭialo ŭhutipen andre, dikhel o laŭcharipen le akŭesosqo jekhe laŭŭe kheresŭe. Kadava dikhel o vazdipen le 300 unitetură thanesqe ŭoŭialo ande ol oxto thana barărimasqe le Romîniaqe. O vazdipen kerel pes pand-ol pokinimata publiko le Themutne Aŭenciaqe vaš ol Khera, pokinde katar o buŭeto le themesqo, pand-o buŭeto MDPWA, o vazdipen le 218 unitetură thanesqe ŭoŭialo andar ol 300 phende and-o STKR avindoj phendo ŭi k-o 15 maj 2024.

Vi kadă, na-i sikavimata vorta ke ol neve unitetură beŭimasqe sas thode ande kartiere ŭhutine andre haj xamime. Ol raportură dine phenen ke but sas vazdine paŭal ol thana le rromenqe kaj sas kothe vaj k-o agor le forurenqo, ŭirdine katar o ŭajutnipen le thanenqo haj katar e diskriminară lokalo. Modelură kaj miazten sas dikhle vi and-ol pharimata barărimasqe le kherenqe pokinde katar e EU, kaj ol projektură kaj na-i len garancie ŭhutimasqe andre,

¹¹⁹ Ol fondură europăno avena liimasqe pand-ol GAL-ură pokinde pand-o LEADER - PNS 2021-2027 astarindoj le berŭeŭa 2024, palal o MADR.

¹²⁰ O Guverno la Romîniaqo. (2023). Raporto berŭutno anda ol progresură kerde and-o keripen la Strateŭiaqo le Guvernosqi la Romîniaqo vaš o andre ŭhudipen le ŭetăcenenqo gaŭe kaj si rroma vaš ol berŭa 2022–2027 (maj 2022 – aprilo 2023). Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2023/12/RAPORT-1.pdf>

ingeren butvar k-ol khera izolime vaj telal ol standarde. Jekh analiza andar o berś 2025 dikhlās ke varesave andqar ol uniteturā beśimasqe andar e Romīnia sas vazdine ande thana segregime, akćesoča tikno k-ol bazutne servićii.¹²¹

O plano akciunāqo na-i les kriterii vorta vaś e desegregarā – sar avena ol mangimata thodimasqe and-ol thana xamime – vaj instrumenturā dikhimasqe kaś te dikhel pes o ćhutipen andre k-o than. Kadaja buki vazdel pharimata ke o programo śaj te zorārel, desari te tiknārel, e desegregarā le kherenqi.

Kadā, vi kana o STKR azbajlās pesqo obiektoivo vazdimasqo (281 uniteturā), lesqo rigliipen k-e desegregarā aćhel tikno, kana na-i politići vorta thanesqe haj varesave obiektoivurenqo andre ćhutimasqe.

3.1.2. Sinerģia avre akciunenća

Sakadava raporto phenel ke, anda e Māsura 1.2.1, kaj trebul te kerel o phanglipen k-ol utilitāci, haj e Aktiviteta 1.3 kaj trebul te dikhel e infrastruktura lokalo/komunitaro – o barrutnipen, o laćharipen le dromenqo, na kerdile progresurā. Kadā ke, ol zorā zumavde te phanden o keripen kadale aktivitetaqo k-o Themutno Programo le Investicienqo „Anghel Saligny”¹²², saves si les 65,5 miliarde ron (kam 13 miliarde euro), kaj pokinel projekturā infrastrukturaqe - droma, pani, kanalarā, gaze – and-ol komuniteturā defavorizime haj kovle, vi le rromenqe. Vi kana ol love phende maj opre sas dine, o keripen haj o xulavipen ćačo si vi akana k-o astaripen haj na-i vorta sode komuniteturā rromenqe line kadava programo.

Anda o dikhipen haj o keripen le laćharimatenqo vaś o paruvipen kheresqo le familienqe kaj si and-ol thana riskosqe vaj risikoča dinimasqo avri, o MDPWA kerdās mekanisme kidimasqe le datenqe kaś te dikhel ol nevoje haj e monitorizarā le situaciaqi andar ol khera informalo¹²³ (paruvindoj ol Norme Metodoloģiko le Krisaqe 350/2001). Pala kadala mekanisme, and-o berś 2022 sas kerdi jekh baza datenqi publiko anda ol khera informalo, kaj si numaj p-o site-o le Ministerosqo le Barārimasqo, le Bukānqo Publiko haj le Administraciaqo Lokalo. Bezexenće, e baza datenqi publiko anda ol khera informalo na śaj dikhel pes online akana, ama śaj te avel dikhli numaj mangimaća vorta k-o Ministerio.¹²⁴

O kidipen le datenqo kerdās pes and-ol ćhona julio 2021 - aprilo 2022, labāringoj jekh fiśa datenqi dini te avel pherdi, katar o nivelo źudecosqo karing savorre unitate administrativ-teritorialo andar o źudeco. O ginipen haj e analiza le datenqi kidine katar o MDPWA and-ol ćhona julio 2021 - aprilo 2022 sikavel ke, and-e Romīnia, si 393 khera informalo, kaj ĵiven 71.965 ĵene.

Vaś o phandlipen kadale analizaqo nevojenqi le investicienća pokinde pand-ol programurā strukturalo, o MIPE dinās avri jekh akharipen vaś ol gogārimata and-o programo PIDS le Ministerosqo le Investicienqo haj le Projekturenqo Europāno „Vazdipen vaś ol zorā publiko lokalo and-o laćharipen le situaciaqo le kherenqe informalo haj o dinipen le kherenqo soćialo vaś ol ĵene kovle, akćentoča p-ol ĵene andar ol khera informalo”, buĵetoča de 160 milionurā euro, o ges kana te thon pen ol mangimata si thodo te avel 12 februaro 2025.

Vi kana o akharipen lel e situacia le kherenqi informalo haj mangel te laćharel o akćeso k-ol khera vaś ol grupurā kovle, kadava na mangel vorta kaj ol neve khera soćialo te aven thodine avrāl ol thana segregime vaj informalo. Ol phirimata si p-o phenipen le lipsurenqo kherenqe haj p-e formalizarā le kherenqi, ama na-i len kriterii vorta vaś e desegregarā, sar si o thodipen ande kartierā xamime vaj standarde minimo vaś o ćhutipen andre le thanesqo. Kadā ke, si o risiko kaj ol intervencie and-o domenio le beśimasqo andar kadava akharipen te ingerel maj dus e desegregarā le kherenqi, sar alosaren ol zorā lokalo te thon ol projekturā. Trebun thode nište kondicie maj phare kaj te vazden le thanesqo ćhutipen andre kaś te aven siguro ke o programo lel rig k-e desegregarā.

Trebul te phenas ke but zorā lokalo na daśtin te len kadava vazdipen vaś ke phende ke na-i len khera informalo, vi kana o ćaćipen andar o tereno si verver. Misalāqe, and-o źudeco Jalomica, ol zorā na arakhle khera informalo, vi

¹²¹ Bridge EU (FURI – EU Fondurā vaś ol Śerutne Xakaja). (2025). O vazdipen kherenqo segregime vaś ol familie le rromenqe, Romīnia. Bridge EU / Europāno Uniunā, pp. 25–33. (Raporto dino avri and-o Maj 2025). Dikhel pes k-o: https://www.bridge.eu.org/_files/ugd/aba538_329823863b304d2d80eda3c6c6dbf6aa3.pdf?index=true

¹²² Vaś maj but informacie anda o programo, dikh: <https://www.mdlpa.ro/pages/anghelsaligny>

¹²³ O Ordino o gin 3494/2020 anda o liipen le Metodoloģiaqo vaś o dikhipen, o anglaldikhipen haj o maripen le desegregarāqo školutni and-o sistemo le siklārimasqo anglal-universitaro. Dikhel pes k-o: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/228632>

¹²⁴ Vaś maj but informacie, dikh: <https://www.mdlpa.ro/pages/habitat>
https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062123013526907/pdf/P1761690122ece050b24e0994a10_05f38c.pdf

kana, pana ol ONG-ură lokalo, si kam deş khera informalo. Aver eŧta ŝudecoja si sakodoja situacia: Konstanca, ŝiurŝiu, Gorŝ, Jaŝi, Olt, Teleorman haj Vaslui.

Akana, e Romănia na-i la uĉharipen kadaŝtroŝqo ŝasto k-o nivelo themutno – but thana gavutne haj katar o agor le forurenqo, vi ol khera informalo le rromenqe, na-i ŝi akana andre xramosarde ŝastes. Kadaja lipsa le lilenco ofiĉialo thon pen and-o drom le akĉesosqo k-ol khera legalo, ol pokinimata and-e infrastruktura haj ol măsuri le deŝegregarăqe. Kadă ke, o plano akciunăqo STKR, pand-e Aktiviteta 1.5, thol maj anglal o andre xramosaripen kadaŝtralo le ŝektoarenqo le komuniteturenĉa kovle le rromenqe and-o Themutno Programo Kadaŝtroŝqo¹²⁵. Kadava programo, kerdo katar o ANCPI pala e Kris 7/1996, mangel te kerel jekh plano kadaŝtralo haj te kerel e intabulară bilovenqo ŝavorre vazdimatenqo imobiliaro and-e Romănia, lovenĉa andar verver surse, vi pokinimata europăno haj buŝete lokalo.

3.1.3. O rigliipen le rromenqo

O domenio le vazdimasqo le kherenqo ŝoĉialo, o dinipen kadalenqo k-ol familie kovle aĉhel, butvar, and-ol vasta le zorenqe publiko lokalo, kaj roven pen katar e lipsa le resursenqi vaŝ kasave pokinimata, katar ol ĉira unitetură lokativo ŝoĉialo kaj si dinimasqe k-o nivelo lokalo, ama vi katar ol dikhimata krisaqe lokalo (o Konsilio Lokalo) kaj thon ol kriterii dinimasqe kadalenqe. Butvar, ol ŝkorură line katar ol familie rromane si dur kodolenĉar kaj mukhen len te den pen lenqe khera. Ol pharimata ŝavenĉa maren pen ol familie le rromenqe and-o liipen le kherenqo ŝoĉialo aven vi andar ol praktiĉi diskriminatorii, haj vi andar ol pharimata sistemiko andar o kadro le politikenqo beŝimasqe. Ol zoră lokalo alosaren butvar kriterii dinimasqe kaj pharăren bi te kamen le rromen, ingerindoŝ ŝkorurenĉe maj tikne kaj pharăren ol ŝajutnimata te len jekh kher.

Kadaja situacia ŝikavel e diskriminară kaj na-i vorta, kaj ol politiĉi kaj ŝaj ke si neutro dukhaven ververutnes jekh kasavo grupo etniko. Maj but, o vestipen tikno le kherenqo ŝoĉialo pharărel e problema, vaŝ ke o gin kaj na-i dosta haj ol unităci kaj na-i laĉhe na daŝtin te keren ol nevoje le kovle familienqe, vi le komuniteturenqe le rromenqe. Kadaja lipsa kerel buten te aĉhen ande kondiĉii ŝivimasqe telal o standardo, ŝar si ol mahalale, ingerindoŝ maj dur ol ĉiklură ĉorrorimasqe haj dinimasqe rigaĉe. O phenipen kadale pharimatenqo trebul lesqe reforme politiko de ŝă kaj dikhel o baripen le fondosqe le kherenqe ŝoĉialo, o dinipen varesave kriterienqe ĉaĉe le dinimasqe haj o maripen le diskriminarăqo vaŝ o lokĥaripen jekhe ĉaĉe ĉhutimasqe andre ŝoĉialo. Kadă ke, ol programură kaj si le kherenqe ŝoĉialo na lel rig k-e deŝegregară le kherenqi, vaŝ ke ol familie le rromenqe si kana haj kana alosarde ŝar benefiĉiară haj butvar ŝa beŝen ande khera haj thana informalo, ŝegregime.

O ŝajutnipen le ĉivilone ŝoĉietetaqo le rromenqi te paruvol ol deĉizie k-o nivelo lokalo si but tikno, maj but atunĉi kana ol love si ĉira, haj ol bange gogisarimata kontra le rromenqe na keren nijekh putaripen haj kamipen laĉho te ĉhutel len andre ande kasave programură. Ol pharimata and-o phenipen kadale bukăqo si varekana pră bare kaj ol ofiĉialo manuŝa publiko te den jekh sistemo ĉaĉo, andre ĉhutino le arakhimasqo le familienqo, ŝajutnimata te avel paruvdo lenqo than le kheresqo, vazdipen kherenqo ŝoĉialo, haj vi dinipen haj inkeripen le ĉaĉe ŝamasqo kadalenqo.

Pand-ol programe barărimasqe lokalo tradino katar e komuniteta, ŝas kerde maj but ŝtrateŝie barărimasqe lokalo, vi obiektivură vaŝ o vazdipen kherenqo ŝoĉialo vaŝ ol komunitetură le rromenqe. Surse lovenqe pa ŝavenĉe si e dume si maj but ol dinimata le Fondosqe ŝoĉialo Europăno (FSE), haj vi ol pokinimata barărimasqe reŝionalo, maj but kodola kaj vazden ol ŝtrateŝie andre ĉhutine le barărimasqe lokalo vaŝ ol komunitetură dine rigaĉe, vi le rromenqe. Vi kana ol ŝtrateŝie DLCC dikhen butvar le rromen ŝar jekh grupo kovlo, kaj phirel pala o laĉharipen le beŝimasqo, le pherdimasqo le bukăqe thanenqo haj le ŝerviĉienqe, kadalen na-i len kriterii ŝpeĉifiĉo kaj te mangel o keripen neve kherenqo and-ol kartiere ĉhutine andre, xamime, kaŝ te phenel pes anda e ŝegregară. Maj but, ol pharimata arakhle haj e lipsa le responsabilitatăqi lokalo ŝas ke jekh rig andar kadala resurse na-ŝ labărdi, haj ol unitetură lokativo phende na ŝas vazdine. Butvar, ol pokinimata phende k-o aŝaripen ŝas dukhavde katar o barăripen but baro le pokinimatenqo le vazdimasqe andar ol palutne berŝa, haj vi katar ol ŝituacie phare arakhle (e nevoja te arakhen aver thana beŝimasqe le komuniteturenqe, e lipsa le thanenqi funĉiaro ĉaĉe, aver pharimata ŝuridiko).

Ol rroma na-i jekh rig interesime but bari ande o ŝasto proĉeso, lenqo glaso si varekana aŝundo, varekana na-i aŝundo, haj lenqe reprezentanĉă si len jekh tikno ŝajutnipen te paruvol ol deĉizii k-o nivelo lokalo.

¹²⁵ E Themutni Aŝencia vaŝ o Kadaŝtro haj e Publiĉitată Imobiliaro. O Themutno Programo vaŝ o Kadaŝtro haj o Lil Funĉiaro. Dikhel pes k-o: <https://www.ancpi.ro/pnccf/>

3.2. Akceso bićačo le xurdorrenqo le rromenqe k-e xurdelin

O akceso k-e xurdelin ačhel jekh šerutno pharipen vaš ol kovle komunitetură rromenqe haj jekh kondicia dikhli maj anglal vaš o baxtagor školutno. And-ol gava, o akceso k-e edukacia anglalškolutni si ačhavdo katar e lipsa le infrastrukturaqi, pokinipen haj profesionistă, kana and-ol forură bare si jekh lipsa bari thanenqi, haj ol resurse vaš o akceso k-e xurdelin privato si tikno.

3.2.1. Sode de mišto phenel o STKR ol pharimata

O tikno lačhipen le edukaciaqo anglal školutni haj le servičienqi edukaciaqe de tikne haj o arakhipen le čhavorrenqo (ECEC) rroma si jekh baro pharipen and-e Romînia, vi kana ol themutne političi na dikhnen kadaja buki sar jekh šerutni haj pakăn ke si „bišerutni”. E lipsa varesave vorta akciunenqi haj varesave mäsurenqi lačhe si ke kadava pharipen si dino rigačhe, haj lesqo impakto opral o barăhipen de tikne le čhavorrenqe rroma si zoralo haj dîlgo.

Pala e organizacia Salvați Copiii, jekh andar ol šerutne vazdinitoră la edukaciaqe de tikne vaš ol čhavorre rroma, e lipsa le edukaciaqi anglal školutni si la jekh impakto nasul opral e školarizară le čhavorrenqi. Si jekh sikavitori but šerutno vaš lenqo avutnipen and-e edukacia. 76% andar ol čhavorre haj ol terne rroma kaj si maj tikne de 19 berša na gele k-e xurdelin. 75% andar ol čhavorre rroma kaj alosarde te mukhen e škola vaj na gele k-e xurdelin, haj štar andar pan 3 čhavorre kaj na 3an nijekhe felosčhe formaqi školarizarăqi si rroma.¹²⁶

O Ministerio la Bukăqo haj la Familiaqo šaj ke si maj interesime katar o pharipen le akčesosqo le čhavorrenqe rroma k-e edukacia de tikne, kadă sar sikavdăš pes ande jekh vakeripen kerdo katar o Partido le Rromenqo Pro-Europa, kaj sikavdăš o pharipen le prandimatenqo de tikne and-ol komunitetură le rromenqe.¹²⁷ Jekh studio kaj dikhel ol političi publiko de akanara and-o domenio le edukaciaqo de tikne and-e Romînia haj k-o nivelo UE sikavel ke si interesu haj vi čhutipen andre andar e rig savorre felurenqo rigenqo kaj si interesime, organizacie publiko haj privato.¹²⁸ Kadava studio sikavel ke e buki le funkcionarenqi vaš e edukacia de tikne le čhavorrenqi le rromenqe astardăš de andar o berš 2005. Vi kadă, na-s lačharimata neve kaš te anen le čhavorren and-o sistemo edukacionalo haj te inkerel len and-e škola and-ol jekhto berša, andar e kauza le resursenqi andar e familia.

And-ol komunitetură le rromenqe, si jekh pharipen anda e disponibilitată/akčesibilitată, haj vi o lačhipen la edukaciaqo de tikne. Ol xurdelină kaj si and-ol gava vaj k-o agor le gavenqo na-i len akceso k-ol lokhărimata neve, haj ol materialură školutne kaj trebun kaš te den len jekh edukacia lači si čira. Maj but, ol siklărne kaj keren bukă le čhavorrenča le rromenqe na len jekh siklăhipen kaj te kerel len te siklôn. Maj but, si vi situacie familiaqe phare, ingerde katar ol lipsură materialo (xurăvimata haj podimata, xamata haj bukă školaqe), e lipsa le xakărimasqi katar e familia le šerutnimasqe kadale etapaqe edukacionalo, e buki ke ol dada telăren avrăl o them kana haj kana, haj ol čhavorre bešen k-ol nămură kaj na čhen pen pră but and-o 3ivipen lenqo, maškar aver bukă.

Si, sa kadă, komunitetură kaj, vi kana si kondicie maj phare, del pes edukacia de tikne haj arakhipen lačo le čhavorrenqe, varekana bare pharimatenča haj pand-ol pharimata khethane le institucienqo publiko haj le ONG-urenqe. E maj buxlărđi situacia si phendi, ama, katar e lipsa la edukaciaqi anglal školutni/de tikne and-ol maj but komunitetură gavutne tikne (gava/komune) haj ande forură tikne, kaj ol kreše paše ke na-i.

And-o STKR, o pharipen le lačhimasqo la edukaciaqo anglal školutni vaš ol čhavorre le rromenqe na-i, vi and-e analiza, haj vi and-o keripen. Na-s măsuri specifiko vaš o lačharipen la infrastrukturaqo edukacionalo, vaš o siklăhipen le siklărnenqo vaj anda e monitorizară le standardurenqi edukacionalo and-ol xurdelină kaj 3an ol čhavorre le rromenqe. Maj but, vaš ke na-i date vorta anda o lačhipen le servičienqo la edukaciaqe de tikne haj arakhipen kerel phari e evaluară kadale pharimasqi haj o thodipen varesave lačharimatenqo.

¹²⁶ Xastraven le Čhavorren Romînia. Edukacia Anglalškolutni. Dikhel pes k-o: <https://www.salvaticopiii.ro/ce-facem/educatie/educatie-prescolara>

¹²⁷ O Čacičen. Firea: O biandipen k-ol čhejorră rromnă. Dikhel pes k-o: <https://adevarul.ro/politica/firea-natalitatea-la-fetitele-de-origine-roma-2177767.html>

¹²⁸ E Asočiacia A.C.E.D.O. Edukacia de Tikne – Studio. Dikhel pes k-o: https://www.partedincomunitate.ro/images/Studii%20si%20analize/ACEDO_Educatie_timpurie_studiu.pdf

3.2.2. Sineržia avre akciunența

Pala ol kondicie ande savenõe keren pen aktiviteturã edukacionalo vaş ol çhavorre berşența 3i k-o şov berşa, ol konkluzie le studienqo phende maj anglal sikaven ke si bare pharimata anda e infrastruktura edukacionalo, maj but and-ol gava.¹²⁹ Si love vaş o laçaripen kadalenqo, maj but k-o nivelu thanutno (Programurã Operacionalo Thanunte)¹³⁰ haj k-o nivelu themutno (pand-o Themutno Programo Barărimasqe Lokalo).¹³¹ Vaş ke si jekh dikhipen kompetitivo, haj ol primării si, jekhvar vareso vaxtesõe, ol şerutne aplikancă, si şerutnes te avel o şajutnipen te keren pen projekturã laçe, kana ol komuniteturã le rromenqe mangel te aven thode pašal jekh şajutnipen maj tikno le lokalo administraciaqo, kadă ke si phares phenimasqo sar laçharel pes o akçeso le rromenqo k-e xurdelin. O pokinipen le akçesosqo k-e edukacia k-ol gava trebul te avel les vi cirdimata pokinimasqe haj bipokinimasqe, maj but vaş ol komuniteturã çorore. Ol siklărne trebul te aven savremă siklărde haj te den pes lenqe ol resurse materialo vaş ol siklăripen, vaş ke ol dada na daştin te uçharen kadala love.

Ol măsuri cirdimasqe le akçesosqe haj le rigliimasqo le çhavorrenqe le rromenqe k-e xurdelin haj o arakhipen personalizime, dikhindoj ol xivă phende maj opre, çacărel e buki ke, and-ol intervencie personalizime, kaj si vortutne haj laçe, kaj si len jekh keripen bukăqo khethanens but zoralo maşkar e škola haj e komuniteta haj jekh xamipen cirdimatenqo pokinimasqe haj bipokinimasqe, dikhel pes jekh tiknăripen baro le fenomenosqo le şkolutne mukhlimasqo kana si e vremă te beşen k-e škola deş berşa, haj e performanca şkolutni le çhavorrenqi kaj len măsuri personalizime si but maj laçi. Maj but, si vi jekh paruvipen maşkar ol dada pala so dikhel o xakăripen sosþar trebul haj savo si o skopo la edukaciaqo. Kadala măsuri si varesar p-e sakodova drom le STKR-oça (edukacia laçi, cirdimata pokinimasqe, o laçaripen la infrastrukturaqo edukacionalo).

K-o agor le angloivendesqo le berşesqo 2024, o Ministerio le Projekturenqo haj le Pokinimatenqo Europăno inkaldăş duj initiative and-o Programo Operacionalo le Andre Ţhudimasqo haj Demnitată Soçialo (PIDS) 2021-2027 haj le Programosqo Operacionalo Edukacia haj o Pherdipen le Bukăqe Zorăqo (PEO) 2021-2027, kaj dikhenas ol komuniteturã katar o agor. PIDS vazdinăş o keripen Çentrurenqo vaş ol aktiviteturã sportivo, kulturalo haj ekstrakurrikularo vaş ol çhavorre andar ol komuniteturã izolime, dine rigaþe vaj rromane. Maj palal and-o berş, and-o PEO sas inkaldo o akharipen: “Măsuri andre çhutine vaş ol komuniteturã le rromenqe”, kaş te vazden o andre çhutipen şkolutno le çhavorrenqe roma. Jekh akharipen vaş e edukacia de tikne sas kerdo and-o berş 2023, haj aver si te aven kerde.

3i akana, maj but andar ol sineržie anda e edukacia de tikne haj ol çhavorre roma kaj ingerde k-o keripen le STKR daştin te aven phangle katar ol initiative FSE, katar ol programurã granturenqe SEE haj norvežiano k-o themutno nivelu haj katar o vazdipen le Lumăqe Bankaqo vaş ol škole andre çhutimasqe haj siguro vaş savorre. Sar rig andar ol sineržie vaş o vazdipen le rigliimasqo k-e edukacia de tikne vaş savorre beneficiară, ol thanutne programe den le lokalo zorănqe o şajutnipen te pokinen vazdimata neve haj o laçaripen le purane vazdimatenqe and-e edukacia de tikne (le çhavorrenqi).

3.2.3. O rigliipen le rromenqo

Vi kana o pharipen si baro, o laçhipen kovlo la edukaciaqo anglal şkolutni vaş ol rroma si dini rigaþe and-ol politiçi themutne, haj pakăl pes ke na-i şerutno. Si şerutnes te barăren pen programe siklărimasqe vaş ol siklărne, te keren pen kinimata and-e infrastruktura edukacionalo haj te dikhenen pen măsuri dikhimasqe le laçhimasqe le serviçienqe and-e edukacia de tikne, kaş te del pes jekh astaripen laçho and-e edukacia vaş savorre çhavorre, vi vaş ol rroma.

¹²⁹ Xastraven le Çhavorren Romînia. Edukacia Anglalşkolutni. Dikhel pes k-o: <https://www.salvaticopiii.ro/ce-facem/educatie/educatie-prescolara> E Asoçiacia A.C.E.D.O. Edukacia de Tikne – studio]. Dikhel pes k-o: https://www.partedincomunitate.ro/images/Studii%20si%20analize/ACEDO_Educatie_timpurie_studiu.pdf

¹³⁰ E Ažencia vaş o Barăripen Režionalo Vest. O Pokinipen kaj na maj del pes parpale vaş ol xurdelină and-o Programo Režionalo Vest – Sikavipen and-o puçhipen publiko. Dikhel pes k-o: <https://adrvest.ro/finantare-nerambursabila-pentru-gradinite-prin-programul-regional-vest-ghid-in-consultare-publica/>

¹³¹ Vaş jekh lista nevărdi le porjekturenqi pokinde and-o Plano Themutno le Barărimasqo Lokalo: O Ministerio le Barărimasqo, le Bukănqo Publiko haj le Administraciaqo. O Plano Themutno Barărimasqe Lokalo – PNDL. Dikhel pes k-o: <https://www.mdpa.ro/pages/pndl>

O rigliipen le romenqo and-o próceso edukacionalo anglal školutno haj palal školutno trebuj jekh dikhipen pharo, mäsurença andre čutine kaš te den o xakäripen katar ol dada ke si šerutni fiesavi etapa edukacionalo.

O sistemo edukacionalo institucionalo na učarel jekh kasavo pharipen, haj ol ONG-urä na-i len resurse profesionalo haj pokinimasqe kaš te keren kadaja buki šerutni, buki kaj mukhel ol komuniteturä haj le čavorren le romenqe bi te žanel pes so avela lença.

Pala o studio phendo maj anglal, “E analiza le impaktosqi le politikenqe publiko de akanara and-e edukacia de tikne andar e Romīnia haj k-o nivelo europāno”¹³², but andar ol pharimata kaj pharären le čavorren le romenqe te žan k-e škola and-ol jekhito klase, si pala ol paruvimata paradigmaqe vaš ol dada haj ol tutorä pala e kris, xamime vazdimaçä lovenqo haj materialo haj siklärimaçä sasto, nevo haj andre čutimasqe sočial – sä kadala si bukä kaj daštin te aven čutine andre and-ol programurä haj projekturä. Vi kadä, e lipsa la infrastrukturaqi na-i vareso so o OSC-urä daštin te phenen lokhimaça haj si dural o maj baro pharipen.

Sar rig andar ol sineržie vaš o vazdipen le rigliimasqo k-e edukacia de tikne vaš savorre beneficiärä, ol Programe Režionalo den le zorēnqe lokalo o šajutnipen te pokinen vazdimata neve haj te lačharen vazdimata kaj si peravde, vaš e edukacia de terne, ol organizacie le čivilone sočietetaqe le romenqe te daštin te len rig sar partenerä vaj beneficiärä kaj na-i vorta. Kadä sar phenel pes and-e analiza la situaciaqi de akanara haj vi and-okolaver kotora le raportosqe, o pharipen le akčesosqo haj le rigliimasqo le čavorrenqe le romenqe k-e edukacia de tikne si jekh andar ol maj šajutne haj maj sigo pharimata kaj trebuj dikhle and-o avutno neväripen le STKR.

3.3. Antižipsismo, infrakciuni ingerde uražar haj vakeripen kaj ingerel k-e ura

O antižipsismo, kaj bučhol vi rasismo kontra le romenqi vaj phiravimata kontra le romenqe kažar ol aktivistä vaš ol xakaja le manušeqe haj ekspersčä and-o andre čutipen le romenqo, haj prinžardo ande sä e Europa sar jekh forma spečifiko rasismosqi kontra le romenqi. Kadava si inkerdo andre and-ol bange gogařimata haj diskriminařä zorali, butvar zorärde kažar o nasul lav „řigan“, kaj si labärdo bute manušenžar and-o vakäripen publiko. And-e Romīnia, o lav „antiřigānism“ na-i labärdo and-o STKR; si thodo and-o than lesqo „phiravimata kontra le romenqe“ kaš te na aven labärde ol lava nasul. Kadava paruvimen lavenqo šaj te tiknärel o zoräripen haj e natura sistemiko le pharimasqi.

3.3.1. Sode de lačhes phenel o STKR ol pharimata

E Romīnia kerdäs maj but mäsuru vaš o maripen le pakäimatenqo kontra le romenqe haj lačhardäs e situacia le komunitetaqi le romenqi. And-o berš 2021, o Parlamento la Romīniaqo adoptisardäs e Kris o gin 2/4 januario 2021¹³³ kai sikavel mäsuru anglaldikhimasqe haj marimasqe le pakäimatenqe kontra le romenqe. Vi kadä, ol organizacie le čivilone sočietetaqe phenel nasul anda o lačhipen kadalaqo, maj but anda laqo šajutnipen te phenel ol pharimata sistemiko sar si e školutni segregarä (dinipen rigaže), ol dinamata avri zoräça haj o rasismo le mediosqo. Maj but, e kris sas phendi nasul pa laže vaš ke na phenel čäčes sar si ol pakäimata kontra le romenqe khethanes le aktivisturença haj le rodinitorença rroma. E kris phenel sar si ol pakäimata kontra le romenqe sar jekh ura sikavdi pand-ol dume vaj phiravipen kontra le romenqo, le bukänqo kadalenqe, le institucienqe, le tradinitorenqe komunitaro vaj ol simbolurä kulturalo. Sa kadä, pedepsil o xulavipen le materialurenqo kontra le romenqe haj o labäripen le simbolurenqo kontra le romenqe.

Vi kadä, vi kana sas kadala progresurä, ol organizacie le čivilone sočietetaqe haj ol ekspersčä and-ol xakaja le romenqe phende ke fal len nasul anda ol limite končeptualo haj praktikolo la krisaqe. Sar si ol pakäimata kontra le romenqe si jekh buki kaj ačhel tikni haj thol pes šerutnes p-ol phiravimata vorta uraqe, nakhindoj opral laqe forme institucionalo haj strukturalo – sar si e profilarä rasialo, o školutno dinipen rigaže (segregarä) haj e diskriminařä sistemiko and-o bešipen. Maj but, e kris sas kerdä bipučhimasqo čäčo le rodinitorença vaj aktivisturença rroma, buki kaj sikavel vi laqo krisipen, haj vi o vortäripen laqo k-ol maškarthemutne standardurä, sar si kodola dine katar o *International Holocaust Remembrance Alliance* (IHRA) vaj CSUER. E kris adoptisardi šerutnes lel jekh dikhipen kaj pedepsil, jekhe akčentoça zoralo p-ol phare sankciuni penalo, ama na-i la mäsuru edukacionalo, anglaldikhimasqe vaj institucionalo. Na thol khanikas responsabilo vaš o keripen vaj e monitorizarä

¹³² E Asočiacia A.C.E.D.O. Edukacia de Tikne – studio]. Dikhel pes k-o: https://www.partedincomunitate.ro/images/Studii%20si%20analize/ACEDO_Educatie_timpurie_studiu.pdf

¹³³ O Guverno la Romīniaqo. O Ordino o Gin. 4183/2022 anda o liipen le metodoložiaqo vaš ol servičie edukaciaqe de tikne. Dikhel pes k-o: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/235923>

haj na-i la mekanisme phenimasqe le incidenturenqe, o tradinipen le zorenqo publiko vaj o baräripen le xakärimasqo. Akana na-i nijekh raporto kaj te dikhen les ol manuša vaj nijekh evaluarä ofiäalo anda laqo keripen.

Kadä sar si phendo and-e Sekciunä 2.1, jekh andar ol obiekktivurä šerutne le STKR and-e Romänia si o “maripen la diskriminaräqo, le vakerimasqo kaj ingerel k-e ura haj ol pakäimata kontra le rromenqe kaj ingeren k-e ura vaj k-ol infrakciuni ingerde uraθar”. Kadava obiektivo prinžarel ol bange pakäimata zorales ingerde maj dur kontra le komunitetaqe le rromenqi haj kamel te kerel akciuni vorta vaš o anglaldikhipen haj e sankcionarä kadale phiravimatenqe. Vi kadä, ol progresurä sikavde ande kadaja direkcia si čira, but mäsur dindoj jekh dikhipen haj jekh koordonarä kaj na-i dosta maškar ol zorä responsabilo. Vi kana verver publiko institucie ankalavde kampanii xakärimasqe haj sesiuni siklärimasqe, kadala pharimata butvar na azban o baripen vaj o zoräripen kaj trebun vaš o čačo paruvipen le phiravimatenqo andar e soäieteta. Maj but, o umblavipen katar ol intervencie ad-hoc, maj sigo desar jekh liipen sistemiko, andre čhutino, sikavel ke trebul nište mekanisme dikhimasqe maj bare, jekhe dinimasqo maj lačo resursenqo haj varesave parteneriatenqo maj zorale maškar o guverno haj e čivilo soäieteta vaš o liipen maj lačo le edukaciaqo anglaldikhimasqi, haj vi le politikenqi kontra le diskriminaräqe kaj te keren pen.

O STKR na šaj lel čačes ol pharimata sa maj bare kaj si thode paša o sikavipen k-ol recele soäialo haj dižitalizarä. Vi kana e stratežia dikhel maj but p-o maripen la diskriminaräqo haj le vakerimasqo kaj ingerel k-e ura, kadaja na lel and-o dikhipen sar o than dižitalo kerdilo jekh šerutni platforma vaš o buxläripen le phenimatenqo kontr le rromenqe, ol bange informacie haj e härcuirä online. Ol pharimata haj ol bukä živisarde le čavorrenθar haj le ternenθar na-i phende niči and-e analiza kontekstualo, haj niči and-ol mäsur dine.

3.3.2. Sineržia avre akciunenča

But aver iniciative sas kerde ande kadava domenio katar e čivilo soäieteta andar e Romänia:

- ROMAJUST¹³⁴, jekh organizacia le čivilone soäietetaqi andar e Romänia, ankalavdäs o projekto: “AČHAREN O VAKERIPEN KAJ INGEREL K-E URA!” vazdimaça pokinimasqo katar e Themutni Ažencia vaš ol Rroma pand-o programo “Rroma vaš e Romänia”. O projekto kamel te vazdel e pakiv haj o ververipen kulturalo pand-o sikavipen le barvalimasqo kulturalo le rromenqo, o zoräripen le vakerimasqo maškarkulturalo haj o maripen le stereotipurenqo haj le diskriminaräqo, vaš o zoräripen le phanglimasqo soäialo haj o xakäripen jekhn avresqo maškar verver grupurä etniko andar e Romänia.

- „O maripen la diskriminaräqo online haj offline le rromenqi and-e Europa”¹³⁵: kadava projekto, sa kadä, kerdo katar o ROMAJUST, dikhen maj but p-o maripen le vakerimasqo kaj ingerel k-e ura kontra le rromenqi haj le infrakciunenqo ingerde uraθar pand-o dikhipen, o phenipen haj o keripen rovimatenqo kontra kadale manušenqe publiko haj le platformenqo media kaj keren bukä rasisto, kaš te kerel pes o prinžaripen le rromenqe xakajenqo and-e Romänia, Bulgaria haj Slovačia.

- „E bidiskriminarä, inkäl ol lava”: kerdo katar o Čentro Resursenqo Žuridiko¹³⁶, kadava projekto kamel te barärel o xakäripen le vazdine nivelosqo liimasqo le vakerimasqo kaj ingerel k-e ura and-e gažikani soäieteta haj te del le manušenqe e zor te dikhen, te phenen haj te maren kadala vakerimata, pand-ol instrumenturä haj lokho akčeso k-ol informacie.

- „Khethanes kontra le anticigänismosqo online”¹³⁷: ankalavdo and-o aprilo 2024 k-e Rešica, Romänia, kadava projekto kamel te marel o anticigänismo haj o vakeripen kaj ingerel k-e ura p-o interneto haj kerdöl andar o čhon martie 2024, ži and-o čhon februaro 2026.

¹³⁴ E Asociačia Romajust. Romajust kerdäs o projekto „Ačeven o vakeripen kaj ingerel k-e ura”. Dikhel pes k-o: <https://www.romajust.org.ro/index.php/noutati/60-romajust-a-lansat-proiectul-stop-hate-speech>

¹³⁵ E Asociačia Romajust. O dinipen avri le Projektosqo “O maripen la diskriminaräqo online haj offline le rromenqi and-e Europa” (COORD-2 Romänia). Dikhel pes k-o: <https://romajust.org.ro/index.php/noutati/35-launch-of-the-project-challenging-online-and-offline-roma-discrimination-in-europe-coorde-2-romania>

¹³⁶ O Čentro le Resursenqo Žuridiko (CRJ). E bidiskriminarä inkäl ol lava. Dikhel pes k-o: <https://www.crj.ro/en/antidiscrimination/nediscriminare-dincolo-de-cuvinte/>

¹³⁷ E Alianca kontra le anticigänismosqi. E trusa le instrumenturenqi kontra le anticigänismosqi online (TAAO). Dikhel pes k-o: <https://antigypsyism.eu/taao/>

3.3.3. O rigliipen le rromenqo

Ol organizacie le čivilone soćietetaqe rromani andar e Romīnia marde pen pharimatenča and-o vazdipen le anticigānismosqo vi and-o than publiko, haj vi and-ol institucie. Jekh baro pharipen si o amboldipen and-e rumunikani čhib - "anticigānismo" – kaj si les o lav "rrom" (cigano), jekh lav kaj si prasaimasqo haj lažaimasqo katar ol komunitetură le rromenqe. Andar kadaja kauza, o lav pakāl pes ke na-i mišto vaj si vi nasul, so kerel maj pharo lesqo labāripen and-o vakeripen formalo, and-e edukacia vaj and-ol aktivitetură de advocacy. Kadaja bariera čhibāqi pharārdās o liipen vaj o xakāripen le lavesqo kadā sar si k-o nivelo EU, kaj o anticigānismo si prinžardo sar jekh forma specifikio, sistemiko rasismosqi. Kadā ke, o vakeripen publiko andar e Romīnia ingerel butvar k-e lipsa lavenqi kaj trebul kaš te anavāres haj te mares čačes o rasismo kontra le rromenqo and-ol lava strukturalo.

And-ol palutne berša, ol organizacie rromane andar o domenio kontra la diskriminarāqo xulisto but, kana ol rovimata anda ol rroma karing o CNCD xuliste vi von, vi kana ol rroma sa si diskriminime and-ol but domenii le gažikane soćietetaqe.

Maj but, e lipsa le datenqi specifikio anda o anti-cigānismo si jekh bariera bari and-o dikhipen haj e evaluară le politikenqi publiko. Bi te avel jekh kidipen sistematiko le datenqo haj vorta sikavitoră, si phares te māsuri sode de baro si o fenomeno haj o lačhipen le intervencienqo kerde. Vaš ke na-i sikavimata tiknārel pes o šajutnipen le guvernosqo te barārel političi bazime p-ol čače nevoje le komunitetaqe le rromenqi haj te keren pen čače lačharimata.

3.4. O čorroripen haj o šomažo

Ande jekh soćieteta paruvimatenča tehnoložiko bare, si jekh barāripen le kovlimasqo le komuniteturenqe le rromenqe. E nevi ležislacia anda ol love soćialo (lokhārimata čhutimasqe andre) si te aven kerde and-e Romīnia and-o berš 2024, varesave kondicienča anda o pherdipen le bukāqe zorāqo, haj ol efektură kadalaqe trebul analizime.

O čorroripen haj o šomažo si duj pharimata phangle maškar penθe kaj dukhaven vorta e populacia le rromenqi andar e Romīnia, ol komunitetură kovle na-i len šajutnimata ekonomiko haj soćialo, haj vi dikhimata barārimasqe p-o xarno medio haj dilgo, buxlārindoj o xulavipen maškar kadala haj okolaver manuša. And-ol but kazură, o čorroripen haj o šomažo andar jekh ženeracia avrāθe, kerindoj jekh čerko bangimatenqo kaj si phares te phaglōl.

Vaš ol rroma, o akčeso pe pjaca la bukāqi si ačhavdo andar e kauza ke na-i kalifikară, jekh nivelo tikno edukaciaqo haj aver bukă, sar si o drom katar ol thana bukăqe čače, e lipsa resursenqi materialo haj aver. Ol rromnă si len jekh than but kovlo pe pjaca la bukāqi, vaš ke maj but si deja kheresqe, jekhe niveloča tikno edukaciaqo haj dikhimata te žan jekhe bukăqe thanesθe paše ke na-i anda lenθe. Ande lenθe, ol šajutnimata bukăqe haj ol love si phangle katar e buki gesutni, kaj si verver bukăqe thana kaj na trebul tut kalifikară (katar o thovipen haj menažo ži k-ol bukă bikalifikime and-e buki le kaštesqi, vazdimata vaj agrikultura); ande sakovoja vremă, von si kodola kaj dikhen le kheresθar haj barāren le čavorren.

Ande kadala familie, si arakhli e situacia kaj numaj o dad kerel buki (kontraktoča vaj bikontraktosqo) vaj e familia lel verver forme asistencaqe soćialo (love soćialo, vazdipen tatārimasqo, vazdipen školarizarāqo, alokacie vaš ol čavorre haj aver). K-o lokalo nivelo, and-ol but kazură, e buki ke o dad kerel buki, bi te inkerel pes konto katar o domenio le bukăqo, sikavel ke si les jekh nivelo edukaciaqo maj vazdino desar pesqi žuvli haj, ande varesave situacie, jekh kalifikară pe pjaca la bukāqi, kana o rolo ženosqo ačhel šerutno, maj but and-ol komunitetură kaj si dosta de tradicionalo.

And-ol situacie kana nijekh manuš baro andar e familia na lel salario, o nivelo la edukaciaqo le dadenqo si ande but situacie but tikno, haj lenqo intereso si kaj barem lenqe čavorre te len jekh edukacia čači haj si tikno. Kadala manuša, kana na agorden o siklāripen kaj trebul kerdo (deš klase akana and-e Romīnia), si phares te aven pe pjaca la bukāqi, vaš ke, butvar, si len šajutnimata vakerimasqe simplo haj na-i len jekh nivelo dosta alfabetizarāqo kaš

te len jekh ćaci kalifikarć. Lenqe azukerimata anda e edukacia le ćhavorenqi si tikne, kadć ke, trebulo jekh “ćkola vać ol dada”.¹³⁸

3.4.1. Sode de laćhes phenel o STKR ol pharimata

O tikno akćeso k-ol publiko servićie le pherdimasqe le bukćqe zorćqo haj o bilaćhipen kadalenqo si jekh pharipen baro and-e Romćnia, dukhavindoj maj but ol grupurć kovle, sar si ol rroma haj ol manuća andar ol komuniteturć dine rigaće. Vi kana kadava pharipen si phendo and-o STKR, e analiza kadalesqi si kerdi numaj opral, haj ol mćsuri kerimasqe na-i dosta kać te barvalćren o akćeso haj o laćhipen kadale servićienqo vać ol rroma. O pharipen le kidimasqo le datenqo etniko aćhel ćerutno. O ANOFM haj lesqe strukture źudeććno savenqe dinćs pes lenqe autonomia, vi kana dikhle obietktivurć azbajlimasqe anda o pherdipen le bukćqe zorćqo le romenqo, na daćtin te kiden date ćaće pala ol bukć spećifiko kadalenqe maćkar ol rroma.

Ol servićii publiko le pherdimasqe le bukćqe zorćqo, sar si ol aźencie źudeććno haj lokalo vać o pherdipen le bukćqe zorćqo, si ćerutne vać o vazdipen le źenenqo kaj roden jekh bukćqo than. Vi kadć, and-ol komuniteturć kovle, o akćeso kadale servićienće si vi lenqo laćhipen si butvar tiknćrdo maj bute bukćnćar, sar si e lipsa le informacienqi haj o xakćripen kadale servićienqo, ol bariere administrativo (na-i len lila), e diskriminarć haj ol bange godisarimata kaj kovlćrenle romen te labćren kadala servićii vaj ke na-i programe źenutne kaj te den anglal k-ol nevoje spećifiko le kovle grupurenqe.

Ande but kazurć, ol aźencie le pherdimasqe le bukćqe zorćqo den programurć standardizime kaj na-i kerde pala o ćaćipen le pjacaqe bukćqo vaj pala ol ćajutnimata haj ol nevoje le beneficiarenqe rroma. O keripen profesionalo dino pande kadala servićii si, maj but, aćhavdo varesode bukćnće kaj na-i pe sakodova drom le mangimatenća la ekonomiaqe de akanara. Andar e kauza le nivelosqi siklćrimasqo kaj trebulo kerdo, kaj akana si te avel tut na maj ćira de deć klase and-e Romćnia, o źaben ande jekh keripen profesionalo uće nivelosqo¹³⁹ na ćaj kerel pes anda but andar ol rroma, o akćeso kadalenqo avindoj lokhćrdo numaj k-o jekhto nivelo, vaj sar maj bućhol o keripen profesionalo bazutno, kaj ol ćajutnimata azukerde si ol maj lokhe. Vać o dujto nivelo (360 ore siklćrimasqe – teoria haj praktika), trebulo te avel tut o maj tikno siklćripen kaj si musaj te keres les, kana k-o trinto nivelo (720 ore siklćrimasqe – teoria haj praktika), trebulo te avel tut jekh minimo siklćripen lićeosqo. Sa kadć, e monitorizarć haj e evaluarć le impaktosqi kadale servićienqi si phari, so kerel pharo vi lenqo laćcharipen, kana o nivelo andre ćhutimasqo avre servićienća soćialo si but tikno. Trebulo jekh reforma kadale servićienqi, savć te avel la programurć źenutne, o tiknćripen le barierenqo administrativo, o siklćripen le manućenqo vać o maripen la diskriminarćqo haj o keripen parteneriaturenqo le angaźajorenća lokalo kać te den pen ćajutnimata ćaće bukćqe.

3.4.2. Sinerźia avre akciunenća

Ol obietktivurć andre ćhutine and-ol themutne strateźie le pherdimasqe le bukćqe zorćqo na-s savremć ćaće vać ol kovle grupurć. Ol programurć kaj si akana, sar si ol lokhćrimata (lovenqe) vać ol angaźatorć kaj den buki kovle manućen¹⁴⁰ si kerde kaj haj haj haj na-i vazdine ćaćes, haj e buki birokratiko opral kadala kompanie si butvar kovlćrdi. Misalćqe, anda ol manućs NEET – kaj ol terne rroma na-i kathe, ol angaźatorć kaj den buki, vać jekh biagoresqo vaxt, ol terne NEET len 2.250 ron (kam 450 euro) vać 12 ćhona, vać fiesavo butćrno, numaj ke trebulo te inkerel e buki (te bećel k-e buki) 18 ćhona de kana astardćs te kerel buki. Palem, o zorćripen si, ama o ćaćipen si aver; maj but angaźatorć na kamen te ćhuten pen and-o programo vać ke na-i siguro e situacia ekonomiko haj vi sode de but birokracia si.

Trebulo te phandas kadaja buki la situaciaća le beneficiarenqi kaj len love minimo andre ćhutimasqe (VMI) kaj daćtin te keren buki, vi ol rroma, kaj trebulo, pala e kris, te andre xramosaren pen sar źene kaj roden buki haj te

¹³⁸ Xastraven le ćhavoren Romćnia. Ol dada vaj deja kaj si len maj ćira de oxto klase na xakćren sode de ćerutni si e ćkola. Dikhel pes k-o: <https://www.nouanepasa.ro/articole-noutati/parintii-care-au-mai-putin-de-8-clase-nu-constientizeaza-cat-de-importanta-este-scoala>

¹³⁹ Lege5.ro. Ol Nivelurć kalifikarćqe – Norma metodoloźiko. Dikhel pes k-o: <https://lege5.ro/Gratuit/gq3tkmry/nivelurile-de-calificare-norma-metodologica?dp=giztinzsgqyts>

¹⁴⁰ E Themutni Aźencia vać o Pherdipen le Bukćqe Zorćqo (ANOFM). Pokinimata p-o ćhon de 2.250 RON vać ol angaźatorć kaj len manućen bibukćqo haj den len 2.250 RON p-o ćhon. Dikhel pes k-o: <https://www.anofm.ro/ialomita/subventii-lunare-de-2250-lei-pentru-angajatorii-care-incadreaza-in-munca-someri/> E Themutni Aaźencia vać o Pherdipen le Bukćqe Zorćqo (ANOFM). Pokinimata vać ol bukćqe thana vać ol terne NEET. Dikhel pes k-o: <https://www.anofm.ro/subventionarea-locurilor-de-munca-pentru-tinerii-neet/>

ʒan k-ol serviċii le pherdimasqe le bukăqe zorăqo kaś te len buki vaj te len rig k-ol kursură siklărimasqe profesionalo. E buki ke na kamen te keren buki vaj ke na kamen te len rig k-ol kursură siklărimasqe profesionalo, kerel te na maj len o lokhăripen le lovenqo minimo le ċhutimasqe andre.

Maj but, na-i dosta măsure kaś te phenen pen ol pharimata strukturalo kaj tikhăren o rigliipen le rromenqo p-e pjaca la bukăqi, sar si e lipsa la edukaciaqi vaj le ʒanimatenqe ċăċe, e diskriminară, e lipsa le šajutnimatenqi haj ol pharimata strukturalo la ekonomiaqe.

3.4.3. O rigliipen le rromenqo

O rigliipen haj o aktivismo le organizacienqo le rromenqe and-o tikhăripen le ċorrormasqo haj le šomaʒosqo si maj tikne desar aver domenii sar si e kontra diskriminară, e edukacia vaj o sastipen. Vi kadă, ol palutne berša kerimasqe le Programosqo Operacionalo Kapitalo Manuśikano (POCU) kerde jekh kasavo nivelo andre ċhutimasqo andar e rig le organizacienqi le ċivilone soċietetaqe rromani haj pro-rromani kothar, akċentoċa maj but p-ol aktivitetură siklărimasqe profesionalo, o rodinipen jekhe bukăqe thanesqo haj o vazdipen le antreprenoriatosqo, maśkar aver. Andar e kauza ke na-i resurse, o andre ċhutipen aċhilăš kana na maj sas pokinipen. O nevo vaxt programarăqo, 2021-2027, aba astardăš te kerel projektură vaś ol manuśa kaj na-i len buki, o laċharipen le šajutnimatenqo, antreprenoriatu haj ekonomia soċialo. Kadă ke, na nakhilăš dosta vaxt kaś te dikhas sar si e situacia. Ol projektură kerde pand-o PCU kerde maj bute rromen kalifikime; vi kadă, kadă sar phendăm maj opre, na ande ol maj kalifikime bukă haj, butvar, numaj k-o liipen jekhe diplomaqo kalifikarăqi sas jekh ċăċo sukċeso.

O miśtipen le rromenqo haj le aktivištenqo rroma andar e Romănia trebul te aven maj aktivo and-o tikhăripen le ċorrormasqo haj o maripen le šomaʒosqo, ande jekh felo maj laċho maśkar ol domenii sar si e edukacia školutni haj e kontra diskriminară.

4.O LABĂRIPEN LE INSTRUMENTURENQO LE POKINIMASQE EU

4.1. Kondicie vaś o keripen le pokinimatenqo EU vaś o sajekhipen le rromenqo

Kana sas kerdo kadava raporto, nijekh andar ol operacionalo programură kaj sas riga vaś o andre čhutipen le rromenqo na inkerdăs sikavitoră xulavde pala e etnia rromani. Ol organizacie le čivilone soćietetaqe silavde and-ol komitetură dikhimasqe phende maj opre si len jekh rolo sar formalo, kadă sar daśtil te xakărel pes andar ol proćesură-phenimasqe kadalenqe kidimatenqe, haj lenqo nivelo influenqaqo si tikno.

Ol kondicie le kerimasqe le pokinimatenqe EU vaś o vazdipen le sajekhimasqo le rromenqo si vi bare šajutnimata, haj vi bare pharimata. And-e Romănia, o STKR thol jekh kadro vaś o labăripen le pokinimatenqo europăno and-ol projektură kaj dikhen o andre čhutipen soćialo, la edukaciaqo, le sastimasqo vaj o maripen le diskriminarăqo kontra le rromenqi. Misalăqe, o MDLPA tradel programură pilot vaś o vazdipen kherenqo soćialo vaś ol rroma haj o buxlăripen le akćesosqo k-e infrastruktura bazutni. Ol xamime čhutimata andre FSE+/FEDR haj o Themutno Plano Laćharimasqo haj Inkerimasqo (PNRR) si resurse pokinimasqe šerutne kaj zorăren ol măsuri čhute and-o STKR – haj na-i kerde vorta vaś o phenipen le planoso akćiunăqo le STKR, kana ol mangimata dinimatenqe na-j kerde vorta vaś ol rroma, ama jekhe ververimaqa maj bare beneficiarenqo.

O ćacipen si ke e themutni politika la Romăniaqi pokinimasqe vaś o andre čhutipen le rromenqo, maj but and-ol programură co-pokinde katar e EK, bazil pes but p-o konćepto le rromenqo sar “benefi ćiară kaj na-i vorta”, kadă sar phendăs vi jekh andar ol manuśa pućhle: “Ol rroma dikhōn te aven thodine and-ol dinimata projekturenqe le lokalo zorenqe numaj kaś te pheren ol mangimata pokinimasqe, kaj na pră dikhle ćaće laćharimata, jekh konsecinca ke na-i kamipen politiko vaj o kamipen te dikhen pen ol nevoje spećifiko le rromenqe, žandoj maj dur o dinipen rigaće katar e edukacia laćhi, beśipen, infrastruktura vaj bukăqe thana. Pala kadaja, si jekh forma rasismosqi institucionalo, kaj ol manuśa kaj ol faktoră dećiziaqe andar e administracia publiko keren ol bange gogimata haj ol stereotipură”.¹⁴¹

O PNRR phenel sar si kadava modelo bango, bi te avel les măsuri spećifiko vaś ol rroma, vi kana si phenimata anda ol laćhimata sajekh. Bivazdimasqo vorta haj spećifiko, ol nasul bukă strukturalo savenqa maren pen ol komunitetură le rromenqe žana maj dur haj šaj ke avena maj phare. Kadaja buki na del pakiv vorta le prinćipios EU vaś o “vortăripen ekpli ćito, ama na numaj” vaś o andre čhutipen le rromenqo.¹⁴² Kasave kazură sar si le kherenqe segregime andar ol kontaineră andar o foro Aleksandria¹⁴³ vazdine pe jekh than limorăqo peravdi, trujarde sastreća haj kaj anen gogi katar ol dikhimata le lagărenqe mudarimasqe, bi te avel jekh pućhipen ćaće le komunitetaqi le rromenqi, sikaven sar ol pokinimata publiko daśtin te zorăren o avri čhudipen, desar te laćharen, haj aresen k-e limita le rasismosqi institucionalo. Vaś jekh ćaće progreso, e Romănia trebul te dikhel te žal karing politi ći kaj si len vazdipen vorta vaś ol komunitetură le rromenqe pande verver spećifiko čhutimata andre, kaj dikhel pes andar lenće haj kaj si responsabilo.

And-ol lava tehniko, EU – pand-o FSE+ haj pande nevo dikhipen multifond (xamime čhutimata andre FSE+ haj FEDR) – si e šerutni rig and-o keripen le STKR. Pande komparacia, o themutno pokinipen lel rig 15% k-ol 85% andar o FSE+/FEDR, xulavdo maśkar o themutno pokinipen (13%) haj ol pokinimata reģionalo/lokal (2%) k-ol publiko riga (ol lokal/reģionalo aģencie hai aver. Len rig numaj 2%). And-ol ONG-ură, o pokinipen si 100%. And-o kazo le kompanienqo privato, o rigliipen themutno haj EU andar ol andre čhutimata FSE+/FEDR vaś o barăripen le manuśenqo vazdel pes k-o 95% andar ol love dinimasqe, kana ol kompanie den jekh rig privato de 5% andar penqe

¹⁴¹ Intervio le Kosteloća Bercus, tradinitori le ACEDO, online, 22 Aprilo 2025.

¹⁴² E Europăno Komisija: E Ženeralo Direkcia vaś o Pherdipen le Bukăqe Zorăqo, Afaćeri Soćialo haj Andre Čhudipen. Ol 10 prinćipii šerutne komuno anda o andre čhudipen le rromenqo – Vademecum. O Ofi ćio vaś ol Dinimata Avri, 2010. Dikhel pes k-o: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/22771>

¹⁴³ Vaś maj but informacie, dikh: Giă k-o kontaineri, artikolo and-e Investigatoria.ro. Dikhel pes k-o: <https://investigatoria.ro/2020/11/28/suflete-la-container/>

love. And-o kazo le infrastrukturenqo publiko haj le andre čhutimatenqo sar kodola phende maj opre (rigliipen 2% haj love kaj na daštin te den pen).

O FSE+ thol pes maj but p-o barāripen le manušenqo haj o lačharipen le živimasqo, varesave andre čhutimatenqo multifond kaj xamien o FSE+ (sode si ol servičii) haj FEDR (sode si ol infrastruktore) and-e edukacia, ol sočialo servičii, ol servičii sočio-sastimasqe haj o sočialo antreprenoriat. Si varesave akharimata kaj si vorta vaš ol thana adar ol gava vaj forurā, ama maj but andar lenθe si anda, ženeralo, savorre thana žeografiko. Ol korkorre ververimata žeografiko si maškar “ol thana maj barārde” (Bukurešti-Ilfov) haj “ol thana maj cira barārde” (okolaver eŧta) haj e skema vaš o Čhutipen Andre le Thanesqo kaj dikhel e Delta la Dunārāqi, haj vaš kadala, ol akharimata si kerde rigaθe, vaš ke ol rate le pokinimasqe si verver.

O sajekhipen le šajutnimatenqo vaš savorre aplikancā kaj daštin te len phenel ke orso organizacia daštil te mangel orso felo akharimasqo vaš ol dinimata gogaqe, kana pheren ol kriterii. Si jekh limita panže projektorenqi/organizacie/akharipen, so insemnol ke, kana si amen 30 akharimata/berš, jekh organizacia šaj te mangel vaš 150 projekturā haj šaj te lel len savorre. Si cira ačhavimata kana e organizacia si la jekh gin afačerenqo/lovenqo baro anda o gin le kontrakturenqo kaj šaj te xramosarel pes p-e lenθe haj si kazurā organizacienqe kaj keren deša vaj maj but projekturā. Ol organizacie le rromenqe si maj but lokalo, maj tikne, maj cira resursenqo, phangle maj but katar ol kidimata/komuniteturā specifikio, kadā ke na daštin te len rig. Bi te inkerel konto varesosθar and-ol teme phende, ol organizacie le rromenqe si len maj cira šajutnimata te len rig, vaš si len cira eksperienca and-ol projekturā EU, ekspertiza but specifikio haj cira love.

Vi kadā, jekh lačo keripen šaj te avel ačhavdo maj bute bukānθar. Ol zorā lokalo haj ol škole butvar na-i len manuša, na-i len resurse administrativo haj lovenqe dosta kaš te keren mišto ol māsuri andre čhutimasqe And-e sakodoja vremā, ol šajutne manuša kaj mangel, vi ol ONG-urā, maren pen ačhavimatenqo sar si o akčeso tikno k-ol šajutnimata pokinimasqe haj ol proceduri thodimasqe and-o keripen but phare. Maj but, vaš na-i varesave date etniko vorta tiknārel o šajutnipen vi le zorenqo anda o manažemento, haj vi kodolenqo kaj keren kaš te planifikin haj te ingeren ol čhutimata andre but mišto. Jekh aver bariera si ke na-i dosta keripen bukāqo khethanes maškar ol institucie guvernamental o haj e čivilo sočieteta le rromenqi, so kovlārel o keripen bukāqo khethanes haj tiknārel o impakto le pharimatenqo le andre čhutimasqo.

O sočialo dikhipen stereotipizime nasul, varekana rasisto, kaj paruvle o angažamento le lokalo zorenqo angal o andre čhutipen le rromenqo si jekh aver pharipen. Maj but andar ol programurā pokinde katar e EU andar e Romīnia na-i kerde anda ol rroma, ama si len jekh maj baro ververipen beneficiarenqo le kidimasqe cinta, haj ol rroma si numaj jekh rig andar kadala. Šaj arakhel pes, misalāqe, sikavitorā kaj si len jekh dujto nivelo kaj si les “...maškar savenθe rroma”.

O akanutno kadro pokinimasqo le EU andar e Romīnia, maj but anda o andre čhutipen le rromenqo, sikavel jekh čhinipen pharo maškar ol obiekktivurā phende haj o kerdipen čačo. Vi kana o pokinipen si thodo sar jekh instrumento kaš te tiknārel ol ververimata sočialo haj ekonomiko, o mangipen de akanara kaj dikhel o lačharipen le andre čhutimasqo edukacionalo le rromenqo, kaj bučhol “Māsuri andre čhutimasqe vaš ol rroma – Māsuri vazdimasqe vaš o lačharipen le akčesosqo haj le rigliimasqo k-e edukacia le čhavorenqo andar ol komuniteturā dine rigaθe, sar si ol rroma”¹⁴⁴, si tiknārdi katar ol dikhimata arakhimasqe. Kadala dikhimata sikaven bange pakāimata kaj si inkerde zorales anda ol čhavorre rroma, thodindoj len dar destinatarā pasivo, maj sigo desar sar manuša kaj len rig aktivo lenqe edukaciaθe. Kadā ke, ol māsuri si maj šajutne te zorāren o avri čhudipen desar te vazde jekh čačo andre čhutipen. Bi te aven and-o dikhipen kadala bange gogařimata haj te čhuten andre ol komuniteturā le rromenqe and-o keripen le programurenqo, o pokinipen šaj te ingerel maj dur vi ol bukā kaj na-i sajekh, kaj phenen ke lačharena len.

Misalāqe, ande jekh komuna kaj sas kerdo jekh dikhipen CLLD (ol berša 2020-2024, dikhipen multifond, labāřindoj FEDR, FSE) sas jekh rig kherenqi sočialo saven e Primāria na daštisajli te kerel la, haj ol love sas xasarde, bilabārde. Kadaja buki sas anda maj but faktorā, katar o statuto žuridiko le thanesqo, o xakaj k-o xulaipen opral ol vazdimata kaj sas haj sas peravde, ol khera vazdine ilegal o, ke na-s lila ženutne. Marindoj pen bare pharimatenqo, vi e nevoja

¹⁴⁴ „Māsuri andrutne vaš o andre čhudipen le rromenqo - Māsuri vazdimasqe vaš o lačharipen le akčesosqo haj le rigliimasqi k-e edukacia le čhavorenqo andar ol komuniteturā agorutne, sar si ol rroma”, kaj dikhel o andre čhudipen sočialo le čhavorenqo rroma kaj si and-o risiko mukhlimasqo školutno haj le familienqe kadalenqe. Ol mangimata mukhen pen 3-i k-o 1 aprilo 2025, haj o pročeso la evaluarāqo si k-o astaripen. Dikhel pes k-o: <https://oportunitati-ue.gov.ro/peo-a-publicat-ghidul-solicitantului-masuri-integrate-pentru-comunitatea-roma/>

te den avri haj te thon le rromen te bešen ande aver thana kothar, e Primăria na gelăs pala ol pašă haj na maj pokindăs.¹⁴⁵

And-e programară 2021-2027, and-o berś 2024¹⁴⁶ sas ankalavdo jekh mangipen dinimatenqo – “Vazdipen vaś ol zora publiko lokalo and-o lačharipen la situaciaqo le kherenqi informalo haj o dinipen kherenqo sočialo vaś ol kovle manuśa, akćentoča p-ol manuśa andar ol khera informalo”, lovenča kam 160 milionură euro (118 milionură euro FEDR, FSE+, 42, milionură euro bużeto themesqo). O akharipen sas ankalavdo and-o čhon aprilo 2024 haj sas les duj dilgărimata vaś o thodipen le mangimatenqo, haj o vaxt Źi kana te den pen sas 12 februaro 2025, e evaluară le mangimasqi kerindoj pes.

O pharipen krisaqo anda ol khera informalo, sikavdi miśto and-e Sekciună 3.1, but phari, kana ol khera sočialo si tala vareso xarnărimata, ol kriterii dinimasqe sas kerde k-o nivelo lokalo, haj butvar kodola kaj šaj te aven beneficiară rroma na len dosta punktoja kaś te aven and-o šero la listaqo le beneficiarenqi.

Kadă ke, kaś te lačharel pes o keripen le programurenqo pokinimasqe EU, jekh dikhipen maj xakărimasqo haj čutino andre trebul te avel fiesave nivelosqe, bazime p-o keripen bukăqo khethanes maśkar savorre riga, zora lokalo, aĹencie, organizacie le čivilone sočietetaqe, kompanie, ama vi khethanes kampanienča tiknărimasqe le diskriminarăqo haj vazdimasqe le aktivone rigliimasqo le komuniteturenqo le rromenqo and-o proćeso dećizionalo. Anda o dikhipen le andre čutimasqo, o sistemo institucionalo gaĹikano trebul te kerel pašă angle haj te Źal maj dur desar o mandato institucionalo tiknărdo haj te putardöl vaś o andre čutipen lenqe aktiviturenqe ande jekh dikhipen buxlo, vi kana šaj te tiknöl o baripen, ama vi o lačhipen le lače kerimasqe bukănqo.

Si dosta de vorta ke o liipen de akanara le pokinimasqo EU and-e Romănia na-i but verver katar ol programură anglutne, e birokracia haj e formalitată le dikhimasqi le kerimasqi si jekh dējă-vu vaś but andar kodola kaj keren.

Si varesave šerutne ingredientură kaj daśtin te lačharen but o keripen lačhes le pokinimtenqo EU. Maśkar kadala si: norme lokhărde kerimasqe, savenqe thon pharimata să ol aktivitetură tradimasqe, sar si jekh monitorizară haj jekh evaluară maj miśto kerdi. E metodoloĹia le dikhimasqi haj evaluarăqi thol objektivură kana haj kana haj kerel mekanismură phenimasqe maj d-anglal saven ol vazdinitoră projekturenqe haj ol riga pokinimasqe daśtin te dikhen len miśto. O sadipen le parteneriaturenqo maśkar ol ONG-ură haj ol publiko zoră, haj vi e proćedura le kinimatenqi publiko si, sa kadă, but šerutni. Aver felură vazdimasqe daśtin te aven o thodipen nište lovenqo cĹira/but vaś fiesavo beneficiaro sar punkto telărimasqo vaś o andre čutipen (misalăqe, kaj miazal le lovenča vaś ol sočialo servićii vaj sa kadă) – kadaja si lini and-e gogi sar jekh praktika vaś o andre čutimata edukaciaqe haj siklărimasqe (love forfetaro vaj love časurenqe dine).

Jekh aver buki kaj šaj te ingerel k-o andre čutipen maj bute ONG-urenqo, si o mukhipen jekhe organizaciaqo te lel rig sar koordonatori vaj parteneri ande na maj but de duj projektură/akharipen dinimatenqo/organizacia, desar e praktika de akanara panĹe projekturenar/akharipen dinimatenqo/organizacie, kaj ingerdăs k-o isipen varesave tradinitorenqi deşe projekturenča haj varesave organizacienča bi nijekhe projektosqo, vi kana kadala si šerutne.

4.2. E čivilo sočieteta le rromenqi and-o keripen le pokinimatenqo EU

O dinipen le lovenqo EU vaś ol šerutnimata anda ol rroma trebul te lel vi ol organizacie le čivilone sočietetaqe Źeneralo haj ol organizacie le rromenqe maj but and-e monitorizară haj o dikhipen Źeneralo le progresurenqo (misalăqe, pand-ol komitetură dikhimasqe vaj varesave strukturenqo formalo), kadă sar si phendo and-ol lila sar si o Akordo le bukăqo khethanesc haj o STKR.

Bezexenqe, o proćeso pučimasqo kerdo katar ol institucie kaj trebul te keren ol pokinimata EU si les jekh dikhipen dosta de mainstream, numaj varesave andar ol organizacie le čivilone sočietetaqe le rromenqi line rig, pe baza le xakărimasqi haj lenqe interesosqi. Ol bariere sar si e lipsa jekhe spećifikone vakerimasqo, ke na-i dosta transparenca and-o proćeso pučimasqo haj ol proćeduri birokratiko phare pharărde o čačo rigliipen maj bute

¹⁴⁵ Intervio jekheča andar e ekipa le tradinimasqi kaj kerel jekh projekto DLCC.

¹⁴⁶ O Ministerio le Pokinimatenqo haj le Projekturenqo Europăno. (nd). O sikavipen kodolesqo kaj mangel POIDS: *Kondicie spećifiko – Vazdipen vaś ol zoră publiko lokalo vaś o tradinipen le kherenqo informalo haj o dinipen le kherenqo sočialo vaś ol manuśa kovle*. Dikhel pes k-o: https://mfe.gov.ro/ghiduri_pids/poids-ghidul-solicitantului-conditii-specifice-sprijin-pentru-autoritatile-publice-locale-in-vederea-gestionarii-situatiei-asezarilor-informale-si-asigurarea-de-locuinte-sociale-pentru-perso/

organizacienqe rromane, maj but ol tikne vaj bazime p-e komuniteta. Misaläqe, and-o berś 2023, ol biroură reŝionalo vaś ol programură anda o ESF+ kerde malavimata phenimasqe ande sa o them vaś ol strukture publiko haj privato kaj si interesime katar o EOP– O Programo vaś e Edukacia haj o Pherdipen le Bukăqe Zorăqo (2021-2027) haj SIDP– O Programo vaś o Andre čhutipen haj e Demnitată Soćialo 2021-2027.

Maśkar ol berśa 2022-2024, sas maj but arakhimata (trin-śtar) kerde katar o NCPR, kaj sas sikavde ol Programură Operacionalo, akćentoča pe kodola kaj dikhen ol grupură kovle, vi ol komunitetură le rromenqe (EOP haj SIDP). Fiesave malavimasqe sas phendo o śerutnipen le rigliimasqo le ćivilone soćietetaqo k-o dikhpen le kerimasqo le Fondurenqo Europăno. Sa kadă, sas phendi vi e buki ke trebul jekh maj laćho keripen bukăqo khethanes maśkar ol institucie haj e ćivilo soćieteta, haj vi o keripen jekhe kidimasqo bukăqo vaś o keripen le dinimatenqo vaś ol sikavimata vaś ol akharimata dinimatenqo andar ol fondură europăno.

P-o sa, vi kana e iniciativa pućhimasqi le ONG-urenqi rromane and-o keripen le programurenqo pokinde katar o EU sas jekh paso maj angle p-o ćaćo drom, o impakto kadalaqo sas tiknărdo andar e kauza ke na gelăs pes maj dur haj sas jekh dikhpen strukturime. Le bukăqo kidipen sa gelăs maj dur de varesave malavimata katar o astaripen, haj e influencia le ćivilone soćietetaqo opral ol maj but mangimata dinimatenqe sas tikni.

Jekh eksćepcia śerutni si ke o Programo Edukacia haj o Pherdipen le Bukăqe Zorăqo (EOP), o Śerutnipen 6: – “O anglaldikhpen le mukhlimasqo de terne la śkolaqo haj o barăripen le akćesosqo haj le rigliimasqo le kidimatenqo kovle k-e edukacia haj o siklăripen profesionalo”. And-o Obiektivo Spećifiko ESO4.10, e Akciună 6.j.1 dikhel maj but ol măsuri vazdimasqe vaś o laćharipen le akćesosqo k-e edukacia vaś ol ćhavorre andar ol komunitetură dine rigaće, sar si ol rroma. K-o astaripeb, o Sikaitori kodolesqo kaj mangel (thodo k-o Ordino Ministerialo 7079/2024) dinăs rigaće ol ONG-ură sar laće manuśa kaj mangel. Vi kadă, pala jekh lilorro ofićealo thodo katar e recăua ONG-urenqi rromane, kaj bućhol “O Forumo le Rromenqo”, ol kriterii alosarimasqe sas nevărde, haj ol ONG-ură rromane sas andre ćhutine sar laće manuśa kaj mangel. Vi kana si kadava rezultato laćho, kasave misala aćhen numaj e eksćepcia haj na e regula, haj sa trebul but zorales te avel jekh vazdino ćhutipen andre haj śerutno le ćivilone soćietetaqo le rromenqi ande savorre etape le programarăqe haj kerdimasqe le lovenqe EU.

Kadaja buki ingerdăs jekhe mangimasqe pokinimasqo maj andre ćhutini haj śajutnimača impaktosqo maj baro, inkerdo 25-e milionurenča euro (20 milionură pokinipen EU, kam 5 milionură euro themutno pokinipen). Ol maj but love jekhe projektosqe si 623.000 euro, haj ol maj ćira si de 201.000 euro. Ol organizacie le ćivilone soćietetaqe le rromenqe rovde pen katar o mangipen pokinimasqo, anda o grupo cinta haj sode aktivitetură kaj trebul kerde (śov andar savorre aktivitetură trebun kerde), kana o keripen si kerdo ande duj berśa śkolutne haj o maj but 36 ćhona. Jekh ginipen simplo sikavel ke o grupo cinta medio si de 200 ćhavorre rroma, buki kaj si phares azbajlimasqi ande jekh korkorri komuniteta vaj śkola, ingerindoj jekhe buŝetosqe kam de 3.000 euro kaj trebun pokinde andar jekh manuś kaj lel rig (sa ol love le projektosqe ćhutine andre), so śaj ke si but tikno desar avre programurenqe, kaj, misalăqe, śaj te aresel k-o 10.000 euro vaś ol servićii soćialo vaś ol phure.

Kadaja buki kerel jekh pharipen śerutno opral e ekipa kerimasqi, nivelurenča tikne le salarienqe haj nivelură vazdine le sikaitorenqe kaj trebun azbajle. Jekh aver pharipen baro kaj śaj te thol and-o pharipen o keripen le projekturenqo si o grupo cinta laćho ISCED 1-4¹⁴⁷, kamel te phenel ke ol ćhavorre saven si len o siklăripen primaro agordino (agorindoj śtar klase and-e Romănia), kana ol pharimata edukacionalo le ćhavorrenqe rroma si maj phare, astarindoj le rigliimača k-o siklăripen anglal śkolutno/xurdelin. But andar ol dinimata projektosqe ćhutine andre and-o grupo cinta ISCED 0 (Edukacia de tikne, „maj ćira desar and-o siklăripen primaro” sar nivelu edukaciaqo), haj akana na-i vorta so aktivitetură haj love anda kadala grupură cinta avena dikhle sar laće. Kadaja buki sikavel ke o nivelu siklărimasqo haj pućhimasqo vaś kadava akharipen kaj si jekhutno anda ol rroma na-s kodova ćaćo, haj ol rezultatură haj o impakto śaj te avel na pră śerutno anda ol rroma.

Jekh aver misal pokinimasqo EU phandlo na vorta le rromenćar si o akharipen PIDS/83/PIDS_P3/OP4/ESO4.1/PIDS_A12, „Vazdipen vaś o keripen kherenqo soćialo and-ol thana gavutne (thana maj ćira barvale haj vaś o than maj barvalo Bukureşti – Ilfov”)), jekhe dinimača de 76,6 milionură euro. Pala o Sikavipen kodolenqo kaj mangel, vaś fiesavo projekto, andar o grupo cinta kaj si na maj ćira de 100 manuśa kaj kamen te keren khera soćialo and-o medio gavutno, ol maj ćira de 9% trebul te aven rroma kaj len rig¹⁴⁸. Jekh lista

¹⁴⁷ Eurostat. (n.d.). *E Klasifikară Maśkarthemutni Standardo la Edukaciaqi* (ISCED). Dikhel pes k-o: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_Standard_Classification_of_Education_\(ISCED\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_Standard_Classification_of_Education_(ISCED)).

¹⁴⁸ O Ministerio le Pokinimatenqo haj le Projekturenqo Europăno. (nd). *O sikavipen kodolesqo kaj mangel POIDS: Kondicie spećifiko – Vazdipen vaś o keripen kherenqo soćialo and-ol gava*. Dikhel pes k-o:

jekhe šele projektorenča alosarde si dini avri katar o MIEP vaš ol thana maj cira barvale¹⁴⁹ haj šov projekturā vaš o than maj barvalo Bukurești- Ilfov.¹⁵⁰ Savorre projekturā si akana and-e faza kontraktarāqi.

Ande sakodoja vremā, anda ol komiteturā dikhimasqe analizime vaš ol programurā operacionalo kaj si te aven kerde, dikhlām o čhutipen andre le organizacienqo le čivilone soćietetaqe ženeralo haj but cira organizacie neguvernamentalno le rromenqe, maj but and-o dikhipen haj o žaben ženeralo le planifikarāqo, kerimasqo haj dikhimasqo kadalenqo (komiteturā dikhimasqe vaj aver strukture formalo).

Pala ol liste manušenqe haj kodolenqe kaj dikhen le programurenqe operacionalo šerutne, si jekh xulavipen lačo le manušenqo haj kodolenqo kaj dikhen, anda e struktura p-ol felurā institucienqe kaj len rig: ande but kazurā, maj but desat 30% andar kadala si organizacie le čivilone soćietetaqe haj, cira eksćepćenča, ande fiesavo komiteto dikhimasqo si po jekh organizacia le rromenqi vaj jekh kaj šaj te avel phendi ke si pro-rroma.

O rigliipen le rromenqo k-o dikhipen le programurenqo pokinde katar e EU and-e Romīnia (2021-2027) si verver pala e iniciativa. Varesave programurā sikaven jekh andre čhutipen but zoralo, sar si o Programo le Edukaciaqo haj o Pherdipen le Bukāqe Zorāqo (EEP) haj o Programo Andre Čhutimasqo vaj Demnitatā Soćialo (SIDP), kaj e Themutni Ažencia vaš ol Rroma, sar struktura guvernamentalno, haj e Fundacia le Fondosqi Edukaciaqo vaš ol Rroma khelel jekh rolo aktivo. Ol režionalo programurā Nord-Vest haj Nord-Est sikaven, sa kadā, jekh šerutno andre čhutipen le rromenqo, organizacie sar si o Centro Resursenqo vaš ol Komuniteturā le Rromenqe haj World Vision Romīnia, organizacie kaj si anda ol komuniteturā le rromenqe, liindoj rig savorri vremā.

Paruvimasqe, aver programurā sikaven jekh tikno čhutipen andre vaj numaj simboliko. Misalāqe, and-o Programo Sastimasqo, vi kana o Centro le Rromenqo vaš ol Politići Sastimasqe – SASTIPEN si rig oficiālo andar o komiteto dikhimasqo, kadava na lilās rig k-o korkorro malavipen xramosardo. Sar kadaja, ol pharimata le rromenqe si cira phende and-ol strukture Sud-Muntenia haj NPRR.

Maj but programurā, vi kodola anda ol thana Centro, Vest, Sud-Vest Oltenia haj Bukurești-i Ilfov, na-i len nijekh organizacia le rromenqi. Ande kasave kazurā, ol bukā andre čhutimasqe si mukhle te aven kerde katar ol zorā lokalo. Ol programurā tematiko sar si o Programo Operacionalo Andre Čhutipen haj Demnitatā Soćialo haj o Programo vaš o Barāripen kaj Inkerel na-i len, sa kadā, jekh reprezentarā le rromenqi, vi kana si phanglimata ženeralo anda e nediskriminarā.

Sā, vi kana dikhlōn varesave progresurā, anda kodoja ke na-i sā o vaxt and-o rigliipen le rromenqo sikavel ke si nevoja te avel jekh andre čhutipen maj lačo haj maj šerutno ande sā ol komiteturā dikhimasqe. O programo Edukacia haj o Pherdipen le Bukāqe Zorāqo 2021-2027 haj o Programo Andre Čhutipen haj Demnitatā Soćialo 2021-2027 si len sakodoja struktura dikhimasqi, kerdi andar 18 institucie publiko haj 11 organizacie le čivilone soćietetaqe. Maškar kadala si vi e Themutni Ažencia vaš ol Rroma, publiko organizacia, haj e Fundacia o Fondo le Edukaciaqo vaš ol Rroma, o ONG-o le rromenqo.

O Themutno Programo vaš o Palemkeripen haj Inkeripen (PNRR):¹⁵¹ ande kadava programo sas alosarde 15 organizacie non-guvernamentalno/asociacie tradinitoresqe/sindikaturā/kamere komercosqe haj industria. Maškar kadala, e Fundacia vaš e Edukacia le Rromenqi, e Fundacia World Vision Romīnia, e Themutni Soćieteta o Lolo Trušul andar e Romīnia, e Asociacia Profesionalo Neguvernamentalno Asistencaqi Soćialo (ASSOC), e Fundacia vaš o Barāripen le Čivilone Soćietetaqo, e Asociacia Part-NET – Parteneriato vaš o Barāripen kaj Inkerel, e Gažikani Asociacia vaš e Transparenca si numaj varesave andar ol organizacie kaj kerde/keren projekturā haj programurā vaš ol šerutnimata kaj si and-o lačhipen le rromenqo.

https://mfe.gov.ro/ghiduri_pids/poids-ghidul-solicitantului-conditii-specifice-sprijin-pentru-infiintarea-de-intreprinderi-sociale-in-mediul-rural/.

¹⁴⁹ O Ministerio le Pokinimatenqo haj le Projekturenqo Europāno. (2024). *O sikavipen kodolesqo kaj mangel – Kondicie spećifiko vaš o vazdipen le zorenqo publiko lokalo and-o tradinipen le kherenqo informalno haj o dinipen le kherenqo soćialo*. Dikhel pes k-o: <https://mfe.gov.ro/wp-content/uploads/2024/07/bb2f00e42f386b3ad23f2dad328ae8e2.pdf>.

¹⁵⁰ O Ministerio le Pokinimatenqo haj le Projekturenqo Europāno. (2024). *E Aneksa le spećifikacienča tehniko – Māsuri vazdimasqe vaš ol khera informalno*. Dikhel pes k-o: <https://mfe.gov.ro/wp-content/uploads/2024/07/0635197de834e3ed90b5e8ac65a3106d.pdf>.

¹⁵¹ O Ministerio le Pokinimatenqo haj le Projekturenqo Europāno. (n.d.). *O Themutno Plano vaš o Zorāripen haj o Inkeripen (PNRR)*. Dikhel pes k-o: <https://mfe.gov.ro/pnrr/>.

Anda o Programo Barărimasqo Režionalo, lesqe šerutnimata pokinimatenge na-i but šerutne vaš e ekspertiza haj ol interesură le čivilone sočietetaqe le rromenqi, kadă ke, o rigliipen le OSC-urenqo si pala o vazdipen le rigliimasqo le rromenqo, o dinipen punkturenqo maj but evaluarăqe vaš o andre čhutipen le rromenqo vaj avre grupurenqo kovle, phenindoj pa o STKR and-ol gidură vaš kodola kaj mangel haj ande aver lila le programosqe. 3i akana, e situacia si kadaja:

- O Programo Režionalo Bukurești-Ilfov 2021-2027 – Andar ol 27 organizacie kaj si rig, 13 (paše de jekh paš) si universitetură, institutură rodinimasqe haj organizacie le čivilone sočietetaqe čivilo, ama nijekh andar lenŋe na-i len organizacie le rromenqe.¹⁵²
- O Programo Režionalo Vest 2021-2027 – O Komiteto Dikhimasqo le programosqo na-s les nijekh malavipen xramosardo, haj ol organizacie kaj si rig na-i len organizacie p-ol roma.¹⁵³
- O Programo Režionalo Nord-Vest 2021-2027 – O Komiteto Dikhimasqo si les 3 OSC-ură, e Fundacia o Centro Resursenqo vaš ol Komunitetură le Rromenqe, e Fundacia World Vision România haj e Fundacia Civitas.¹⁵⁴
- Sud-Vest Oltenia 2021-2027 – E lista le manušenqi le Komitetosqe le Dikhimasqe si la enă neve organizacie le čivilone sočietetaqe, institutură rodinimasqe haj universitetură (30% andar savorre organizacie kaj si rig). Andar kadala, nijekh na-i vaš ol akciuni kaj dikhen le rromen.¹⁵⁵
- Sud-Muntenia 2021-2027 – O Komiteto Dikhimasqo si les vi duj reprezentancă le Themutne Aženciaqe vaš ol Roma, haj maškar ol organizacie le čivilone sočietetaqe na-i nijekh organizacia p-o pharipen le rromenqo.¹⁵⁶
- O Programo Režionalo Sud-Est 2021-2027 – Maškar ol manuša le Komitetosqe le Dikhimasqo le Programosqo Režionalo Sud-Est 2021-2027 si vi o Danrom e Asočiacia Făurei, kaj si jekh andar ol coautoră kadale lilesqo.¹⁵⁷
- O Programo Režionalo Nord-Est 2021-2027 – Maškar ol manuša le Komitetosqe le Dikhimasqo si vi e Asočiacia vaš o Barăripen le Komuniteturenqo le rromenqo le Komunake Kăldărari, kana e Themutni Ažencia vaš ol Roma si kothe sar varekon kaj dikhel. Sa kadă, o World Vision România haj e Fundacia "Paša tumenŋe", organizacie kaj kerde projektură kaj dikhen o andre čhutipen sočialo le rromenqo.¹⁵⁸
- O Programo Režionalo Centro 2021-2027 – O Komiteto dikhimasqo na-i les reprezentancă le komuniteturenqe le rromenqe.

¹⁵² E Ažencia Barărimasqi Režionalo Bukurești-Ilfov. (nd). *O Programo Režionalo BI 2021–2027*. Dikhel pes k-o: <https://www.adrbi.ro/programe-regionale/por-bi-2021-2027>

¹⁵³ E Ažencia vaš o Barăripen Režionalo Vesto. (n.d.). *O Programo Režionalo Vesto 2021–2027*. Dikhel pes k-o: <https://adrvest.ro/programul-regional-vest/>

¹⁵⁴ E Ažencia vaš o Barăripen Režionalo Nord-Vesto. (n.d.). *O Programo Režionalo Nord-Vesto 2021–2027*. Dikhel pes k-o: <https://regionordvest.ro/programul-regional-nv/>

¹⁵⁵ E Ažencia vaš o Barăripen Režionalo Sud-Vesto Oltenia. (2024). E lista nominalo le manušenqi andar o Komiteto le Dikhimasqo vaš o Programo Režionalo Sud-Vesto Oltenia 2021–2027 (nevărdi k-o 11 aprilo 2024). Dikhel pes k-o: <https://pr2021-2027.adroltenia.ro/wp-content/uploads/2024/04/Lista-nominala-a-membrilor-Comitetului-de-Monitorizare-a-PR-SV-Oltenia-2021-2027-actualizata-in-data-de-11.04.2024.pdf>

¹⁵⁶ E Ažencia vaš o Barăripen Režionalo Sudo. (n.d.). O Komiteto le Dikhimasqo – O Programo Režionalo Sudo Muntenia 2021–2027. Dikhel pes k-o: <https://2021-2027.adrmuntenia.ro/comitetul-de-monitorizare/static/7>

¹⁵⁷ E Ažencia vaš o Barăripen Režionalo Sud-Esto. (2023). Kon si and-o Komiteto le Dikhimasqo – O Programo Režionalo Sud-Esto 2021–2027 (21 martie 2023). Dikhel pes k-o: https://regiosudest.ro/images/docs/CMRSE/Componenta_CMRSE_21.03.2023.pdf

¹⁵⁸ E Ažencia vaš o Barăripen Režionalo Nord-Esto. (2024). Struktura haj Kon si and-o Komiteto le Dikhimasqo – O Programo Režionalo Nord-Esto (Dečembra 2024). Dikhel pes k-o: https://regionordest.ro/wp-content/uploads/2024/12/PENTRU-SITE_Structura-si-componenta-CM-PR-Nord-Est-decembrie-2024.pdf

O Programo Sastimasqo 2021-2027 – Jekh andar ol manuša andar o Komiteto le Dikhimasqo vaś o Programo Operacionalo Sastimasqo si o Ćentro le Rromenqo vaś ol Politići Sastimasqo – SASTIPEN. Kadala si but aktivo and-o komiteto, pućhindoј okolavren bukā pa kadaja tema, vi o dinipen propunerenqo vaś o avutno nevāripen le STKR.

O Programo Operacionalo Rodinipen Xakārdο, Diǵitalizarā haj Instrumenturā Pokinimasqo 2021-2027 (POCIDIF 2021 2027) – O Komiteto Dikhimasqo na-i les reprezentancā le organizacienqo/komuniteturenqo le rromenqo. O Programo Operacionalo vaś o Barāripen kaj Inkerel 2021-2027 (PDD 2021-2027) – O Komiteto Dikhimasqo na-i les reprezentancā le organizacienqo/komuniteturenqo le rromenqo.

O nivelo le rigliimasqo¹⁵⁹ kadale malavimatenθe le komiteturenqo umblavel katar o śajutnipen operacionalo haj, maj but, katar sode si haj so daśtin te keren ol resurse manuśikane dine kadale proćesosθe, maj but organizacie neguvernamentalο avindoј rig andar e lista le manuśenqi le komiteturenqi dikhimasqo, ama na-i len andre ćhutimata xramosarde vaj phende kaj te phenen pen and-ol malavimata. Kadaja buki phandel pes vi le xakārimatenća andar ol vakerimata palutne le manuśenća andar e Themutni Aǵencia vaś ol Rroma anda o nivelo le ćhutimasqo andre le organizacienqo rromane haj pro-rromane, o Konsilio Pućhimasqo le TAR avindoј dino muj/phenindoј pes lesqe atunći kana trebul. E TAR aćhel e maj śerutni institucia anda so dikhel o STKR.

Akana, si sikavimata cīra kaj te ćacāren ke e Themutni Aǵencia vaś ol Rroma (TAR) khelel jekh strukturime vaj śerutno rolo and-o dikhipen le lovenqo EU, maj but, kodolenqo pokinde karing o ESF+ haj ERDF. Vi kana e TAR trebul te tradel o keripen le STKR, laqo andre ćhutipen and-o dikhipen vaj e monitorizarā le programurenqo pokinde katar o EU aćhel tikni haj but andar laθe informalο.

Ande kadava konteksto, jekh śajutno paso angle si o dinipen resursenqo andar ol love vaś e tehniko asistencā kaś te lel rig k-o zorāripen le śajutnimasqo institucionalο le TAR haj vaś o vazdipen jekhe rigliimasqo maj strukturime le organizacienqi le ćivilone soćietetaqe rromane k-e planifikarā haj o dikhipen le programurenqo pokinde katar e EU. Kadaja buki na numaj ke barārel e transparenća haj o tradipen, ama dela vi jekh maj laćho godāripen and-e praktika le objektivurenqo anda o andre ćhutipen le rromenqo.

Na-i nijekh mekanismo formalο kaj te kerel o rigliipen le TAR k-ol proćesurā dećizionalο vaj le dikhimasqe tradine katar ol Zora le Tradimasqe. E koordonarā maśkar e TAR haj ol Zora Tradimasqe le ESF+/ERDF aćhel ad-hoc, butvar umblavdi katar ol relacie ǵenutne vaj institucionalο, maj sigo desar jekh mandato vorta vaj jekh kadro operacionalο. O zorāripen le rolosqo le TAR ande kadava domenio – vi ke si pand-ol akordurā kerimasqe bukāqo khethanes formalizime, vaj pand-e asistencā tehniko – avela but śerutni vaś o keripen le intervencienqo pokinde katar o EU kaj dikhel le rromen si pe sakodova drom le objektivurenća strateǵiko themutne haj dikhle ćacēs vaś o impakto.

O PNCR aćhel jekh aver aktoro śerutno and-o konteksto le kerimasqo le STKR 2022-2027, dindoј, pand-ol projekturā haj ol iniciative kaj vazdel len, e analiza le nevojenqi anda e fundamentarā le pokinimasqe vaś o andre ćhutipen haj, maj but, o nevāripen la listaqo le komuniteturenqi le rromenqo kovle, ama vi e evaluarā le impaktosqi le pokinimasqi. O PNCR aćhel rig le Ministerosqi le Pokinimatenqo haj le Programurenqo Europāno. Pala sar si vov ofićialο, trebul te kerel o tradipen le pharimatenqo themutne vaś o laćharipen la situaciaqo le rromenqi, o dikhipen le kerimasqo le Strateǵiko Themutno Kadrosqo vaś ol Rroma (STKR), o phenipen le progresurenqo karing e Europāno Komisija haj o dinipen paruvimatenqo vaj nevārimatenqo le Strateǵiaqe.

Vi kana o thodipen le Themutne Punktosqo Kontaktosqo vaś ol Rroma (PNRC) and-o MIPE trebul, teoretiko, te laćharel e alinierā maśkar ol love EU haj ol śerutnimata STKR, kadava śajutnipen aćhel but andar lesθe biprinǵardo. O PNRC si les tikni influencia opral ol dećizie pokinimasqe haj jekh tikno ćhutipen andre and-e programarā EFS+/ERDF. E lipsa le koordonarāqi formalο le zorenća tradinimasqe kovlārel o ćacipen strateǵiko. Vi kana ande lesqo mandato, o PNRC aćhel telal-resursime haj k-o agor andar o politiko dikhipen. Trebul te keren pen paruvimata strukturalο kaś te nakhel pes inkāl o isipen simboliko jekhe impaktosθe ćaćo – si vi akana jekh punto kontaktosqo haj khanć aver vareso.

¹⁵⁹ Intervio le Raduloća Lākātuś, eksperto and-ol programurā pokinimasqe europāno, membro and-o Komiteto le Dikhimasqo le Programosqo Reǵionalo 2021-2027, Kluǵ-Napoka, 12 dećembra 2024.

KONKLUZIE HAJ REKOMANDARE

Palal o EURSF, o adoptisarijen le STKR and-o čhon aprilo 2022 sikavdās jekh paso angle vaś o Guverno la Romīniaqo and-o liipen le maj bare pharimatenqo anda ol rroma. Vi kadā, ol organizacie le čivilone soćietetaqe le rromenqe phende ke na čajlōl len ke o Guverno na adoptisardās jekh nevo dikhipen dino katar o STKR, bazime p-o keripen themutne programurenqo sektorialo sar mekanismo lokhārimasqo le lačharimatenqo pokinimasqe vaś ol rroma.

O keripen CIIMES and-o čhon maj 2022 sikavdās o keripen praktiko le STKR, vi kana and-o berś 2022 sas kerde numaj duj malavimata, šerutnes and-ol skopurā organizatoriko. Kana sas adoptisardo o STKR, o bužeto themesqo vaś o berś 2022 sas deža kerdo; kadā ke, na-s jekh pokinipen vorta le māsurenqo STKR, ama ol ministerurā resortosqe tradenas vi varesode aktiviteturā anda ol pharimata le rromenqe – kenas aktiviteturā kaj kenas les vi kadā haj phenenas ke si rig andar o keripen STKR.

Vaś o berś 2022, šaj ke o maj baro lačhipen sas o keripen le Kidimatenqo bukāqe tematiko, kaj sas anavdine katar jekh andar ol šerutne le TAR “o motoro le STKR”. Vi kadā, si ververimata bare maśkar ol kidimata haj ol ministerurā kaj trebul te keren ol progresurā xramosarde and-o keripen STKR, KBT vaś o maripen la diskriminarāqo avindoj o maj čutino andre haj maj aktivo. Kadava statuto ačhilo biparuvdo vi maśkar ol berśa 2023-2024. E komisija ministerialo vaś ol rroma si kerdi k-o nivelo fiesave ministerosqo kaś te dikhel o keripen le māsurenqo sektorialo kaj si tal-e responsabilitatā institucionalo. K-o nivelo žudecāno, o dikhipen kerel pes pand-ol Kidimata bukāqe žudecāno xamime.

De kana sas adoptisardo and-o berś 2022, na-s paruvimata le STKR haj le planosqo akciunāqo. Ol dinimata katar ol ministerurā resortosqe si ažukerde k-o agor le berśesqo 2024, avindoj vakerde maj palal haj kerde and-o berś 2025. Akana, na-i informacie te dikhas les anda sode inkerel kadava paruvipen and-o proćeso STKR.

O kidipen datenqo ačhel pharo, vi kana e TAR barārdās jekh mekanismo standardizime phenimasqo (xramosaripen phenimasqo) kaj si les objektivurā, love, sikavitorā spećifiko haj o stadio le kerimasqe le māsurenqo. O kidipen le datenqo etniko ačhel jekh pharipen andar e kauza ke na-i jekh kadro krisaqo vorta haj ol rroma den pen parpale katar o phenipen ke si rroma, si tiknārel ol pharimata dikhimasqe. Pe jekh aver rig, ol ministerurā resortosqe phenen, sa kadā, date andar ol beneficiarā bi te phenel e etnia kadalenqi, vaj kadala pharimata trebul phende pande jekh mekanismo le kidimasqo le datenqo etniko maj miśto kerdo.

O STKR sa del gogi k-ol šerutnimata EU ande maj but domenii šerutne, vi e edukacia, o pherdipen le bukāqe zorāqo, o sastipen, o bešipen haj o maripen la diskriminarāqo. O andre čhutipen le bukānqo anda o zeno haj ternipen and-ol māsuri le strategiaqe si jekh misal vorta alinierāqo, e Romīnia kerindoj tematiko bukāqe kidimata vaś o vazdipen le xakajenqo le zuvlānqo haj le čhejanqo rromnā, pala ol rekomandare europāno. E TAR 3al maj dur te lačharel pesqi relacia le organizacienča le čivilone soćietetaqe haj aver riga kaj kamen te aven rig, vi kodola reprezentime and-o Konsilio Pučhinasqo le TAR. Si, sa kadā, jekh isipen kaj si sā vremā le organizacienqi le čivilone soćietetaqe rromani sar manuša kaj dikhen k-ol kidimata ICIMES.

E struktura haj o liipen STKR si sakodola sar and-ol versiune palutne la strategiaqe, avindoj la jekh struktura kerimasqi sakadā, kaj na-s but lači. Šaj ke o nevo liipen dino katar e čivilo soćieteta le rromenqi, bazime p-ol themutne sektorialo programurā, objektivurenča, pharimatenča, dinimatenča lovenqe haj aver vorta, sas jekh šajutnipen maj lačo vaś o STKR, ama motivurā xramosarimatenqe haj politiko beśle and-o drom kadale bukāqo.

O rolo TAR trebul palemprojekte – kadava trebul te kerel o barāripen, o keripen haj o dikhipen le STKR ande sakodoja vremā kana o rolo le ministerurenqo resortosqe trebul zorārdo, pande kasave programurā sektorialo. O PNCR daštil te avel, sa kadā, čutino andre and-e struktura TAR.

Trebul line and-e gogi vi aver surse kaj si vaś o pokinipen vorta vaj kaj na-i vorta le māsurenqo STKR, maj but so dikhel o vazdipen le iniciativenqo haj le barārimasqo le organizacienqo le čivilone soćietetaqe le rromenqi, vorta

ol programură elveciano barărimasqe,¹⁶⁰ ol grantură SEE haj norveziano,¹⁶¹ programură kaj si len jekh paramiči pokinimasqi le rigliimasqo le rromenqo.

Rekomandare k-ol themutne zoră

1. Vazden sigo jekh nevăripen la STKR:

- a. Nevăripen le setosqo le sikavitorenqo STKR kaş te avel maj ćaço haj te şaj măsuril o progreso;
- b. Ćaci reprezentară le pharimatenqi anda ol rromnă haj ćhavorre and-o STKR;
- c. Ćhutipen andre le rigliimasqe le rromenqo haj o zorăripen sar jekh obiekto orizontalo haj den rigliipen le reprezentancen le ćivilone soćietetaqe le rromenqe ande savorre strukture phandle katar o STKR, maj but sar rig andar ol TBG-ură;
- d. O keripen resursenqo kaj te aven labărde vaş o barăripen le şajutnimasqo le organizacienqo rromane haj pro-rromane te dikhen haj te keren e evaluară le kerimasqi STKR haj le rezultaturenqo;
- e. O barăripen jekhe setosqo măsurenqo vaş o anglaldikhipen haj o maripen kontra-zipsismo haj diskriminară, dinipen rigaće and-e edukacia haj khera;
- f. Nevăripen le STKR vaş jekh maj laćhi sinerzia le şerutne sektorialo stratezienqa, şerutne vaş ol komunitetură le rromenqe.

2. O guverno trebule del o pokinipen kaj trebule vaş o keripen le STKR haj si dino and-o buzeto le themesqo. Fiesavo ministero resortosqo trebule del haj te tradel ćaćeş ol love STKR haj te phenel ande flesavo berş sode love xaline pen.

3. O guverno trebule del resurse lovenqe kaş te keren pen strukture ćaće vaş e reprezentară la kulturaqi haj la istoriaqi le rromenqi, sar si o Muzeo le Rromenqo haj o Tătro le Rromenqo, kaş te vazdel pes o statuto le rromenqo haj te prinzaren pen lenqe kontribucie k-o barăripen le rumunikane soćietetaqe.

Rekomandare k-ol europăno institucie

4. E Europăno Komisia trebule del şerutnipen le marimasqo kontra le diskriminarăqo rasialo haj o dinipen rigaće le rromenqo andar e Europa sar jekh "şerutnipen baro", thodindoj le themutne guvernojen te thon penqe polići kadă. Maj but, e Europăno Komisia trebule tel del resurse lovenqe bare vaş o maripen le diskriminarăqo rasialo kontra le rromenqi haj te kerel jekh mekanismo europăno kaj te del o keripen ćaço le STKR-urenqo.

5. Maj but, e Europăno Komisia trebule te kerel e evaluară anda sode de ćaci haj de laćhi si e Platforma Europăno vaş ol Rroma (ERP). Ande kadava skopo, trebule kerdi jekh evaluară jekhutni le ERP, haj o proćeso nevărimasqo trebule te avel les ol lekcie siklărde andar o palutno deşberş, kerindoj kaj e Platforma vaş ol Rroma te baröl mişto ande jekh forumo maj andre ćhutino desar jekh "eksklusivo/alosardo", le rigliimaqa le verver rigenqo kaj kamen te aven kathe, vi le organizacienqo le ćivilone soćietetaqe.

6. E Europăno Komisia trebule te anel resurse vaş o barăripen maj angle le şajutnimasqo le organizacienqo le rromenqe haj pro-rromane te dikhen haj te keren e evaluară le kerimasqo haj le rezultaturenqo STKR.

7. E Europăno Komisia trebule te pokinel iniciative kaj vazden o barvalăripen, e identiteta, o ververipen haj e ekspresia artistiko le rromenqi. O vazdipen trebule te avel les projektură transfrontaliero, o zorăripen le şajutnimenqo haj o andre ćhutipen la kulturaqo le rromenqi and-ol programură şkolutne.

8. E Europăno Komisia trebule te labărel ol love phanglimasqe kaş te vazden ol iniciative and-o beşipen vaş o andre ćhutipen le rromenqo, dindoj o akćeso k-ol khera siguro haj kaj daştin te kinen pen, khethanes jekhe liimaqa andre ćhutimasqo kaj te dikhel vi e segregară haj ol phare kondicie zivimasqe.

¹⁶⁰ E Fundacia vaş o Barăripen le Ćivilone Soćietetaqe. (nd). *E Elvecia vazdel e ćivilo soćieteta andar e Romănia – O Programo le andre ćhudimasqo ćiviko inkalavel lesqo jekhtho akharipen vaş ol dinimata*. Dikhel pes k-o: <https://www.fdsc.ro/elvetia-spriijina-societatea-civila-din-romania-programul-de-implicare-civica-lanseaza-primul-apel-de-finantare/> haj <https://elvetiaromania.ro/apel/>

¹⁶¹ Grantură SEE haj norveziano. Dikhel pes k-o: <https://eeagrants.org/>

9. E iniciativa pokinimasqi EC vaś e Platforma le Rromenqi andar e Romīnia trebul bičhaldi karing e Themutni Azencia vaś ol Rroma, maj sigo desar karing o PNCR, kaj tradel jekh themutni platforma vaś ol rroma maj čáci, sar sas kerdi k-o nivelo EU.

Rekomandare karing e čivilo soćieteta

10. Ol organizacie le čivilone soćietetaqe rromani trebul te barären maj dur jekh mekanismo kerimasqo bukăqo khethanes le CNDD, ANR (TAR) haj avre organismurenča publiko kaś te anglaldikhel e diskriminară, te del asistenta le viktimenqe le diskriminarăqe haj te kerel kontestacia strateziko.
11. Ol organizacie le čivilone soćietetaqe rromani trebul te ingeren maj dur o vazdipen la kulturaqo le rromenqi pand-o keripen bukăqo khethanes le institucienča kulturalo, o keripen evenimenturenqo komunitaro, o vazdipen la istoriaqo le rromenqi and-e edukacia, o dikhipen le iniciativenqo kulturalo kaś te kerel o andre čhutipen haj o sikavipen le glasurenqo le rromenqo. Pand-o vazdipen le barimasqo kulturalo haj le pakăimasqo zenutno le rromenqo, e soćieteta čivilo trebul te lel rig k-o maripen le stereotipurenqo haj te zorărel o phanglipen soćialo.
12. Ol organizacie le čivilone soćietetaqe rromani trebul te ingeren maj dur te barären penqe šajutnimata, te lačharen e transparenca haj te phenen maj dur o impakto penqe iniciativenqo. Pand-o zorăripen le čivilone soćietetaqe sar partenero šerutno, o STKR daśtil te lel jekh maj baro andre čhutipen, lačhipen haj inkeripen and-o vazdipen le andre čhutimasqo le rromenqo.

Rekomandare karing aver riga kaj kamen te len rig

13. Ol mekanismură pokinimasqe (ol programură elveciano barărimasqe, ol grantură SEE haj norveziano hai aver.) (programele elvețiene de dezvoltare, granturile SEE haj norvegiene etc.) trebul te vazdel jekh vakeripen putardo le čivilone soćietetaqo rromani, o guverno haj ol institucie EU kaś te den o pherdipen le pokinimasqo vaś o azbajlipen le obektivurenqo STKR.

REFERENCE

Lista manušenqi kaj sas pučhle

So felo zenenqo sas pučhle	Afilieră	O anav le manușesqo	Kana sas pučhlo	So felo
E zor publiko kaj trebul te kerel o STKR	E Themutni Azencia vaś ol Roma	O Julian Paraskiv – Tradinitori TAR	15 Oktombra 2024	Muj-mujesθe
	E Themutni Azencia vaś ol Roma	O Julian Stoian – Tradinitori le Publikone Politikenqo	12 Novembra 2024	Muj-mujesθe
	O Guverno	O Dragoś Hotă – Sekretaro themesqo, co-tradinitori le Komitetosqo Interministerialo vaś e Stratezia anda o Keripen, o Dikhipen haj e Evaluară le Andre Ćhutimasqi le Rromenqe	15 Novembra 2024	Xramosarde dinimata anglal
	O Ministerio le Sastimasqo	Lidia Manuela Onofrei - Themutno Koordonatori le Aktivitetaqo Asistencaqo Sastimasqi Komunitaro	19 Novembra 2024	Pučhipen on-line
	INSP – O Themutno Instituto Sastimasqo Publiko	Eugenia Bratu – eksperto vaś Politići Sastimasqe	18 Novembra 2024	Pučhipen on-line
	O Ministerio le Barărimasqo, Bukă Publiko haj Administracia	Vlad Stefan Nicolae – Sekretaro Statosqo	6 Novembra 2024	Xramosarde dinimata anglal
	O Themutno Ćentro vaś e Kultura le Rromenqi	Mihai Nășcu – Tradinitori	18 Novembra 2024	Muj-mujesθe
	O Ministerio la Bukăqo haj e Solidaritatăqo Soćialo			
O Themutno organismo vaś sajekhipen	O Themutno Konsilio vaś o Maripen le Diskriminarăqo	Catalina Oltănu - membro	8 Oktombra 2024	Muj-mujesθe
Zoră rezionalo haj lokalo andar ol šerutne thana	E Prefektura Iași	Elena Motaș – Eksperta Birovo Žudecăno vaś ol Roma	13 Oktombra 2024	Pučhipen on-line
	O Konsilio Žudecăno Kluž	Marius Lakatoș – Eksperto vaś ol Roma	11 Oktombra 2024	Pučhipen on-line
	E Primăria Fărcaș, o žudeco Gorž	Marinel Dinu - Eksperto vaś ol Roma	11 Oktombra 2024	Pučhipen on-line
	E Primăria Băicoi, o žudeco Prahova	Mariana Ioniță - Eksperto vaś ol Roma	15 Oktombra 2024	Pučhipen on-line

Publiko zoră kaj kereno ol statističi	O Themutno Instituto Statistikenqo			
E ćivilo soćieteta haj ol aktivištă rroma	E Asoćiacia Nevo Parudimos	Daniel Grebeldinger, Tradinitori	11 Novembra 2024	Pučhipen on- line
	Policy Centre for Roma haj Minorities	Florin Botonogu – Tradinitori Eksekutivo	11 Novembra 2024	Pučhipen on- line
	E Aġencia vaś o Barăripen Komunitaro Ġmpreună	Gelu Duminićă – Tradinitori Eksekutivo	28 Octombra 2024	Muj-mujesĥe
	ACEDO	Costel Bercuș – Tradinitori	14 Octombra 2024	
	Amare Romenza	Delia Grigore – Tradinitori	23 Octombra 2024	Pučhipen on- line
Akademićienă, ekspersćă, analištă, maśkarthemutne organizacie, donatoră, diplomacă	O Instituto Rodinimasqo vaś o Laćhipen le Ĵivimasqo	Filip Alexandrescu - Researcher	21 Novembra 2024	Pučhipen on- line
	O Instituto Rodinimasqo vaś o Laćhipen le Ĵivimasqo	Marian-Ionut Anghel - Rodinitori	21 Novembra 2024	Pučhipen on- line
	Ćentro Resursenqo vaś ol Komunitetură le Rromenqo	Radu Lăcătuș, eksperto p-ol programură lovenqo EU, membro and-o Reġionalo Programo 2021-2027 O Komiteto Dikħimasqo	12 Dećembra 2024	Muj-mujesĥe

Lila haj raportură politikenqo śerutne

E Europăno Komisia. (2020). *O strateĵiko kadro le EU vaś ol rroma and-o domenio le saĵekħimasqo, andre ćhutimasqo haj le rigħiimasqo*. COM(2020) 620. Dikħel pes k-o: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0620>

E Europăno Komisia. (2022). *E rekomandară le Konsiliosqo anda o Themutno plano reformaqo la Romińiaqo, 2022*. Dikħel pes k-o: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A32022H0901%2823%29>

E Aġencia vaś ol Śerutne Xakaja le Europăno Uniunăqo. (2022). *Ol rroma ande 10 thema europăno – Ol śerutne rezultatură*. Dikħel pes k-o: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-mainresults2_en.pdf

O Guverno la Romińiaqo. (2022). *E hotăriřă Guvernosqo o ġin 560/28 aprilo 2022 vaś o liipen le Strateĵiaqo vaś o andre ćhutipen le ćetăcenenqo ġaze kaj si rroma vaś ol berśa 2022-2027*. Dikħel pes k-o: <http://anr.gov.ro/images/2022/Monitorul-Oficial-Partea-I-nr-450Bis.pdf>

IRES. (2018). *Studio Komparativo le Nevoĵenqo le Komuniteturenqo le Rromenqo and-o Konteksto le Thodimasqo le Śerutnimatenqo Strateĵiko le Intervenciaqo vaś o Andre ćhutipen Soćialo Kadalenqo [Comparative Study of the Needs of Roma Communities in the Context of Setting Strategic Intervention Priorities for Their Social Inclusion]*. KluĴ-Napoka: IRES.

O Ministerio la Edukaciaqo. (n.d.). *Strateĵia vaś o Tiknăripen le Mukħimasqo Śkolutno de Tikne*. Dikħel pes k-o: <https://edu.ro/strategiaprivind-reducerea-p%C4%83r%C4%83sirii-timpurii-%C8%99colii-%C3%AEn-rom%C3%A2nia>

O Ministerio le Andrutne Bukănqo. (2024). *Themutni Strateĵia Kontra le Trafikosqo Manuśikano vaś ol berśa 2024-2028*. Dikħel pes k-o: <https://mmuncii.ro/j33/index.php/ro/minister-2019/strategii-politici-programprogrammee/6562sn-incluziune-sociala-2022-2027>

O Ministerio le Pokinimatenqo haj le Projekturenqo Europăno. (n.d.). *O Themutno Plano Laćħarimasqo haj Inkerimasqo [National Recovery haj Resilience Plan]*. Dikħel pes k-o: <https://mfe.gov.ro/pnrr/>

O Ministerio le Bukăqo haj le Arakhimasqo Soćialo. (2021). *Themutni Stratezia vaś o Vazdipen le Sajekh Śajutnimatenqo haj o Anglaldikhipen le Marimasqo Kheresqo (2022–2027)*. Dikhel pes k-o: https://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/MMPS/Transparenta_decizionala/09032021Anexa_1_SNESV_D_cu_ANDPDCA_CNPP_29_01.pdf

O Ministerio le Bukăqo haj le Arakhimasqo Soćialo. (2022). *E Themutni Stratezia vaś o Soćialo Andre Čhutipen haj o Tiknăripen le Čorrorimasqo vaś ol berśa 2022–2027*. Dikhel pes k-o: <https://mmuncii.ro/j33/index.php/ro/minister-2019/strategii-politiciprogramprogrammee/6562-sn-incluziune-sociala-2022-2027>

E Themutni Zor vaś o Arakhipen le Xakajenqo le Čhavorrenqo haj e Adopcia. (2023). *E Themutni Stratezia vaś o Arakhipen haj o Vazdipen le Xakajenqo le Čhavorrenqo (2023–2027)*. Dikhel pes k-o: <https://copii.gov.ro/1/wpcontent/uploads/2021/08/Strategia-copii-2014-2020.pdf>

O Guverno la Romîniaqo. (2023). *O Berśutno Raporto Progresosqo anda o Keripen la Strateziako le Guvernosqi la Romîniaqo vaś o andre čhutipen le četăcenenqo gaze kaj si rroma vaś ol berśa 2022–2027, O berśa phenimasqe maj 2022 – aprilo 2023*. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2023/12/RAPORT-1.pdf> O Guverno la Romîniaqo. (2024). *O Berśutno Raporto Progresosqo anda o Keripen la Strateziako le Guvernosqi la Romîniaqo vaś o andre čhutipen le četăcenenqo gaze kaj si rroma vaś ol berśa 2022–2027, O berśa phenimasqe May 2023 – Aprilo 2024*. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wp-content/uploads/2024/09/RAPORT.pdf>

O Guverno la Romîniaqo. (2024). *National E Themutni Stratezia vaś o Anglaldikhipen haj o Maripen le Antisemitismosqo, Ksenofobiaqo, Radikalizarăqo haj o Vakeripen kaj Ingerel k-e Ura (2024–2027)*. Dikhel pes k-o: <https://sgg.gov.ro/1/wpcontent/uploads/2024/05/ANEXA-1-12.pdf>

E Banka la Lumăqi. (2022). *O Jekhtho Themutno Raporto Dikhimasqo haj e Palutni Metodolozia katar o M&E (E Jekhtho Rig): O Barăripen jekhe Sistemosoqo Źamasqo katar o M&E k-o Nivelu Źudecăno vaś o Keripen la Strateziako vaś o Andre Čhutipen le Četăcenenqo gaze kaj si Rroma*. Dikhel pes k-o: http://www.anr.gov.ro/images/2022/rapoarte/Roma-MEOOutput-3-First-National-Monitoring-Report-part-1_RO.pdf

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIENQI

O maripen le antizipsismosqo haj la diskriminarãqo

Pharimata haj kondicie	Semnifikacia:	So arakhlãs e strategia:	Mäsuri phenimasqe:	Obiektivurã phende:	Bukã anda o keripen le STKR šerutno vaš o pharipen:
O antizipsismo kaj na-i prinzardo sar jekh specifiko pharipen and-ol themutne politiçi	šerutne pharimata	xakãrdo ačhavimatença	lačo ama thaneça vaš o lačharipen	varesave cinte ama na-i šerutne	Vi kana si jekh kadro ženeralo kontra le diskriminarãqo and-ol themutne politiçi, ol pakãimata kontra le rromenqe na-i prinzarde sar jekh verver pharipen haj specifiko and-ol guvernamentalno strategije. Vi kana o STKR si les mäsuri marimasqe le diskriminarãqe, kadala na len vorta o fenomeno le pakãimatenqo kontra le rromenqe, buki kaj tiknãrel o lačhipen le intervencienqo kaj si. And-ol palutne duj berša na-s kerde paruvimata čaće anda o prinzaripen haj o phenipen le pakãimatenqo kontra le rromenqe sar jekh baro pharipen, haj ol mäsuri de akanara ačhen prã ženeralo vaš o maripen kadale fenomenosqo kaj si zorales inkerdo. O impakto kadale ačhavimatenqo xakãrel pes k-o nivelo le komuniteturenqo le rromenqo, kaj sa si dukhavde katar ol bange godisarimata, stereotipurã haj phiravimata kaj diskriminin. O lačhipen le intervencienqo si tiknãrdo vaš ke ol mäsuri kaj si na-i dosta de lačhes thode haj na den solucie čaće. Maj but, e lipsa varesave politikenqi lače haj akciunenqe čaće pharãrel o progreso and-o maripen le gogãrimatenqo kontra-rromane. O učharipen le mäsurenqo na-i niči vov dosta. Ol iniciative line si butvar tikne avre thanenqe žeografiko vaj na thon kondicie ačhavimasqe kaj den rigãqe jekhbari rig le populaciaqi le rromenqi. Misalãqe, ol projekturã pilot vaj ol programe kerde numaj ande varesave forurã na daštin te den anglal k-ol nevoje le zenenqe andar ol thana gavutne vaj dine rigãqe, kaj o antizipsismo si butvar zoralo. Kadava učharipen kaj na-i sajekh ingerel maj dur ol kovlãrimata haj kerel thana nange and-o akćeso k-o arakhipen haj šajutnimata. Maj but, vaš ke na-i date specifiko anda o antizipsismo si jekh bari bariera and-o drom le dikhimasqo haj la evaluarãqo le politikenqe publiko. Bi jekh kidipen sistematiko le datenqo haj sikavitorã vorta, si phares te mäsuri pes o baripen le fenomenosqo haj o lačhipen le intervencienqo line. Kadaja lipsa le sikavimatenqi tiknãrel o šajutnipen le guvernosqo te barãrel politiçi bazime p-ol čaće nevoje le komunitetaqe le rromenqi haj te kerel lačharimata čaće. Kadã ke, o antizipsismo ačhel jekh baro pharipen, haj na-i dosta phendo katar ol themutne politiçi, impaktoča negativo opral ol komuniteturã le rromenqe, kaj sa maren pen le diskriminarãča sistemiko haj e lipsa čaće šajutnimatenqi.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Bange gogărimata kontra le rromenqe	Bare pharimata	Arakhle haj analizime dosta	Lače, ama thaneça lačharimasqe	Lače, ama thaneça lačharimasqe	And-o berš 2022, o Guverno la Romîniaqo ćačărdăš o STKR, kaj dikhel o lačharipen le kondicienqo živimasqe le rromenqo haj o maripen la diskriminarăqo. Vi kadă, o lačo keripen kadale măsurenqo marel pes pharimatença, haj o impakto opral ol komunitetură le rromenqe ačhel jekh tikno. Ol raportură maškarthemutne sikaven ke ol rroma andar e Romînia sa maren pen la diskriminarăça and-ol domenii sar si e edukacia, o pherdipen la bukăqe zorăqo haj o akceso k-ol serviicii sastimasqe. Kadala bange godisarimata na numaj ke tiknăren ol šajutnimata jekhutne, ama lel rig vi k-o ingeripen maj dur le stereotipurenqo bange k-o nivelo soćialo. Kaš te len ken kadala pharimata, si šerutnes kaj ol zora te keren publiko politići ćače haj te den jekh dikhipen savremă le progresurenqo. E edukacia khelel, sa kadă, jekh rolo but šerutno and-o maripen le bange gogănqo pand-o vazdipen le ververimasqo haj le tolerancaqo maškar ol manuša. Kadă ke, vi kana si jekh prinžaripen ofićealo le bange gogănqo kontra le rromenqe haj iniciative kaj dikhen o maripen kadalenqo, trebun pharimata bare kaj te den jekh ćaço paruvipen haj kaj te inkerel and-e ruminikani soćieteta.
-------------------------------------	----------------	-----------------------------	--------------------------------	--------------------------------	---

69

Infrakciuni ingerde uraθar kontra le rromenqi	bare pharimata	xakărde ama ačhavimatença	Kaj si ama na-i dosta	Varesave cinte ama kaj na-i šerutne	Ol infrakciuni ingerde uraθar kontra le rromenqe si jekh baro pharipen and-e Romînia, ama o xakăripen haj o dinipen anglal kadalenθe si tikne. Vi kana e themutni kris na mukhel te aven infrakciuni ingerde uraθar, o thodipen ande praktika kadale dikhimatenqo na-i dosta. E lipsa jekhe dikhimasqi sistematiko haj ćaći tiknărel o impakto le măsurenqo kaj si, haj ol obiekktivură thode vaš o maripen kadale fenomenosqo na-i dosta vaj si bićaće vaš ol nevoje le komunitetaqe le rromenqi. O impakto kadale infrakciunenqo si baro, ingerindož maj dur e stigmatizară, ol bukă kaj na-i sajekh haj ol xakărimata avri čhudimasqe le rromenqe. Vi kana si iniciative institucionalo vaš o anglaldikhipen haj o maripen kadale bukănqo, o lačhipen lenqo si tikno andar e kauza ke si nište bariere sar si e lipsa jekhe siklărimasqi ćaći le zorenqi, e lipsa le resursenqi haj ol mekanisme kaj na žan mišto le phenimasqe haj le pedepsimasqe. Jekh aver buki phari si e lipsa le datenqi statistiko ćače haj neve, kaj trebun vaš o dikhipen haj e analiza lači le infrakciunenqi ingerde uraθar. Kadava nasulipen kerel pharo o ginipen ćaço le fenomenosqo haj o barăripen politikenqo bazime p-ol sikavimata. Maj but, ol kazură vakerimasqe kaj ingeren k-e ura haj il infrakciuni ingerde uraθar si butvar cira phende andar e kauza ke na-i pakăipen and-ol institucie le statosqe haj ol pharimata le lilenqe. Kadă ke, vin kana si krisa saj stratežie vaš o maripen le infrakciunenqo ingerde uraθar kontra le rromenqe, kadala na-i kerde dosta haj trebun lenqe lačharimata bare. O barăripen jekh mekanismosqo kaj te žal le dikimasqo datenqo, o siklăripen le zorenqo kaj trebun te keren buki haj o keripen varesave politikenqo publiko lače haj ćače trebun te aven vaš o maripen kadale fenomenosqo.
---	----------------	---------------------------	-----------------------	-------------------------------------	--

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Vakeripen kaj ingerel k-e ura vaŝ haj kontra le rromenqi (online haj offline)	Bare pharimata	Xakărdo, ama ačhavimatença	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i ŝerutne	O vakeripen kaj ingerel k-e ura kontra le rromenqi, vi online, haj vi offline, si jekh baro pharipen and-e Romînia. Vi kana si iniciative haj projekturâ kaj dikhen o maripen kadale fenomenosqo, ol liimata ačhen ačhavde, haj ol mäsuri line na-i dosta de lačhe. Ande but kazurâ, ol obiekтивurâ dine na den anglal čačes le nevojenqe čače haj na-i len o impakto kaj trebul and-o tiknâripen le vakerimasqo kaj ingerel k-e ura. O vakeripen kaj ingerel k-e ura nakhel katar numaj "pherasa" ži k-ol vakerimata but nasul kaj ingeren maj dur ol bange gogărimata haj butărel e diskriminarâ kontra le komuniteturenqi le rromenqe. Kadala vakerimata keren e stigmatizarâ te avel maj bari haj vi o dinipen rigaŝe sočialo le rromenqo, dukhavindoŝ o phanglipen sočialo. O pharipen si vi maj pharărdo katar e lipsa mäsurenqi sistematiko anglaldikhimasqi haj kaj pedepsil. Ande sakodoja vremă, si jekh kovlipen and-e edukacia vaŝ e toleranca haj o vazdipen le ververimasqo. Ol kampanii xakărimasqe na-i dosta, haj ol mäsuri kaj pedepsin si kerde na kovlăren čačes ol phiravimata dinimasqe rigaŝe. Akana, si ŝerutnes te barăren pen strategii andre čhutimasqe kaj te aven len programurâ edukacionalo vaŝ o maripen le bange gogărimatenqo, o dikhipen čačo le vakerimasqo kaj ingerel k-e ura haj o keripen varesave sankciunenqo čače. O maripen le vakerimasqo kaj ingerel k-e ura trebul lesqe jekh dikhipen maj baro, akčentoça p-o anglaldikhipen, edukacia haj maj anglal čhutipen andre. Ande sakodoja vremă, o vazdipen varesave paramičenqo lačhe haj andre čhutimasqe ŝaj te lel rig k-o paruvipen le gogărimatenqo haj k-o tiknâripen kadale nasul fenomenosqo.
Kovlo lačhipen le arakhimasqo la diskriminarăqo ¹¹⁸	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta	Si kathe, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i ŝerutne	O kovlo lačhipen le arakhimasqo kontra le diskriminarăqo si jekh baro pharipen and-e Romînia, andre čhutimatença vorta opral o akčeso k-e žusticia vaŝ ol grupurâ kovle, si e komuniteta le rromenqi. Vi kana si jekh kadro krisaqo kontra le diskriminarăqo, kadava si kerdo numaj jekh paŝ, haj ol mäsuri line na daŝtin te den jekh lačo haj sasto arakhipen. O pharipen si phendo ande verver strategije haj raporturâ, ama na-i jekh čači analiza le kauzenqi haj le efekturenqi kadale kovle lačhimasqe. Maj but, e lipsa le akčesosqi k-ol informacie, resurse haj asistenco žuridiko na mukhel bute viktimen le diskriminarăqe te thon rovipen. Ol proçeduri administrativo haj krisaqe ŝaj te aven, sa kadă, phare haj kaj kovlăren, maj but ol manuŝa kaj aven andar thana nasul. Vi kana o CNCD si e institucia kaj kerel o arakhipen le manuŝenqo kontra la diskriminarăqo, o lačhipen lesqe intervencienqo si ačhavdo resursenŝar kaj na-i dosta haj pedepse kaj na-i savremă paruvimasqe. Ol dečizie CNCD si butvar kerde nasul, haj o dikhipen lenqe kerimasqo si tikno. Ando ol obiekтивurâ thode vaŝ o lačharipen le arakhimasqo kontra le diskriminarăqo, kadala si and-ol themune strategije, ama na-i savremă čače vaj thode pe sakodova than le čače nevojença le manuŝenqe dukhavde. E lipsa varesave politikenqe proaktivo, sar si ol kampanie xakărimasqe bute manuŝenqe haj ol programurâ edukaciaqe vaŝ o sajekhipen, lel rig k-o ingeripen maj dur le fenomenosqo la diskriminarăqo. Kadă ke, vi kana si jekh kadro krisaqo haj institucionalo vaŝ o arakhipen kontra le diskriminarăqo, o lačhipen kadalesqo si ačhavdo. Trebul jekh analiza maj lači le barierenqi sistemiko haj o keripen varesave mäsurenqo čače, vi o akčeso lokhărdo k-e kris, pedepse lačhe haj edukacia kontra le diskriminarăqi vaŝ e sočietata.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

E segregarã and-e edukacia, khera vaš o dinipen le servičienqo publiko	Bare pharimata	Phendo, ama na-i analizime dosta	Si kathe, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	E segregarã and-e edukacia, khera haj o dinipen le servičienqo publiko si jekh baro pharipen and-e Romiŋia, pharãrindoj vorta ol komuniteturã kovle, maj bute le rromen. Vi kana kadava pharipen si phendo and-ol lila strategiko haj and-o publiko vakeripen, vov na lel jekh analiza dosta haj lačhes kerdi kaj te ingerel k-ol mãsuri lačhe haj kaj inkeren. And-e edukacia, e segregarã si jekh čačipen kaj sa si. Ol siklõvne rroma si butvar thode ande klase rigaŋe vaj škole rigaŋe, butvar thode and-e thana nasul, buki kaj tiknãrel lenqo akčeso jekhe edukaciaŋe lači haj ingerel maj dur ok bukã kaj na-i sajekh and-e sočieteta. Vi kana e kris na mukhel te avel segregarã školutni, o keripen haj e monitorizarã kadale dikhmasqe na-i dosta. Ol guvernamentalto andre čhutimata haj ol programurã kaj si akana, sar si e “Škola palal škola”, vaj “O dujto šajutnipen”, na daštin te len o pharipen čačes haj na-i kerde savorre sakadã k-o themutno nivelo. Anda o bešipen, e segregarã thanesqi dikhõl pes ande but komuniteturã rromenqe, kaj si butvar dine rigaŋe ande thana durãrde, bi te avel len akčeso čačo k-ol lokhãrimata haj infrastruktura. Ol političi bešimasqe na len ol kauze phare le segregarãqe, haj ol mãsuri line si tikne vaj kondicionime (misalãqe, o akčeso k-ol khera sočialo umblavel katar ol lila kaj but familie andar ol komuniteturã le rromenqe na-i len). And-o dinipen le servičienqo publiko, e segregarã sikavel pes pand-o akčeso kaj na-i sajekh k-o sastipen, pani pimasqo, kanalizarã haj asistensa sočialo. Ol komuniteturã le rromenqe si butvar čhudine avri andar ol programurã barimasqe lokalo, vaj ke na-i len lila zenutne, vaj ke si diskriminarã sistemiko. Vi kana ol programurã guvernamentalto dikhen o sočialo čhutipen andre, kadala si pokinde cira haj na-i len o impakto kaj trebul. Kadã ke, e segregarã and-e edukacia, o bešipen haj o dinipen le servičienqo publiko si phende sar jekh pharipen and-ol themutne strategije, ama na-i analizime dosta kaš te arakhen pen čače lačharimata. Ol mãsuri si, ama na-i dosta, haj ol objektivurã thode butvar na-i šerutne vaš ol čače pharimata le komuniteturenqe dukhavde. Si šerutnes te avel jekh liipen andre čhutino haj čačo vaš o maripen le segregarãqo pand-ol političi edukacionalo, programe kherenqe andre čhutimasqe haj čačo akčeso k-ol serviči publiko.
Avri čhudimata zorãça haj peravimata kaj ingeren k-o bešipen p-ol droma, khera nasul haj sočialo čhudipen avri	Bare pharimata	Phendo ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	Ol čhudimata avri zorãça haj ol peravimata, kaj ingeren k-o bešipen p-ol droma, bešipen nasul haj sočialo čhudipen avri, si jekh baro pharipen and-e Romiŋia, dukhavindoj maj but ol komuniteturã le rromenqe. Vi kana kadava pharipen si phendo and-ol strategije themutne haj and-ol lila ofițialo, e bari analiza haj o dinipen lačharimatenqo čače na-i dosta. Ol avri čhudimata si and-ol konteksturã le projekturenqe nevãrimasqe forutne vaj andar e kauza le lilenqi legalo kaj te sikaven o xakaj ke si lenqo o kher. Kadã, but familie rromenqe si thode ande aver thana durãrde, bi te aven len akčeso čačo k-ol serviči šerutne, sar si o pani pimasqo, e električitatã vaj o phiripen publiko. Kadala praktiči na numaj ke pharãren e situacia le bešimasqi and-ol komuniteturã dukhavde, ama lel rig vi k-o sočialo čhudipen avri, zorãrindoj e segregarã thanesqi haj ol bukã kaj na-i sajekh strukturalo. Ol političi de akanara and-o bešipen na-i čače kaš te anglaldikhen ol čhudimata avri zorãça haj kaš te den lačharimata kaj te inkeren. Ande but kazurã, ol zorã lokalo na del pakiv k-ol stardardurã maškarthemutne anda o xakaj k-o bešipen, haj o vazdipen vaš kodola dukhavde si tikno vaj na-i. Ol mãsuri adoptisarde si butvar reaktivo haj na len ol kauze bare le pharimasqe, sar si o čorroripen baro, e diskriminarã sistemiko haj e lipsa le akčesosqi k-ol lila kheresqe. Ol objektivurã thode vaš o lačharipen le kondicienqo bešimasqe si and-ol themutne strategije, ama na-i šerutne vaš ol čačimata le komuniteturenqe dukhavde. Ol programurã kaj si, sar si o dinipen kherenqo sočialo, na-i dosta haj thon kriterii ačhavimasqe kaj den rigaŋe le maj kovle manušen. Misalãqe, ol familie kaj ziven ande khera informalo na-i lačhe vaš ol programurã vazdimasqe vaš o bešipen. Kadã ke, ol čhudimata avri zorãça haj ol peravimata sa len rig k-o avri čhudipen sočialo haj k-o rimosaripen le kondicienqo živimasqe le komuniteturenqe kovle, maj but le rromenqe. Trebul te aven političi maj lačhe haj jekh liipen maj andre čhutino vaš o anglaldikhipen le čhudimatenqo avri zorãça, o

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					dinipen lačharimatenq q čaće vaš o bešipen haj o vazdipen le andre čhutimasqo sočialo pand-o čačo akčeso k-ol servičii šerutne.
Bangimata haj phiravipen diskriminarča andar e rig la policiaqi (telal-policia/telal-policia)	Bare pharimata	Phendo, ama na-i analizime dosta	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	Ol bangřimata phiravimasqe le šeralenqe haj o phiravipen diskriminarča si bare pharimata and-e Romėnia, maj but anda o phiravipen le komuniteturenča le rromenqe. Vi kana kadava pharipen si phendo and-ol raporturā ofičialo haj and-ol vakerimata publiko, na-i analizime dosta, haj ol māsuri line 3i akana na-i dosta vaš o lačharipen la situaciaqo. But kazurā phende haj xramosarde katar ol organizacie vaš ol xakaja le manušeqe sikaven praktiči diskriminatorii, sar si e profilarā etniko, o phiravipen verver ande situacie kaj miazen haj o labřipen prā but la zorāqo and-ol intervencie kontra le komuniteturenqo le rromenqe. Kadala akciuni zorāren o bipakāipen le komunitetaqo le rromenqi and-ol institucie le themesqe haj ingerel maj dur o čhudipen avri sočialo. Maj but, e lipsa varesave mekanismurenqi lače phenimasqe haj o rodinipen le abuzurenqo kerde katar ol ofičerā policiaqe (šerale) keren te avel kadava phiravipen maj dur bisankciunenqo čaće. Vi kana si obiekktivurā lačharimasqe le relacienqe maškar e policia haj ol komuniteturā kovle, kadala si kerde numaj jekh rig haj, ande but kazurā, na-i šerutne vaš ol čaće nevoje. Ol programurā siklřimasqe le ofičerenqe policiaqe (šeralenqe) vaš o anglaldikhipen le phiravimatenqo kaj diskriminin si tikne, haj ol māsuri vaš e responsabilizarā haj transparencia le institucienqe kaj keren e kris na-i dosta. O dikhipen le phiravimasqo la policiaqo, butvar formalo, bi te lel ol kauze sistemiko le phiravimasqe kaj diskriminil. Kadā ke, ol bangřimata phiravimasqe la policiaqe haj o phiravipen diskriminarča kontra le komuniteturenqe le rromenqe si pharimata bare saven trbul len jekh liipen maj zoralo haj maj transparento. Si šerutnes te barōn mekanismurā lače dikhimasqe, pedemsimasqe haj anglaldikhimasqe le abuzurenqe, haj vi programurā siklřimasqe maj dur kaj te vazden e pakiv vaš o ververipen haj ol xakaja le manušeqe and-ol institucie kaj keren e kris.
Bariere and-o than le kerimasqo <i>de facto</i> le xakajesqo la EU k-o vesto phiripen	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	Ol bariere andar o drom le kerimasqo de facto le xakajesqo k-o vesto phiripen dino katar e EU si jekh baro pharipen vaš ol komuniteturā le rromenqe and-e Romėnia, vi kana, and-o konteksto le politikenqo themutne, kadava pharipen pakāl pes ke “na-i šerutno” haj na-i analizime vaj lino čačes. Vi kana ol krisa le Europāno Uniunāqe den o xakaj k-o vesto phiripen, but rroma maren pen pharimatenča kaj ačhaven o keripen čačo kadale xakajesqo. Ol maj but bariere si e lipsa le lilenqi zenuntne kaj te avel lače (valabilo), e situacia lovenqi nasul, e diskriminarā p-ol thana le nakhimasqe le frontieraqe vaj and-ol thema kaj aresel pes haj e lipsa le akčesosqi k-ol informacie anda ol xakaja lenqe sar četācenā le EU. Kadala pharimata si barārde vi katar ol stereotipurā nasul phangle le rromenčar, kaj keren suspičiunā haj phiravipen kaj diskriminil. Akana, ol političi themutne na phenen kadala bariere, haj ol programurā kerde vaš ol komuniteturā le rromenqe na-i len māsuri speciřiko vaš o lokhřipen le liimasqo le xakajesqo le veste phirimasqo. Ande sakodoja vremā, na-i initiative kidimasqe le datenqe vaj dikhimasqe le situacienqe kaj ol rroma si len pharimata and-o liipen kadale šerutne xakajesqo. Kadā ke, vi kana ol bariere and-o drom le veste phirimasqo si jekh čačo pharipen vaš ol komuniteturā kovle, pa kadala pakāl pes bičačes ke na-i šerutne and-ol političi themutne. E lipsa andre čhutimatenqe čaće jekhe kadrosqi dikhimasqo si ke kadava pharipen na-i pe aźenda publiko, vi kana o nasul impakto
					opral ol rroma kaj zumaven te len penqe xakaja ande EU.

Edukacia

Pharimata haj kondicie	Semnifikacia:	Dikhle katar e stratežia:	Māsuri kaj te aven phende:	Obiekktivurā phende:	Bukā anda o keripen le STKR šerutne vaš o pharipen:
------------------------	---------------	---------------------------	----------------------------	----------------------	---

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

E lipsa le servičienqi edukaciaqe haj arakhimasqe de tikne le čhavorrenqi (servičii ECEC) vaś ol rroma	Bare pharimata	Phendo, ama na-i analizime dosta	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	E lipsa le programurenqi edukaciaqe haj dikhimasqe de tikne le čhavorrenqi (ECEC) kaj si haj si vi vaś ol rroma si jekh baro pharipen and-e Rominia. Vi kana kadava pharipen si phendo and-ol strategije haj poličii themutne, lesqi analiza si kerdi numaj opral, haj ol mäsuri line na-i dosta vaś ol liipen le šerutne kauzaqo le pharimasqi. Ol servičii edukaciaqe (anglal)školutni khelen jekh rolo but šerutno and-o baräripen de tikne le čhavorrenqo haj and-o tiknäripen le bukänqo edukaciaqe kaj na-i sajekh p-o dılgo vaxt. Vi kadä, but čhavorre rroma na-i len akčeso kadale servičienqe andar e kauza ke si bariere lovenqe, geografiko haj sočialo. Ande but komuniteturä kaj si k-o agor le forurenqo vaj gavenqo, ol xurdelinä na-i vaj si dur, buki kaj kovlären le daden te maj xramosaren penqe čhavorren. Maj but, ol love rigliimasqe, sar si o drom, ol lila haj o xurävipen, si pharimata lovenqe bare vaś ol kovle familie. Akana, ol mäsuri kaj si vaś o vazdipen le akčesosqo le rromenqo k-e edukacia anglalškolutni si tikne haj kovle. Vi kana si programurä sar si “E xurdelin le amalença” vaj ol voucherurä sočialo vaś o vazdipen le rigliimasqo k-e xurdelin, kadala na-i kerde sar trebul k-o themutno nivelo haj na-i vazdine dosta and-ol komuniteturä le rromenqe. Sa kadä, na-i iniciative kaj te inkeren vaś o aktivo čhutipen andre le dadenqo rroma haj o naxhipen opral ol bariere vaj ol bange gogärimata kulturalo anda e edukacia. Ol obiektivurä čutine andre and-ol themutne strategije dikhen o buxläripen le akčesosqo k-e edukacia de tikne le čhavorrenqi, ama but andar lenqe na-i šerutne vaś ol čače nevoje le komuniteturenqe le rromenqe. E lipsa la infrastrukturaqi edukacionalo, ol manuśa kaj na-i dosta siklärdde kaś te keren buki le čhavorrenča kaj aven andar thana maj nasul haj e lipsa jekhe čače pokinimasqo tiknären but o impakto kadale mäsurenqo. Kadä ke, e lipsa le akčesosqi k-o ECEC vaś ol rroma si jekh pharipen kaj trebul dikhlo maj jekhto (maj šerutnes). Trebul jekh dikhipe andre čhutimasqo kaj te avel les o baräripen la infrastrukturaqo edukacionalo and-ol kovle komuniteturä, vazdipen lovenqo vorta vaś ol familie, o sikläripen le siklännenqo haj kampanii vaś o zanglipen anda o zoräripen le rigliimasqo de tikne k-e edukacia.
Kovlo lačhipen la edukaciaqo anglalškolutni haj ol servičii ECEC vaś ol rroma	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	O kovlo lačhiqe ECEC vaś ol rroma si jekh pharipen baro and-e Rominia, vi kana ol poličii themutne na dikhen les sar jekh šerutnipen haj pakän ke “na-i šerutno”. E lipsa varesave akciunenqi čače haj mäsurenqi lače si ke kadava pharipen na-i čhuto sämaqe, haj lesqo impakto opral o baräripen de tikne le čhavorrenqo rroma si zoralo haj inkerel but. Ande but komuniteturä rromenqe, ol servičii edukaciaqe anglalškolutni kaj si, si len jekh infrastruktura kaj na-i lači, siklärne kaj na-i dosta siklärdde haj resurse edukacionalo kaj agorden pen. Ol xurdelinä kaj si and-ol gava vaj k-o agor le gavenqo na-i len loxhärimata neve, haj ol materialurä siklärimasqe kaj trebun vaś o keripen le aktiviteturenqo edukacionalo lače na prä si. Maj but, ol siklärne kaj keren buki le čhavorrenča rroma na len jekh sikläripen spečifiko kaś te den anglal k-ol nevoje kadale čhavorrenqe haj kaś te keren jekh medio edukacionalo andre čhutimasqo haj vazdimasqo. O kovlo lačhipen la edukaciaqo anglalškolutni dukhavel čačes ol šajutnimata le čhavorrenqe te avel len jekh drom edukacionalo lačo. E lipsa le aktiviteturenqi edukacionalo kerde vaś ol metode andre čhutimasqe na-i lače vaś kadala čhavorre andar o dikhipe le šajutnimatenqo xakärimasqe haj sočialo k-o zaben and-o jekhto sikläripen. Kadava ververipen katar o astaripen barärel o risiko mukhlimasqo školutno palutno haj ingerel maj dur o čerko bango le avri čhudimasqo edukacionalo haj sočialo. And-ol poličii themutne de akanara, o pharipen le lačhimasqo la edukaciaqo anglalškolutni vaś ol čhavorre rroma na-i, niči and-e analiza, haj niči and-o keripen. Na-i mäsuri spečifiko vaś o lačharipen la infrastrukturaqo, o sikläripen

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					le siklärnenqo vaj o dikhipen le standardurenqo edukacionalo and-ol xurdelină kaj zan ol čavorre rroma. Sa kadă, e lipsa varesave datenqi vorta anda o lačhipen le servičienqo ECEC kerel phari e evaluară le pharimasqi haj o thodipen varesave lačharimatenqo čaće. Kadă ke, vi kana o pharipen si baro, o tikno lačhipen la edukaciaqo anglalškolutni vaš ol rroma si dino rigaŕe and-ol političi themutne, haj pakāl pes ke na-i šerutno. Si jekh nevoja sigo vaš o barāripen le programurenqo siklārmasqe vaš ol siklārne, te den love vaš e infrastruktura edukacionalo haj te dikhen o lačhipen le servičienqo ECEC vaš o dinipen jekhe astarimasqo lačo and-e edukacia vaš sã ol čavorre, vi ol čavorre le rromenqe.
Uči rata mukhimasqe školutno anglal o agoripen le le jekhtone siklārmasqo	Bare pharimata	na-i šerutno	kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	E uči rata le mukhimasqe školutno si jekh pharipen baro and-e Romīnia, dukhavindoj verver le čavorren andar ol komunitetură le rromenqe. Vi kana kadava fenomeno si prinžardo sar jekh baro pharipen and-o drom le akčesosoqo k-e edukacia, ol političi themutne dikhen e situacia sar “bišerutni”, haj ol mäsuri line na-i dosta haj lače vaš o anglaldikhipen le mukhlimasqo školutno de tikne. Ol šerutne kauze le školutne mukhlimasqe si o baro čororipen, e lipsa lovenqi anda o kinipen le lilenqo, dīlga droma ži k-ol škole haj e diskriminară savăça maren pen ol čavorre rroma k-e škola. But familie na den šerutnipen la edukaciaqe formalo andar e kauza ke ol terne andar e familia trebul te len rig k-o andipen le lovenqo and-e familia haj te pheren penqe bukă kheresqe. Akana, ol mäsuri kaj si vaš o maripen le školutne mukhlimasqo si, ama na-i dosta. Programură sar si “Škola palal škola” vaj “O dujto šajutnipen” si lače, ama na-i kerde butenqe and-ol komunitetură kovle. E lipsa jekhe čaće infrastrukturaqi, o tikno pokinipen la edukaciaqo and-ol gava haj ol čira siklārne siklārde te keren buki ande thana multikulturalo barāren o pharipen. Vi kana si obektivură haj stratežie themutne vaš o tiknāripen le mukhimasqo školutno de tikne, kadala si savremă šerutne vaš ol čaće nevoje le komuniteturenqe le rromenqe. Ol bariere strukturalo haj kulturalo kaj na mukhen le čavorren le rromenqe te agorden o jekhto siklārhipen na-i line and-o dikhipen. Maj but, na-i jekh lačo mekanismo dikhimasqo le progresurenqo and-o tiknāripen de tikne le školaqo, haj ol andre čutimata si butvar kerde p-ol kotora haj na-i lače. Kadă ke, e rata uči le školutne mukhlimasqi si jekh sigo pharipen kaj dukhavel o andre čutipen edukacionalo le čavorrenqo rroma. Trebul jekh liipen andre čutimasqo kaj te avel les vazdipen lovenqo vaš ol familie kovle, love and-e infrastruktura edukacionalo, programură siklārmasqe le siklārnenqe haj kampanii xakārmasqe vaš o vazdipen le šerutnimasqo la edukaciaqo de tikne haj kaj žal maj dur.
O mukhlipen de tikne le dujtone nivelosqo edukaciaqo	Bare pharimata	Phende, ama na-i dosta analizime	Si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	O mukhlipen de tikne le školaqo si jekh baro pharipen and-e Romīnia, dukhavindoj ververutnes le terne rromen haj avre grupuren kovle. Vi kana kadava pharipen si phendo and-ol stratežie haj ol lila themutne, na-i analize but kerde, haj ol mäsuri kerde ži akana na-i dosta vaš o maripen lačo le fenomenosqo. Ol šerutne kauze le mukhlimasqe de tikne le dujtone siklārmasqo si andar o baro čororipen, e lipsa jekhe vazdimasqi edukacionalo čači, ol bukă la familiaqe haj e diskriminară katar ol siklārne vaj katar ol kolegură. Ande but kazură, ol terne rroma si kovlārde te maj siklōn maj dur andar e kauza ke si godisarimata nasul anda e edukacia, e lipsa modelurenqi lače ande lenqe komunitetură haj e nevoja te len rig k-ol love le kheresqe. Vi kana si programură sar si “O dujto šajutnipen” haj mäsuri vazdimasqe materialo vaš ol familie kovle (misalăqe, burse sočialo vaj vazdimata vaš o drom), lenqo keripen si tikno haj na učarel ol nevoje savorre beneficiarenqe. And-ol thana gavutne haj kaj si k-o agor le forurenqo, e infrastruktura edukacionalo si butvar phari, haj o akčeso k-ol ličeură vaj škole profesionalo si pharo andar e kauza ke si dīlgo droma haj na-i soča te phiren. Ol obektivură kaj si and-ol stratežie edukacionalo le tiknārmasqe le školutne mukhlimasqo le dujtone siklārmasqo si kathe, ama na-i savremă šerutne vaš o konteksto specīfiko le terne rromenqo. Ol stratežie na len dosta ol bukă kulturalo haj lovenqe kaj si k-e baza le decīziaqi te mukhen e škola. Maj but, e lipsa varesave programurenqo lačharde haj jekh lačo mekanismo dikhimasqo, si ke ol progresură and-o maripen kadale fenomenosqo si tikne.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					Kadž ke, o mukhlipen de tikne le dujtone siklărimasqe si jekh pharipen phendo, ama na-i dosta analizime haj lino and-ol političi themutne. Trebul jekh liipen maj čutino andre, saves te avel les vazdipen materialo čačo, programură edukacionalo anda ol nevoje le terne rromenqe, o siklăripen le siklărnenqo and-ol felură andre čutimasqe haj kampanii xakărımasqe vaš o vazdipen le barvalımasqe la edukaciaqo k-o nivelo komunitaro.
O dujto siklăripen/vokacionalo siklăripen čhindo katar ol nevoje le bukăqe pjacaqo	Bare pharımata	na-i šeurtno	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	O dujto siklăripen haj o siklăripen profesionalo čhinde katar ol nevoje le bukăqe pjacaqe si jekh pharipen baro and-e Romınia, ama pakăl pes pa lenŋe ke “na-i šerutne” and-ol političi themutne, vi kana si nasul impakto opral o čhutipen andre le terne rromenqo haj avre grupurenqo kovle p-e pjaca la bukăqi. Kadava čhinipen kerel vi maj baro o čhudipen avri ekonomiko haj ingerel maj dur o čiklo le čorrırimasqo and-ol komunitetură maj si k-o agor le forurenqo. Ande but kazură, ol programură le dujtone siklărimasqe haj siklărimasqe profesionalo na-i kerde pala ol mangımata de akanara le bukăqe pjacaqe, haj ol zanglimata line katar ol siklărne na den len šajutnimata čače bukăqe. Ol programură školaqe si butvar pră zorale haj na daštil pes te aven thode and-e praktika, haj na-i thode pe sakodova drom le nevărımatenča tehnoloziqo haj ekonomiko. Kadaja situacia si maj zorali and-ol komunitetură kovle, kaj o akčeso k-ol resurse edukacionalo neve haj k-o siklăripen profesionalo lačo si ačhavdo. Maj but, o siklăripen profesionalo si dikhlo nasul katar ol terne haj lenqe familie, haj kadala si thode pašal ol bukăqe thana kaj pokinen pen čıra vaj tikne šajutnimata barărımasqe profesionalo. Kadava dikhıpen si zorărdo katar e lipsa konsilierenqi vokacionalo andar ol škole, kaj šaj te sikaven le ternenqe domenii bare mangımača p-e pjaca la bukăqi. Vi kana ol themutne strateziqe si len obiekıivură anda o siklăripen profesionalo haj o tiknăripen le šomažosqo maškar ol terne, kadala obiekıivură na-i savremă šerutne vaš ol nevoje le bukăqe pjacaqe lokalo haj ol čačımata le komuniteturenqo le rromenqe. Ol programură siklărimasqe si butvar kerde numaj opral, bi te avel pučhlo o sektoro privato haj bi te avel thodipen zaša ol bukă rezionalo kaj keren pen numaj opral. Ande sakodoja vremă, e lipsa le parteneriaturenqi maškar ol škole, ol zoră haj ol angažatoră tiknărel o lačhipen le intervencienqo. Kadă ke, o čhinipen le dujtone siklărimasqo haj le siklărimasqo profesionalo katar ol mangımata le bukăqe pjacaqe dukhaven ol šajutnimata le terne rromenqe te zan bukăŋe lači haj mišto pokindi. Trebul jekh reforma strukturime, kaj te avel la o nevărıpen le kurrikulaqo, o vazdipen le siklărimasqe profesionalo and-ol domenii mangle, o kerıpen bukăqo le angažatorenča lokalo haj o dinıpen servičienqo vaš e konsilieră vokacionalo, pala ol nevoje le ternenqe.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

O thodipen paruvdo le čhavorrenqo le rromenqe and-e edukacia spečialo	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	Jekh baro pharipen vaš o andre čhutipen le terne rromenqo haj avre grupurenqo kovle si o ververipen maškar o dinipen dujtone edukaciaqo haj siklărimasqo profesionalo haj ol mangimata le bukăqe pjacage. Vi kana ol themutne strateziq si len măsuri tiknărimasqe le šomažosqo maškar ol terne, and-e praktika kadala ačhen kotora haj na-i butvar thode paša o konteksto lokalo. Ol planură-kadro andar ol ličeură tehnoloziqo haj ol škole profesionalo ačhen vorta, čira bukănča siklăvimasqe praktiko haj biphanglimatenča čače le domenienča ekonomiko kaj barôn. Ol siklăvne rroma, čutine maj butvar ande kasave dromenqe edukacionalo, len daštisarimata kaj na den len čače šajutnimata bukăqe. Ol date Eurostat sikaven ke e rata le šomažosqi vaš ol terne andar ol komunitetură kaj si k-o agor le forurenqo ačhel maj bute de 20 punktură procentualo maj vazdini desar e media themutni, buki kaj si sikavel ke si jekh nevoja paruvimasqi strukturalo. Jekh aver buki phari si e lipsa le parteneriaturenqi kaj te zan maškar ol škole haj o medio privato. Kana aver iniciative punktualo sar si “škola dualo” sas len rezultatură lače, von si tiknărde zeografiko haj na učharen domenii kaj te čirden le ternen. And-ol komunitetură gavutne, kaj ziven but rroma, kasave programură na-i, buki kaj kerel o čhudipen avri vi maj baro. Sa kadă, o dikhipen sočialo nasul opral o siklăripin profesionalo – thodo thanenča bukăqe čira pokinde haj e lipsa le miškimasqi sočialo - kovlărel o alosaripen kasave dromenqo edukacionalo. E lipsa le pučhimasqi vokacionalo haj varesave kampanii phenimasqe palal o medio gavutno ingeren maj dur kadava pharipen. Kadă, vaš o barăripin le šerutnimasqo le dujtone siklărimasqo haj le siklărimasqo profesionalo, trebul jekh reforma p-o: • o nevăripin la kurríkulaqo haj o andre čhutipen le šajutnimatenqo dizitalo, • o buxlăripin le modelurenqo siklărimasqe dualo pan-ol parteneriatură angažatorenča lokalo, • o pučhipin vokacionalo de tikne vaš ol siklăvne andar ol kovle komunitetură, • o pokinipen varesave programurenqo kaj te den akčeso lačo k-ol stazii praktiko lače. Kasave măsuri daštil te parven e edukacia profesionalo pande jekh šajutnipen dino rigađe pande jekh instrumento čačo andre čhutimasqo pe pjaca la bukăqi.
---	----------------	--------------	------	------	--

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

E segregarã edukacionalo le siklõvnenqi rroma	Bare pharimata	Xakãrde, ama aãhavimatenãa	Si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i ãrutne	E segregarã le siklõvnenqi rroma and-o sistemo siklãrimasqo si jekh baro pharipen and-e Romĩnia, dukhavindoj zorales o akãeso sajekh k-e edukacia haj ingerindoj maj dur o avri ãhudipen soãialo le rromane komunitetaqo. Vi kana o fenomeno si prinzardo ande varesave lila haj themutne stratezie, lesqo xakãripen si aãhavdo, haj ol mãsuri kerde na-i dosta vaã o maripen kadale tiposqo diskriminarãqo sistemiko. E segregarã sikavel pes tala maj but forme, sar si: - Klase vaj ãskole rigaãe, dine neofĩcialo vaã ol ãhavorre rromenqe, butvar k-o agor, bi resursenqo edukacionalo ããe. - E segregarã and-ol ãskole, kaj ol siklãrne rroma si thode and-e klase “speãialo” ke phenel pes ke si len pharipen te siklõn, bi te aven len evaluare obiektivo. - O akãeso kaj na-i sajekh k-ol resurse, ol ãskole kaj ãan ol ãhavorre rroma si butvar bi bukãnqo haj siklãrnenãa bikalifikime vaj kaj na kamen. Vi kana e themutni kris na mukhel vorta e segregarã and-e edukacia, o keripen kadalaqo si pharo. Ol zorã lokalo haj maãkartune na dikhen dosta o fenomeno, haj ol kazurã segregarãqe si dikhle numaj opral (superfĩcialo). Si varesave iniciative, sar si ol programurã andre ãhutimasqe ãskolutno vaj o vakeripen le dadenãa, ama na-i kerde maj butenqe haj na dikhen ol kauze strukturalo le segregarãqe. Ande ol obiektivurã ãhutine and-ol stratezie edukacionalo, kadala si kathe, ama na-i savremã ãrutne. Na-i dosta mãsuri vaã o maripen vorta la segregarãqo, haj but programurã si maj but p-o formalo andre ãhutipen, bi te den jekh laãhi haj andre ãhutini edukacia vaã ol ãhavorre le rromenqe. E lipsa le siklãrimasqi le siklãrnenqi vaã e buki and-ol medii multikulturalo haj e lipsa le sankciunenqi vaã ol kazurã rodine segregarãqe tiknãren o progreso pe kadava drom. Kadã ke, e segregarã edukacionalo le siklõvnenqi rroma si jekh baro pharipen, ama numaj jekh paã xakãrdi haj lini pand-ol mãsuri kaj na-i dosta. O ããao dikhipen le ãskolenqo haj le salenqo klasaqe, e sankcionarã le praktikenqi kaj diskriminin, ol pokinimata and-e infrastruktura edukacionalo haj o siklãripen le siklãrnenqo trebul kerde vaã o keripen thanenqo edukacionalo andre ãhutimasqe, kaj te den ãajutnimata sajekh savorre siklõvnenqe, bi te inkerel pes konto la etniaãar.
Baro alosaripen le sistemasqo edukacionalo, buki kaj ingerel k-o thodipen le siklõvnenqo rroma vaj avre siklõvnenqo kovle and-ol thana edukacionalo ãira laãhe	Bare pharimata	Dikhle, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i ãrutne	O alosaripen kaj barõl le sistemasqo edukacionalo, kaj ingerel k-o thodipen le siklõvnenqo rroma vaj avre siklõvnenqo kovle and-ol institucie siklãrimasqe kaj na-i laãhe, si jekh baro pharipen and-e Romĩnia. Vi kana o pharipen si dikhlo haj analizime ande varesave studii haj stratezie edukacionalo, ol mãsuri kerde na-i dosta vaã o tiknãripen le ververimatenqo kaj si, haj ol obiektivurã thode na-i savremã ãrutne vaã o ãããipen le komuniteturenqo kovle. O sistemo siklãrimasqo si kam alosarimasqo, thodindoj akãento baro p-o laãhipen akademiko desar k-o laãho akãeso haj andre ãhutimasqo k-e edukacia. Kadava fenomeno ingerel k-e segregarã le siklõvnenqi kaj aven andar medii kovle (nasul), vi le siklõvnenqi rroma, and-ol ãskole resursenãa ãira, kovli infrastruktura haj siklãrne kaj na-i but laãhe. Kadala ãskole, butvar kaj si k-ol gava vaj k-o agor le gavenqo, na daãtin te den jekh laãhi edukacia, buki kaj ingerel maj dur ol bukã kaj na-i sajekh haj o soãialo avri ãhudipen. Jekh aver buki kaj lel rig kadale edukaciaãe si e proãedura andre ãamasqi haj zumavimasqi vaã o akãeso k-ol liãeurã haj ãskole profesionalo. Ol siklãrne kaj aven andar medii kovle, kaj na len vazdipen edukacionalo ããao haj resurse kaj trebul len, si len ãajutnimata tikne te ãan ande institucie siklãrimasqe but laãhe. Kadã, kadala si biãhalde karing ãskole “dujtone vastesqe”, kaj na den

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					Šajutnimata čaće barimasqe profesionalo vaj te siklõn vi maj dur. Vi kana si obiekktivurã and-ol strategje dukacionalo kaj dikhen o čacipen haj o andre čhutipen and-e edukacia, kadala si kerde numaj jekh rig haj na len ol kauze strukturalo le alosarimasqe. Ol programurã vazdimasqe sar si ol burse soćialo vaj ol programurã lačharimasqe, na-i dosta mišto pokiinde vaj line pala o dinipen le akćesosqo čačo k-ol lačhe škole. Maj but, e lipsa varesave mäsurenqi sistematiko dikhimasqe haj lačharimasqe le ververimatenqe dukacionalo maškar ol škole gavutne haj kodola andar ol forurã pharären e problema. Kadã ke, o alosaripen le siklãrimasqe sistemasqo zorãrel o avri čhudipen le siklõvnenqo rroma haj kodolenqo kaj si andar thana nasul, pand-o thodipen kadalenqo ande škole maj nasul. Trebul jekh reforma kaj te vazdel o čacipen and-e edukacia pand-o dinipen resursenqo lačhe vaš ol škole andar ol komuniteturã kovle, o lačharipen le siklãrimasqo haj o keripen mäsurenqo kaj te den jekh xulavipen čačo le šajutnimatenqo dukacionalo.
Akćeso tikno k-e edukacia dujtone-šajutnimasqo, edukacia bare manušenqi, haj siklãripen pe sã o živipen	Bare pharimata	Phende, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	Jekh aver buki šerutni vaš o ingeripen maj dur le avri čhudimasqo soćialo si e lipsa varesave mekanismurenqo kaj zan edukaciaqe vaš o dujto šajutnipen siklãrimasqo haj siklãrimasqo maj dur, kaj si kerde kaš te vazden vi le ternen kaj mukhle e škola de tikne, ama vi le bare manušen kaj na agorisarde čiklurã šerutne studienqe. Pala o INS, e rata le mukhlimasqi de tikne le školaqi maškar ol terne rroma si maj bari de 60%, kana e media themutni si kam de 15%, buki kaj sikavel jekh ververipen strukturalo but baro. Ol programurã kaj si le “dujtone šajutnimasqe” si len jekh tikno učharipen haj na den anglal k-ol ververimata le komuniteturenqe le rromenqe kaj si kovle. Ande but gava, kadala programurã na-i, haj anda kadaja ol manuša kaj kamen te zan trebul le phiren deša kilometrurã, buki kaj na šaj kerel pes anda ol familie kaj si but čorrore. Maj but, e kurrikula haj ol felurã pedagožiko labãrde na-i kerde pala ol nevoje le manušenqe, buki kaj kerel jekh vazdino nivelo mukhlimasqo školutno haj kovlãripen. O pharipen si barãrdo katar o alosaripen ženeralo le sistemasqo dukacionalo, kaj ingerel le čavorren andar ol medii kovle karing škole resursenča tikne haj siklãrne kovle. Kadava čhutipen and-ol institucie kaj na-i prã lačhe tiknãrel ol dikhimata palutne k-o akćeso programurenqe dukacionalo čaće. E lipsa pučhimasqi ženutni haj le vazdimasqo ložistiko (drom, materialurã dukacionalo, burse) zorãrel o avri čhudipen. K-o nivelo strategjiko, vi kana ol lila politikenqe publiko prinžaren o šerutnipen la edukaciaqo savorro živipen, ol obiekktivurã phende na-i inkerde katar o pokinipen kaj na-i dosta haj na len ol bariere strukturalo. Ol programurã lačharimasqe, ol burse soćialo vaj ol iniciative vaš o tiknãripen le ververimatenqo gavutne-forutne si kerde p-ol kotora haj bi te avel jekh dikhipen sistematiko le impaktosqo. Kadã ke, e lipsa le čaće akćesosqi k-e edukacia vaš o dujto šajutnipen haj k-ol programurã angle siklãrimasqe inkerel jekh čerko bango le avri čhudimasqo vaš ol rroma haj aver manuča andar grupurã kovle. Ol reforme kaj trebul kerde si len vi: • o buxlãripen žeografiko haj dizitalo le programurenqo “o dujto šajutnipen”, • o thodipen la kurrikulaqo pala o profilo živimasqo haj bukãqo le manušenqo, • pokinipen ažukerimasqo vaš o vazdipen ložistiko haj burse, • o savremã dikhipen le progresosqo haj o lačharipen le ververimatenqo maškar o gav haj o foro. Jekh kasavo liipen paruvela e edukacia pa sã o živipen ande jekh instrumento čačo le palem liimasqo le ververimatenqo soćialo haj ekonomiko.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

O tikno akceso k-o siklärpen online haj siklärpen durärdo haj vazdipen vaš kadaja buki and-o kazo le phandavimasqo le školenqo haj o siklärpen profesionalo, kadä sar sas kana sas e pandemia koronavirus	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	O akceso tikno haj o vazdipen kaj na-i dosta vaš o siklärpen online haj durärdo and-o kazo le phandavimatenqo le školenqo, kadä sar sas kana sas e pandemia COVID-19, si jekh pharipen baro and-e Romiña, kaj dukhavdäs ververutnes le čavorren andar ol komuniteturä le romenqe haj aver grupurä kovle. Vi kana kadava pharipen si dino rigaše and-ol političi themutne haj pakäl pes ke “na-i šerutno”, o čäčipen sikavel ke o impakto opral e edukacia kadale čavorrenqi si baro haj inkerel but. Kana sas e pandemia, o paruvipen karing e edukacia online inkaldäs avri o ververipen digitalo haj ol bukä kaj na-i sajekh and-o akceso k-e edukacia. But čavorre andar ol komuniteturä kovle, maj but rroma, na-s les akceso k-ol bukä digitalo (tablete, laptopurä) vaj jekhe koneksiunäše lači k-o interneto. Ande but kazurä, ol familie na-s len vazdipen and-o labärpen la tehnoloziäqo, buki kaj čudäs avri le čavorren andar o proćeso edukacionalo.
					E lipsa varesave programurenqi vazdimasqe čäće ingerde jekhe barärimaše la školutne mukhlimasqo haj jekh zorärimasše le ververimasqo edukacionalo. Ol siklövne rroma haj aver čavorre andar thana nasul, kaj inkerenas školašar vaš o vazdipen edukacionalo vorta, sas ol maj dukhavde. Maj but, ol siklärne na-s dost de siklärde kaš te len ol metode siklärimasqe k-o medio online, haj ol bukä digitalo na-s dosta haj na-s pala ol nevoje spećifiko kadale čavorrenqe. And-ol političi edukacionalo de akanara, o pharipen le akćesosqo k-o siklärpen online haj durärdo na-i lino čäćes. Na-i mäsuri vorta vaš o dinipen le siklövnenqo kovle ekipamentururä digitalo vaj vaš o siklärpen le siklärnenqo and-o labärpen le neve tehnolozienqe. Sa kadä, na-i jekh mekanismo themutno dikhimasqo vaj vazdimasqo le rigliimasqe le čavorrenqe andar ol komuniteturä dine rigaše and-ol situacii phare. Kadä ke, e pandemia COVID-19 inkaldäs avri ol kovlimata le sistemasqe edukaciano rumunikano, haj o akceso tikno k-o siklärpen online dukhavdäs zorales ol komuniteturä le romenqe haj aver grupurä kovle. Si šerutnes te barären pen političi proaktivo kaj te keren o dinipen resursenqo tehnoloziķo le siklövnenqe, o siklärpen le siklärnenqo haj o keripen varesave stratezienqo edukacionalo digitalo andre čhutimasqe vaš o anglaldikhipen le avri čhudimasqo edukacionalo ande sakasave situacie.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

O tikno nivelo daštisarimatenqo dizitalo haj šajutnimatenqo haj tikne šajutnimata vaš lenqo barāripen maškar ol siklōvne	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	O tikno nivelo le daštisarimatenqo dizitalo haj vi le šajutnimatenqo tikne barārimasqe kadalenqo maškar ol siklōvne, si jekh baro pharipen and-e Romīnia. Vi kana anda kadaja buki pakāl pes ke “na-i šerutni” and-ol poliṭiṭi themutne haj na lel māsuri čače, laqo nasul impakto opral o dizitalo andre čhutipen haj le šajutnimatenqo vaš o andre čhutipen pe pjaca la bukāqi si zoralo. And-o konteksto jekhe soṭietetaqo kaj si maj dizitalo, ol šajutnimata dizitalo si šerutne vaš o baxtāripen edukacionalo haj profesionalo le siklōvnenqo. Vi kadā, but siklōvne, maj but kodola andar ol komuniteturā kovle, sar si ol rroma, na len jekh siklāripen čačo vaš kadava domenio. Kadaja buki si andar maj but faktorā: • E lipsa le akčesosqi k-ol dispozitive dizitalo haj o interneto and-ol medii kovle. • E lipsa le siklānnenqi kalifikime vaš o siklāripen le šajutnimatenqo dizitalo. • E absenca jekhe programaqi školutni čači kaj te avel la o siklāripen dizitalo ande savorre čiklurā siklārimasqe. Maj but, ol bukā thanesqe kaj na-i sajekh dukhaven o pharipen. And-ol gava, e infrastruktura dizitalo si kovli, haj ol škole na-i len laboratorurā informatikaqe vaj resursenqe edukacionalo neve. Sa kadā, but škole na-i len šajutnimata dizitalo sar rig andre čhutini le pročesosqi siklārimasqo, haj ol siklōvne na-i zorārde te barāren daštisarimata praktiko and-o labāripen la tehnoložiaqo. Vi kana ol strategije themutne and-e edukacia si len objektivurā ženeralo phangle le alfabetizarāṭar dizitalo, kadala si čira kerde pala ol nevoje specifikio le grupurenqe kovle. Na-i progrmurā vaš o barāripen le šajutnimatenqo dizitalo vaš ol siklōvne andar ol komuniteturā kovle vaj māsuri kaj te vazden o andre čhutipen kadalenqo and-e ekonomia dizitalo. Kadā ke, ol nivelurā tikne daštisarimatenqo dizitalo haj e lipsa le šajutnimatenqi barārimasqe ande kadava domenio si jekh bariera bari vaš ol siklōvne, maj but vaš kodola andar ol komuniteturā kovle. Trebul jekh strategia themutni andre čhutimasqi kaj te avel la pokinimata and-e infrastruktura dizitalo vaš ol siklōvne haj akčeso čačo k-ol resurse tehnolojiko.
Tikno nivelo daštisarimatenqo haj šajutnimatenqo dizitalo haj šajutnimata tikne vaš lenqo barāripen maškar ol bare manuša	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	O tikno nivelo le daštisarimatenqo haj šajutnimatenqo dizitalo, haj vi ol šajutnimata tikne barārimasqe kadalenqo maškar ol studenturā, si jekh baro pharipen and-e Romīnia, impaktoča vorta opral o šajutnipen la populaciaqo manušenqi bare te thol pes k-ol mangimata la pjacaqe bukāqi haj te len rig k-e dizitalo soṭieteta. Vi kana pa kadava pharipen phenel pes ke “na-i šajutno” haj na-i māsuri čače and-ol poliṭiṭi themutne, haj lesqe efekturā nasul opral o andre čhutipen ekonomiko haj sočialo si bare. Jekh pročento šerutno andar e populacia le bare manušenqi andar e Romīnia, vi le komuniteturenqi kovle sar si ol rroma, si les šajutnimata dizitalo kovle vaj na-i. Kadaja situacia si o rezultato maj bute bukānqo: • E lipsa le programurenqi siklārimasqe dizitalo vaš ol bare manuša, maj but and-e komuniteta. • Ol love phangle k-o kinipen dispozitivurenqo dizitalo haj o akčeso k-o interneto, kaj kovlārel o rigliipen le manušenqo lovenča čira. • E lipsa le xakārimasqi le šerutnimasqo le šajutnimatenqo dizitalo vaš o sagesutno živipen vaš o žaben k-e buki.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					E pandemia COVID-19 inkaldās avri kadala xīvā, bute manušen avindoj len pharimata te labāren e tehnoloģia vaš ol aktiviteturā sar si e škola online vaš ol čavorre, o liipen le servičienqo publiko dižitalo vaj o arakhipen jekhe bukāqe thanesqo. K-ol gava haj ol thana kaj si k-ol riga le forurenqe vaj le gavenqe, o pharipen si maj baro andar e kauza ke na-i infrastruktura haj ol programurā alfabetizarāqe dižitalo. Ol političi themutne anda e edukacia le bare manušenqi na lel dosta ol dižitalo šajutnimata. Vi kana si iniciative sar si ol projekturā pokinde andar love europāno, kadala na-i vazdine dosta haj na prā aresen k-ol grupurā kovle. Na-i jekh strategija lači kaj te avel la parteneriaturā maškar ol zorā, organizacie neguvernamentalolo haj o sektoro privato kaš te del šajutnimata siklārimasqe dižitalo kaj inkeren but. Kadā ke, o tikno nivelo šajutnimasqe dižitalo maškar ol bare manuša si jekh bari bariera and-o drom le andre čhutimasqo ekonomiko haj sočialo and-e sočieteta dižitalo. Si jekh nevoja sigo te barāren pen političi kaj te vazden o siklāripen dižitalo le manušenqo pand-ol programurā putarde haj bilovenqo, pokinimata and-e infrastruktura dižitalo haj kampanii xakārimasqe anda o šerutnipen kadale šajutnimatenqe.
--	--	--	--	--	--

Buki

Pharimata haj kondicie	Semnifikacia:	Arakhlo katar e strategija:	Māsuri phenimasqe:	Cinte phende:	Bukā anda o keripen STKR šerutne vaš o pharipen:
Pharo akčeso k-ol servičii publiko le pherdimasqe la bukāqe zorāqo vaj o kovlo lačhipen kadalenqo	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	O akčeso tikno k-ol servičii publiko le pherdimasqe le bukāqe zorāqo haj o kovlo lačhipen kadalenqo si bare pharimata and-e Romīnia, dukhavindoj maj but ol grupurā kovle, sar si ol rroma haj ol manuša andar ol komuniteturā agorutne. Vi kana kadava pharipen si phendo and-ol strategije themutne, lesqi analiza si kerdi numaj opral, haj ol māsuri kerde na-i dosta kaš te lačhardōl o akčeso haj o lačhipen kadale servičienqi. Ol servičii publiko le pherdimasqe le bukāqe zorāqo, sar si ol azencie žudečāno haj lokalo vaš o pherdipen le bukāqe zorāqo, si but šerutne vaš o vazdipen le manušenqo kaj roden penqe buki. Vi kadā, vaš ol komuniteturā kovle, o akčeso kadale servičienqe si butvar tiknārdo maj bute faktorenθar: - E lipsa zanglimatenqi haj xakārimasqi anda o isipen le servičienqo publiko le pherdimasqe le bukāqe zorāqo. - Bariere administrativo, sar si ol lila kaj trebun vaš o liipen - E diskriminarā haj ol bage gogārimata andar ol institucie publiko kovlāren le rromen te labāren kadala servičii. - E lipsa le programurenqi zenutne kaj te den anglal le nevojenqe spečifiko le grupurenqe kovle. O lačhipen kadale servičienqo si, sa kadā, tikno. Ande but kazurā, ol azencie le pherdimasqe le bukāqe zorāqo den programurā standardizime kaj na-i kerde pala ol čačimata le pjacaqe bukāqe vaj ol šajutnimata haj ol nevoje le beneficiarenqe. O siklāripen profesionalo dino pand-e kadala servičii si butvar tiknārdo numaj varesave domenienqe kaj na-i palal ol mangimata la ekonomiaqe d-akanara. O dikhpen haj e evaluarā le impaktosqi kadale servičienqe si, sa kadā, kovle, buki kaj kerel pharo lenqo lačharipen. Ol objektivurā čhute and-ol strategije themutne le pherdimasqe le bukāqe zorāqo si kathe, ama na-i savremā šerutne vaš ol grupurā kovle. Ol programurā kaj si, sar si ol cirdimata vaš ol angažatorā kaj anen manušen kovle, si kerde kana haj kana haj na-i vazdine čačes. Sa kadā, so māsuri kaj na-i dosta vaš o liipen le pharimatenqo strukturalo kaj tiknārel o rigliipen le rromenqo p-e pjaca la bukāqi, sar si e lipsa la edukaciaqi vaj le kalifikarenqi čače. Kadā ke, o akčeso ačhavdo haj o kovlo lačhipen le servičienqo publiko le pherdimasqe la bukāqe zorāqo si jekh baro pharipen and-o drom le andre čhutimasqo ekonomiko le grupurenqe kovle. Trebul jekh reforma kadale servičienqi, vi programurā zenutne, o tiknāripen le barierenqo administrativo, o siklāripen la manušenqo vaš o maripen

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					La diskriminarāqo haj o keripen parteneriatorenqo le angažatorença lokalo vaš o dinipen čaće šajutnimatenqo vaš o liipen bukāqo.
Ol terne kaj na-i len buki haj na zan nijekhe programosθe edukacionalo vaj siklārimasθe profesionalo (NEET)	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	Kaj si kathe, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	Ol terne NEET (kaj na-i len buki, na zan jekhe programosθe edukacionalo vaj siklārimasθe profesionalo si jekh baro pharipen and-e Romīnia, dukhavindoq maj but ol grupurā kovle, vi le terne rromen. Vi kana kadava pharipen si phendo and-ol poliči themutne, lesqi analiza na-i dosta, haj ol māsuri line vaš o maripen le fenomenosqo si tikne haj na-i lače. E Romīnia si la jekh andar ol maj bare proçenturā ternenqe NEET andar e Europāno Uniunā, buki kaj sikavel ol pharimara savença maren pen kadala and-o nakhipen katar e edukacia k-e pjaca la bukāqi vaj and-o liipen le šajutnimatenqo vaš o siklāripen profesionalo. Maškar ol faktorā kaj len rig kadale situaciaθe si vi: • E lipsa le kalifikarenqi čaće, kerde katar o mukhlipen de terne la školaqo vaj jekhe sistemasθar edukacionalo kaj na-i palal ol mangimata le bukāqe pjacaqe. • O avri čhudipen soćialo haj ekonomiko, maj but vaš ol terne andar ol komuniteturā agorutne, sar si ol rroma. • E lipsa le programurenqi zenutne, sar si o pučhipen vokacionalo vaj ol programurā mentoratosqe, kaj šaj te vazden le ternen te arakhen penqe jekh than p-e pjaca la bukāqi. • O pharo akćeso k-o drom haj e infrastruktura pharārel le ternen katar ol gava te len rig k-ol programurā siklārimasqe vaj te lel jekh than bukāqo. Vi kana si stratezie haj themutne programurā kaj dikhen le zenen NEET, sar si ol iniciative pokinde andar love europāno (misalāqe, e Garancia vaš o ternipen), o keripen lenqo na-i sajekh, haj o impakto lenqo si tikno. Ol programurā si butvar phares te aven line andar e kauza le lilenci vaj na-i kerde palal ol nevoje speciřiko le grupurenqe kovle. Ol obietivurā le stratezienqe themutne, vi kana si mišto kerde, na-i savremā šerutne vaš ol terne NEET. E lipsa la koordonarāqi maškar ol institucie haj ol resurse kaj na-i dosta si ke kadala iniciative na keren paruvimata bare. Maj but, na-i jekh lačo sistema vaš o dikhipen le progresosqo le ternenqo kaj mukhen o programo NEET haj keren o nakhipen karing e edukacia, siklāripen profesionalo vaj liipen bukāqo. Kadā ke, o pharipen le ternenqo NEET si jekh baro, haj trebul jekh liipen andre čhutimasqo haj multisektorialo. Trebul poliči proaktivo kaj te avel len programurā vazdimasqe zenutne, parteneriaturā le angažatorença vaš o dinipen stazienqo haj thanenqo bukāqe, pokinimata and-o siklāripen profesionalo haj e infrastruktura lači vaš ol terne andar ol komuniteturā gavutne haj agorutne.
Pharo akćeso k-o (palem) kalifikarā, siklāripen savorro živimasqo hai o barāripen le šajutnimatenqo	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	O akćeso pharo k-e (palem)kalifikarā, o siklāripen savorro živipen haj o barāripen le šajutnimatenqo si jekh baro pharipen and-e Romīnia, bukānça vorta opral o andre čhutipen ekonomiko haj soćialo la populaciaqo, maj but le grupurenqo kovle, vi le rromenqo. Vi kana kadava pharipen si phendo and-ol poliči themutne, lesqi analiza si kerdī numaj opral, haj ol māsuri line si cīra haj na-i dosta vortārde. Ande jekh konteksto ekonomiko haj soćialo kaj sa paruvdōl, o siklāripen pe savorro živipen haj o sa baripen le šajutnimatenqo si but šerutne vaš o keripen palal ol mangimata le bukāqe pjacaqe haj o anglaldikhipen le avri čhudimasqe soćialo. Vi kadā, e Romīnia marel pes jekhe tikne rigliimaça la populaciaqo bari k-ol programurā siklārimasqe haj palemkalifikarā. Ol šerutne kauze si len: • E lipsa le akćesosqi k-ol šajutnimata (palem)kalifikarāqe and-ol gava haj ol thana agorutne, kaj e infrastruktura edukacionalo si cīra barārdi. • Ol but love vaš ol programurā siklārimasqe kovlāren le manušen kaj si len cīra love te len rig kadalenθe. • E lipsa le žanglimatenqi haj o xakāripen anda ol lačhimata le siklōvimasqe maj dur, maj but k-ol žene andar ol komuniteturā kovle.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					• Šajutnimata siklărimasqe ačhavde, kaj na-i pe sakodova drom le mangimatença d-akanara la pjacaqe bukăqe.
					Ol themutne programură, sar si kodola pokiinde andar love europăno vaš e palemkalifikară vaj vazdipen vaš o siklôvîpen maj dur, si, ama o keripen lenqo na-i sajekh haj si la tikno impakto. Maj but, but andar kadala iniciative na-i dosta kerde palal ol nevoje zenutne le beneficiarenqe, haj o proçeso le lilenqo pharo kovlărel o rigliipen. Maj but, e lipsa le mekanismurenqi dikhimasqe haj e evaluară le rezultaturenqi le programurenqi siklărimasqe tiknărel o šajutnipen le zorănqo te lačharen o keripen lačhes kadalenqo. Ol obiekktivură thode and-ol strategije si mišto kerde, ama na len vorta ol pharimata savença maren pen ol grupură kovle. Ande but kazură, ol programură si zeneralo haj na den vazdipen zenutno vaš kodola kaj si len bare pharimata and-o liipen le siklărimasqo haj le barărimasqo le šajutnimatenqo. Konkluzia: O akçeso tikno k-e (palem)kalifikară, siklăripen savorro živipen haj o barăripen le šajutnimatenqo si jekh pharipen baro and-o drom le andre čhutimasqo ekonomiko haj soćialo. Trebul jekh dikhîpen maj andre čhutino, kaj te avel les o barăripen la infrastrukturaqo edukacionalo and-ol thana kaj si k-ol agora le gavenqe, o dinipen programurenqo bilovenqe vaj pokiinde, kampanii xakărimasqe vaš o vazdipen le lačhimatenqo le siklărimasqe savorro živipen haj o keripen varesave programurenqo dikhimasqe vaš e avaluară haj o lačharipen la impaktosqo kadale programurenqo.
Diskriminară p-e pjaca la bukăqi katar ol angažatoră	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	E diskriminară pe pjaca la bukăqi katar ol angažatoră si jekh baro pharipen and-e Romînia, dukhavindoj maj but grupură kovle sar si ol rroma, ol zuvlă haj ol manuša nasfalimatença. Vi kana kadava pharipen si phendo ande verver lila haj strategije themutne, e analiza kadalesqi na-i dosta, haj ol măsuri kerde si cîra, haj na daştin te keren efektură kaj trebun vaš o mudaripen la diskriminarăqo sistemiko. Pe pjaca la bukăqi, e diskriminară sikavdôl panda: • O refuzo te des varekas buki ke si motivo etniaqo vaj andar o sekso, b te aven motivură obiektivo haj kaj daştîl te dikhen pen. Ol angažatoră ingeren maj dur butvar bange godisarimata anda ol komunitetură le rromenqe, haj thon len paša e lipsa la edukaciaqi vaj o barikanipen. • Kondicie bukăqe kaj na-i sajekh vaš ol butărne andar ol grupură kovle, kaj len maj cîra love, aver maren penqe joko lenŋar vaj si čhudine avri katar ol šajutnimata vazdimasqe. • O čhudipen avri andar ol proçesură alosarimasqe, pand-o labăripen varesave kriterienqe andre čhutimasqe vaj pand-o dinipen rigaŋe le politikenqe andre čhutimasqe and-ol akharimata le manušenqe te aven k-e buki. Vi kana e kris kontra la diskriminarăqi phenel vorta ke na mukhel nijekh forma diskriminarăqi pe pjaca la bukăqi, o keripen kadalaqo si kovlo. O Konsilio Themutno vaš o Maripen la Diskriminarăqo (CNCD) lel cîra rovimata vaš ke ol viktime la diskriminarăqe vaj na prinžaren penqe xakaja, vaj ke daran sosŋar avela te kerena rovimata. Ande sakodoja vremă, e lipsa varesave mekanismurenqi lačhe dikhimasqe le praktikenqe alosarimasqe haj dinimasqe bukăqo si ke e diskriminară ačhel bari. Ol măsuri kaj si anda o maripen la diskriminarăqo si, ama kadala na-i dosta. Ol programură kaj dikhen o vazdipen le andre čhutimasqo pe pjaca la bukăqi, sar si ol cîrdimata lovenqe vaš ol angažatoră vaj ol programură siklărimasqe profesionalo, na-i kerde çaçes kaj na dikhen vorta o dinipen rigaŋe le barierenqo kaj diskriminin. Maj but, ol obiekktivură strategiko d-akanara na-i šerutne vaš o maripen le stereotipurenqo haj le bange gogărimatenqo kaj bešen k-e baza la diskriminarăqi. Konkluzia: E diskriminară pe pjaca la bukăqi si jekh baro pharipen and-o drom le andre čhutimasqo soćialo haj ekonomiko le grupurenqo kovle, maj but le rromenqe. Trebul te avel kerdi but mišto e kris kontra la diskriminarăqi, khethanes kompaniença xakărimasqe vaš ol angažatoră, o dikhîpen le praktikenqo

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					alosarimasqe haj o keripen programurenqo kaj vazden o sajekhipen šajutnimenqo haj o ververipen k-o bukăqo than.
Risko vaš ol rromnă haj ol čheja andar	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	O risiko kaj ol rromnă haj ol zuvlă andar ol thana nasul te aven thodine k-o trafiko manušenqo haj le prostituciaqo zorăča si jekh baro pharipen and-e Romînia. Vi kadă, si thodo, došales

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

thana nasul te aven line te aven trafikime haj thode zorăça te keren prostitucia					„ke na-i šerutno” and-ol polići thmutne haj na lel măsuri čaće vaš o anglaldikhipen haj maripen. E lipsa jekhe liimasqi sistematiko haj varesave intervencienqe specífico kerel kaj kadava kovlipen te inkerel, thodindoj and-o pharipen o živipen le rromnăno haj le čhejanqo. Ol rromnă haj ol čheja andar ol komunitetură agorutne maren pen bare čorrormaça, o avri čhudipen soćialo haj lipsa šajutnimatenqi edukacionalo haj ekonomiko. Kadala faktoră thon len ververutnes k-o risiko trafikosqo manušenqo haj eksploatară. E lipsa le akčesosqi jekhe edukaciađe lači haj o mukhlipen de tikne la školaqo si ke but andar lenđe na daštın te vazden penqe jekh zoralo avutnipen, buki kaj kerel len kovle k-ol recele trafikosqe manušenqe. Maj but, ol bariere kulturalo haj e diskriminară barăren kadava pharipen. Ol čheja rromnă si butvar thode varesave praktikenđe tradicionalo kaj tiknăren lenqo vestipen haj o akčeso k-e edukacia, sar si ol prandimata de tikne vaj zorăça. Kadala praktiçi, xamime la lipsaça le servićenqi vazdimasqe soćialo haj le lače intervencienqe, barăren o risiko kaj kadala te aven akharde vaj trafikime vaš e eksploatară seksualo vaj la bukăqe le zorăça. Vi kana e Romînia si la jekh kadro krisaqo kontra le trafikosqi manušenqe, o keripen kadalesqo si kovlo and-ol agorutne komunitetură. Na-i programură specífico vaš o anglaldikhipen le trafikosqo maşkar ol čheja haj ol rromnă, haj ol serviçi vazdimasqe vaš ol viktime le trafikosqe na-i dosta. Maj but, ol kampanie xakărimasqe haj phenimasqe si ke kadala komunitetură na zanen anda ol riskură haj ol mekanismură arakhimasqe kaj si. O risiko vazdino kaj ol rromnă haj ol čheja andar ol thana kovle te aven thode k-o trafiko manušenqo haj le prostituciaqo zorăça trebul jekh sigo atencia haj jekh liipen andre čutino. Trebul o keripen varesave programurenqo anglaldikhimasqe pand-e edukacia, vazdipen ekonomiko vaš ol familie kovle, serviçi kaj daštın te aven line haj kampanii xakărimasqe and-ol komunitetură dine rigađe. Ande sakodoja vremă, ol zoră trebul te dikhen haj te zan aktivo and-ol kazură eksploatarăqe haj trafikosqe, dinindoj arakhipen haj palem čutipen andre vaš ol viktime.
Bariere haj bukă kovlărimasqe and-o drom le pherdimasqo le bukăqe zorăqo (sar si o vunzilipen, ol cîra love katar e buki desar ol love katar o soćialo)	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	Ol bariere haj ol bukă kovlărimasqe le pherdimasqe le bukăqe zorăqo, sar si o vunzilipen haj ol cîra love katar e buki desar ol lačhimata soćialo, si jekh baro pharipen and-e Romînia, maj but vaš ol grupură kovle, vi ol komunitetură le rromenqe. Vi kadă, kadava pharipen si thodo sar „kaj na-i šerutno” and-ol polići thmutne haj na-i niçi and-ol intervencie guvernamentalno, vi kana si les impakto ekonomiko haj soćialo nasul. Ol šerutne bariere kaj kovlăren e angažară si: - Cîra love andar e buki: But manuša andar ol komunitetură agorutne, vi ol rroma, si len akčeso numaj thanenđe bukăqe nasul pokinde, maj but and-ol sektorură informalno, bi lilenqo bukăqe haj arakhipen soćialo. Kadă ke, ande but kazură, ol love line si maj cîra desar kodola andar e asistenca soćialo, buki kaj kerel kaj e angažară te avel jekh šajutnipen kaj na-i pră şukar. - Vunzilipen: Ol familie kovle si butvar astarde ande jekh čerko nasul le vunzilimasqo, haj len vunziles informalno vaj len vunziles kaş te den maj but parpale but maj but kaş te učharen penqe nevoje bazutne. Kadaja situacia tiknărel lenqo phiripen ekonomiko haj kovlăren len te maj roden penqe bukăqo than andar e kauza ke na-i siguro haj si kovli lenqi situacia lovenqi. - E lipsa le vazdimasqi vaš o nakhipen karing e pjaca la bukăqi: Na-i dpsta programură kaj te vazden o andre čutipen le manušenqo kovle pe pjaca la bukăqi, sar si o pokinipen le bukăqe thanenqo, o pučhipen and-e kariera vaj o lokhăripen le akčesosqo k-ol kalifikăre čaće. - Ol love thode paşa o pherdipen la bukăqe zorăqo: Vaš ol manuša andar ol komunitetură agorutne, ol love dromesqe, ol lače gada k-o than le bukăqo haj e lipsa la infrastrukturaqi vazdimasqe (misalăqe, ol serviçi arakhimasqe le čhavorenqo) si bariere maj but and-o liipen haj o inkeripen jekhe bukăqe thanesqo. Akana, ol polići thmutne le pherdimasqe le bukăqe zorăqo na len specífico kadale bariere. Ol strategie si kerde p-ol măsuri ženeralno bi te len and-o dikhipen ol nevoje specífico le grupurenqe kovle. Sa kadă, si jekh lipsa analizenqi kerde sastes le impaktosqi le lovenqi cîra opral ol

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					decizie liimasqe bukăqe haj măsuri čaće vaš o keripen le pherdimasqo le bukăqe zorăqo maj šukar desar te bazin pen p-o vazdipen soćialo.
					Ol bariere ekonomiko haj soćialo, sar si ol cira love, o vunzilipen haj ol love anda e buki, kovlăren o liipen bukăqo maškar ol grupură kovle, vi ol rroma. Trebul jekh liipen andre čhutino, kaj te avel les măsuri vazdimasqe vaš o nakhipen karing e pjaca la bukăqi, pokinimata vaš o pherdipen la bukăqe zorăqo, programură siklărimasqe haj političi kaj te den salarii laće haj jekh arakhipen soćialo čačo vaš kodola kaj na-i len jekh than bukăqo formalo.
E lipsa le măsurenqi aktivarăqe, le vazdimasqe vaš o o pherdipen la bukăqe zorăqo	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	E lipsa le măsurenqi aktivarăqe haj le vazdimasqe vaš o pherdipen la bukăqe zorăqo si jekh baro pharipen and-e Romănia, dukhavindoj maj but ol grupură kovle, vi ol komunitetură le rromenqe. Vi kana kadava pharipen si phendo and-ol stratezie themutne, lesqi analiza na-i dosta, haj ol măsuri kaj si si tikne, bi te keren jekh baro impakto opral o pherdipen la bukăqe zorăqo maškar ol manuša kaj si and-ol situacie avri čhudimasqe ekonomiko. Ol măsuri aktivarăqe, kaj si len o lokhăripen le akćesosqo pe pjaca la bukăqi vaš ol manuša kaj na-i len buki de but vremă haj ol manuša kaj na keren khanči, na-i laće and-e Romănia andar maj but motivură: - E lipsa pučhimasqi haj le vazdimasqi zenutno: Ol manuša kovle na len servičii pučhimasqe vokacionalo haj planurenqe vaš o andre čhutipen zenutne, kaj daštin te lokhăren o akćeso k-ol thana bukăqe laće. - O siklăripen profesionalo kaj na-i adaptime: Ol programură siklărimasqe profesionalo si butvar standardizime haj na-i thode palal ol mangimata le bukăqe pjacaqe vaj palal e buki vaj le šajutnimatenča kaj trebun and-ol sektore kaj barön. - E lipsa varesave čirdimatenqi čaće vaš ol angažatoră: Vi kana si pokinimata vaš ol kompanie kaj len k-e buki manušen kovle, kadala na-i dosta vazdine haj kerde, haj ol kriterii liimasqe si butvar ačhavde. - E lipsa la infrastrukturaqi vazdimasqe: Ol manuša andar ol komunitetură phandavde maren pen barierenča bare, sar si e lipsa le dromesqi k-o bukăqo than vaj ke na-i servičii vaš o arakhipen le čavorrenqo, buki kaj kovlăren o liipen bukăqo. Vi kana ol obiekktivură sikavde and-ol stratezie themutne le pherdimasqe la bukăqe zorăqo, ol măsuri na-i kerde dosta haj butvar na daštin te phenen ol nevoje specifiko le grupurenqe kovle. Misalăqe, ol programură “aktivarăqe” na len and-o dikhipen ol pharimata strukturalo le manušenqe kaj si andar medii phare, sar si e lipsa la edukaciaqi formalo, e diskriminară pe pjaca la bukăqi haj o baro čorroripen. E lipsa măsurenqi laće aktivarăqe haj vazdimasqe le bukăqe zorăqe tiknărel but ol šajutnimata le grupurenqe kovle, vi le rromenqe, te len jekh bukăqo than lačo. Trebul jekh liipen andre čhutimasqo, kaj te avel les servičii pučhimasqe zenutne, siklăripen profesionalo palal ol mangimata la pjacaqe, pokinimata dosta vaš ol angažatoră haj pokinimata and-e infrastruktura vaš o vazdipen haj o rigliipen aktivno pe pjaca la bukăqi.

Sastipen

Pharimata haj kondicie	Semnifikacia:	Dikhle katar e stratezia:	Măsuri te aven phende:	Cinte phende:	Bukă anda o keripen STKR šerutne anda o pharipen:
------------------------	---------------	---------------------------	------------------------	---------------	---

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Avri ĉhudipen katar o publiko dinipen sastimasqo (vi kodolenqo kaj si phirutne (imigrancă), kodola kaj si le themesqe (autohtonă) trine themenqe, vaj manuŝa kaj keren buki and-e EU)	Bare pharimata	Arakhle, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i ŝerutne	O avri ĉhudipen katar o dinipen publikone sastimasqo, kaj dukhavel le imigrancen (apatriză), le autohtonen (resortisancă) le trintone themenqe vaŝ ol manuŝa kaj keren buki ande EU, vi ol grupură kovle sar si ol komunitetură le rromenqe, si jekh baro pharipen and-e Romînia. Vi kana si dosta dikhlo haj analizime ande varesave studie haj lila, si mäsuri vaŝ ol laĉharipen kadale situaciaqe, ama kadala nai dosta. Ol obiekktivură d-akanara andar ol themutne strategie na-i savremă ŝerutne vaŝ ol ĉaĉe nevoje kodolenqe kaj si avri ĉhudine andar o sistemo publiko le sastimasqe dinimasqo. Ol ŝerutne kauze le avri ĉhudimasqe si: E lipsa le lilenqi zenutne: But manuŝa andar ol komunitetură kovle, vi rroma vaj
					zene imigrancă (apatriză), na-i len lila kaj te sikaven o statuto krisaqo, buki kaj na mukhel len te aven xramosarde and-o sistemo publiko sastimasqo. - O phiripen and-e EU: Ol manuŝa kaj phiren maŝkar ol thema le Europăno Uniunăqe daŝtin te arakhen pharimata and-o nakhipen lenqe xakajenqo asigurarăqe, andar e kauza ke si pharimata le lilenqa haj e lipsa le koordinarăqi maŝkar ol themutne sistemură sastimasqe. - Ol autohtonă (resortisancă) le trintone themenqe haj ol imigrancă: Lenqo akĉeso k-o dinipen sastimasqo si aĉhavdo andar e kauza la krisaqi aĉhavasqi vaj jekhe statutosqi žuridiko kaj na-i vorta. Vi and-o kazură kaj daŝtin te len serviĉii sastimasqe, ol love si jekh bariera phari. Vi kana e Romînia si la jekh sistemo publiko sastimasqo kaj del o akĉeso k-ol serviĉii sastimasqe vaŝ ol manuŝa kaj si asigurime, o administrativo haj strukturalo avri ĉhudipen varesave grupurenqo len rig k-ol bukă kaj na-i sajekh and-o sastipen. Ol mäsuri line zi akana, sar si ol kampanii zanglimasqe haj e asistenco dini katar ol lokalo zoră, si kerde kana haj kana haj na-i len efekto dosta. And-ol themutne strategie, ol obiekktivură andre ĉhutimasqe and-o sistemo sastimasqo si maj but p-o buxlăripen le akĉesosqo teoretiko, bi te len vi ol bariere strukturalo haj adminstrativo. Na-i iniciative vaŝ o lokhăripen le akĉesosqo le manuŝenqo imigrancă, le resortisancenqo trintone themenqe vaj kodolenqo andar ol komunitetură phirutne, haj ol mekanismură dikhimasqe haj înregistrarăqe kadalenqe and-o sistemo sastimasqo na-i dosta. O ĉhudipen avri katar e asigurară publiko le sastimasqi aĉhel jekh bariera bari vaŝ ol grupură kovle haj ol manuŝa phirutne andar e EU. Trebul jekh liipen andre ĉhutimasqo, vi mäsuri lokhărimasqe le proĉedurenqe înregistrarăqe, prinzarimasqe le statutosqo krisaqo le zenenqo dukhavde vi katar o keripen varesave programurenqo speĉifiko vaŝ ol liipen ĉaĉo k-ol serviĉii ŝerutne sastimasqe.
O dinipen/ŝajutnipen kovlo le serviĉienqo sastipnasqe (vi e lipsa le bukănqi uĉharimasqe le lovenqo sastipnasqe kaj si pokinde vorta andar e posiki le manuŝenqi)	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	na-i	na-i	O dinipen haj o kovlo ŝajutnipen le serviĉienqo sastipnasqe, vi e lipsa le lovenqi vaŝ o uĉharipen le lovenqo sastipnasqe kaj si pokinde vorta kaĉar ol manuŝa, si jekh baro pharipen and-e Romînia, dukhavindoj maj but ol komunitetură kovle, sar si ol rroma haj ol manuŝa andar ol thana agorutne. Vi kana kadava pharipen si phendo and-ol politiĉii themutne, e analiza lesqi na-i dosta haj na-i mäsuri vorta. And-e Romînia, o akĉeso aĉhavdo k-ol serviĉii sastipnasqe si kerdo kaĉar maj but bukă sistemiko: - O dinipen kaj na-i sajekh le serviĉienqi sastipnasqe: And-ol thana gavutne haj and-ol komunitetură dine rigaĉe, e infrastruktura użarimasqi si kovli, haj ol unităci użimasqe haj butărnenqe andar o sastipen na-i dosta. But komunitetură na-i len akĉeso k-ol kabinete sastipnasqe familiaqe vaj k-ol unităci forutne si jekh bari bariera. - But love anda o sastipen: Ol zene kaj na-i len asigurară sastipnasqi haj butvar trebul te uĉharen ol pokinimata andar penqe posiki, buki kaj si but phares te kerel pes vaŝ ol familie ĉira lovenqa. Vi vaŝ ol zene asigurime, ol draba, ol rodimata maj but vaj ol tratamentură butvar na-i mukhle.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					- E lipsa le programurenqi anglaldikhimasqe: Ol servicii anglaldikhimasqe haj dikhimasqe le sastimasqe si but kovle haj na daŝtin te aven line kaŝar ol manuŝa andar ol komunitetură kovle. E lipsa le rodinimatenqi sastipnasqe kana trebul ingerel k-o pharăripen le nasfalimatenqo kaj daŝtin te aven sastărde haj lovenŝe maj but kana o nasfalipen si but pharo. - E diskriminară haj ol bariere kulturalo: And-o kazo le komuniteturenqo le romenqe, si butvar diskriminară and-o dinipen le servicienqo sastipnasqe, sar si o bipakăipen jekh maŝkar averesŝe maŝkar ol sastărne haj ol manuŝa. Ke na-i programură edukaciaqe anda o sastipen barărel kadava pharipen. Vi kana ol poliŝiŝi themutne prinzaren ke si ŝerutno o buxlăripen le akĉesosqo k-o sastipen, na-i măsuru vorta vaŝ o laĉaripen le sastipnasqe infrastrukturaqo and-ol thana agorutne vaj vaŝ o akĉeso bilovenqo k-ol ŝerutne servicii anda ol manuŝa kaj na-i len love. Na-i programură speĉifiko vaŝ o tiknăripen le lovenqo dine kaŝar ol manuŝa haj niĉi iniciative inkerde vaŝ o ĉirdipen le sastărnenqo and-ol komunitetură gavutne. O dinipen kaj na-i laĉo le servicienqo sastipnasqe haj ol but love pokinde kaŝar ol manuŝa si jekh baro pharipen and-o akĉeso k-e asistenca sastipnasqi vaŝ ol grupură kovle. Trebul jekh andre ĉhutipen sistemiko, pand-ol pokinimata and-e infrastruktura sastipnasqi, programură anglaldikhimasqe haj edukaciaqe vaŝ o sastipen, o pokinipen le servicienqo ŝerutne vaŝ ol manuŝa kaj na-i len love haj o maripen la diskriminarăqo and-o sistemo le sastipnasqo.
Tikno akĉeso k-ol arakhimata sigo	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	na-i	na-i	Tikno akĉeso k-e asistenca sastipnasqi sigo si jekh baro pharipen and-e Romiŝia, dukhavondoŝ maj but le manuŝen andar ol kovle minoritetură, sar si ol rroma haj kodola andar ol gava vaj ol thana agorutne. Vi kana kadava pharipen si phendo and-ol lila strateziko, na-s dosta analizime, haj na-i măsuru vorta vaŝ o laĉaripen la situaĉiaqo. Maj but faktoră sistemiko ingeren k-o akĉeso kaj na-i sajekh k-ol arakhimata sastipnasqe sigo: - O dinipen kaj na-i sajekh le servicienqo sastipnasqe: But gava na-i len akĉeso k-ol unităci sigo, haj o lungu drom ŝi k-ol maj paŝutne spitalură vaj ĉentrură sigărimasqe pharăren o akĉeso sigo k-ol arakhimata sastipnasqe. - Infrastruktura kovli: Ol droma nasul kerde andar ol thana durărde keren kaj ol servicii ambulancaqe te aresen maj phares haj ol ekiye sigărimasqe, thodindoŝ and-o nasulipen o ŝivipen le nasfalenqo. - Na pră si sastărne: Ande but thana, ol ĉira sastărne haj ol asistentură sastipnasqe, xamime le resursenca kaj na-i dosta le servicienqo sigărimasqe, aĉhaven o ŝajutnipen le sistemosqo te del rigaŝe sigo haj miŝto k-ol kazură but nasul. - E diskriminară haj ol bariere kulturalo: Ol rroma maren pen butvar phiravimatenca kaj diskriminin kaŝar ol sastărne, buki kaj kovlărel len te mangel arakhimata sastipnasqe sigărimasqe. Maj but, e lipsa la edukaciaqi sastipnasqe ŝerutni ande kadala komunitetură kerel kaj ol akharimata karing ol servicii sigărimasqe te keren pen maj palal. Akana, ol măsuru laĉarimasqe le akĉesosqe k-ol arakhimata sastipnasqe sigărimasqe na-i vaj si kerde ande kotora. Na-i poliŝiŝi vaŝ o laĉaripen le akĉesosqo and-ol komunitetură agorutne, haj ol pokinimata and-e infrastruktura haj manuŝa na-i dosta. Sa kadă, na-i programură vaŝ o phenipen haj o barăripen le gradosqe le xakărimasqo le grupurenqo kovle anda lenqo xakaj te len servicii sastipnasqe sigărimasqe bidiskriminarăqo. O akĉeso tikno k-ol arakhimata sastipnasqe sigărimasqe aĉhel jekh bariera bari vaŝ ol kovle komunitetură andar e Romiŝia. Trebul jekh liipen andre ĉhutimasqo, kaj te avel les pokinimata and-e infrastruktura, o dinipen so trebul le servicienqe sigărimasqe resursenqo ĉaĉe, o siklăripen le sastărnenqo haj le asistenturenqo sastipnasqe haj o ĉirdipen kadalenqo and-ol thana dine rigaŝe, haj vi o maripen la diskriminarăqo pand-o siklăripen.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Tikno akceso k-o jekhtho arakhipen	Bare pharimata	Dikhlo, ama na-i dosta analizime	Sar trebul, ama thaneça lacharimasqe	Sar trebul, ama thaneça lacharimasqe	O akceso tikno k-e asistença sastipnasqi jekhutni si jekh baro pharipen and-e Rominia, avindo dikhlo haj analizime dosta ande verver studii haj strategije themutne. Vi kana ol mäsuri kaj si laçe ande jekh rig, si jekh than baro lacharimasqe vaş o dinipen çaço le akcesosqo k-ol serviçii asistençaqe sastipnasqe jekhutni, maj but vaş ol komunitetură kovle, vi ol rroma haj ol zene andar ol thana gavutne vaj agorutne. E asistença sastipnasqi jekhutni si o jekhtho kontakto la populaciaqo le sistemoça sastipnasqo, haj o akceso kaj na-i sajekh ingerel bukă kaj na-i sajekh and-o sastipen. Ol şerutne kauze le akcesosqe tikno si: - E lipsa le sastărnenqi familiaqe: And-e but gava haj thana agorutne si jekh bari lipsa sastărnenqi familiaqe. Kadaja buki dukhavel vorta ol komunitetură kovle, kaj trebul te phiren but kaş te len konsultacii haj şerutne sastărimate (draba). - E kovli infrastruktura haj cira resurse: Ol kabinetură le sastărnenqe familiaqe si butvar bibukănj şerutne, haj na-i len o şerutno ekipamento vaş ol rodiminata simpro vaj draba fiesave gesesqe. - Pokinimata kaj na-i vorta: Vi kana e asistença sastipnasqe si uçhardi asigurarătar sastipnasqi, ol pokinimata kaj na-i vorta, sar si o drom vaj o kinipen drabenqo, achen jekh bariera vaş ol manuşa saven si len cira love. - Diskriminară haj bipakăipen: Ol rroma haj aver grupură kovle maren pen phiravimanteça kaj diskriminin andar e rig le maj barenqi andar o sastipen, buki kaj kovlărel o akceso k-ol serviçii asistençaqe sastipnasqi jekhutni. E lipsa le kampanienqe edukaciaqe vaş o sastipen barărel, sa kadă, o bipakăipen. Vi kana e themutni strategia sastipnasqi prinzarele o şerutnipen le avri çhudimasqo le akcesosqo k-e asistença sastipnasqi jekhuni,
					Ol mäsuri kerde si numaj jekh paş lache. Ol programură kaj dikhen o çirdipen le sastărnenqo and-ol thana barărde kovles pand-ol çirdimata lovenqe vaj aver lokhărimata si tikne, haj ol rezultatură lenqe na-i inkerimasqe but vremă. Maj but, ol pokinimata and-ol nevărimata la infrastrukturaqe haj o dinipen bukănj kaj trebun and-ol kabinetură sastipnasqe na-i dosta, maj but k-ol gava. O tikno akceso k-e asistença sastipnasqi jekhutni si jekh pharipen kaj trebun len lacharimata bare. Ol mäsuri avutne trebul te aven len çirdimata çaçe vaş o çirdipen le sastărnenqe and-ol thana nasul barărde, pokinimata and-o nevăripen la infrastrukturaqe sastipnasqi, kampanii edukaciaqe vaş o sastipen haj programură kaj te den çhuden rigaşe e diskriminară haj te zorăren o pakăipen and-ol serviçii sastipnasqe.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Tikno akċeso k-o arakhipen anglalbiandimasqo haj palalbiandimasqo	Bare pharimata	Arakhlo, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i ŧerutne	O tikno akċeso k-o arakhipen anglalbiandimasqo haj palalbiandimasqo si jekh baro pharipen and-e Romċinia, dukhavindoj maj but le zuvlăn andar ol komunitetură kovle, sar si ol rroma haj ol manuŝa andar ol gava vaj ol thana agorutne. Vi kana kadava pharipen sas dikhlo haj analizime dosta, ol măsuri si kothe, ama na-i dosta, haj ol obiektivură thode na den anglal savremă k-o nevoje ċaċe le grupurenqe dukhavde. Maj but faktoră keren o akċeso te na avel sajekh k-o arakhipen anglalbiandimasqo haj palalbiandimasqo: - E lipsa le akċesosqi k-o sastărne haj serviċii speċializime: And-ol gava haj ol thana ċira barărde, e infrastruktura sastipnasqi si kovli, haj ol ċira sastărne zuvlănqe vaj zuvlă biandimasqe tiknăren zorales o akċeso k-o serviċii ŧerutne vaŝ o sastipen le dejaqo haj le ċhavorresqo. - Pokinimata thode paŝal: Vi kana ol serviċii anglalbiandimasqe si teoretiko bilovenqe vaŝ ol zuvlă kaj si asigurime, ol love kaj na-i vorta, sar si o drom k-o ċentrură sastipnasqe vaj o kinipen le drabenqo kaj trebun, si jekh bari bariera vaŝ ol zuvlă saven si len ċira love. Ol zuvlă kaj na-i asigurime, butvar andar ol komunitetură le rromenqe, si sastes ċhudine avri kadale serviċienċar. - E lipsa la edukaciaqi uŝarimasqi: Ande but komunitetură kovle, le zuvlănqe na phenel pes lenqe anda o ŧerutnipen le malavimatenqo anglalbiandimasqe haj palalbiandimasqe. Kadaja lipsa xakărimasqi ingerel k-o mangipen maj palal le asistencaqo sastipnasqi vaj k-o dinipen rigate kadalaqo. - Diskriminară haj stigmatizară: Ol rromnă maren pen butvar phiravimatenċa kaj diskriminin kaċar ol sastărne haj ol asistenturăm buki kaj kovlărel len te maj len kana trebul ol serviċii sastipnasqe. Vi kana si programură kaj dikhen o sastipen le dejaqo haj le ċhavorresqo, lenqo keripen si butvar bisasto. Ol iniciative le laċharimasqe le akċesosqe k-o arakhipen anglalbiandimasqo, sar si o zaben k-o sastărno kana trebul haj o vazdipen vaŝ ol deja kovle, si numaj anda varesave thana haj na uċharen dosta ol nevoje savorre manuŝenqe kaj si dine rigaċe. Maj but, kana na-i jekh sistemo laċho dikhimasqo, pharărel o ŝajutnipen le evaluarăqo vorta le impaktosqo kadale măsurenqo. O akċeso tikno k-o arakhipen anglalbiandimasqo haj palalbiandimasqo aċhel jekh baro pharipen sastipnasqo vaŝ ol zuvlă kovle andar e Romċinia. Trebun kerde pokinimata bare and-e infrastruktura sastipnasqi, kampanii edukaciaqe vaŝ o sastipen kerde palal ol komunitetură dine rigaċe, serviċii bilovenqe vaŝ ol zuvlă kaj na-i asigurime haj măsuri marimasqe la diskriminarăqe and-o sistemo sastipnasqo.
Tikno akċeso k-ol informacii anda o sastipen	Bare pharimata	Arakhlo, ama na-i dosta analizime	Sar trebul, ama thaneċa laċharimasqe	Sar trebul, ama thaneċa laċharimasqe	O tikno akċeso k-ol informacii anda o sastipen si jekh baro pharipen and-e Romċinia, dukhavindoj maj but ol komunitetură kovle, sar si ol rroma, ol manuŝa andar ol gava haj kodola kaj si len jekh tikno nivelo edukaciaqo. Vi kana o pharipen si dosta dikhlo haj analizime, ol măsuri kaj si vaŝ o lokhărpen le akċesosqo k-ol informacii si sikavde, ama ŝaj te aven laċharde kaŝ te aven maj laċhe haj maj andrutne. Ol ŧerutne kauze le akċesosqe tikno k-ol informacii sastipnasqe si vi: - Kovlo nivelo edukaciaqo vaŝ o sastipen: Vaŝ ke na-i programură edukaciaqe vaŝ o sastipen and-ol ŝkole vaj and-ol komunitetură dine rigaċe na mukhel le manuŝen te xakăren o ŧerutnipen le anglaldikhimasqo le nasfalimatenqo, ol malavimata sastipnasqe kana trebul haj jekh stilo ŝivimasqo sasto. - Na-i kampanii phenimasqe: Ol kampanii themutne phenimasqe si butvar ĝeneralo, na-i dosta kerde palal ol nevoje speċifiko le komuniteturenqe kovle haj na-i burvar akċesibilo and-e rromani ċhib vaj ande jekh formato simplo vaŝ ol manuŝa kaj si len jekh tikno nivelo alfabetizarăqo.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					- Akċeso tikno k-e teknoloġia: And-ol komunitetura kaθar ol gava haj agorutne, o akċeso k-o interneto haj k-ol informacie diġitalo anda o sastipen si butvar ċhindo, buki kaj pharārel o xulavipen sigo haj vorta le informacienqo anda o anglaldikhipen, tratamente haj serviċii sastipnasqe disponibilo. - Na-i puċhipen sastipnasqo aktivo: Ol sastārne familiaqe vaj ol profesioništā sastārne na-i len vremā haj resurse kaj trebun kaš te den but informacie haj zenutne le nasfalenqe. Vaš ol grupura kovle, kadava puċhipen si šerutno, maj but and-o anglaldikhipen le nasfalimatenqo kroniko haj kaj len pen. Vi kana ol māsuri kaj si, sar si e edukacia vaš o sastipen haj ol kampanii phenimasqe kerde kana haj kana kaθar ol zorā sastipnasqe publiko haj ol ONG-urā, si laċhe, kadala si len jekh tikno impakto anda e kauza ke na-i pokinipen, koordinarā haj thodipen k-ol nevoje le komuniteturenqo kovle. Sa kadā, ol informacie na-i savremā akċesibilo ande jekh forma dikhimasqi simplo vaj and-ol ċhibā le minoriteturenqe. O akċeso tikno k-ol informacie anda o sastipen daštil te avel laċhardo pand-ol kampanii phenimasqe inkerde haj adaptisarde, programurā edukaciaqe vaš o sastipen and-ol škole haj komunitetura, o barāripen resursenqo diġitalo akċesibilo haj puċhipen aktivo andar e rig le barenqi andar o sastipen. O dinipen informacienqo vorta haj akċesibilo vaš savorre grupura soċialo si šerutno vaš o tiknāripen le bukānqo kaj na-i sajekh and-o sastipen.
Tikno akċeso k-o arakhipen anglaldikhlo (vakċinarā, malavimata sastārneqa, screening-urā, o barāripen le xakārimasqo anda o živipen sasto-vesto)	Bare pharimata	Dikhlo na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	- Akċeso tikno k-e teknoloġia: And-ol komunitetura kaθar ol gava haj agorutne, o akċeso k-o interneto haj k-ol informacie diġitalo anda o sastipen si butvar ċhindo, buki kaj pharārel o xulavipen sigo haj vorta le informacienqo anda o anglaldikhipen, tratamente haj serviċii sastipnasqe disponibilo. - Na-i puċhipen sastipnasqo aktivo: Ol sastārne familiaqe vaj ol profesioništā sastārne na-i len vremā haj resurse kaj trebun kaš te den but informacie haj zenutne le nasfalenqe. Vaš ol grupura kovle, kadava puċhipen si šerutno, maj but and-o anglaldikhipen le nasfalimatenqo kroniko haj kaj len pen. Vi kana ol māsuri kaj si, sar si e edukacia vaš o sastipen haj ol kampanii phenimasqe kerde kana haj kana kaθar ol zorā sastipnasqe publiko haj ol ONG-urā, si laċhe, kadala si len jekh tikno impakto anda e kauza ke na-i pokinipen, koordinarā haj thodipen k-ol nevoje le komuniteturenqo kovle. Sa kadā, ol informacie na-i savremā akċesibilo ande jekh forma dikhimasqi simplo vaj and-ol ċhibā le minoriteturenqe. O akċeso tikno k-ol informacie anda o sastipen daštil te avel laċhardo pand-ol kampanii phenimasqe inkerde haj adaptisarde, programurā edukaciaqe vaš o sastipen and-ol škole haj komunitetura, o barāripen resursenqo diġitalo akċesibilo haj puċhipen aktivo andar e rig le barenqi andar o sastipen. O dinipen informacienqo vorta haj akċesibilo vaš savorre grupura soċialo si šerutno vaš o tiknāripen le bukānqo kaj na-i sajekh and-o sastipen.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Tikno akćeso k-o sastipen seksualo/kerimasqo čavorrenqo haj servičii vaś e planifikarā familiaqi	Bare pharimata	Arakhlo, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	O pharo akćeso k-ol servičii sastipnasqe seksualo/kerimasqe čavorrenqo haj planifikarā familiaqi si jekh baro pharipen and-e Romiņa, maj but vaś ol grupurā kovle, sar si ol zuvlā andar ol komuniteturā le rromenqe, ol manuśa saven si len cira love haj kodola andar ol thana gavutne vaj agorutne. Vi kana o pharipen sas dikhlo haj analizime dosta, ol mäsuri kerde na-i dosta, haj ol objektivurā thode na-i savremā p-o sakodova drom le čaće nevojenča le beneficiarenqe. Ol šerutne kauze le tikne akćesosqe si:
--	----------------	-----------------------------------	------------------------	----------------------------------	--

					- E lipsa la infrastrukturaqi haj le servičienqi vaś: Ande but thana gavesqe haj agortune, na-i čentre spečializime kaj den servičii sastipnasqe seksualo haj kerimasqe čavorrenqe. O akćeso k-ol sastärne zuvlānqe vaj servičii planifikarāqe familiaqo si tikno. - Love thode pašal: Vi kana varesave servičii si bilovenqe, ol love kaj na-i vorta (drom, draba haj metode te na ačhes khamni) si jekh bariera bari vaś ol familie saven si len cira love. - E lipsa la edukaciaqi anda o sastipen seksualo: E edukacia reksualo haj kerdimasqe čavorrenqo na prā si and-ol škole haj komuniteturā, hai ol terne, maj but ol čheja, na-i len akćeso k-ol informacie čaće haj saste anda o anglaldikhipen le khamnimatenqo kaj na kamen len haj ol nasfalimata kaj den pen seksualo. - Ol faktorā kulturalo haj e stigmatizarā: Vaś ol rromnā haj aver grupurā kovle, ol bange gogārimate sočialo haj ol phiravimata kaj diskriminin andar e rig le sastärnenqi haj le asistenturenqi kovlāren o akćeso kadale servičienqe. - N-ai varesave političi lače: Vi kana ol themutne strategie sastipnasqe kerimasqe čavorrenqo haj planifikarāqe familiaqo si len objektivurā, kadala na-i savremā kerde palal o konteksto spečifiko le komuniturenqo kovle haj na-i kerde themutnes thana sakadā. O impakto le pharimasqo: O akćeso tikno k-ol servičii sastipnasqe seksualo haj kerimasqe čavorrenqo ingerel k-ol bare rate le khamnimatenqe k-ol terne čhejorrā, maj but and-ol komuniteturā rromenqe, haj jekhe barimasqe le biandimatenqo korkorre. Na-i akćeso k-o ačhavipen kerimasqo čavorrenqo haj planifikarā familiaqi haj kadaja buki lel rig k-o ingeripen maj dur le čorrorimasqo haj le avri čhudimasqo sočialo. Mäsuri kaj trebun kerde: - O barāripen haj o buxlāripen le čenturenqo sastipnasqe kaj den servičii bilovenqo sastipnasqe seksualo haj kerimasqe čavorrenqo and-ol thana dine rigaqe. - O keripen varesave programurenqo edukacionalo kerde palal e kultura haj e čhib, kaj te vazden o sastipen seksualo haj kerimasqe čavorrenqo maśkar ol terne haj ol zuvlā kovle. - O lokhāripen le akćesosqo vesto k-ol metode ačhavimasqe le kerimasqe le čavorrenqo haj servičii pučhimasqe and-e planifikarā familiaqi. - O siklāripen le sastärnenqo haj le asistenturenqo te den servičii bidiskriminarāqo haj stigmatizarāqo. O akćeso tikno k-ol servičii sastipnasqe seksualo haj kerimasqe čavorrenqo trebun te avel les jekh dikhipen andrutno, kerdo palal ol grupurā kovle. Pokinimata and-e infrastruktura, edukacia haj programurā planifikarāqe familiaqi si šerutne vaś ol dinipen le akćesosqo čačo kadale servičienqe haj o tiknāripen le bukānqo kaj na-i sajekh.
--	--	--	--	--	--

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Bariere specifiko jekhe sastipnasqe maj lacho le grupurenqe kovle sar si ol phure rroma, ol rroma nasfale, LGBTI, haj aver	Bare pharimata	Phendo, ama nai dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i serutne	Ol bariere specifiko and-o drom jekhe lache asistencaqe sastimasqi vas ol grupura kovle, sar si ol rroma phure, ol rroma nasfale, ol zene LGBTI haj aver, si jekh baro pharipen and-e Rominia. Vi kana kadava pharipen si phendo ande verver lila haj themutne strategije, lesqi analiza si kerd numaj opral, haj ol masuri line si sikavde, ama na-i dosta. Ol obektivura thode na-i savrema lache haj na den anglal le nevojenqe specifiko kadale grupurenqe. Ol serutne bariere savenca maren pen kadala grupura: - O akceso fiziko haj zeografiko tikno: Ol phure rroma haj ol manusa nasfale andar ol komunitetura gavutne vaj agorutne maren pen jekhe lipsa infrastrukturaqi sastipnasqi caci haj dromesqi lacho karing ol thana sastipnasqe. O zaben fiziko k-ol centrura sastipnasqe si kovlo vas ol manusa nasfale vaj save na dastin te phiren, but thana sastipnasqe na-i kerde palal ol nevoje kadalenqe. - Diskriminara haj phiravimata nasul: Ol phure rroma haj ol manusa nasfale maren pen butvar diskriminara haj bange pakaimatenca kaar ol sastarne vaj ol asistentura, buki kaj kovlare o akceso k-e asistencas sastipnasqi. Ol manusa LGBTI maren pen stigmatizaraca haj na pra den pen lenqe servicii sastipnasqe cace, maj but servicii sastipnasqe gogaqe haj sastipen seksualo. - Na-i servicii specializime haj kerde palal ol nevoje: na-i programura specifiko vas o lacharipen le akcesosqo k-ol servicii sastipnasqe lache vas ol phure rroma vaj ol manusa nasfale, sar si o arakhipen khare vaj servicii phurenqe. Ol manusa LGBTI si len akceso tikno k-ol servicii puchimasqe haj draba ande thana siguro haj bidiskriminaraqe.
					- Tikno nivelo edukaciaqo vas o sastipen haj na-i informacie: E lipsa la edukaciaqi vas o sastipen, maj but and-ol komunitetura romenqe, ingerel k-o bprinzaripen le xakajenqe le nasfalenqe haj le servicienqe sastipnasqe kaj si. Ol manusa nasfale haj ol zene LGBTI si len akceso tikno k-ol informacie sastipnasqe kerde pala ol nevoje, vi anda o dikhipen le bukano kaj si ande lenqe, haj vi o sikavipen akcesobilo (misalqe, vakeripen maj simplo, amboldipen and-o vakeripen semnurenqe). - Love thode pasal o arakhipen sastipnasqo: Ol love maj but, sar si kodola vas ol draba, drom vaj ekipamentura sastipnasqe, si jekh baro pharipen vas ol phure rroma, ol manusa nasfale haj aver grupura kovle cira lovenca. Ol bariere specifiko and-o drom le akcesosqo k-e asistencas sastipnasqi vas ol grupura kovle, sar si ol phure rroma, ol manusa nasfale haj ol manusa LGBTI, trebun lenqe jekh liipen specifiko haj andrutno. Trebun programura vas kadala, vi: - Servicii vas o sastipen akcesibilo fiziko haj vi anda o dikhipen le lovenqe. - O siklariipen le sastarnenqe haj le asistenturenqe vas o maripen la diskriminara haj e stigmatizaraca. - O keripen servicienqe lache, kerde palal ol nevoje fiesave gruposqe kovlo. - Kampanie phenimasqe akcesibilo haj lache andar o kulturalo dikhipen vas o vazdipen le xakajenqe haj le servicienqe disponibilo.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Diskriminară/ antițipsismo and-o sastipen (misalăqe, servicii segregime, sterilizară zorăça)	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	E diskriminară haj o anti-cigănisimo (antițipsismo) and-o sistemo sastipnasqo si jekh dukhavdo čaćipen and-e Romiņa, kaj ol komunitetură rromenqe maren pen butvar pharimatenča haj bičače phiravimatenča and-o liipen le servičienqo sastipnasqe. Vaj ke si anda e segregară and-ol thana sastipnasqe, le na-i pakiv vaš ol nasfale vaj si praktiči nasul, sar si e sterilizară zorăça sar sas maj anglal, kadale forme avri čhudimasqe sistemiko zan maj angle haj dukhaven zorales o pakăipen le rromenqo and-o sistemo le sastimasqo. Jekh andar ol maj dikhle phiravimata kadale diskriminarăqe si e segregară sastipnasqi, jekh praktika kaj sa inkerel ande varesave sastimasqe thana haj kliniči. Ol nasfale rroma si verekana thode ande sekci rigaŋe, phiraven pen lenča nasul (na čhōn len sămaŋe) vaj si line phiravimača nasul kaŋar ol sastărne vaj ol asistentură. Desar te phiraven pen lenča pakivača haj profesionalismoča, kadale si buvar line palal ol bange gogisarimata haj ol nasul stereotipură. Jekh kasavi eksperienca kovlărel le manušen andar ol komunitetură le rromenqe te mangel arakhimata sastipnasqe, vi kana si bare nasfalimata. Jekh pharipen but baro si e sterilizară zorăça le romnănqi, jekh praktika abuzivo kaj si zangli de maj anglal, kaj sas la konsečince kaj na šaj paruvn pen opral ol živimata kodolenqe dukhavde. Vi kana kasave kazură si čira akana, ke n-ai mekanismură vorta dikhimasqe haj anglaldikhimasqe kasave praktikenqe abuzivo sa ingerel k-e dar haj bipakăipen maškar ol komunitetură le rromenqe. Maj but, ol phiravimata kaj diskriminin haj o sano rasismo andar o sastipen lel rig k-o avri čhudipen le rromenqo andar o sistemo sastipnasqo. Vaj ke si anda o refuzo te dikhnen nasfale rroma, o thodipen diagnostikosqo numaj opral vaj ke phiraven pen lenča bi te čhōn len sămaŋe, kasave phiravimata zorăren e stigmatizară haj kovlărel len te maj mangel arakhimata sastipnasqe. Ande but kazură, ol komunitetură le rromenqe kamen te roden lačharimata informalo, kaj na-i line vi sastărnenŋar, pharărindoj kadă lenqo sastipen. O kovlo akčeso k-ol informacii sastipnasqe haj servicii anglaldikhimasqe pharăren kadala pharimata. But rroma, maj but kodola kaŋar ol gava, na phenel pes lenqe anda lenqe xakaja sar nasfale vaj anda ol servicii sastipnasqe disponibilo. Sa kadă, ke na-i programură edukaciaqe vaš o sastipen kerde palal ol nevoje lenqe kulturalo haj čhibăqe si ke o anglaldikhipen haj o sastăripen le nasfalimatenqo si dine rigaŋe. Vi kana o pharipen la diskriminarăqo si lino and-ol stratezie themutne, ol măsur kerde ži akana na-i dosta. Na-i kampanii inkerde marimasqe le phiravimatenqe kaj diskriminin and-o sistemo sastipnasqo, haj o siklăripen le sastărnenqo vaj le asistenturenqo and-o domenio le ververimasqo haj le andre čhutimasqo butvar na-i vaj si numaj opral (superficialo). O anti-cigănisimo and-o sastipen na numaj ke na del le komuniteturen le rromenqe lenqo xakaj šerutno k-e asistencă sastipnasqi čači, ama ingerel maj dur vi jekh čerko nasul le avri čhudimasqo sočialo haj le čorrorimasqo. Trebul akciuni sigo vaš o čhinipen la diskriminarăqo pand-o siklăripen le maj barenqo andar o sastipen, o maripen le praktikenqe abuzivo haj
					O barăripen programurenqo asistencăqe sastipnasqi andre čhutimasqe haj akčesibilo. Numaj kadă, o sistemo sastipnasqo daštil te avel čačo haj šaj te del arakhipen savorrenqe, bi te avel dajekh ververipen.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Bukă kaj na-i sajekh and-ol mäsuri vaš o maripen haj o anglaldikhipen le šajutne fokarurenqe nasfalimatenqe and-ol gava agorutne vaj dine rigaŋe	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	O bukă kaj na-i sajekh and-ol mäsuri marimasqe haj anglaldikhipasqe le šajutne fokarurenqe nasfalimatenqe and-ol gava agorutne vaj dine rigaŋe si jekh baro pharipen and-e Romînia, vi kana pakäl pes ke “na-i šerutne” and-ol politiçi themutne haj na-i and-ol andre čhutimata d-akanara. Kadala ververimata si len jekh baro impakto opral ol kovle komunitetură, kaj na-i akčeso k-ol mäsuri anglaldikhipasqe haj kontrolosqe le nasfalimatenqe ingeren maj dur o kovlo sastipen haj o risiko epidemienqo. And-ol thana agorutne vaj dine rigaŋe, sar si ol komunitetură gavutne vaj rromane, o akčeso k-ol serviçi sastipnasqe šerutne haj ol mäsuri anglaldikhipasqe si tikne. Kadaja situacia si kerdi maj bute faktorenŋar: - Kovli infrastruktura sastipnasqi: Ande but andar kadala thana na-i sastărne familiaqe vaj thana sastipnasqe lačhe. Na-i uçaripen sastipnasqo haj kadaja buki kerel pharo o dikhipen haj o zaben sigo kana si varesave fokarură nasfalimatenqe kaj den pen maj dur. - Kondicii kovle uzarimasqe haj kherenqe: But komunitetură agorutne na-i len akčesp k-o uzo pani, gunojo vaj uzaripen čačo, buki kaj barărel o risiko kerimasqo haj xulavimasqo le nasfalimatenqo kaj šaj te aven anglaldikhle, sar si e hepatita, e tuberkuloza vaj ol nasfalimata gastrointestinalo. - Na-i programură vakćinarăqe haj anglaldikhipasqe: Ol kampanie themutne vakćinarăqe haj screeningo vaš ol nasfalimata infekcioso na učaren butvar kadala thana (gava vaj forură), andar e kauza ke von si agorutne zeografiko, e infrastruktura na-i lači haj ol zanglimata na-i dosta. Kadă ke, ol rate imunizarăqe ačhen tikne, haj o risiko epidemienqo si dosta baro. - Na 3al pes sigo kana inklöl jekh pandemia: Ol zoră lokalo na-i len resurse vaj o šajutnipen te keren buki vorta kana inklöl dajekh epidemia, buki kaj pharărel e situacia haj ingerel k-o xulavipen sigo le nasfalimatenqo k-ol manuša. Maj but, na-i edukacia uzarimasqe ande kadala komunitetură haj kadă pharöl o pharipen. Le manušenqe na phenel pes lenqe anda ol mäsuri šerutne vaš o anglaldikhipen le nasfalimatenqo, sar si o uzaripen zenutno, ol vakćinari haj o šerutnipen le zamasqo k-o sastărno kana trebul. Kadava kovlipen informacienqo si ke ol nasfalimata kaj šaj te aven anglaldikhle sa dukhaven kadala komunitetură zorales. Rezultato: O impakto kadale bukănqo kaj na-i sajekh si zoralo haj inkerel but: - O baripe le nasfalimatenqo kaj den pen maj dur le merimasqo kaj šaj avel ačhavdo. - O xulavipen biačhavimasqo le fokarurenqo and-ol komunitetură biakčesosqo k-ol andre čhutimata sastipnasqe. - O sa čhudipen avri le populacienqo kovle andar o sistemo sastipnasqo inkerel maj dur o čerko nasul le čorrorimasqo haj le nasfalimatenqo. Lačharimata kaj trebun: Vaš o maripen kadale bukănqo kaj na-i sajekh, ol zoră trebul te keren ol avutne mäsuri: - O buxlăripen le uçarimatenqo le servičienqe sastipnasqe and-ol thana agorutne pand-ol ekipe sastipnasqe kaj phiren haj pokinimata and-e infrastruktura uzarimasqi. - O keripen kampanienqo vakćinarăqe haj anglaldikhipasqe vaš ol komunitetură dine rigaŋe, vi programură edukaciaqe vaš o sastipen kerde palal ol nevoje kadalenge. - O keripen mekanismurenqo zamasqe andre sigo kana si fokarură, resursenqa vaš ol kovle komunitetură. - O dinipen kondicienqo uzarimasqe šerutne pand-ol pokinimata and-e infrastruktura paněsqi haj kanalizarăqi. Ol bukă kaj na-i sajekh and-o anglaldikhipen haj o maripen le fokarurenqo nasfalimatenqe and-ol gava dine rigaŋe, sikaven ke na-i mäsuri lačhe haj kerde palal kadala komunitetură. Vaš o dinipen rigaŋe le riskurenqe bare vaš o sastipen publiko, trebul andre čhutimata sistemiko pand-ol pokinimata and-e infrastruktura, edukacia haj serviçi sastipnasqe kaj phiren, dindoj fiesave komuniteta sajekh arakhipen kontra le nasfalimatenqi.
--	----------------	--------------	------	------	--

Khera, šerutne serviçi, haj žusticia mediosqi

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Pharimata haj kondicie	Semnifikacia:	Dikhlo kaθar e strategia:	Māsuri phenimasqe:	Cinte phende:	Bukā anda o keripen STKR šerutne vaš o pharipen:
Čorri fiziko sekuritātā le kherenqi (khera peravde vaj mahalale)	Bare pharimata	Phendo, ama na-i analizime dosta	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	E sekuritātā fiziko le kherenqi dukhavel verver ol kovle komuniteturā, sar si ol rroma, ol familie cira lovenča haj ol manuša andar ol komuniteturā dine rigaθe vaj agorutne. Kadava pharipen si kerdo kaθar o čorroripen but baro, e lipsa le lilenqi vaš ol khera, o dinipen rigaθe zeografiko haj e kovli infrastruktura, haj vi e diskriminarā k-o liipen le resursenqo haj programurā vazdimasqe. Ande but kazurā, ol khera si peravde, vazdine bililenqo haj na-i len šerutne bukā sar si o pani, e električitatā vaj e kanalarā. Ke na-i infrstruktura haj na-i užaripen lačo, si riskurā bare vaš o sastipen fiziko haj gogaqo le bešutnenqo, kana e stigmatizarā haj e diskriminarā len rig k-o avri čhudipen sočialo. Ol mahalale si butvar dine rigaθe and-ol poličič publiko vaš o bešipen, haj ol programurā kaj si, sar si kodola vaš o lačharipen le kherenqo vaj vazdimasqe vaš ol familie kovle, si cira pokinde haj phares liimasqe vaš kodola dukhavde.
N-ai akčeso k-o pani pimasqo	Bare pharimata	Xakārdo, ama ačhavimatenča	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	Vaš ke na-i pani pimasqo dukhavel ol komuniteturā dine rigaθe andar e Romīnia, maj but and-ol thana gavutne haj kaj si k-o agor le gavesqo, haj si jekh baro pharipen konsečincenča bare opral o sastipen haj o lačhipen le živimasqo. Vi kana o pharipen si numaj jekh paš xakārdo and-ol themutne strategie, ol māsuri kerde vaš o lačharipen le akčesosqo k-o pani pimasqo na-i dosta, haj ol obiekтивurā thode na-i savremā kerde palal ol nevoje kadale komuniteturenqe. Ande but komuniteturā dine rigaθe, e infrstruktura le dimasqi panēsqo vaj na-i, vaj na-i dosta bari. Ol kovle komuniteturā bazin pen butvar p-e surse kaj na-i čače, sar si ol xaninga vaj ol panā rimome, buki kaj barārel o risiko le nasfalimatenqo kaj den pen pand-o pani. Na-i resurse lovenqe haj vazdipen administrativo haj kadala buki si ke ol zorā lokalo na daštin te buxlāren penqe recele panēsqe vaj te dikhen kodolenθar kaj si. E diskriminarā and-o dinipen le resursenqo lel rig, sa kadā, k-o ingeripen maj dur le avri čhudimasqo vaš ol grupurā sar si ol rroma. O pharipen si phardārdo kaθar e lipsa la edukaciaqi and-o sastipen, kaj tiknārel o xakāripen le šerutnimasqo le uže panēsqo and-o anglaldikhipen le nasfalimatenqo. Maj but, ol pokinimata and-e infrastruktura panēsqi si cira var ingerde karing ol komuniteturā dine rigaθe, haj ol mekanismurā dikhimasqe le progresurenqe si cira barārde.
Na-i akčeso k-o užaripen	Bare pharimata	Xakārdo, ama ačhavimatenča	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	Vaš ke na-i akčeso k-o užaripen si jekh baro pharipen and-e Romīnia, maj but and-ol komuniteturā dine rigaθe andar ol gava vaj andar ol mahalale. Vi kana kadava pharipen si numaj jekh paš xakārdo k-o nivelo le politikenqo themutne, ol māsuri kerde vaš o lačharipen la situaciaqo na-i dosta, haj ol obiekтивurā thode na den anglal savremā k-ol nevoje spečifiko kadale komuniteturenqo. Jekh baro procento andar e populacia, maj but and-ol thana gavutne, na-i les akčeso k-ol toalete phangle k-ol recele kanalarāqe vaj k-ol sistemurā septiko siguro. Kadaja situacia si pharārdi kana na-i jekh lači infrastruktura, vi ol recele kanalarāqe vaj ol stacii epurarāqe. And-ol mahalale haj ande aver komuniteturā agorutne, o labāripen le toaletenqo kerde orkaj vaj kana na-i toalete, thol le manušen k-ol riskurā vazdine k-ol nasfalimata kaj den pen maj dur haj dukhaven zorales ol kodicie užarimasqe haj sastipnasqe publiko. Ol resurse lovenqe tikne le familienqe kovle haj e diskriminarā and-o dinipen le pokinimatenqo publiko, len rig, sa kadā, k-o ingeripen maj dur kadale pharimasqo. E lipsa le instalacienqi užarimasqe dukhavel verver le žuvlān, le čavorren haj le phure manušen, kerindoj bariere maj but and-o drom le rigliimasqo kadalenqo k-e edukacia haj k-o živipen sočialo.
Na-i akčeso k-e električitatā	Bare pharimata	Xakārdo, ama ačhavimatenča	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	Vaš ke na-i akčeso k-e električitatā ačhel jekh andar ol maj phare kovlimata k-e infrastruktura vaš ol populacii agorutne andar e Romīnia, maj but and-ol thana gavutne durārde haj vi and-ol thana informalo. Vi kana jekh paš si prinžardo and-ol vakerimata anda ol poličič publiko, o pharipen na ačhel dosta lini, haj ol strategie d-akanara na daštin te den lačharimata lače vaj kaj māsuri pen. O šerutno pharipen si ke na-i jekh

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					infrastruktura ċaċi, maj but and-ol thana dine rigaċe kaj o buxlāripen la receauaċo themutni energziaċi elektriko si vaj prā kuċ, vaj pakāl pes ke na-i laċhi andar o dikhipen le lovenqo. Ande but thana dine rigaċe, ol khera na-i phangle k-ol recele energziaċe elektriko andar e kauza ke si love prā but phanglimasq, love kaj ol familie ċira lovenċa da daštīn te keren len. Vi kana teoretiko si programurā pokinimasq, kadala butvar na šaj te aven line anda kodoja ke si but pharipen lilēnqo, na-i xakāripen vaj si kriterii aċhavasq, kadala butvar na šaj te aven line anda kodoja ke si but pharipen lilēnqo, na-i xakāripen vaj si kodola ċorre na daštīn te len vazdipen. Vaš ke na-i elektriċitatā peravel zorales o laċhipen le živimasq: ol ċhavorre na daštīn te siklōn pala so perel o kham, ol familie bazin pen pe aver bukā kaš te keren dud vaj tatipen, haj e lipsa le instrumenturenqi haj le ekipamenturenqi kaj umblaven kaθar e energzia zorārel ol aktiviteturā lovenqe. Maj but, o ververipen dizitalo kerdōl maj baro, vaš ke ol komuniteturā bi elektriċitatāqo si sistemiko mukhle palal and-ol programurā edukacionalo, ol iniciative telesastipnasq haj ol pharimata andre ċhutimasqo dizitalo. Inkāl ol aċhavamata praktiko, o pharipen sikavel jekh modelo maj zoralo diskriminarāqo strukturalo haj mukhlipen. Ol projekturā buxlārimasq la infrastrukturaċe elektriko zan butvar pašal ol komuniteturā agorutne – maj but ol khera le rromenqe – vaj andar e kauza le dikhimasqo administrativo, vaj o inkeripen aktivo bazime p-ol stereotipurā haj ol bange gogārimata. Kadaja buki zorārel e segregarā thanesqi haj bararel ol soċialo bukā kaj na-i sajekh. Ol strategie themutne na phende ži akana so si o akċeso k-e elektriċitatā sar jekh xakaj publiko šerutno haj niċi na ċhutine andre obektivurā vorta vaš o uċaripen sasto. Vaš o zaben maj dur kadale bukāθar, e Romīnia trebul te lel jekh dikhipen maj andrutno, kerindoj o barāripen la infrastrukturaqo te avel sikavdo na numaj kaθar o laċhipen lovenqo, ama vi kaθar ol norme le ċaċimasq, le krisaqe soċialo haj le inkerimasqo le mediosqo. Kadaja si vi o akċeso simplo k-ol pokinimata, love ingerde karing ol thana ċira labārde haj ol mekanismurā responsabilitatāq, vaš jekh thodipen andrutno le serviċienqo publiko.
Tikno vaj kaj na-i kidipen le gunojosqo publiko	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	na-i	na-i	Ande but komuniteturā agorutne andar e Romīnia, na-i jekh serviċio publiko kidimasqo le gunojenqo aċhel jekh baro pharipen, kaj na-i dosta lino and-ol politiċi themutne vaj thanesq. Vi kana o pharipen si numaj varekana prinžardo and-ol raporturā haj analize situacionalo, voj na-i prā but dikhli sā, haj ol māsuri vorta andre ċhutimasq na-i. E lipsa le kidimasqi le gunojosqi dukhavel verver ol grupurā kovle la populaciaq – maj but kodolen kaj živen ande khera informalo, mahalale gavutne vaj thana dine rigaċe geografiko – kaj si avri ċhudine kaθar ol serviċii muniċipalo gunojosq. Kadā ke, ol khera butvar keren palal ol metode korkorre-mudarimasq, sar si o phabaripen avri, o ċhutipen ilegalo le gunojenqo khere, buki kaj kerel riskurā bare vaš o medio haj o sastipen publiko. Kadala kondicie biuže len rig k-o xulavipen le nasfalimatenqo, o biužaripen la phuvāqo haj le panēsqo haj k-o barāripen le stigmatosqo soċialo kontra le grupurenqo dukhavde, maj but le rromenqo. Vaš ke na-i jekh phiripen strukturime le gunojenqo sikavel sa kadā, jekh negližarā sistemiko maj bari, vaš ke but projekturā infrastrukturaċe phangle k-ol gunoaje na den šerutnipen le thanenqe bilabārde vaj dine rigaċe. Maj but, e lipsa le xakajesqi proprietatāqo palal e kris ande but andar kadala kherana mukhen le zoren lokalo te ċhuden len ofiċialo and-e planifikarā le gunojosqi gavutno vaj forutno, zorāringoj lenqo bidikhipen and-ol politiċi publiko. Vi kana si jekh baro impakto, na-i strategie vaj obektivurā themutne kaj te dikhen vorta o buxlāripen le serviċienqo le kidimasq le gunojenqe karing ol komuniteturā kovle haj niċi love vaj linii direktoare vaš o vazdipen le muniċipalitenqo and-o buxlāripen kadale serviċienqo karing kadala komuniteturā. Ol aċhavamata lovenqe, e diskriminarā institucionalo haj e lipsa le tradimasqi intersektorialo maškar ol zorā andar o bešipen, o medio haj o sastipen publiko pharārel o pharipen. Kadava nangipen politiko mukhel o ingeripen maj dur vareve medienqi živimasq nasul haj barārel o soċialo avri ċhudipen. Kadava pharipen trebul lesq jekh dikhipen butdimensionalo haj bazime p-ol xakaja, kaj te prinžaren o kidipen le

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					gunojenqo sar jekh servičio publiko šerutno vaś o sastipen haj e demnitatā haj te den akćesibilitatā kadalesqi vaś savorre komuniteturā, bi te inkerel pes konto kaθar o statuto krisaqo vaj o than zeografiko.
Ačhavde šajutnimata tatārimasqe (familie)	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	O bišajutnipen le kherenqo te tatāren ol khera čaćeś – vaj andar e kauza le zorārimatenqo pokinimasqe, la izolaciaqe kovli vaj e lipsa le akćesosqi k-ol resurse enerziaqe akćesibilo – si jekh pharipen xulavdo, ama but
Kaj na daśtin te tatāren sǎ ol kamere/savremǎ kana trebul) vaj o tatāripen le zorale gunojoča					cira prinzardi and-e Romīnia. Kadava pharipen dukhavel maj but ol thana gavutne haj agorutne, kaj o čorroripen enerzetiko sikavel pes vi pand-o šajutniheb tikno tatārimasqo, haj vi pand-e praktika kaj na-i siguro le phabarimasqe le gunojenqe zorale vaś o tatāripen. Vi kana si konsećince phare opral o sastipen, o medio haj e soćieteta, o pharipen pakǎl pes ke “na-i šerutno” and-o vakeripen publiko haj and-o keripen le politikenqo, bi jekhe programosqo themutno spećifiko kaj te lel la. Ol familie saven na-i len love te len kombustibilo lačo vaj aparaturā tatārimasqe lače, phabaren kaśta, plastiko, tekstile vaj aver gunoaje maj cira lače. Kadaja buki kerel thuv nasul kaj keren o medio biužo vi andral haj vi avrǎl, barindoj o risiko le nasfalimatenqo haj dukhavimata pe maj but vremǎ, maj but k-ol čhavorre haj ol phure. And-ol phare kazurǎ, kadala praktići ingeren k-ol jaga haj akćidenturǎ kheresqe andar e kauza ke ol materialurǎ kaj phabǎn lokhes na thode kaj trebul. Ol šerutne kauze si but. Jekhtones, maj but khera lovenča cira na daśtin te len penqe aver surse, sar e elektrićitatǎ vaj ol gazurǎ naturalo, maj but kana kadala si dikhle k-ol love la pjacaqe, bi pokinimatenqo. Dujtones, o tatipen kaj na-i lačo le kherenqo – but andar lenθe si cira izolime vaj peravde strukturalo – barāren ol nevoje haj ol love tatārimasqe. Trintones, kadala familie si butvar činde sastes kaθar ol recele enerzetiko, vaj andar e kauza zeografiko, vaj andar e kauza le pharārimatenqi krisaqe/tehniko, sar si ol khera informalo. Akana, e Romīnia na-i la jekh lači politika marimasqi le čorrorimasqe enerzetiko. Na-i themutne stratezie kaj te den pokinimata vaś o tatāripen kerde palal ol populacie kovle haj nići programurǎ sistematiko lačharimasqe le miśtimasqe enerzetiko le kherenqe pand-e izolarǎ vaj o nevāripen la infrastrukturaqo. Maj but, ol pharimata lilenqe haj o šajutnipen institucionalo tikno k-o nivelo lokalo na mukhen le munićipaliteturen te zan andre lačhes. Kadava beśipen p-o than institucionalo na numaj ke mukhel len biarakhle kodolen kaj si kovle, ama marel vi ol angažamenturǎ themutne anda o arakhipen le mediosqo haj o andre čhutipen soćialo. O liipen le čorrorimasqo enerzetiko trebul te avel jekh šerutnipen politiko. Ol lačharimata trebul te avel len vi pokinimata vaś o tatāripen simplo haj ingerde, pokinimata themutne and-o lačhipen enerzetiko rezidencialo, cirdimata vaś aver bukā enerzetiko uže haj akćesibilo haj jekh kadro krisaqo kaj te phenel vorta ke e enerzia si jekh xakaj soćialo.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

E lipsa le arakhimasqi le bukânqe kaj si lenqe (ol titlurâ pala e kris na-i vorta haj siguro)	Bare pharimata	Xakârdo, ama ačhavimatença	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	E buki krisaqi na-i siguro anda e proprietatâ opral ol khera haj si jekh pharipen dosta de prinzardo and-e Romînia, maj but and-ol komuniteturâ agorutne haj kovle, kaj maj but khera na-i len titlurâ proprietatâqe vorta haj siguro. Vi kana ol politiçi themutne prinzaren o isipen kadale pharimasqo, ol strategie line na-i dosta vi sar baripen, vi sar šerutnipen vaš ol populacie dukhavde. E maj arakhli kauza si ke na-i lila vaš o kadastro: but khera, maj but and-ol thana gavutne haj ol khera informalo, na-i xramosarde and-o kadastro oficiâlo. Ol khera vazdine biautorizacienqo vaj kaj si p-ol thana bixramosarde na zan tal-e incidenca le kadrosqi krisaqo, buki kaj tel rigaŋe le manušen kaŋar o liipen le unžilematenqo, le pokinimatenqo vaj le servičienqo šerutne, sar si o pani, e kanalarâ vaj e električitatâ. Ol bukâ lilenqe phare, ol takse administrativo vazdine haj o tikno akčeso k-e asistenco žuridiko keren kaj o proçeso regularizarâqo le xakajenqo proprietatâqe te na daštil te avel lino kaŋar ol familie cira lovença. And-ol komuniteturâ rromenqe, e situacia si pharârdi vi maj but kaŋar ol praktiçi kaj diskriminin haj jekh bari lipsa vazdimasqi adminstrativo, ingerindoj maj dur e buki kaj na-i siguro anda o kher haj o avri čhudipen sočialo. Ol konsecince si zorale: bi jekhe kheresqo pala e kris siguro, ol manuša ziven tal-o nasul bukâ le dinimasqe avri haj na daštin te čhen love and-o lačharipen lenqe kherenqo. Ol kartierâ lenqe ačhen avâ ol initiative le planifikarâqe forutni, buki kaj ingerel k-o tikno barâripen la infrastrukturaqo haj sa na dikhôn and-ol politiçi publiko. Ol čavorre kaj barôn ande kasave konteksturâ maren pen butvar jekhe edukaciaça ačhavdi haj stresu psiholožiko kondicienqo živimasqe kaj na-i stabilo. Vi kana e Romînia thodâs initiative sar si ol programurâ bilovenqe xramosarimasqe funciario and-o kadastro themutno haj le pharimatenqo xramosarimasqe funciario, kadala sas kerde bi te aven sajekh haj sas len jekh tikno impakto and-ol thana agorutne. Maj but, kadala programurâ na-i kerde inkerindoj and-e gogi ol nevoje speciřiko le komunitetureqe kovle, haj na-i len aktiviteturâ phenimasqe, sikavimasqe haj dikhipnasqe.
					Vaš o liipen lačo kadale pharimasqo, e Romînia trebul te čhel love and-ol politiçi saste regularizarâqo saven te aven le droma pala e kris simplo, asistenco bilovenqi vaš ol khera kaj si len cira love, garancie kontra la diskriminarâqe haj vazdipen institucionalo kerdo palal ol komuniteturâ kaj bešen ande khera informalo vaj kaj na-i xramosarde. E sekuritâtâ krisaqi le xakajesqi proprietatâqo trebul prinzardi sar jekh kondicia anglutni vaš o barâripen forutno andrutno, e stabilitatâ sočialo haj o akčeso k-ol xakaja šerutne.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Na-i akćeso k-ol khera vaj si tikno	Bare pharimata	Phendo, ama na-i analizime dosta	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	Na-i akćeso ćačo k-ol khera soćialo and-e Romińia haj kadaja buki si jekh bariera strukturalo kaj inkerel vaś ol populacie kovle, vi ol familie ćira lovenća, ol komunitetură rromenqe, ol dada korkorre haj ol manuśa saven na-i len kher. Vi kana ol themutne strategije prinżaren varekana o pharipen, kadala na dikhen dosta o baripen, o kauze sistemiko haj ol konsećince bute vremăqe kadalesqo. Ol măsuri kaj si na-i laće sar ućharipen, si kerde kovles haj na aresen k-ol maj dine rigaće populacie. Jekh andar ol šerutne pharimata si o kovlipen baro kherenqo soćialo kaj te beśel pes. Sode si akana si but ćira desar o ćačo mangipen haj vazden pen ćira neve vazdimata andar e kauza ke na-i love publiko dosta haj na-i jekh programo themutno ćačo vaś o buxlăripen le kherenqo kaj si. Maj but, but andar ol khera kaj si, si but nasul – peravde, pră bute manuśenća vaj na-i len ol šerutne lokhărimata – aćhen binevărde andar e kauza ke si pharimata lovenqe. Ol pharimata lovenqe pharăren vi maj but o akćeso. Ol proćeduri alosarimasqe si butvar but phare, jekhutne haj thode nasul kaṭar ol zoră lokalo. Kadă ke, kodola kaj trebul len maj but na daştin te len ol khera, haj ol praktići kaj diskriminin – maj but kontra le rromenqe – tiknăren o ćaćipen haj e transpareńca le proćesosqi dinimasqo. O barăripen le lovenqo le kherenqo haj o buxlăripen forutno pharărde e situacia andar ol bare forură, kaj ol familie kovle si spidine karing ol khera informalo k-o agor le forosqo, zorărindoj e segregară le thanesqi haj kerindoj o ćorroripen vi maj baro. O impakto le akćesosqo tikno k-ol khera soćialo si but prinżardo. Ol familie si thode zorăća te beśen ande kondicie pră bute manuśenća, melale vaj kaj na-i siguro, kaj, vi von, len rig k-ol pharimata kroniko sastipnasqe, kovlimata edukacionalo haj soćialo avri ćhudipen but vremă – maj but k-ol ćhavorre. Maj but, ke na-i sekuritătă le kheres pharărel o arakhipen haj o inkeripen jekhe bukăqe thanesqo vaś ol manuśa, zorărindoj ol ćiklură umblavimasqe haj agorimasqe. Vi kana ol kadrură themutne prinżaren ofićealo o šerutnipen le xakajenqo k-o beśipen, ol obiekktivură vorta le politikenqe si butvar pe aver drom desar ol nevoje le populacienqe agorutne. O keripen si pharo, o dikhipen si kovlo haj si ćira cidimata vaj strukture vazdimasqe kaj ol administracie lokalo te barăren politići andrutne and-o beśipen. Vaś o liipen laćho kadale pharimasqo, e Romińia trebul te lel jekh politika beśipnasqi bazime p-ol xakaja, te barărel ol pokinimata publiko vi and-o vazdipen, haj vi and-o laćharipen le vazdimatenqo soćialo, te del proćesuri akćesosqe ćačo haj te vazdel mekanismură institucionalo vaś o dikhipen haj o keripen le dinimasqo bidiskriminarăqo.
Pră but manuśa (than/kamere beśipnasqe vaś ol familie)	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	Pră but manuśa, kaj si sar jekh than kaj na-i dosta vaś jekh manuś ande jekh kher, si jekh baro pharipen and-o beśipen and-e Romińia, dukhavindoj maj but ol familie ćira lovenća, ol khera kaj si but manuśa haj ol komunitetură agorutne. Vi kana o pharipen si phendo and-ol lila themutne anda o beśipen haj o andre ćhudipen soćialo, ol kauze lesqe andrutne haj ol efektură pe but vremă na-i analizime sar trebul. Maj but, ol măsuri kerde vaś o tiknăripen le pră bute manuśenqo vaj na-i dosta, vaj na aresen k-ol manuśa kaj si maj sikavde k-o nasulipen. Ol šerutne faktoră le pră bute manuśenqe si vi ol pharimata lovenqe, ke na-i śajutnimata kherenqe kaj te beśen haj o sigo barăripen le forurenqo. But familie, maj but and-ol gava haj dine rigaće, trebul te beśen ande khera tikne, maj bute zeneracienća kaj xulaven sakodova than tikno. And-ol forură, o barăripen le kirienqo haj o tikno akćeso k-ol khera soćialo na mukhen le kheren ćira lovenća te len ćaće zivimasqe kondicie. Ande varesave komunitetură agorutne, si vareso normalo kaj duj vaj maj but familie te aven len numaj jekh kher, na ke kadă si kulturalo, ama na-i love te keren aver felo. Ol kondicie pră bute manuśenqe si len konsećince vorta haj nasul. Andar o dikhipen le sastipnasqo, kadala lokhăren o baripen le nasfalimatenqo kaj len pen, haj keren nasul ol standarde uźarimasqe

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					haj barären ol nasfalimata kroniko. Ol čavorre barärde and-ol thana kaj si pra but manuša butvar na-i len than te siklön, te khelen penqe vaj te soven mišto, buki kaj si but nasul vaš o daštisaripen školutno haj o lačo xakāripen gogačo. E bukā la gogači si sa kada de nasul: kana na-i but vremā than zenutno barön vi ol xamata and-e familia, ol manuša xakāren pen nasul haj si len depresia haj tiknārel e autonomia haj e intimitatā zenutni. Ol bukā sočialo si len vi stigmatizarā, o rig liipen čiviko kovlo haj o dinipen avri andar ol programurā vaj ol servicii kaj mängen jekh nivelo tikno čače kherenqo. Vi kana ol lila politikenqe phenen anda ol but manuša, sas line cira māsuri vorta vaš o tiknāripen kadalaqo. Ol programurā kaj dikhen o buxlāripen le šajutnimatenqo kherenqo vaj o vazdipen le familienqo and-o liipen kherenqo maj bare si cira, cira pokinde vaj kaj na-i ingerde sar trebul. Ol zorā lokalo butvar na-i len resurse haj ol sikavimata politiko kaj trebun vaš o andre čhutipen čačes. Maj but, ol procešurā planifikarāqe forutne na pra den šerutnipen le nevojenqe kherenqe le familienqe kaj si but manuša vaj len ol pharimata anda sode de but si and-ol kartierā kovle. Vaš o lačo dinipen anglal, e Romīnia trebul te barārel jekh stratežia ingerdi and-o domenio le bešimasqo, savā te avel la asistença lovenqi vaš ol khera kaj si pra but manuša ande lenθe, čirdimata vaš o vazdipen vaj o nevāripen le kherenqo maj bute kamerença haj reglementare vorta kaj te phanden o lačharipen le kherenqo kaθar ol objektivurā sastipnasqe, e edukacia haj barāripen sočialo. Jekh nakhipen karing jekh planifikarā andrutni haj pokinimata inkerde and-ol lačharimata kherenqe andrutne si but šerutni vaš o čhinipen le čiklosqo le ačhavimatenqe thanesqe haj o vazdipen le phanglimasqo sočialo.
Housing-related indebtedness at levels which may cause eviction	significant problems	mentioned but not analysed sufficiently	absent	absent	O unzilipen phanglo kaθar o bešipen, kaj thol le familien k-o nasulipen avri dinimasqo, si jekh pharipen sa maj baro phanglo le bešipnasθar, kaj keren le familien de aven dine avri, si jekh pharipen sa maj baro, ama na dosta dini duma, and-e Romīnia. Kadava pharipen si opral maj but kovle khera, vi opral ol manuša maj frimi lovença, ol šomerā, ol bukārne informalo haj ol komuniteturā maržinalizime – maj but and-ol čentroja forutne, kaj ol pokinimata le kherenqe barile sigo and-ol palutne berša. Vi ke si lipardo kana te kana and-ol themutne lila, o fenomeno ačhel maj but bidikhlo haj na si intervencii čače. Ol šerutne kauze le bare datoriaqe andar ol khera si strukturalo. But familii si te len love unzilēsqe bare risikoča te kinen, te vazden vaj te nevāren khera sosqe na-i len akčeso k-o alternative bešipnasqe sočialo vaj akčesibilo. Kana o čalavipen le lovenqo inkerel pes and-ol umala tikne salariença, ol familii maren pen pharimatença sa maj bare kaš te pokinen svakone čhonesθe ol ipotekaro kreditoja vaj ol kirii. O barāripen le kosturēnqo vaš-ol utilitāci, e inflacia haj e alfabetizarā lovenqi bilači and-ol kovle grupoja barären kadava pharipen. Maj but, but debitorā si len akčeso phanglo k-o vazdipen žuridiko vaj konsilierā lovenqi, kodolesqe keren len te len kreditoja kaj dukhaven len vaj si te nakhen andar dinimata avri procešuri kaj von či xakāren len sastes. Ande kadava konteksto, jekh evenimento bidikhlo anglal, sar si o nasfalipen, o xasaripen le thanesqe bukāqo vaj o ulavipen la familiaqo, daštil te keren le familien te na daštin te pokinen, kadala si sigo and-o risiko te xasaren penqo kher. Ol impaktoja si bare haj maj but. O dinipen avri ingerel na numaj k-o xasaripen le kheresqo, ama vi k-o sočialo peravipen: ol čhave si spidine zorāča te mukhen pel la školaθar, o than bukāqo si maj phares te inkeren les, haj ol familii daštin te arešen bikheresqo vaj daštin te aven tradine and-ol khera bute manušença haj kaj na-i lače te bešen ande lenθe. Psihologiko, ke ol manuša daran savremā ke avena dine avri kerel bare niveloja stresosqe, anksietatā haj depresia. Si, sa kada, jekh maj baro kosto sočialo, sosqe ol dinimata avri aven instabilitatā and-ol kartierā aba čorre haj barären o čorrorripen maškag ol zeneracie. Vi ke dikhas kadala čače bukā, na si kerde programoja themutne kerde kaš te prevenin ol dinimata avri phangle le kamimatenθar. La Romīnia na-i la mekanismoja sar si ol subvencii temporaro anda e kiria, fondurā kherenqe urzencaqe, brakhipen žuridiko mamuj ol dinimata avri arbitraro vaj planoja strukturalo vaš-o palemkeripen le kamimatenqo anda ol pokinimata le kherenqo. Maj but, na si kampanii lovenqe edukaciaqe vaš-ol khera kovle. Kadava nanaipen and-ol publiko političi mukhel le familien kaj si len pharipen bivazdipnasqo haj zorāren

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					biarakhipen le kherenqo sar jekh nasfalipen kroniko. O dinipen дума pa kadava pharipen si te avel kerdo ande jekh kadro političienqo zoralo, kaj kamel te brakhel ol khera, vi vazdipen žuridiko lokho arakhlo, krisa čaće pala e kreditarā, pokinimasqe mukhlimatea temporaro pala ol dinimata avri kana varekas si les pharimata haj spečifiko māsuri te tiknāren pen ol kamimata. Bikadalenča, e Romīnia daštīl te kerel kaj o xasaripen le kherenqo te avel normalo sar jekh normalo rezultato le čorrōrripnasqo, maj sigo desar jekh doś le političienqo.
Housing in segregated settlements/ neighbourhoods	significant problems	understood with limitations	absent	absent	E rezidencialo segregarā ačhel jekh andar ol maj inkerde haj nasul forme biegalitetaqe thanesqe andar e Romīnia. Ol thana segregime – butvar rromenča vaj avere etniko minoriteturenča maržinalizime – si izolizime fiziko, e infrastruktura na-i lači haj ol manuša si ankalavde sistemiko katar ol publiko servičii. Vi ke o pharipen si prinžardo jekh paś ande varesave lila političienqe, vov si na butvar prioritizime haj na si stratežii čaće vaj intervencii spečifiko kaś te del pes дума anda lenqe strukturalo cirdimata. Kadala kartiere segregime inklōn butvar paś-ol forurā, and-ol thana maržinalizime geografiko, sar avelas ol thana kaj daštīn te aven line panēsθar, paś-ol sitoja industrialo vaj p-ol phuvā kaj na si xramome. Berśenθar, ke na-i investicii haj kamipen politiko, kasave thana rimon pen but. Ol khera si butvar improvizime vaj phagerde, o droma ačhen biasfaltime, haj ol servičii bazaqe, sar si e električitatā, o pani kurento, e kanalarā vaj o kidipen le dešeurenqo, si vaj bisiguro, vaj kadala na si. Ande varesave kazurā, saste komuniteturā si izolizime katar o publiko tradipen, školi haj sastāripnasqe unitāci. Kadava ulavipen thanesqo kerel kaj maj but dinipen avri stratoja te barōn. Ol čavorre andar thana segregime žan k-ol školi segregime vaj bilače, kadalenθar barōn ol bibaxtalimatea siklāripnasqe. Ol manuša maren pen la diskriminaciača kana roden penqe jekh bukāqo than, vi andar lenqi adresa, haj vi andar lenqi etnia. O stigmato andar kadala thana barārel le rigaθe dinipen, sosqe ol manuša haj bešen kothe si butvar sikavde nasul and-e mass-media haj and-o dino дума vakāripen. Maj but, o forutne političi butvar si thon samaθe ol thana segregime vaj dikhen len sar temporaro bilačhimata, desar te prinžaren len sar komuniteturā egalo xakajenča. Ol dinimata avri zorāča, o paruvipen le thanesqo bi te aven pučhle aver manuša vaj o dinipen tele le kherenqo bi te roden pen vi droma lače tiknārel vi maj but o pakāvipen and-ol publiko institucii haj ingeren maj but ol dukha le manušenqe aba kovle. Vi ke si programoja pilot kana haj kana vaj lokalo iniciative, na si kadroja themutne kaj te keren vareso anda e rezidencialo desegregarā. La Romīnia na si la dosta stratežii vaś jekh inkluzivo forutni planifikarā, kaj asigurilas ekitabilo investicii ande savore thana, ande savorre etnii vaj so statuto krisaqo si len. Bi te avel len prinžaripen legalo, le manušen andar ol thana segregime na-i len akčeso k-ol xakaja savenθar lošaren pen aver manuša, vi kana das дума pala o drepto te len rig k-o dečizionalo pročeso lokalo haj k-e planifikarā le mediosqi. Ke jekh lačo amboldipen trebal jekh sistemiko paruvipen, haj vi investicii and-e infrastruktura haj servičii and-ol thana segregime, prinžaripen žuridiko haj integrarā and-e planifikarā forutni, o dinipen le antidiskriminaciaqe krisenqo haj pročesoja partičipativo barāripnasqe. Feri andar kasave inkluzivo māsuri daštīl te avel čhindo o čiklo la segregaciaqo thanesqo haj sočialo.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Bešipen ande informalo vaj kontra le krisaqe thana/kartieră	Bare pharimata	Xakârde, ama ačhavimatença	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	Ol khera informalo vaj kontra le krisaqe – vazdine bi lilenqo, avrål ol krisa forurenqe haj bi titlurenqe kherenqe prinzarde - si jekh fenomeno buxlårdo and-e Romînia, maj but and-ol thana agorutne kaj bešen ol rroma haj aver grupură kovle. Vi kana o pharipen si numaj jekh paş prinzardo and-ol kadrură politikenqe, ol mäsuri kerde si tikne, kerde ande kotora haj cıra adaptime pala ol nevoje speciŕiko kadale komuniteturenqe. Ol šerutne karakteristiçi kadale kherenqe si len: khera kaj bešel pes vazdine andar materialură kerde manušenar vaj kaj na-i lače, na-i phanglimata k-ol lokhărimata šerutne (sar si o pani, e elektriçitătă, kanalizară vaj o kidipen le gunojenqo) haj o phanglipen zeografiko p-ol droma šerutne, škole, çentrură sastipnasqe haj çentrură pherdimasqe le bukăqe zorăqe. Kadala kartierură si butvar avrål o than forutno oficiălo, buki kaj del len rigaŕe andar ol planură barărimasqe muniçiपाल, ol skeme pokinimatenqe haj ol gesa le ginimasqe manušenqo. Jekh andar ol maj bare pharimata si ke na prinzarel pes pala e kris ol khera haj o statuto inkerimasqo. Vaş ke ol manuša na-i len titlură oficiălo, kadala si dine avri kaŕar o mangipen lokhărimatenqo publiko, pokinimata vaj unzilimata kaj te lačharen penqe khera. Ande but kazură, na del pes lenqe, sa kadă, o riglipen k-o proçeso deçiionalo komunitaro haj na-i dikhle vaş ol sistemură serviçienqe soçiălo. Ol kondicie beşimasqe si butvar but nasul – thode k-ol kondicie meteoroliziko but phare, fundacie kaj na-i zorale haj o užaripen si tikno – sikavindoj riskură bare vaş o sastipen haj e siguranca.
					Paşal ol pharimata fiziko, tal-o pharipen savremă le dinimasqo avri zorăça, kerel jekh bešipen traşaça haj kana na san siguro. Ol familie, maj but ol çavorre si butvar paruvdo lenqo than, buki kaj paruvle lenqo akçeso k-e edukacia haj k-ol serviçi sastipnasqe šerutne haj ingerel maj dur ol çiklură çorrorimasqe. Ol zuvlă haj ol manuša nasfale andar kadala kontekstură but kovle k-o avri çhudipen haj maripen. Vi kana e Romînia kerdăs varesave pharimata vaş o xramosaripen le kherenqo haj e legalizară le kherenqi informalo, kadala initiative na-i len buxlăripen haj zaben maj dur. Ol proçeduri administrativo phare, e lisa la koordonarăqi maşkar ol institucie haj o pokinipen kaj na-i dosta pharăren sa kadă lenqo drom. Maj but, ol pokitiçi d-akanara and-o domeniu le beşimasqo mangen butvar kriterii pala e kris kaj keren e legalizară te na avel lini kodole kherenar o maj çorrore. Vaş o çhinipen kadale çiklosqo, ol zoră themutne trebul te prinzaren o krisăripen le kherenqo informalo sar jekh pharipen barimasqo – na numaj vareso nasul pala e kris. Ol laçharimata trebul te avel len proçesură simplo regularizarăqe, vazdipen lovenqo haj krisaqo vaş ol khera cıra lovença haj o andre çhutipen kadale kartierenqo and-ol stratezie themutne barărimasqe lokalo haj rejiionalo. Ol liimata rigliimasqe, ol garancie kontra la diskriminarăqe haj o thodipen pe sakodova drom le prinçiipenqo le EU andre çhutimasqo forutno si but šerutne vaş kadala komunitetură te na aven mukhle palal.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Sikavipen k-ol faktoră but nasul (o živipen ande thana kaj si nasulimata naturalo vaj thana risikoča ekoložiko)	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	And-e Romînia, but khera vulnerabilo (kovle) - maj but and-ol komunitetură informalo vaj agorutne – si thode k-ol riskură mediosqe phare haj hazardură naturalo, sar si ol bare pană, o miškipen le phuvênqo, e poluară industrialo vaj o izdravipen la phuvâqo. Vi kana kasavo sikavipen si prinżardo ande varesave strategje themutne tradinimasqe le riskurenqo, o pharipen na-i dosta analizime anda ol kauze lesqe soćioekonomiko haj lesqo impakto ververutno opral ol populacie dine rigaŕe. Maj but, ol mekanismură anglal dinimasqe si butvar reaktivo haj na daştin te len ol kovlimata kaj inkeren but vaj o inkeripen la komunitetaqo. But khera si ande thana dine ofiċalo sar thana vazdine risikoča – sar si ol thana kaj daştin te aven tasavde paşal ol pană, ol plaja kaj na-i stabilo vaj ol thana de paşal ol depozitură gunojosqe industrialo. Kadala thana si butvar ol korkorre thana liimasqe haj akċesibilo sar love vaş ol maj ċorre familie, maj but kodola bixakajesqo pala e kris k-ol khera vaj ċhudine avri andar ol skeme le kherenqe soćialo. Ande kadala kazură, kana na-i jekh ċaċi infrastruktura (sistemură thavdimasqe, bariere arakhimasqe, sistemură phenimasqe de maj anglal), kerel kaj ol komunitetură te aven maj dukhavde kaŕar ol dinimata mediosqe. And-ol thana industrialo, ol manuša si thode riskurenŕe kroniko, vi o rimosaripen le phurdimasqo haj le panĕsqo, phurdimata nasul haj o ċhudipen avri le gunojenqo but nasul. Kadala kondicie ingeren k-ol rate bare nasfalimatenqe phurdimasqe, infekcii le morkhăqe haj pharimata sastipnasqe kaj ingeren but, maj but maşkar ol ċhavorre haj ol phure. O impkato opral o sastipen si pharărdo kaŕar o akċeso tikno k-e asistenca sastipnasqi, o xaben ċira haj e lipsa la edukaciaqi mediosqi. Kadala komunitetură maren pen vi le kovlimaċa ekonomiko, vaş ke ol peravimata den tele butvar ol khera tikne vaj ol aktivitetură kaj keren love kaj si le manuše. O palemvazdipen na pră si vazdino kaŕar ol mekanismură pokinimasqe kaŕar o them, haj but khera peravde na-i asigurime. Kadă ke, saste familie si spidine vi maj tele and-o ċorroripen pala fiesavo evenimento ekoložiko. Vi kana e Romînia linăş planură themutne vaş o tiknăripen le riskosqo peravimatenqo haj arakhipen ċivilo, kadale kadruren na-i len jekh zorali buki andre ċhutimasqi soćialo. Kadala varekana den šerutnipen le nevojenqe speċifiko le grupurenqe kovle, haj ċira love si dine vaş o vazdipen le paruvimasqo le kheresqo, o zorăripen le kherenqo vaj andre ċhutimata anglaldikhimasqe and-ol kartieră risikoča vazdino. Maj but, vaş ke na-i koordinară maşkar ol zoră lokalo, ol urbaniştă haj ol aċencie mediosqe na mukhen kadaja planifikară proaktivo haj barărel e negliženca institucionalo. Vaş o tiknăripen le sikavimasqo haj o barăripen le inkerimasqo, e Romînia trebul te ċutel andre e kris le mediosqi haj o ċaċipen soćialo ande lesqe politiċi mediosqe haj barărimasqo forutno. Kadaja si la e karografieră le thanenqi risikoča vazdino, o šerutnipen kadalenqo vaş ol pokinimata and-e infrastruktura haj o dinipen šajutnimatenqo vaş o paruvipen le thanesqo sigo haj laċho. O aŕukeripen le peravimatenqo trebul, sa kadă, buxlărdo vaş o aşunipen le vakenqo kodolenqo kaj si maj sikavde k-o risiko haj ke si ċhutine andre and-o keripen le laċharimatenqo.
Tikno akċeso vaj kaj na-i akċeso k-o transporto publiko	Bare pharimata	Xakărdo, ama aċhavimatenċa	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	O tikno akċeso vaj ke na-i akċeso k-o transporto publiko si jekh baro pharipen and-o drom le phirimasqo, le andre ċhutimasqo haj le šajutnimatenqo ekonomiko vaş ol populacie kovle andar e Romînia – maj but and-ol thana gavutne, ol komunitetură agorutne haj ol agorutne thana forutne. Vi kana o pharipen si jekh paş prinżardo k-o nivelo themutno,

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					vi and-ol planurā miškimasqe haj infrastrukturaqe, ol mäsuri vorta dinimasqe anglal na-i dosta haj butvar na sikaven ol čäcımata kaj ziven len ol grupurā kovle. Ol maj dukhavde si kodola kaj ziven and-ol gava dine rigaŋe vaj ol khera informalo, kaj na andre čhutine and-e receaua formalo phirimasqi. But kasave gava na-i len phanglimata šerutne le autobuzoča vaj o trino karing ol čentrurā administrativo, ol thana sastipnasqe, škole vaj ol pjace la bukāqe. Vi kothe kaj si droma transportosqe, kadala si burvar čıra, na-i siguro vaj na-i liimasqe anda ol love vaš ol manuša čıra lovenča. Ande kasave thana, o transporto si kerdo privato, buki kaj ingerel k-ol ververimata le lovenqe, vurdona rimome haj o dinipen rigaŋe le dromenqo kaj na keren love – phanglindoj vi maj but ol komuniteturā. Vaš ol komuniteturā rromenqe haj aver grupurā diskriminime, o pharipen si pharārdo kaŋar ol bange gogārimata etniko haj kaŋar o phiravipen bango kaŋar kodola kaj den servičii, buki kaj kovlārel o labāripen vi atunči kana o transporto si lačo anda o tehniko dikhipen. Ol konsečince si but. Ol čhavorre maren pen barierenča and-o akčeso jekhe edukaciaŋe lači vi kana ol škole si dur, haj ol šajutnimata transportosqe si tikne. Ol bare manuša si len jekh šajutnipen tikno te inkeren penqi buki, maj but and-ol gava, kaj ol šajutnimata bukāqe si zorale, ama o drom na-i akčesibilo. Ol phure, ol manuša nasfale haj ol zuvlā bukānča arakhimasqe si dukhavde ververutnes, vaš ke ol nevoje lenqe phirimasqe si maj phare haj maj čıra šerutne and-ol sistemurā phirimasqe kaj si. O pharipen ingerel maj dur, sa kadā, čiklurā avri čhudimasqe thanesqo, vaš ke ol gava kaj na-i len akčeso k-o phiripen publiko na len butvar love barārimasqe, pokinimata komerčialo haj o buxlāripen le servičienqo publiko. Vi kana varesave projekturā pokinde kaŋar e EU gele palal o nevāripen la infrastrukturaqo phirimasqi la Romīniaqe, kadala len varekana šerutnipen le dromenqe maškar ol forurā vaj maškarthemutne, maj sigo desar o phanglipen “o palutno kilometro” vaj ol servičii phirimasqe komunitaro. Ol stratezie themutne thon maj anglal o lačhipen le dromenqo haj o tiknāripen le thavdimatenqo, ama na lel sistematiko o liipen vaj o čäcīpen. Ol zorā lokalo, kaj trebul te keren o dinipen le transportosqo publiko, butvar na-i len o šajutnipen tehniko vaj o vazdipen lovenqo kaš te barāren lačharimata andrutne phirimasqe vaš ol komuniteturā kovle. Vaš o lačharipen kadale pharimasqo, e Romīnia trebul te lel jekh dikhipen bazime p-e kris and-o phiripen, kaj te dikhel o transporto publiko sar jekh xakaj sočialo, na numaj jekh šajutnipen ekonomiko. Kadala si la pokinimata spečifiko vaš ol manuša kovle, o buxlāripen le dromenqo p-e baza le sikavitorenqi čäcīmasqe, e koordinarā maškar ol političi transportosqe haj kodola bešimasqe haj o andre čhutipen vorta le komuniteturenqo agorutne and-oe planifikarā le transportosqi haj o dikhipen le servičienqo.
Tikno akčeso vaj kana na-i akčeso k-o interneto (misalāqe, akčeso k-o publiko interneto and-ol thana kovle, thana kaj na-i učharde kaŋar o interneto baro)	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	E lipsa jekhe akčesosqi zoralo k-o interneto – maj but and-ol komuniteturā forutne, agorutne vaj informalo – vazdel jekh bari bariera, ama but andar laŋe na-i čhuti sāmaŋe, and-o drom le andre čhutimasqo dizitalo, la edukaciaqo, la asiatencaqo sastipnasqi haj o rigliipen ekonomiko and-e Romīnia. Vi kana si les šajutnipen paruvdimasqo, pala o phanglipen k-o interneto phenel pes ke “na-i šerutno” and-ol stratezie themutne kaj dikhen ol populacie kovle, buki kaj ingerel jekhe maj bare ververimasŋe dizitalo, kaj kerdilās vi maj kritiko and-ol palutne berša. Saste thana, maj but and-ol gava agortune vaj and-ol kartierā forutne informalo, ačhen avrāl o than le akčesosqo k-e infrastruktura bandaqi buxli andar e kauza ke la pjaca na fal la, e koordinarā kovli le pokinimatenqi publiko haj ke na-i varesave andre čhutimata politiko spečifiko. Vi atunči kana si infrastruktura fiziko, ol love phanglimasqe haj inkerimasqe na-i liimasqe vaš ol khera čıra lovenča, kaj na-i len love kaš te pokinen ol čhonutne abonamenturā, te kinen ekipamenturā lače vaj te len servičii lačharimatenqe. Maj but, ol punkturā publiko akčesosqe k-o interneto – sar si ol thana lilenča, ol čentrurā komunitaro vaj ol loxhārimata školutne – si čıra and-ol thana dine rigaŋe, mukhlindoj bute manušen bi te aven phangle k-ol servičii haj ol informacii online. O avri čhudipen dizitalo le komuniteturenqo kovle si les bukā but. And-e edukacia, ol siklōvne saven na-i len akčeso k-o interneto na daštin te len rig k-ol kursurā online, na daštin te xramosaren penqe teme vaj na

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					daŝtin te len ol platforme siklărimasqe. Kadaja buki sas dikhli maj but kana sas e pandemia COVID-19, kana e škola online kerdilăş norma haj mie čavorre sas mukhle palal. Vi ol bare manuša si
					mukhle maj palal anda so dikhel o liipen le ŝajutnimatenqo telebuki, o xramosaripen vaŝ ol thana bukăqe, o xramosaripen vaŝ ol lačharimata sočialo vaj o vakeripen le administraciača publiko pand-ol platforme guvernarăqe. O akčeso k-e asistenca sastipnasqi si, sa kadăm dukhavdo, vaŝ ke ol instrumentură dizitalo vaŝ o telesastipen vaj informacii sastipnasqe na-i labărde dosta kaθar ol komunitetură kaj daŝtin te len maj but andar lenθe. Kadaja situacia si pharărđi kaθar ol nivelură tikne alfabetizarăqe dizitalo, kaj ačhen biphende kaθar ol poliči d-akanara and-e edukacia vaj o pherdipen la bukăqe zorăqo. Ke na-i akčeso k-o interneto na-i numaj jekh pharipen tehnoloziqo, ama vi jekh sočialo haj ekonomiko, zorărindoj ol tiparură avri čhudimasqe haj agorimasqe. Vi kana si valură pokinimasqe europăno kaj ŝaj te vazden o andre čhutipen dizitalo (sar si kodola andar o Lokhăripen EU paruvimasqo haj inkerimasqo), e Romînia na daŝtisajli te labărel kadala resurse čăces and-ol thana kovle. Na-i programură themutne koordonime vaŝ o buxlăripen le učharimasqo pe banda buxli, o dinipen internetosqo cîra pokindo vaŝ ol khera čorre vaj o keripen čentruenqo akčesosqe dizitalo siguro and-ol gava vaj ol forură kovle. Kaŝ te arakhel pes kadava ververipen, e Romînia trebul te prinzareĭ o phanglipen k-o interneto sar jekh buki ŝerutni le xakajenqi sočialo. Kadaja buki trebul laqe jekh sasti stratezia andre čhutimasqi dizitalo kaj te avel la o barăripen la infrastrukturaqo and-ol thana agorutne, punktură publiko internetosqe bilovenqo vaj cîra lovenča, siklăripen komunitaro and-ol ŝajutnimata dizitalo haj cîrdimata reglementarăqe vaŝ o zorăripen le rigliimasqo le sektorosqo privato and-o keripen čăco le internetosqo and-e banda buxli.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Tikno vaj kana na-i akċeso k-ol zeleno thana	Bare pharimata	Irrelevant na-i ŧerutno	na-i	na-i	O akċeso k-ol zeleno thana si jekh kotor ŧerutno le laċhimasqo forutno, ama and-e Romċinia, kotora bare populaciaqe – maj but kodola kaj ziven and-ol forurċ, ċira lovenċa haj ande kartierċ agorutne – maren pen akċesoċa tikno vaj kaj na-i k-ol parkurċ publiko, thana khelimasqe vaj thana aċhavimasqe naturalo. Vi kana si bare laċhimata vaŝ o sastipen fiziko haj gogċqo phangle k-ol zeleno thana, ol kadrurċ politikenqe themutne dikhen kadava pharipen sar agorutno vaj “kaj na-i ŧerutno”, buki kaj ingerel jekhe dinimasqe rigaqe baro le barċrimasqo ċaċo le thanenqo zeleno. E planifikarċ forutni andar e Romċinia kerdċs ŧerutno istoriko o buxlċripen komerċialo vaj rezidencialo desari o inkeripen haj o keripen thanenqo zeleno publiko. Kadaja buki ingerdċs jekhe telal barċrimasqo baro kadale thanenqo ande but thana agorutne le forurenqe haj ol kartierċ agorutne, kaj e nevoja si butvar e maj bari. O buxlċripen forutno kaj na-i pala e kris, ol krisa thanenqe kaj na-i laċhe haj ke na-i pokinimata and-o nevċripen forutno k-e skara kartierosqi pharċrel e situacia. Ande but kazurċ, vi kothe kaj ol zeleno thana si numaj xramosarde, kadala vaj na-i dikhle lenqar miŝto, vaj na daŝtis te zas kothe, vaj na-i siguro te aven labċrde vaŝ ol manuŝa andar e kauza le negliqenċaqi, o peravipen vaj ke na-i dosta dud. O xulavipen thanesqo kaj na-i sajekh la infrastrukturaqo zeleno sikavel haj zorċrel, sa kadċ, ok bukċ soċialo kaj na-i sajekh. Ol kartierċ forutne barvale loŝaren pen kaqar o paŝipen varesave parkurenqo miŝto inkerde haj varesave dromenqo p-e savenqe si rukha, kana ol komuniteturċ kovle si butvar inkerde numaj k-ol thana zelenimaqo ċira vaj kaj na-i, kaj si maj tatipen o milaj (sar insula tatipnasqi forutni), bari poluarċ le phurdimasqi haj tikne ŧajutnimata aktiviteturenqe fiziko. Kadaja buki si la maj but andrutnimata vorta opral o sastipen publiko: ol studii phanden e lipsa le thanenqi zeleno kaqar o stresu baro, ol pharimata phurdimasqe, o stilo zivimasqo beŝimasqe p-o than haj o kamipen zivimasqo tikno. Vaŝ ol qhavorre, ke na-i thana khelimasqe avri ingerel k-o baripen maj palal haj k-e lipsa le ŧajutnimatenqi vakerimasqe. Vaŝ ol phure manuŝa haj kodola nasfale, ol thana zeleno kaj na-i liimasqe vaj na-i, tiknċren o miŝtipen, ol ekserċicii fiziko haj andre qhutipen soċialo. Vi kana si sikavimata sa maj but anda kadala phanglimata, e Romċinia na-i la jekh politika themutni vaŝ o zelenċripen forutno ċaċo. Ol stratezie mediosqe haj sastipnasqe na-i len sikavitorċ qċaċimasqe le zeleno thanenqe vaj linii tradimasqe vaŝ e planifikarċ andrutni le zelenone infrastrukturaqi. Ol zorċ lokalo butvar na-i len resurse vaj vazdipen politiko kaŝ te keren ŧerutne ol pokinimata and-ol kartierċ kovle. Maj but, na-i obiekativurċ themutne vaj mekanismurċ pokinimasqe kerde speċialo vaŝ o barċropen le akċesosqo k-e natura and-ol thana kovle. Jekh nakhipen karing jekh zelenċripen zeleno andrutno trebul kerdo sigo. Kadalesqe trebul lesqe: standarde tikne vaŝ ol zeleno thana vaŝ fiesavo manuŝ; o labċripen strateziko le lovenqo phanglimasqe le EU vaŝ o nevċripen forutno; o rigliipen la komunitetaqo k-o keripen haj o inkeripen le zelenone thanenqo; haj o andre qhutipen le akċesosqo k-e infrastruktura zeleno
					and-ol politiċi maj bare sastipnasqe publiko, edukacia haj beŝipen. O liipen la natursqo vaŝ savorre na-i numaj jekh pharipen mediosqo – si jekh buki krisaqi soċialo.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Ol rroma dine rigaθe kaθar e demokracia ekoloziiko (zeleno)	Bare pharimata	na-i řerutno	na-i	na-i	O avri ĉhudipen sistematiko le komuniteturenqo le rromenqe andar ol proĉesurā deĉizienqe mediosqe andar e Romīnia sikavel jekh modelo maj zoralo aĉhavimasqo le xakajeno ĉiviko haj ekoloziia kaj na-i sajekh anda savorre. Vi kana ol kovlimata si but miřto 3angle le rromenqe thanenqe k-o rimosaripen le mediosqo, e poluarā haj ol but nasul kondicii živimasqe, lenqe vaka aĉhen but andar lenθe biařunde and-ol proĉesurā puĉhimasqe publiko, andar ol deĉizii lokalo planifikarāqe haj andar ol kadrurā krisaqe mediosqi. Kadava avri ĉhudipen na-i numaj uřtavipen le prinĉipienqo demokratiko řerutne, ama vi jekh bariera bari and-o drom le barārimasqo andrutno haj kaj inkerel. Ol komuniteturā le rromenqe si thode ververutnes and-ol thana nasul – pařal ol depoziturā gunojosqe, ol thana industrialo vaj ande thana kaj řaj te aven tasavde panēnθar – haj butvar na-i len akĉeso k-o pani pimasqo, kanalarā, ol tradipen le gunojenqo haj zeleno infrastruktura. Vi kadā, kadala si numaj ĉira vakerde and-ol deĉizie kaj dukhaven vorta lenqo beřipen. Ol evaluare le impaktosqe opral o medio haj ol planurā barārimasqe forutno nakhen butvar opral kadala komuniteturā and-ol liste rigenθe interesime, haj ol mekenismurā rigliimasqe vaj na dařtin te aven line, vaj si numaj simboliko. Vař ke na-i akĉeso k-e edukacia ekoloziiko haj k-ol informacii publiko anda ol xakaja haj ol riskurā ekoloziiko, pharāren vi maj but kadava dinipen rigaθe. Ol efekturā kadale avri ĉhudimasqe si bare. Ol rroma kaj beřen kathe maren pen le pharimatenĉa mediosqe, bi te aven len sar te mangel kondicii maj siguro haj maj saste. Kadala si butvar dořarde vař o rimosaripen le mediosqo lokalo, vi kana 3anel pes ke na-i mukhle te aven len serviĉii haj infrastruktura kaj te mukhel len te živen kothe maj but. Ande sakodoja vremā, kadala si dine avri kaθar ol projekturā paruvimasqe zeleno haj kaθar ol mekanismurā pokinimasqe le mediosqe, kaj si kerde bi le len pen and-e gogi ol bukā strukturalo kaj na-i sajekh, haj savenĉa von maren pen. O avri ĉhudipen mediosqo zorārel o soĉialo dinipen rigaθe, tiknāřindoj o pakāipen le komuniteturenqo rromane and-ol institucie haj o řajutnipen lenqo te len rig ĉaĉes k-o živipen demokratiko. Akana, nijekh stratežia themutni andar e Romīnia na-i la obiekтивurā speĉifiiko le rromenqe andar ol kadrurā guvernancaqe mediosqi. Ol krisa anda o arakhipen le mediosqo butvar na-i len dikhimata vař o rigliipen le grupurenqo kovle haj na-i mekaniskurā kaj te den o akĉeso ĉaĉo k-ol řerutne resurse, sar si o užo phurdipen, o pani vaj ol zelena thana. Maj but, dikhel pes miřto ke na-i jekh sikavipen le rromenqo and-ol aĉencie vaj ol organismurā puĉhimasqe mediosqe, vi k-o nivelo lokalo, haj vi themutno. O liipen kadale kovlimasqo demokratiko trebul les andre ĉhutipen vorta le ĉaĉimasqo mediosqo vi and-ol politiĉi andre ĉhutimasqe le rromenqe, haj vi and-e politika mediosqi. Kadaja si la vi o puĉhipen musaj le komuniteturenqo dukhavde, o sikavipen le rromenqo and-o proĉeso deĉizienqo mediosqe, pokinimata speĉifiiko and-e infrastruktura ekoloziiko vař ol thana rromenqe haj e edukacia kulturalo ĉaĉi anda ol xakaja mediosqe. O vazdipen jekhe demokraciao mediosqi andrutni si o dinipen kaj savorre manuřa – na numaj varesode barvale – si len vareso phenimasqe and-o keripen le thanenqo kaj beřen.
---	----------------	--------------	------	------	--

Arakhipen soĉialo

Pharimata haj kondicie	Semnifikacia:	Dikhlo kaθar e stratežia:	Māsure phenimasqe:	Cinte phende:	Bukā anda o keripen le STKR řerutne vař o pharipen:
Vazdino risko ĉorrormasqo haj dinipen rigaθe kaθar o risko materialo haj soĉialo	Bare pharimata	Xakāřdo, ama aĉhavimatenĉa	Si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i řerutne	O avri ĉhudipen le rromenqo andar e demokracia mediosqi si jekh baro pharipen and-e Romīnia, vi kana pakāl pes “ke na-i řerutno” and-ol politiĉi themutne. Ke na-i māsure haj obiekтивurā vař o ĉhutipen kadale komunitetaqo and-o proĉeso deĉizienqo medioasqe zorārel o avri ĉhudipen soĉialo haj ekoloziiko. Řerutne pharimata: Ke na-i reprezentime and-ol proĉesurā deĉizienqe mediosqe, sar si e planifikarā forutni, o akĉeso k-ol resurse naturalo vaj o tradipen le gunojenqo.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					• O avri čhudipen andar ol iniciative ekoložiko, sar si ol projekturā inkerimasqe vaj e edukacia mediosqi. • O bešipen and-ol thana poluarča vaj nasul, bipučimasqo vaj andrutnipen and-ol solucie lačharimasqe. Impakto: • O tiknāripen le xakajenqo čiviko haj ekoložiko le rromenqe. • O ingeripen maj dur le bukānqo kaj na-i sajekh pand-o dinipen rigaθe le spečifikosqo lenqe komuniteturenqo and-ol političi mediosqe. • Bare riskurā vaš o sastipen haj o lačhipen le živimasqo andar e kauza le sikavimasqi k-ol medii nasul.
Ol programurā le vazdimasqe lovenqe na daštin te den jekh nivelo minimo lačo vaš fiesavo kher	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	na-i	na-i	Ol programurā vazdimasqe vaš ol love kaj na den jekh nivelo minimo lačo lovenqo vaš fiesavo kher, si jekh baro pharipen and-e Romīnia. Vi kana kadava pharipen si phendo and-ol stratežie haj ol lila ofițialo, na-s analizime dosta, haj na-i māsuri vorta vaš o dinipen lovenqo minimo čače. Šerutne pharimata: • O kučipen kaj na-i dosta le lačhimatenqo sočialo: O nivelo d-akanara le vazdimasqo lovenqo si but telal o prago kaj trebul vaš o učharipen le šerutne nevojenqo le kherenqe kovle. • Kriterii lačhimasqe ačhavde: But khera kaj si and-o pharipen na-i lače vaš o vazdipen andar e kauza varesave kriterienqi zorale vaj lilenqe, dinindoj rigaθe kadā jekh šerutni rig la populaciaqi kaj trebul laqe. • N-ai indeksarea kana trebul: Ol sikavimata sočialo na-i kerde čačes kaš te sikaven o barāripen le lovenqo anda o živipen vaj e rata le inflaciaqi, buki kaj tiknārel lenqo lačhipen. Keripen kaj na-i sajekh: O vazdipen si verver maškar ol thana haj ol forurā, dukhavindoj maj but ol komuniteturā gavutne haj agorutne. Impakto: • O inkeripen maj dur le bare čorrorimasqo: Ol khera kaj umblaven kaθar kadala programurā ačhen telal o prago le čorrorimasqo. • Avri čhudipen sočialo: Na-i love minimo čače haj kadaja buki na mukhel le kheren te len servičii šerutne sar si e edukacia, o sastipen haj o bešipen. Nasul buki ekonomiko: Bi jekhe vazdimasqo dosta, ol familie na daštin te čhen love and-o siklāripen profesionalo vaj ande aver šejutnimata kaj šaj te lačharen lenqi situacia lovenqi.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Tikno akćeso k-ol skeme vazdimasqe vaš ol love (xakāripen tikno, bariere bare haj bukā administrativo, stigmatizarā)	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	O akćeso tikno k-ol sistemurā vazdimasqe vaš ol love, kerdo kaθar o tikno grado xakārimasqo, ol bariere administrativo haj e stigmatizarā thodi pašal, si jekh baro pharipen and-e Romīnia. Vi kana o pharipen si phendo and-ol lila ofițialo, e analiza kadalesqi na-i dosta, haj ol māuri kerde na den anglal čačes k-ol nevoje le grupurenqe kovle. Ol obiekтивurā si kathe, ama na-i lače haj varekana na-i šerutne. Šerutne pharimata: - Na-i informacie: Ol kovle manuša butvar na xakāren lenqe xakaja vaj ol lačhimata kaj si, maj but andar e kauza le kampanienqi phenimasqe kaj na-i lače o analfabetismo funkcionalo vaj o tikno akćeso k-ol bukā vakerimasqe. - Ol bariere administrativo: Ol phare bukā, ol lila kaj si phares liimasqe haj ke na-i vazdipen vaš o pherdipen le mangimatenqo, den rigaθe but familie kaj trebul len. - E stigmatizarā haj e diskriminarā: O liipen le asistencaqo sočialo si butvar dikhlo nasul, buki kaj kovlārel le manušen te mangel vazdipen. Ol sočialo bange gogimata haj ol phiravimata kaj diskriminin le funkcionarenqe publiko zorāren kadaja stigmatizarā. Akćeso kaj na-i sajekh anda savorre: Ol manuša andar ol gava vaj ol thana agorutne maren pen maj bute pharimatenča andar e kauza ke na-i infrastruktura haj ol servičii publiko si nasul. Impakto:
					- E situacia ekonomiko kaj na-i sajekh anda savorre: O tikno akćeso k-o vazdipen lovenqo ingerel maj dur o čorroripen haj o avri čhudipen sočialo. - Tikno akćeso k-ol servičii šerutne: Bi jekhe vazdimasqo lovenqo, ol kovle familie maren pen pharimatenča and-o keripen le nevojenqo šerutne sar si o xaben, e edukacia haj o sastipen. - Streso haj dinipen rigaθe: Ol bariere administrativo haj e stigamizarā barāren ol nivelurā stresosqe le familienqe dukhavde haj lel rig k-o sočialo avri čhudipen.
Fleksibilitatā kovli le programurenqi vazdimasqe vaš ol love andar e adaptarā k-ol kondicie paruvimasqe le kherenqe	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	E tikni fleksibilitatā le programurenqi vazdimasqe vaš ol love, kaj na daštin te den anglal mišto k-e buki sar ke ol khera si and-o paruvipen, si jekh baro pharipen, vi kana pakāl pes “ke na-i šerutno” k-o nivelo le politikenqo themutne. Na-i mekanismurā vaš e adaptarā andar kadala programurā haj kadaja buki tiknārel lenqo šajutnipen te vazden ol khera mištimača haj palal ol čače nevoje. Šerutne pharimata: - O zorāripen le kriterienqe alosarimasqe: Ol programurā kaj si, si thode p-ol kriterii vorta, kaj na len and-o dikhpen vi ol paruvimata sigo la situaciaqe ekonomiko, sar si o xasaripen le bukāqe thanesqo haj ol barārimata biažukerimasqe le bukānqe kaj trebul amen te kinas len. - Na-i nevāripen kana trebul: O nivelo le vazdimasqo lovenqo na-i nevārdo vaš o inkeripen konto kaθar e inflacia vaj kaθar ol paruvimata and-e struktura le kheresqi (misalāqe, o biandipen jekhe čavorresqo). - O pharo proćeso adaptarāqo: Ol khera trebul te nakhen andar proćeduri administrativo phare kaš te mangel paruvimata le vazdimasqe, buki kaj kovlārel len te maj mangel maj but vazdipen. - O liipen phares le krizenqo: Ol programurā vazdimasqe na daštin te den anglal sigo k-ol situacie phare, sar si ol pandemie, ol bare nasulimata naturalo vaj barārimata sigo le Impact: - Ekonomia kaj na-i lači: O vazdipen zoralo na del anglal k-ol nevoje čače, haj thol ol khera anglal varesave bare pharimata lovenqe. - O baro kovlipen: Vaš ke na den pen pala ol situacie, barōl o risiko čorrorimasqo - Xoli haj kovlo pakāipen: O pharo proćeso haj na-i fleksibilitatā haj kadala bukā tiknāren o pakāipen le manušenqo and-ol institucie publiko haj and-ol sistemurā vazdimasqe sočialo.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Diskriminară kaθar ol azencie kaj traden ol programură vazdimasqe lovenqe	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	na-i	na-i	Diskriminară andar e rig le azencienqi kaj traden ol programură vazdimasqe vaś ol love si jekh baro pharipen and-e Romînia, vi kana na-s dosta analizime haj na-i mäsuri vorta vaś o liipen lesqo. Kadaja situacia dukhavel vorta le grupuren kovle, sar si ol rroma, ol manuśa kaθar ol gava haj aver kategorie dine rigaθe. Śerutne pharimata: - Bange gogărimata haj phiravimata kaj diskriminin: Ol manuśa andar ol azencie kaj traden programură vazdimasqe sikaven butvar stereotipură haj phiravimata kaj diskriminin anglal varesave grupură, buki kaj kovlărel o liipen le asistencaqo soćialo. - O mangimata si dikhle verver: Ol mangimata kaθar ol grupură kovle si kerde maj lokhes vaj ĉhudine avri p-ol kriterii ŷenutne, bi te avel jekh ĉaĉăripen krisaqo vorta. - Na-i mekanismură dikhimasqe haj phenimasqe maj dur: Na-i instrumentură praktiko vaś o dikhhipen haj o krisipen le phiravimanteqo kaj diskriminin ande kadala azencie. - Bariere ĉhibăqe haj kulturalo: Ol grupură agortune, sar si ol rroma, arakhen pharimata kana den duma le manuśenĉa la azenciaqe, maj but Impact: - Tikno akĉeso k-o vazdipen lovenqo: E diskriminară na mukhel ol familie kovle te len vazdipen kaj trebul vaś o ŷivipen haj o andre ĉhutipen soćialo.
					- O avri ĉhudipen ingerel maj dur: O phiravipen diskriminarăĉa zorărel ol bukă kaj na-i sajekh anda ol bukă ekonomiko haj soćialo. - Na-i pakăipen and-ol institucie publiko: Ol nasul bukă ŷivisarde kovlărel e populacia kovli te maj mangel vazdipen soćialo.
Risko kaj ol munićipalitetură te labăren nasul o vazdipen lovenqo te kinen votură	Bare pharimata	na-i śerutno	na-i	na-i	O risiko kaj ol munićipalitetură te len pră but vazdipen lovenqo kaś te kinen votură si jekh baro pharipen and-e Romînia, vi kana kadaja buki "na-i śerutni" and-ol themutne politiĉi haj na-i mäsuti vorta vaś o liipen kadalesqo. Kadava fenomeno dukhavel o ĉaĉipen le proĉesosqo demokratiko haj e pakiv le manuśenqi and-ol institucie publiko. Śertune pharimata: - E politizară la asistencaqe soćialo: Ande varesave kazură, o vazdipen lovenqo si umblavdo kaθar o vazdipen politiko dino varesave kandidacenqe vaś partidurenqe, buki kaj kerel nasul o skopo le programurenqo vazdimasqe. - Na-i transparenca and-o dinipen: Ol deĉizie and-o dinipen le asistencaqo soćialo si butvar kalo haj paruvdo kaθar ol interesură politiko, maj but, and-ol gava vaj ol komunitetură agorutne. - Na-i mekanismură dikhimasqe: Na-i mäsuri dosta te anglaldikhel pes haj te pedepsil pes o labăripen la asistencaqo soćialo sar jekh instrumento politiko. - Kovlipen le beneficiarenqo: Manuśa kaj si ĉorrore zorales si maj lokhes te paruves len te len varesave praktiĉi, anda kodoja ke si len jekh umblavipen k-o vazdipen lovenqo dino kaθar ol primării. Impakto: - O keripen nasul le proĉesosqo alosaripnasqo: O labăripen le asistencaqo soćialo te kinen pen votură tiknărel o ĉaĉipen le alosarimatenqo haj khosel e demokracia. - E diskriminară haj ol Bukă kaj na-i Sajekh: Ol beneficiară kaj na vazden o kandidato alosardo śaj te aven dine avri vaj mukhle rigaθe.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					O tiknăripen le pakăimasqo publiko: Kasave praktiçi tiknăren o pakăipen le manušenqo and-ol institucie le themesqe haj o sistemo le vazdimasqo soçialo.
--	--	--	--	--	---

Serviçii soçialo

Pharimata haj kondicie	Semnifikacia:	Dikhlo kaθar e strategia:	Măsuri phenimasqe:	Cinte phende:	Bukă anda o keripen le STKR šerutne vaš o pharipen:
Laçhipen tikno, šajutnipen haj xakăripen vazdimasqo dino kaθar ol serviçii soçialo	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	O risiko kaj ol muniçipalitetură te len pră but vazdipen lovenqo kaš te kinen votură si jekh baro pharipen and-e Romînia, vi kana kadaja buki "na-i šerutni" and-ol themutne politiçi haj na-i măsuti vorta vaš o liipen kadalesqo. Kadava fenomeno dukhavel o čačipen le proçesosqo demokratiko haj e pakiv le manušenqi and-ol institucie publiko. Šertune pharimata: - E politizară la asistencaqe soçialo: Ande varesave kazură, o vazdipen lovenqo si umblavdo kaθar o vazdipen politiko dino varesave kandidacenqe vaš partidurenqe, buki kaj kerel nasul o skopo le programurenqo vazdimasqe. - Na-i transparenca and-o dinipen: Ol deçizie and-o dinipen le asistencaqo soçialo si butvar kalo haj paruvdo kaθar ol interesură politiko, maj but, and-ol gava vaj ol komunitetură agorutne. - Na-i mekanismură dikhimasqe: Na-i măsuri dosta te anglaldikhel pes haj te pedepsil pes o labăripen la asistencaqo soçialo sar jekh instrumento politiko. - Kovlipen le beneficiärenqo: Manuša kaj si čorrore zorales si maj lokhes te paruves len te len varesave praktiçi, anda kodoja ke si len jekh umblavipen k-o vazdipen lovenqo dino kaθar ol primării. Impakto: - O keripen nasul le proçesosqo alosaripnasqo: O labăripen le asistencaqo soçialo te kinen pen votură tiknărel o čačipen le alosaripnasqo haj khosel e demokracia. - E diskriminară haj ol Bukă kaj na-i Sajekh: Ol beneficiară kaj na vazden o kandidato alosardo šaj te aven dine avri vaj mukhle rigaθe. - O tiknăripen le pakăimasqo publiko: Kasave praktiçi tiknăren o pakăipen le manušenqo and-ol institucie le themesqe haj o sistemo le vazdimasqo soçialo.
Tikno akčeso k-ol serviçii soçialo: tikno xakăripen lenqo, tikno liipen, misalăqe vaš ol love phirimasqe) vaj tikno šajutnipen	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	na-i	na-i	O tikno akčeso k-ol serviçii soçialo, kerdo kaθar o tikno grado xakărimasqo, o liipen tikno (vi ol love phirimasqe) haj o tikno šajutnipen, si jekh baro pharipen and-e Romînia, Vi kana si phendo and-ol lila ofiçialo, o pharipen na-s dosta analizime, haj na-i măsuri vorta haj anda kodoja mukhel but komunitetură kovle bi jekhe čaçe vazdimasqo. Šerutne pharimata: - Na-i informacie: ol kovle manuša na zanen dosta anda o isipen vaj sar len pen ol serviçii soçialo, vaj andar e kauza ke na-i kampanii dosta, vaj andar e kauza le analfabetismosqi funkcionalo. - O tikno liipen: Ol love le phirimasqe kaθar ol čentrură soçialo si jekh baro pharipen, maj but vaš ol manuša haj bešen and-ol gava agorutne. - Na-i phiripen publiko haj e infrastruktura kovli pharărel o akčeso kadale serviçienθe.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					- O tikno šajutnipen: Ol ċentrurā serviċienqe soċialo na-i dosta, maj but and-ol thana gavutne haj and-ol komuniteturā agortune. Ol manuša kaj keren buki kothe na-i siklārdo dosta, buki kaj tiknārel o gin le beneficiarenqo kaj šaj len vazdipen. - Kovli infrastruktura: Varesave ċentrurā soċialo na-i len ċaċe bukā vaš ol nevoje le beneficiareqe, sar si o liipen vaš ol manuša nasfale (bange). Impakto: - O ċorroripen sa ingerel haj vi o avri ċhudipen soċialo: Na-i akċeso k-ol serviċii soċialo haj kadaja buki barārel ol kovlimata ekonomiko haj soċialo. - Tikno akċeso k-ol zamata sigārde: Ol beneficiarā kaj na daštin te aresen kadale serviċienqe len o vazdipen kaj trebul kana trebul. - Ol bukā kaj na-i sajekh maškar ol thana: Ol ververimata akċesosqe maškar ol thana forutne haj kodola gavutne barāren ol ververimata le thanenqe.
Kodola kaj den ol serviċii na aresen aktivo kodolenqe kaj trebul len	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	na-i	na-i	E buki ke kodola kaj den serviċii na vakeren aktivo kodolença kaj trebul len si jekh baro pharipen and-e Romīnia, vi kana si butvar phendo numaj opral (superfċialo) haj na-i les māsuri vorta kaš te avel lino. Kadaja situacia tiknārel o akċeso le grupurenqo kovle k-o vazdipen soċialo haj lel rig k-o ingeripen maj dur le avri ċhudimasqo soċialo haj ekonomiko. Pharimata šerutne: - Na-i stratezie proaktivo: Kodola kaj den serviċii soċialo kaj bazin pen p-o mangipen le beneficiarenqo desir te keren vakerimata aktivo, buki kaj mukhel bižangle but nevoje šerutne le komuniteturenqe agorutne. - Ċira resurse: Na-i manuša kaj keren buki kothe te zanen dota haj si ċira love haj kadaja buki na mukhel te barōn ol programur <i>outreach</i> (akciuni vorta and-ol komuniteturā. - Thodipen p-ol ċentrurā vorta: Ol serviċii soċialo si ande maj but vremā liimasqe numaj and-ol ċentrurā vaš kadaja buki, bibuxlārimasqo and-ol komuniteturā agorutne vaj forutne. - Bariere kulturalo haj ċhibāqe: Vaš varesave grupurā, sar si ol rroma, kana na-i adaptarā kulturalo le serviċieqi, tiknārel pes o vakeripen kodolença kaj den serviċii haj o pakāipen maškar kadala.
					Impakto: - O bikeripen le nevojenqe ċaċe: Bute manušenqe kaj trebul lenqe vazdipen, aċhen bivazdimasqo. - O avri ċhudipen le grupurenqo agorutne: Na-i kontakto aktivo haj barōl o phanglipen soċialo haj tiknārel ol šajutnimata andrutnimasqe kadale komuniteturenqo. - O kovlo laċhipen le programosqo: Ol resurse dine le serviċienqe soċialo na-i labārde laċhes kana na aresen k-ol manuša ol maj kovle.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Tikno šajutnipen le servičienqo sočialo te keren lačhes buki khethanes avre azenciença (misaläqe, serviči bukäqo publiko) te vazdel klienčen	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	O tikno šajutnipen le servičienqo sočialo te keren lačhes buki khethanes avre azenciença, sar si ol servičii publiko le pherdimasqe le bukäqe zoräqo, si jekh baro pharipen and-e Romiña. Vi kana si thodo sar vareso kaj "na-i šerutno" and-ol poliči themutne, na-i koorodonarä maškar kadala institucie haj pharärel nasul o lačhipen le vazdimasqo dino le klienčenqe kovle haj tiknärel o impakto le programurenqo sočialo. Šerutne pharimata: - Na-i jekh kadro intersistitucionalo vorta: Na-i mekanismurä mišto kerde vaš o keripen bukäqo khethanes maškar ol servičii sočiale, ol azencie le pherdimasqe le bukäqe zoräqo haj aver institucie šerutne (misaläqe, sastipen, edukacia). - Pharo vakeripen: Ol informacie anda ol beneficiarä na-i thode ande kotora čačes maškar ol azencie, buki kaj ingerel k-ol pharimata dujtovar maj bare vaj k-o nakhipen opral ol nevoje spečifiko. - Ol obektivurä verver haj kaj si pe verver droma: Fiesavi institucia kerel šerutne lenqe obektivurä, bi jekhe strateziaqo komuno vaš e asistenca andrutni vaš ol klienturä. - Resurse kaj na-i dosta vaš o tradipen: Ol manuša haj e infrastruktura kaj trebun vaš jekh keripen bukäqo khethanes lačo butvar na-i lačhe, maj but and-ol komuniteturä agorutne. Impakto: - Vazdipen kerdo kotora vaš ol beneficiarä: Na-i keripen bukäqo khethanes haj kadaja buki kerel kaj o vazdipen te na avel sasto vaj na-i kerdo palal ol nevoje phare le klienturenqe. - O nasulipen le andrutnimasqe sočio-ekonomiko: Ol manuša kovle butvar na len servičii xamime (misaläqe, vakeripen sočialo haj siklärhipen profesionalo), buki kaj tiknärel ol šajutnimata te nakhen opral ol situacie phare. - Na-i lačhipen administrativo: Ol resurse na-i labärde lačhes, haj ol rezultaturä le programosqe si telal o šajutnipen.
Diskriminarä kaθar kodola kaj den servičii sočialo	Bare pharimata	Xakärdo, ama ačhavimatença	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	E diskriminarä andar e rig kodolenqi kaj den servičii sočialo si jekh baro pharipen and-e Romiña, dukhavindoj maj but le grupuren kovle sar si ol rroma, ol manuša bange haj ol familie kaj si but čorore. Vi kana o pharipen si numaj jekh paš xakärdo, ol mäsuri marimasqe kadalesqe si kothe, ama na-i dosta, haj ol obektivurä thode na-i savremä šertune vaš ol nevoje le grupurenqe dukhavde. Šerutne pharimata: - Bange gogärimata haj stereotipurä: Ol manuša andar ol servičii sočialo sikaven butvar phiravimata kaj diskriminin bazime pe etnia, statuto sočialo vaj aver bukä, kaj dukhavel o lačhipen le vazdimasqo dino. - Phiravipen kaj na-i sajekh le beneficiarenqo: Ol beneficiarä andar ol grupurä agorutne len vazdipen maj čira desar aver kategorie manušenqe. - Na-i siklärhipen andar o ververipen haj o andrutnipen: Ol manuša na len siklärhipen čačo vaš o xakärhipen le nevojenqo haj le xakajenqo le grupurenqe kovle, buki kaj ingerel maj dur ol praktiči kaj diskriminin. - Ol kovle mekanismurä dikhimasqe haj krisipnasqe: Na-i dosta instrumenturä vaš o dikhipen haj o krisipen le kazurenqo diskriminaräqe and-ol servičii sočialo. Impakto: - Tikno akčeso k-o vazdipen: Ol beneficiarä dukhavde diskriminaräθar si kovlärde te maj mangel vazdipen, buki kaj barärel ol pharimata sočialo haj ekonomiko. - Avri čhudipen sočialo: E diskriminarä zorärel ol stereotipurä haj e segregarä, tiknärindoj ol šajutnimata andrutnimasqe le grupurenqe kovle.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					O tikno pakăipen and-ol institucie: Ol živisarimata nasul kovlăren o labăripen le servičienqo sočialo haj tikhăren o pakăipen and-ol zoră.
Na-i programură lačhe vaš o phenipen le vunžilimasqe (vakerimata haj vazdipen lovenqo)	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	Na-i varesave programură čače vaš o tikhăripen le vunžilimatenqo, vi vakeripen haj vazdipen lovenqo, si jekh baro pharipen and-e Romînia, vi kana si thodo sar vareso kaj “na-i šerutno” and-ol poličiči themutne. Na-i programură lačhes kerde kaš te vazden ol khera kaj si vunžile, haj kadaja buki tikhărel o šajutnipen kadalenqo te traden penqe vunžilimata haj te na aven len pharimata ekonomiko. Šerutne pharimata: - Na-i akčeso k-o vakeripen lovenqo: Ol khera kovle na len servičii vakerimasqe kaj te vazden len te traden penqe vunžimilata vaj te xakăren so si ol bukă ekonomiko le vunžilimatenqe. - Vazdipen lovenqo bilačho: Ol programură kaj si na den resurse dosta vaš o palemvazdipen le vunžilimatenqo vaj o anglaldikhipe le kidimatenqo vunžilimatenqo. - Na-i mekanismură anglaldikhimasqe: Na-i iniciative lačhe vaš o siklăripen la populaciaqo anda o tradipen le lovenqo fiesavesqo haj te na aven vunžilimata pră but. - Bariere administrativo haj stigmatizară: Ol phare pročeduri liimasqe le vazdimasqo haj e stigmatizară thodi pašal ol pharimata lovenqe kovlărel le manušen te mangel vazdipen. Impakto: - Na-i šajutnipen te nakhel pes opral ol pharimata lovenqe. - Avri čhudipen lovenqo: Ol manuša kaj si vunžile si dine avri andar ol sistemură lovenqe, buki kaj barărel o dinipen rigaŭe ekonomiko.

O arakhipen le čavorresqo

Pharimata haj kondicie	Semnifikacia:	Dikhlo kaŭar e stratežia:	Măsuri phenimasqe:	Cinte phende:	Bukă anda o keripen le STKR šerutne vač o pharipen:
------------------------	---------------	---------------------------	--------------------	---------------	---

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Arakhipen le čavorrenqo na-i lino and-e gogi and-o STKR	Bare pharimata	Xakărdo, ama ačhavimatença	Si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	O arakhipen le čavorresqo na sas dosta andre čhutino and-o STKR haj si jekh baro pharipen and-e Romînia. Vi kana si pe jekh paš prinžardo, kadava pharipen na-i azbajlo lačhes, haj ol mäsuri kaj si kerde anda o arakhipen le čavorresqo and-ol rromane komunitete na-i dosta vaj si phagerde. Šerutne pharimata: - Na thon pen samađe ol čhave and-o STKR: E Stratežia del duma pa ol generalo pharimata le rromane komuniteturenqe, ama na thol jekh akčento čačo p-ol trebajimata haj ol xakaja le čhavenqe. - Akčeso agorărdo k-o siklăripen haj sočialo servičie: Ol čhave maren pen kaš te aven len siklăripen lačo, sastărimasqe servičie haj vazdipen sočialo kaj barărel len. - Sočialo ankalavipen haj diskriminară: Ol čhave si butvar dine rigađe ande lenqe komunitete haj kana malaven pen le publikone instituciença, kadaja buki agorărel ol baxta sočialone andredinipnasqe. - Ke na-i resurse haj spečializime manuša: O arakhipen le čhavesqo si pharărdo vaš ke na-i dosra resurse haj na-i manuša siklărde and-ol komunitetură agorutne, buki kaj pharărel o keripen le măsurenqo vazdimasqe.
					Impakto: - Nasulimata and-e edukacia haj o sastipen: Na-i jekh arakhipen čačo haj kadaja buki ingerel k-o barăripen le školutne mukhlimasqo, akčeso kaj na-i dosta k-e asistenca sastipnasqi haj kondicii živimasqe phare. - Kovlimata sočialo and-o barăripen: Ol čhavorre kaj na-i arakhle čačes si maj sikavde k-e eksploatară, maripen vaj trafiko manušenqo. - Avri čhudipen sočialo maškar ol ženeracie: Bi jekhe vazdimasqo spečifiko, ol čhavorre rroma živen ande jekh medio kaj ingerel maj dur o čorroripen haj o agoripen.
Kovlipen spečifiko le čavorrenqo le rromenqe sar viktime le marimasqe kaj na lino sămađe	Bare pharimata	Phendo, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	O kovlipen spečifiko le čavorrenqo le rromenqe sar viktime le marimasqe si jekh baro pharipen and-e Romînia, phendo, ama na-i dosta analizime and-ol političi haj ol stratezie themutne. Ol mäsuri si, ama na-i lače, haj ol obiekktivură thode na-i šerutne vaš o maripen čačo le marimasqo kontra le čavorrenqi le rromenqe. Šerutne pharimata: - Na-i jekh koncentrară spečifiko opral ol čhavorre le rromenqe and-ol političi arakhimasqe: Ol stratezie themutne generalo le arakhimasqe le čavorresqo na-i len mäsuri spečifiko vaš o liipen le kovlimatenqo jekhutne le čavorrenqe rroma. - Na-i phende ol kazură marimasqe: O maripen kontra le čavorrenqo rroma butvar na-i phendo maj dur andar e kauza ke si bariere kulturalo, na-i pakăipne and-ol zoră le themesqe haj andar e kauza ke si jekh stigmato sočialo. - Tikno akčeso k-ol servičii vazdimasqe: Ol čhavorre le rromenqe haj lenqe familie si len tikno akčeso k-o pučhipen psiholožiko, khera haj aver servičii kaj trebul len kaš te nakhen opral ol situacie abuzosqe vaj marimasqe. - E diskriminară and-ol institucie: Ol phiravimata kaj diskriminin andar e rig le zorenqi haj kodolenqi kaj den servičii kovlăren o phenipen maj dur le marimasqo haj na mukhen te avel jekh andrutnipen lačo.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					- Ol buká soćio-ekonomiko: O baro ćorropne haj o avri ćhudipen soćialo barărel o kovlipen le ćhavorrenqo le rromenqe, thodindoj len bute felurenće marimasqe, vi maripen kheresqo, abuzo fiziko haj eksploatară. Impakto: Pharimata psiholozikiko haj fiziko: Na-i jekh andrutnipen ćaço haj kadaja buki ingerel k-ol - efektură bute vremăqe opral o sastipen le gogăqo haj fiziko le ćhavorrenqo dukhavde. - Avri ćhudipen soćialo: Ol ćhavorre viktime le marimasqe si maj sikavde k-o mukhlipen le školaqo haj te maren pen le avri ćhudimaqa soćialo, ingerindoj maj but o ćiklo le kovlimasqo. - Na-i pakăipen and-ol institucie: E diskriminară haj ke na-i vazdipen tiknăren o pakăipen
Servicii segregime haj kaj diskriminin vaş o arakhipen le ćhavorrenqo vaş ol rroma	Bare pharimata	na-i şerutno	na-i	na-i	Ol servicii segregime vaj kaj diskriminin le arakhimasqe le ćhavorresqe dine le rromenqe si jekh baro pharipen and-e Romînia, vi kana si phende ke “na-i şerutne” and-ol politići themutne. Na-i măsuri vorts haj jekh dikhipen ćaço haj kadaja buki ingerel maj dur ol buká kaj na-i sajekh haj pharăren o akćeso sajekh k-o vazdipen vaş ol ćhavorre le rromenqe. Şerutne pharimata: - E segregară and-o dinipen le servicienqo: Ol ćhavorre le rromenqe si butvar xulavde and-ol institucie arakhimasqe soćialo vaj len servicii verver, maj cıra laće, desar aver ćhavorre. - Diskriminară and-o liipen le servicienqo: Ol familie le rromenqe maren pen barierença institucionalo haj phiravimata kaj diskriminin andar e rig le manušenqi kaj keren buki kothe, kaj tiknăren o akćeso k-o ćaço vazdipen. - Na-i manuša kaj te aven kovle ileqa andar o kulturalo dikhipen: Na-i jekh siklăripen spećifiko and-o ververipen kulturalo haj kadaja buki na mukhel te den pen servicii palal ol nevoje le ćhavorrenqe le rromenqe. - Na-i sikavipen and-ol politići arakhimasqe: Ol stratezie themutne na len vorta ol nevoje le ćhavorrenqe le rromenqe, haj na ćhen sămaće ol pharimata spećifiko savença kadala maren pen. Impakto: - Na-i buká sajekh and-o arakhipen le ćhavorresqo: Ol ćhavorre le rromenqe len jekh vazdipen maj tikno, buki kaj barărel lenqe kovlimata soćialo haj ekonomiko.
					- Nasulimata kaj ingeren maj but: Na-i jekh ćaço arakhipen haj kadaja buki barărel o risiko le mukhlimasqo škokutno, eksploatară vaj avri ćhudipen soćialo vaş ol ćhavorre le rromenqe. - Tikno pakăipen and-ol institucie publiko: Ol zivisarimata diskriminarăqe kovlăren ol komunitetură le rromenqe te mangel vazdipen kaṭar ol zoră

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Aktiviteturā kaj mangel te zorāren e responsabilitatā le dadenqi haj daštisarimata kaj na-i liimasqe vaj na aresen lenθe ol dada haj deja rroma	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	Na-i aktiviteturā kaj dikhen o zorāripen le responsabilitatāqo haj le šajutnimatenqo le dadenqo rroma si jekh baro pharipen and-e Romīnia, vi kana pakāl pes ke “na-i šerutno” and-ol poliṭiṭi themutne. Na-i programurā vaj si phares te les len haj kadaja buki tiknārel ol šajutnimata barārimasqe vaš ol familie le rromenqe haj ingerel maj dur o kovlipen le čhavorrenqo andar kadala komuniteturā. Šerutne pharimata: - Na-i programurā adaptisarde kulturalo: Ol programurā generalo barārimasqe le šajutnimatenqe dadenqe haj dejenqe na- kerde kaš te den anglal k-ol nevoje speṭifiko le dadenqe rroma, buki kaj ingerel k-o ċira rigliipen kadalenqo. - Na-i akċeso zeografiko haj lovenqo: But komuniteturā rromenqe ziven ande thana dine rigaθe vaj agorutne, kaj kasave aktiviteturā na-i, haj ol love vaš o drom si jekh bariera. - Nivelo tikno zanglimasqo: Ol dada haj deja rroma na phenel pes lenqe dosta anda o isipen vaj ol lačhimata kadale programurenqe, andar e kauza ke na-i dosta kampanii xakārimasqe. - Discriminarā haj stigmatizarā: Ol phiravimata kaj diskriminin le manušenqe kaj keren kadala programurā kovlāren o rigliipen le dadenqo rroma haj zorārel o avri čhudipen soċialo. Impakto: - Nasulimata edukacionalo vaš ol čhavorre: Na-i jekh vazdipen ċaċo andar e rig le dadenqi haj dejenqi haj kadaja buki lel rig k-o mukhipen školutno haj k-o tikno akċeso k-ol šajutnimata edukacionalo. - Relacie familiaqe nasul: Na-i siklārimata dadenqe haj dejenqe haj pharāren e dinamika la familiaqi, barārimoj o kovlipen le čhavorrenqo k-o maripen vaj negližarā. - O inkeripen le stereotipurenqo: O avri čhudipen le dadenqo rroma andar kasave programurā zorārel ol bange gogārimata anda e responsabilitatā le dadenqi and-ol komuniteturā le rromenqe.
Praktiċi kontra la krisaqe thodimasqe k-e buki le čhavorrenqo	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	Ol praktiċi kontra la krisaqe eksploatarāqe le čhavorrenqi pand-e buki si jekh baro pharipen and-e Romīnia, dukhavindoj maj but le čhavorren andar ol komuniteturā kovle, vi ol rroma. Vi kana kadava pharipen si thodo ke “na-i šerutno” and-ol poliṭiṭi themutne, e lipsa varesave māsurenqi vorta haj jekhe dikhimasqo ċaċo lel rig k-o ingeripen maj dur la eksploatarāqo pand-e buki le čhavorrenqi. Šerutne pharimata: - O pharipen le čhorrimasqo: Ol familie kovle si butvar kerde te thon le čhavorren ande aktiviteturā profesionalo vaš ol love le kheresqe. - Na-i akċeso k-e edukacia: O mukhipen školaqo vaj o tikno rigliipen k-e sistemo edukacionalo kerel le čhavorren te aven andre čhutine and-e buki ilegalo. - Na-i mekanismurā dikhimasqe: Ol institucie kaj trebul te keren o arakhipen le čhavorresqo haj ol zorā la bukāqe na-i len resurse dosta kaš te dikhen haj te krisinin ol kazurā bukāqe ilegalo le čhavorrenqi. - O liipen kulturalo le čhavorrenqe bukāqo: Ande varesave komuniteturā, o andre čhutipen le čhavorrenqo and-e buki pakāl pes ke si jekh praktika standard, buki kaj tiknārel o phenipen haj o maripen le fenomenosqo. - E eksploatarā le sektorurenqi informalo: Ol čhavorre si butvar andre čhutine and-ol bukā phuvāqe, o kidipen le materialurenqo reċiklabilo vaj aver forme aktiviteturenqe informalo, kaj ol krisa na-i kerde. Impakto: - O uštavipen le xakajenqo le čhavorresqe: E buki kaj na-i palal e kris le čhavorrenqi dukhavel zorales o sastipen, e edukacia haj o barāripen zenutno.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					- O inkeripe le čorrormasqo: Na-i edukacia haj o andre čhutipen de tikne and-e buki ingerel maj dur o čiklo le čorrormasqo and-ol familie dukhavde. - Pharimata sastipnasqe: Ol čavorre kaj si andre čhutine and-e buki si thode k-ol kondicii nasul, akćidenturā haj nasfalimata profesionalo.
O thodipen pe skara-buxli haj kaj diskriminil le čavorrenqo le rromenqe and-ol institucie čhavorrmasqe	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	O thodipen pe skara-buxli haj kaj diskriminil le čavorrenqo le rromenqe and-ol institucie arakhimasqe le čavorrenqe tiknorre si jekh baro pharipen and-e Romīnia, vi kana pakāl pes ke “na-i šerutno” and-ol političi themutne. Kadaja praktika sikavel ke na-i māsuri čaće vazdimasqe familiaqo haj ingerel maj dur ol bukā soćialo kaj na-i sajekh haj e stigmatizarā. Šerutne pharimata: - Diskriminarā and-o proćeso le thodimasqo: Ol čavorre si opral sikavde and-ol institucie arakhimasqe andar e kauza ke si stereotipurā haj bange gogārimata kaj paruven ol dećizie le zorenqe. - Na-i aver bukā vazdimasqe familiaqo: Ol familie kovle na len dosta vazdipen lovenqo vaj soćialo kaš te na mukhen o xulavipen še čavorrenqo kaθar ol dada. - Kondicii nasul and-ol institucie: Ande but kazurā, ol institucie na den jekh medio lačo vaš o barāripen le čavorrenqo, haj lenqe nevoje kulturalo haj le xakārimatenqe si dine rigaθe. - Na-i dikhipen haj responsabilitate: Na-i mekanismurā laće kaj te keren o thodipen le čavorrenqo and-ol institucie. Impakto: - O avri čhudipen soćialo haj o ingeripen maj dur la stigmatizarāqo: Ol čavorre rroma si thode and-ol institucie haj si sikavde k-o dinipen rigaθe haj k-e diskriminarā bute vremāqi. - Pharipen emocionalo: O xulavipen kaθar e familia haj e lipsa jekhe mediosqi familiaqo dukhavel o barāripen emocionalo haj psiholoziķo le čavorrenqo. - O čerko nasul le čorrormasqo: Na-i jekh vazdipen familiaqo čačo haj kadaja buki tiknārel ol šajutnimata bute vremāqe le čavorrenqe vaš o andre čhutipen soćialo haj ekonomiko.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

O inkeripen le institucionqo k-e buxli skara desar ol aranžamenturā familiaqe	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	O inkeripen le institucionqo bare and-o than le aranžamenturenqo familiaqo si jekh baro pharipen and-e Romīnia, vi kana pakāl pes ke “na-i šerutno” and-ol poliṭiṭi themutne. Kadaja praktika dukhavel nasul o barāripen emocionalo, psiholoziqo haj soṭialo le ṭhavorrenqo, maj but kodolenqo kaj si andar ol komuniteturā kovle. Šerutne pharimata: - Na-i nakhipen karing ol modelurā familialo: Vi kana si iniciative vaš o ankalavipen le ṭhavorrenqo andar ol institucie, but institucie bare sa zan, haj ol resurse vaš ol aranžamenturā familiaqe na-i dosta. - O impakto nasul le institucionalizarāqo: Ol institucie bare na daštin te den e atencia zenutni kaj trebul vaš o baripen sastipnaṭa le ṭhavorrenqo, buki kaj ingerel k-ol nasulimata emocionalo haj pharimata and-o andre ṭhutipen soṭialo. - Resurse tikne vaš ol paruvimata: Na-i vazdipen lovenqo haj na-i manuša siklārde haj kadaja buki pharārel o barāripen varesave laṭharimatenqo praktikom sar si o thodipen (plasamento) and-ol familie vaj kherorre familiaqe. - E konṭratarā p-ol laṭharimata xarne vremāqe: Ol poliṭiṭi d-akanara keren šerutno o inkeripen le institucionqo desar ol pokinimata and-o barāripen varesave aranžamenturenqo familiaqe kaj inkeren. Impakto: - Kovlārimata barimasqe: Ol ṭhavorre andar ol bare institucie si maj sikavde k-o palutno barāripen le xakārimasqo haj emocionalo. - O pharo andre ṭhutipen: Na-i jekh medio familiaqo haj kadaja pharārel e adaptarā kadale ṭhavorrenqi k-o zivipen but vremā and-e komuniteta. - Stigmatizarā haj avri ṭhudipen: Ol ṭhavorre barārde and-ol institucie bare si butvar dikhle nasul kaṭar e soṭieteta, buki kaj zorārel lenqo dinipen rigaṭe.
Prandimata de tikne	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	O prandipen de tikne si jekh baro pharipen and-e Romīnia, dukhavindoj maj but le ṭhejen andar ol komuniteturā kovle, vi le rromnān. Vi kana pakāl pes ke “na-i šerutno” and-ol poliṭiṭi themutne, e lipsa le māsurenqi haj jekhe kadrosqi krisaqo kerdo laṭhes ingerel maj dur kadaja praktika, jekhe impaktoṭa nasul opral ol xakaja haj ol šajutnimata barārimasqe le ṭhavorrenqe. Šerutne pharimata: - Bukā kulturalo haj tradicionalo: Ande varesave komuniteturā, o prandipen de tikne pakāl pes ke si jekh norma kulturalo, buki kaj kerel pharo o maripen laqo pand-ol poliṭiṭi publiko. Na kerel pes e kris: Vi kana ol prandimata maškar ol minorā na-i mukhle, o keripen la krisaqo na-i dosta kerdo, haj ol kazurā phende si cira. - Na-i akṭeso k-e edukacia: O mukhlipen školutno haj e lipsa jekhe laṭhe edukaciaqi lel rig k-o ingeripen maj dur le prandimatenqo de tikne, vaš ke ol ṭheja na-i len alosaripnasqo vaš lenqo barāripen zenutno haj profesionalo. - O ṭorreripen haj o soṭialo avri ṭhudipen: Ol familie andar ol komuniteturā agorutne dikhen butvar ol prandimta de tikne sar jekh laṭharipen ekonomiko vaš o tiknāripen le pharimatenqo lovenqe. Impakto: - O uštavipen le ṭhavesqe xakajenqo: Ol ṭheja prandime de tikne na-i len edukacia, sastipen haj o xakaj te alosaren penqo avutnipen.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					- Pharimata sastipnasqe: Ol khamnimata de tikne si but nasul vaš o sastipen fiziko haj le gogašo le čhejenqo. - Avri čhudipen sočialo: Ol prandimata de tikne tiknären ol šajutnimata le čhejenqe te zan and-e sočieteta haj te len rig k-o baräripen la komunitetaqo.
Bariere and-o xramosaripen le čhavorrenqo; apatridia (manuša bithemesqo)	Tikne pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	Ol bariere and-o drom le xramosaipnasqo le čhavorrenqo haj o riasko apatridiaqo si jekh pharipen tikno, ama bukänça bare vaš ol xakaja le čhavorrenqe. Vi kana pakäl pes ke “na-i šerutne” and-ol poličiči themutne, vaš ke na-i mäsuri lače vaš o lokhären le xramosaripen le biandimatenqe šaj te ingerel k-o pharimata krisaqe haj sočialo vaš ol čhavorre kaj na-i xramosarde. Šerutne pharimata: - Na-i akčeso k-ol lila zenutne le dadenqe: Ol familie andar ol kovle komunitetură, maj but ol rroma, maren pen butvar pharimatença and-o liipen le lilenqo kaj trebul vaš o xramosaripen le biandimasqo. - Bariere zeografiko haj administrativo: O tikno akčeso k-ol institucie kaj lokhären o xramosaripen le biandimatenqo and-ol thana gavutne vaj durärde pharären o proçeso. - Na-i informacie: Ol dada butvar na xakären sode de šerutno si haj sar xramosarel pes o biandipen. - Dada apatriză vaj bililenqo šaj te na aven prinzarde sar četäcenă, buki kaj tiknarel o akčeso k-ol servičii haj šerutne xakaja. Impakto: - Tikno akčeso k-e edukacia haj asistenca sastipnasqi: Ol čhavorre kaj na-i xramosarde na-i len akčeso k-ol servičii šerutne, vi ol škole haj e asistenca sastipnasqi. Na-i xakaja pala e kris: Bi jekhe lilesqo biandimasqo, ol čhavorre na daštin te len araxhipen krisaqo haj aver xakaja kaj si phangle kaθar e četäcenia. - O risiko te aven dine rigaθe: O bixramosaripen ingerel maj dur o avri čhudipen sočialo haj ekonomiko kadale čhavorrenqo haj lenqe familienqo
O phiravipen verver le terne rromença kaθar e zor ordinäqi haj kodoja sekuritataqi (arakhimasqi)	Bare pharimata	na-i šerutno	Kai si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	O phiravipen verver le terne rromença kaθar ol zoră ordinäqe haj sekuritataqe si jekh pharipen baro and-e Romănia. Vi kana pakäl pes ke “na-i šerutno” and-ol poličiči themutne, kadava ačhel haj na-i dosta lino, haj ol obiekktivură kaj si na den anglal čačes k-e situačia. Šerutne pharimata: - Profilară etniko: Ol terne rroma si butvar dikhle verver kaθar ol kontrolură haj ol inspekcie le krisaqe manušenqe, bazime p-ol stereotipură etniko. - Abuzo haj pră but maripen: Si kazură phende phiravimasqe marimasqo haj o labäripen nasul le zoräqo (kana na trebul haj sar na trebul) kontra le terne rromenqe, buki kaj barärel e dar haj o bipakäipen angla ol zoră. - Na-i mekanismură phenimasqe: Ol viktime na-i len akčeso lokho k-ol mekanismură siguro haj lače vaš o phenipen le marimatenqo vaj o phiravipen diskriminarăça andar e rig le krisaqe manušenqo. - Sikläripen kaj na-i lačo vaš ol butärne: Na-i sikläripen and-o ververipen kulturalo haj ol xakaja le rromenqe kaj kadaja buki lel rig k-o ingeripen maj dur le phiravimasqo kaj diskriminil.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					- O keripe la ležāqo kontra la diskriminarāqo kaj na-i dosta: Vi kana e kris na mukhel te avel diskriminarā, o keripen kadalaqo and-o konteksto le kerimasqo la ležāqo si cira dikhlo haj kerdo. Impakto: - Avri čhudipe soćialo: Ol zivisarimata nasul le zorença ordināqe ingeren k-o dinipen rigaṭe le ternenqo rroma haj zorāren ol stereotipurā soćialo. - O bipakāipen and-ol zorā: Ol zivisarimata nasul tiknāren o keripen bukāqo maškar ol komuniteturā rromenqe haj ol institucie le themesqe, dukhavindoj o anglaldikhipen haj o maripen le kriminalitatāqo. - Dukh haj dar: O phiravipen diskriminarāqa dukhavel o sastipen le gogaqo le terne rromenqo, tiknārindoj ol šajutnimata andre čhutimasqe soćialo.
Rigliipen le čhavorrenqo/ternenqo kaj na-i lačo	Bare pharimata	na-i šerutno	na-i	na-i	O rigliipen kaj na-i lačo le čhavorrenqo haj le ternenqo k-o liipen dečizienqo kaj dikhen len si jekh baro pharipen and-e Romīnia, vi kana si thodo sar “kaj na-i šerutno” and-ol političi themutne. Na-i andre čhutipen aktivo kadalenqo and-ol proćesurā dečizienqe kaj kadaja buki ačharel ol šajutnimata barārimasqe zenutne haj soćialo, ingerindoj maj dur lenqo avri čhudipen andar ol proćesurā čiviko haj edukacionalo. Šerutne pharimata: - Na-i mekanismurā pućhimasqe: Na-i strukturi lače pande save ol čhavorre haj ol terne te daštin te phenen so pakān von anda ol političi vaj ol projekturā kaj parujen lenqo zivipen. - Na-i jekh edukacia čiviko lači: O sistemo siklārimasqo na del dosta šajutnimata kaš te siklōs anda ol xakaja le čhavorrenqe haj o rolo le rigliimasqo kadalenqo k-ol proćesurā demokratiko. - E stigmatizā le terneneqe pakāimatenqi: Ande but kazurā, ol pakāimata le čhavorrenqe haj le ternenqe pakāl pes ke na-i lače vaj na-i šerutne, buki kaj ingerel k-o - Na-i resurse vaš o vazdipen le rigliimasqo: Ol programurā kaj vazden o rigliipen le ternenqo k-o nivelo lokalo vaj themutno si cira haj cira pokiinde. - Bukā kaj na-i sajkeh maškar ol grupurā: Ol čhavorre andar ol komuniteturā agorutne, vi ol rroma, si len maj cira šajutnimata te len rig aktivo andar e kauza le avri čhudimasqo soćialo haj ol bariere kulturalo. Impakto: - O barāripen zenutno si tikno: Na-i andre čhutipen and-o liipen le dečizienqo haj kadaja buki tiknārel o šajutnipen le čhavorrenqo haj le ternenqo te barāren šajutnimata soćialo haj tradinitoresqe. - O čhudipen avri andar ol proćesurā dečizionalo: Ol čhavorre haj ol terne na-i andre čhutine and-ol političi kaj dukhaven lenqo avutnipen, buki kaj tiknārel o šerutnipen haj o lačhipen kadale politikenqo. - O uštavipen le xakajenqo le čhavorresqe: O rigliipen kaj na-i lačo uštavel o xakaj šerutno le čhavorrenqo te phenen so von pakān anda ol bukā kaj si anda lenṭe.

Vazdipen (xakāripen le) artenqo le rromenqe, kultura haj istoria

Pharimata haj kondicie	Semnifikacia:	Dikhlo kaṭar e stratežia:	Māsuri phenimasqe:	Cinte phende:	Bukā anda o keripen le STKR šerutne vaš o pharipen:
------------------------	---------------	---------------------------	--------------------	---------------	---

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

Kovlo xakāripen vaj kaj na-i dosta le bute manušenqo anda o rigliipen la artaqo haj la kulturaqo le rromenqi k-o barvalipen themutno haj europāno	Bare pharimata	Xakārdo, ama ačhavimatença	Lačhes kerdo, ama thaneça lačharimasqe	Lačhes kerdo, ama thaneça lačharimasqe	O kovlo xakāripen vaj kaj na-i la populaciaqo generalo anda o rigliipen la artaqo haj la kulturaqo rromani k-o barvalipen themutno haj europāno si jekh baro pharipen and-e Romīnia. Vi kana si numaj jekh paś xakārde, ol māsuri kerde vaś o vazdipen kadale bukāqo si numaj jekh paś lačhe haj trebun len lačharimata kaś te keren jekh čačo impakto. Šerutne pharimata: - Na-i edukacia kulturalo: O sistemo siklārimasqo na thol dosta informacii anda ol bukā kerde le rromenθar vaś e kultura, buki kaj ingerel maj dur ol stereotipurā haj ke khonik na phenel so mišto si kadaja buki. - Sikavipen kaj na-i dosta and-e mass-media: Ol bukā kerde kaθar ol rroma vaś e arta haj e kultura si cira sikavde vaj dine rigaθe and-e mass-media, haj kadā von si maj cira dikhle. - Tikno akčeso k-ol iniciative kulturalo: Ol projekturā haj ol evenimenturā kaj vazden e rromani kultura na-i dosta vazdine vaj sikavde k-o nivelo themutno haj europāno. - Ol stereotipurā nasul sa si vi akana: Na-i xakāripen haj kadaja buki lel rig k-o ingeripen maj dur le bange gogārimatenqo kontra le rromenqe, dinindoj rigaθe lenqo kučipen kulturalo haj artistiko. Impakto: - O agoripen le rromane kulturaqo: Ol rigliimata kuč le rromenqe k-o barvalipen themutno nankhel pes opral lenθe - Na-i ververipen and-ol paramičā kulturalo: Ol čhudipen avri le rromane kulturaqo andar ol vakerimata themutne haj europāno ingerel jekhe dikhimasθe kaj si numaj jekh paś - O ingeripen maj dur la diskriminarāqo: Na-i lačhimata phende anda e kultura le rromenqi haj kadaja buki zorārel e stigmatizarā haj o dinipen avri le rromane komuniteturenqo. Šajutnimata lačharimasqe: - O lačharipen le edukaciaqo kulturalo: O andre čhutipen le bukānqo kulturalo kerde le rromenθar and-e programa školutni haj and-ol programurā edukacionalo. - O vazdipen media: O keripen haj o dinipen maj dur bukānqo media kaj sikaven ol bukā kerde le rromenθar vaś e arta haj e kultura. - Vazdipen vaś ol iniciative kulturalo: O barāripen le pokinimasqo haj le dikhimasqo le projekturenqo kulturalo kaj len andre haj vazden e rromani arta.
O čhudipen avri le komuniteturenqo le rromenqe andar ol paramičā kulturalo themutne	Bare pharimata	Kaj si dikhlo, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	O čhudipen avri le komuniteturenqo le rromenqo andar ol paramičā kulturalo themutne si jekh baro pharipen and-e Romīnia. Vi kana si dikhle haj analizime lačhes ande varesave konteksturā, ol māsuri kerde vaś o liipen kadale avri čhudimasqo na-i dosta, haj varesave andar ol obiekktivurā thode na den anglal k-ol čače nevoje le andre čhutimasqe sočialo. Šerutne pharimata: Na-i sikavipen and-o barvalipen kulturalo ofičialo: Ol bukā kerde kaθar ol komuniteturā le rromenqe k-o barvalipen kulturalo themutno si cira prinžarde and-ol muzeurā, ol evenimenturā haj ol iniciative kulturalo ofičialo.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					- O bičhutipen andre and-ol programe školutne: E kultura haj e istoria le rromenqi na-i dosta andre čhutine and-o sistemo edukacionalo, ingerindoj maj dur e ignoranca anda ol bukã kerde lenθar kulturalo haj istoriko. - O baripen opral lenθe le paramiçenqo mažoritaro: O vakeripen kulturalo ofiçialo thol maj opral butvar ol tradicie haj ol dikhimata le maj bute manušenqe, mukhindoj cira than le ververimasqe kulturalo. - E stigmatizarã kulturalo: Ol bange gogãrimata kontra le komuniteturenqe le rromenqe kovlãren o andre čhutipen lenqo and-ol evenimenturã kulturalo haj aver platforme publiko phenimasqe. Impakto: - O agoripen kulturalo: O čhudipen avri andar ol paramiçã kulturalo themutne ingerel maj dur ol stereotipurã haj tiknãrel ol šajutnimata andre čhutimasqe le komuniteturenqe le rromenqe. - O rimosaripen la identitaqo kulturalo: Na-i prinzaripen ofiçialo haj kadaja buki dukhavel e afirmarã haj o dinipen maj dur le barvalimasqo kulturalo karing ol maj terne ženeracie. - Bukã soçialo barãrde kaj na-i sajekh: O avri čhudipen kulturalo lel rig k-o phanglipen le komuniteturenqo le rromenqe haj k-o tiknãripen le rigliimasqo kadalenqo k-o živipen publiko. Šajutnimata lačharimasqe: - O prinzaripen ofiçialo: O andre čhutipen le bukãnqo kulturalo le rromenqe and-ol initiative haj ol institucie kulturalo themutne. - Edukacia verver: O andre čhutipen la kulturaqo haj la istoriaqo rromani and-ol programe siklãrimasqe kaj trebun. - Vazdipen kulturalo: O vazdipen le iniciativenqo kaj vazden e kultura rromani and-ol evenimenturã themutne haj maškarthemutne.
E istoria haj e kultura rromani na-i andre čhutine and-e kurrikula haj and-ol lila vi vaš ol siklõvne rroma haj vi vaš ol siklõvne kaj na-i rroma	Bare pharimata	Dikhlo, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	Na-i andre čhutipen la istoriaqo haj la kulturaqo le rromenqi and-ol programe školutne haj ol lila vaš ol siklõvne rroma haj vi kodola kaj na-i rroma haj kadaja buki si jekh baro pharipen and-e Romiñia. Vi kana kadava pharipen sas dikhlo haj analizime dosta, ol mäsuri kaj si na-i dosta, haj varesave objektivurã na-i šerutne vaš o dinipen jekhe sikavimasqe čaço le barvalimasqo kulturalo rromano. Šerutne pharimata: - Na-i programe školutne vaš kadaja buki: Ol programe školutne generalo na-i len savremã bukã andar e istoria haj e kultura le rromenqi, buki kaj ingerel k-o dinipen rigaθe pe buxli skara anda ol bukã kerde le rromenθar. - Na-i lila speçializime: Ol siklõvne na-i len akçeso k-ol materialurã siklãrimasqe kaj te sikaven e kultura haj e istoria le rromeniqi ande jekh felo laçho vaš savorre, vi vaš ol rroma, haj vi vaš kodola kaj na-i rroma. - Bange gogãrimata and-o sistemo siklãrimasqo: O sistemo siklãrimasqo ingerel maj dus ol bange gogãrimata pand-o dinipen rigaθe vaj o sikavipen kaj na-i laçho le komuniteturenqo le rromenqe. O siklãripen le siklãrnenqo kaj na-i dosta: Ol siklãrne butvar na-i len jekh siklãripen speçifiko kaš te len haj te čhuten andre laçhes e kultura rromani kana siklãren. Impakto: - O agoripen la identitetaqo: Ol siklõvne rroma na daštin te barvalãren lenqo identiteta kulturalo haj istoriko, buki kaj dukhavel lenqi stima ženutni haj o andre čhutipen soçialo. - Dinipen rigaθe haj bange gogãrimata: Na-i edukacia vaš e kultura rromani maškar ol siklõvne kaj na-i rroma haj kadaja buki ingerel maj dur ol stereotipurã haj e diskriminarã. - Pharo čhutipen andre soçialo: O bičhutipen andre and-ol programe školutne tiknãrel o xakãripen le ververimasqo haj lel rig k-e segregarã soçialo. Šajutnimata lačharimasqe:

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

					- O palemdikhipen le programaqo školutni: O andre čhutipen la istoriaqo haj la kulturaqo le rromenqi ande savorre programe školutne themutne, na numaj sar rig le modulenqi šajutne. - O keripen lilenqo haj materialurenqo siklărimasqe: O keripen resursenqo kaj sikaven o ververipen kulturalo haj si vaš savorre siklăvne. - O siklăripen le siklărnenqo: O keripen kursurenqo siklărimasqe vaš ol siklărne anda o ververipen kulturalo haj o andrutno siklăripen.
Na-i andre čhutipen la rromane čhibăqo and-ol škole, haj o keripen materialurenqo siklărimasqe kaj trebun haj resurse vaš o inkeripen haj o siklăripen le rromane čhibăqo	Bare pharimata	Dikhlo, ama na-i dosta analizime	Kaj si, ama na-i dosta	Varesave cinte, ama na-i šerutne	Na-i andre čhutipen le rromane čhibăqo and-ol škole, haj nici na-i materialură haj resurse siklărimasqe vaš o inkeripen haj o siklăripen kadalaqo, haj kadaja buki si jekh baro pharipen and-e Romînia. Vi kana si dosta dikhle haj analizime, ol măsuri kerde zi akana na-i dosta vaš o dinipen le keripmasqo haj le vazdimasqo le rromane čhibăqo, haj varesave andar ol obiektivură thode na-i čače vaš ol čače nevoje le rromane komunitetaqe. Šerutne pharimata: - Na-i jekh programa školutni themutni vaš kadaja buki: E rromani čhib na-i andre čhutini sistematiko and-ol programe školutne, haj si numaj ande varesave škole sar čhib šajutni vaj ande kontekstură tikne. - Na-i materialură siklărimasqe: Ol lila, ol sikavimata pedagoziko haj aver resurse kaj trebun vaš o siklăripen le rromane čhibăqo si cira haj na-i dosta. - Cira siklărne kalifikime: Na-i siklărne siklărde te siklăren e rromani čhib haj kadaja buki tiknărel o akčeso le siklăvnenqo k-ol kursură rromane čhibăqe. - O cira pokinipen le iniciativenqo čhibăqe: Ol programe kaj dikhen o barăripen haj o vazdipen le rromane čhibăqo si cira pokinde haj na len jekh vazdipen savremă andar e rig le zorênqi. - Dinipen rigađe haj bifalipen k-o nivelo institucionalo: E rromani čhib na-i dikhli sar jekh rig šerutni le barvalimasqe čhibăqo themutno, buki kaj ingerel k-o dinipen rigađe kadalaqo and-ol političi siklărimasqe. Impakto: - O našavipen la identitetaqo čhibăqo: E rromani čhib na-i siklărđi and-ol škole haj kadaja buki ingerel k-o peravipen le labărimasqo kadalaqo and-ol generacie maj terne. - O agoripen kulturalo: O dinipen rigađe le rromane čhibăqo and-o sistemo siklărimasqo ingerel maj dur o avri čhudipen le komuniteturenqo le rromenqe andar o vakeripen kulturalo - Šajutnimata siklărimasqe tikne: Ol siklăvne kaj na-i len akčeso k-e rromani čhib na-i len jekh buki šerutni vaš lenqi identiteta kulturalo haj šajutnimata te phenen so kamen ande lenqi čhib. Šajutnimata lačharimasqe: - O andre čhutipen le rromane čhibăqo and-e kurrikula: O buxlăripen le siklărimasqe le rromane čhibăqo savorre nivelurenđe siklărimasqe, vazdimaqo guvernamental. - O keripen materialurenqo siklărimasqe: O keripen lilenqo, platformenqo dizitalo haj aver resursenqo vaš o siklăripen le rromane čhibăqo. - O siklăripen le siklărnenqo: O siklăripen haj o čačăripen le siklărnenqo vaš o siklăripen le rromane čhibăqo. - O pokinipen le programurenqo čhibăqe: O dinipen lovenqo vaš o vazdipen le iniciativenqo le vazdimasqe le rromane čhibăqe.

ANEKSA: LISTA PHARIMATENQI HAJ KONDICIE

E istoria le rromenqi na-i inkerdi and-e gogi haj šaj kerel pes pand-o thodipen monumenturenqo, aktiviteturenqo kaj anen gogi kadalenθar haj e institucionalizarā	Bare pharimata	Dikhlo, ama na-i dosta analizime	Lačhes kerdo, ama thaneça lačharimasqe	Lačhes kerdo, ama thaneça lačharimasqe	E istoria le rromenqi na-i komemorime (andini gogăθe), buki sikavdi kaθar ol monumenturā kaj na-i, ol aktiviteturā animasqe gogăθe haj e institucionalizarā le datenqi šerutne vaš e istoria le rromenqi, haj kadaja si jekh baro pharipen and-e Romînia. Vi kana sas dikhle haj jekh paš line, ol măsuri d-akanara si čaće numaj jekh paš, haj trebun lačharimata kaš te kerel pes o prinzaripen haj e komemorarā (anipen gogăθe) čači le istoriaqi le rromenqi. Šerutne pharimata: - Ol monumenturā haj ol memorialurā kaj na-i dosta: Ol monumenturā haj ol memorialurā vaš e istoria le rromenqi, maj but kodolaqe anda o Samudaripen (Holokausto) haj e sklavie le rromenqi, si čira. - Aktiviteturā animasqe gogăθe čira: Evenimenturā inkerde vaš o anipen gogăθe le bukănqo šerutne andar e istoria le rromenqi, sar si o Samudaripen vaj o peravipen la sklaviaqo, si čira.
dates relevant to Roma history					- Na-i andre čhutipen and-o kalendari ofițialo: Ol date šerutne anda e istoria le rromenqi, sar si o Ges le Animasqe Gogăθe le Samudarimasqe and-o Maripen le Rromenqo, na-i dosta mišto čutine andre and-o kalendari themutno animasqe gogăqo vaj and-o xakăripen publiko. - O kovlo dikhipen and-o than publiko: E istoria le rromenqi na-i vazdini pand-ol iniciative kulturalo haj siklărimasqe kaj te vazden o anipen gogăqo haj o xakăriopen bute manušenqo. O čira pokinipen le iniciativenqo animasqe gogăθe: Ol projekturā kaj dikhen o anipen gogăθe (barodiversaripen) le istoriaqo le rromenqi si čira pokinde haj na-i programurā vaš o vazdipen kadale iniciativaqe. Impakto: - O našavipen le memoriaqo istoriko: E lipsa le komemorarăqi lel rig k-o bistaripen le evenimenturenqo šerutne andar e istoria le rromenqi, ingerindo maj dur o agoripen kulturalo. - Na-i sajekhipen and-o prinzaripen istoriko: Desar aver grupurā, e istoria le rromenqi lel maj čira atencia, buki kaj dukhavel lenqo andre čhutipen haj sikavipen. - Bariera and-o maripen la diskriminarăqo: O biprinzaripen la istoriaqo lel rig k-ol bange gogărimata haj stereotipurā nasul anda ol komuniteturā le rromenqe. Šajutnimata lačharimasqe: - O vazdipen monumenturenqo haj memorialurenqo: O keripen thanenqo vaš o anipen gogăθe le istoriaqe le rromenqi k-o nivelo lokalo haj themutno. - E institucionalizarā le datenqi šerutne: O andre čhutipen le gesenqo komemorativo and-o kalendari ofițialo haj o vazdipen lenqo pand-ol avenimenturā publiko. - O pokinipen le projekturenqo animasqe gogăθe: O dinipen resursenqo vaš ol iniciative kaj vazden e istoria le rromenqi pand-e arta, kultura haj edukacia. - O barăripen le gradosqo xakărimasqo le publikosqo: Kampanii phenimasqe haj keripen bukăqo khethanes maškar ol zoră, ol ONG-ură haj komuniteturā rromenqe vaš o vazdipen lenqe istoriaqo.

SAR KEREN PEN OL PUBLIKACIE EU

Publikacie bilovenqo:

- jekh kotor:
pand-o than lilenqo EU (<http://bookshop.europa.eu>);
- maj but desar jekh kotor vaj posteră/hărci:
kaθar ol reprezentantură le Europăno Uniunăqe(http://ec.europa.eu/represent_en.htm);
kaθar ol delegacie andar ol thema kaj na-i andar e EU(http://eeas.europa.eu/delegations/index_en.htm);
zandoj k-o servičio Europe Direct (http://europa.eu/europedirect/index_en.htm) vaj akharindoj k-o 00 800 6 7 8 9 10 11 (gin bilovenqo orkaθar andar e EU) (*).

(*) Ol informacie dine si bilovenqo, sar si but akharimata (vi kana varesave operatoră, moxtona telefonosqe, vaj hotelură šaj te mangen love tuθar).

Publikacie lovença:

- pand-o EU Bookshop (<http://bookshop.europa.eu>).

